

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας,
Πολεοδομίας και Περιφερειακής
Ανάπτυξης

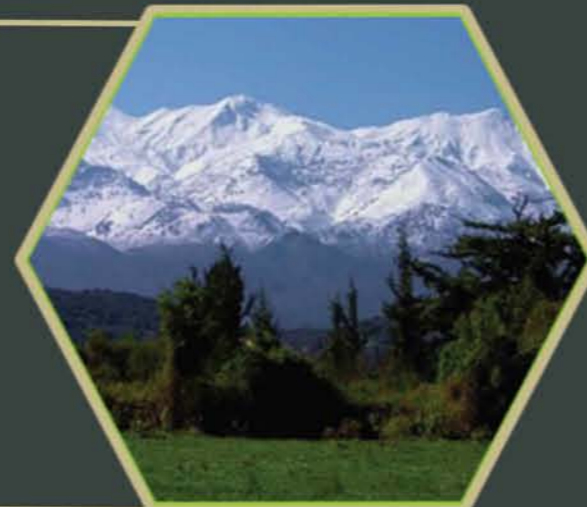
Διπλωματική εργασία:
Ιδιαιτερότητες και προοπτικές
ανάπτυξης των ορεινών
περιοχών στο νησιωτικό χώρο:
η περίπτωση της Κρήτης

Δέσποινα
Γιαμαλάκη

Επιβλέπων
Καθηγητής:

Χ. Κοκκώσης

Βόλος, 2013



ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τόσο ο ορεινός, όσο και ο νησιωτικός αφορούν κατηγορίες χώρου με *ιδιάζοντα χαρακτηριστικά* λόγω της απομόνωσης που υφίστανται για διαφορετικούς λόγους ο καθένας. Ο συνδυασμός τους αποτελεί μία χωρική οντότητα, επιστημονικά ανεξερεύνητη εις βάθος, της οποίας κύριο γνώρισμα είναι η διττή υπόστασή, γεγονός στο οποίο οφείλονται οι ιδιαιτερότητές της. Η απομόνωση του χώρου αυτού, λόγω των φυσικο-γεωμορφολογικών συνθηκών που τον καθιστούν δυσπρόσιτο, αφενός είναι η αιτία για πληθώρα προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες αυτές, αλλά αφετέρου συνέβαλλε στη δημιουργία και διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων. Μέσω της παρούσας μελέτης εξετάζεται το παράδειγμα της νήσου Κρήτης και διερευνούνται οι ιδιαίτερες δομές και δυναμικές που χαρακτηρίζουν τις ορεινές περιοχές αυτής. Αναζητούνται τα προβλήματα και οι προοπτικές της συγκεκριμένης κατηγορίας χώρου και προτείνεται ένα σχέδιο κατευθύνσεων στους πιο κρίσιμους τομείς, το οποίο αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα των ορεινών περιοχών σε νησιά αναφορικά με το χωρικό σχεδιασμό.

Λέξεις κλειδιά: ορεινός και νησιωτικός χώρος, ιδιαιτερότητες, Κρήτη, χωρικός σχεδιασμός

ABSTRACT

The mountainous and insular areas both concern categories of space with particular characteristics, because of the isolation they experience for different reasons. Their combination gives a spatial entity, scientifically unexplored in depth, whose main feature is the dual existence, a fact in which its specificities are owed. The isolation on account of the natural-geomorphological conditions makes the area unapproachable. On the one hand, it is due to the existence of numerous problems these societies are facing and on the other hand it contributes to the creation and preservation of natural and cultural resources of this area. Through this thesis, it is being examined the example of the island of Crete and specific structures and capacities, that characterize the highlands, are being explored. The problems and perspectives of this particular category of space are analyzed, and a directional framework is created in critical fields that recognizes the specificity of mountainous island areas regarding spatial planning.

Key words: highlands, insular area, specificities, Crete, spatial planning

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
ΜΕΡΟΣ Α΄	
1. Ο ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ.....	13
1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	13
1.2 Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΝΗΣΙΩΝ.....	15
1.3 ΑΙΤΙΕΣ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	17
1.3.1 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ	18
1.3.2 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	24
2. Ο ΟΡΕΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ.....	29
2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	29
2.2 ΑΙΤΙΕΣ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	33
2.2.1 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ	34
2.2.2 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	38
3. ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΤΟ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟ ΧΩΡΟ.....	42
3.1 Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ	42
3.2 ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ	43
3.2.1 ΣΙΚΕΛΙΑ	43
3.2.2 ΣΑΡΔΗΝΙΑ	45
3.2.3 ΚΥΠΡΟΣ.....	47
ΜΕΡΟΣ Β΄	
4. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΝΗΣΟΣ ΚΡΗΤΗ.....	50
4.1 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΟΥ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ	50
4.1.1 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ 1 ^H	51
4.1.2 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ 2 ^H	52

4.1.3 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ 3 ^Η	56
4.2 ΦΥΣΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	60
4.2.1 ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	60
4.2.2 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	65
4.3 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	71
4.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	75
4.4.1 ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ	75
4.4.2 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ	78
4.5 ΔΙΑΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ	83
4.6 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑ	86
4.6.1 ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ	86
4.6.2 ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ	88
4.7 ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΔΟΜΗ	88
4.8 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ	90
4.8.1 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ	90
4.8.2 ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT	93
5. ΧΩΡΙΚΑ ΟΡΕΙΝΑ ΣΥΝΟΛΑ ΚΑΙ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	
ΑΥΤΩΝ	100
5.1 ΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΣΥΝΟΛΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥΣ	100
5.2 ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΓΠΧΣΑΑ)	111
5.3 ΕΙΔΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΕΠΧΣΑΑ)	114
5.3.1 ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ	114
5.3.2 ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΕΣ ΠΗΓΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ	116
5.3.3 ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	116
5.4 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ	116

5.5 ΠΕΠ ΚΡΗΤΗΣ.....	119
5.6 ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ.....	122
5.7 ΣΥΝΟΨΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΩΝ ΧΩΡΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΚΡΗΤΗΣ.....	125
6. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	128
6.1 ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΕΙΝΟ ΧΩΡΟ	128
6.2 ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ.....	129
6.3 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	131
6.3.1 ΑΞΟΝΑΣ 1 – ΧΩΡΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΕ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	131
6.3.2 ΑΞΟΝΑΣ 2 – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ.....	134
6.3.3 ΑΞΟΝΑΣ 3 – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	136
6.3.4 ΑΞΟΝΑΣ 4 – ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	145
6.3.5 ΑΞΟΝΑΣ 5 – ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ.....	148
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	150
ΠΗΓΕΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ.....	152
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	163
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	177
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΑΡΤΩΝ.....	185

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Πίνακας 1 Έκταση ορεινών περιοχών ανά ΠΕ και ποσοστά στο σύνολο της Περιφέρειας	56
Πίνακας 2 Αποτίμηση ορεινότητας σε διοικητικά όρια.....	58
Πίνακας 3 Ρυθμός μεταβολής πληθυσμού 1991-2001.....	72
Πίνακας 4 Άξονες και μέτρα του ΠΑΑ 2007-2013 που εφαρμόζονται αποκλειστικά ή κύρια σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.....	124
Πίνακας 5 Αναπτυξιακοί άξονες βάσει των οποίων θα αναλυθούν οι προτεινόμενες πολιτικές	131

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1 Ορεινότητα ανά ΠΕ.....	58
Γράφημα 2 Πληθυσμιακή πυραμίδα για τον ορεινό χώρο	74
Γράφημα 3 Τομείς απασχόλησης και ανεργία – Ελλάδα, Περιφέρεια, Περιοχή μελέτης	76
Γράφημα 4 Τομείς απασχόλησης και ανεργία – Περιφέρεια, ΠΕ	77
Γράφημα 5 Τομείς απασχόλησης και ανεργία – Περιοχή μελέτης.....	77
Γράφημα 6 Συμπλέγματα δραστηριοτήτων που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα του ορεινού χώρου	144

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1 Σικελία.....	44
Εικόνα 2 Σαρδηνία.....	45
Εικόνα 3 Κύπρος.....	47

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Χάρτης 1 Πρώτη οριοθέτηση περιοχής μελέτης.....	52
Χάρτης 2 Δεύτερη υπο-οριοθέτηση περιοχής με 6 χωρικές ενότητες	54
Χάρτης 3 Δεύτερη υπο-οριοθέτηση περιοχής με 4 χωρικές ενότητες	55
Χάρτης 4 Τελική οριοθέτηση - Περιοχή μελέτης	57
Χάρτης 5 Οι 13 χωρικές ενότητες της τελικής οριοθέτησης	60

Χάρτης 6 Χωρική ενότητα 1	100
Χάρτης 7 Χωρική ενότητα 2	101
Χάρτης 8 Χωρική ενότητα 3	102
Χάρτης 9 Χωρική ενότητα 4	103
Χάρτης 10 Χωρική ενότητα 5	104
Χάρτης 11 Χωρική ενότητα 6	105
Χάρτης 12 Χωρική ενότητα 7	106
Χάρτης 13 Χωρική ενότητα 8	106
Χάρτης 14 Χωρική ενότητα 9	107
Χάρτης 15 Χωρική ενότητα 10	108
Χάρτης 16 Χωρική ενότητα 11	108
Χάρτης 17 Χωρική ενότητα 12	109
Χάρτης 18 Χωρική ενότητα 13	110
Χάρτης 19 Βασικές κατευθύνσεις χωρικής οργάνωσης τουρισμού για την Περιφέρεια Κρήτης	115

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ

ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΒΟΑΚ	Βόρειος Οδικός Άξονας Κρήτης
ΓΠΣ	Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο
ΓΠΧΣΑΑ	Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
CITES	Convention on International Trade in Endangered Species
CPMR	Conference of Peripheral Maritime Regions of Europe
ΔΔ	Δημοτικό Διαμέρισμα
ΔΠ	Δήλωση Πολιτικής
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ευρωπαϊκός Κανονισμός
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΠΠΠ	Εγγυημένο Παραδοσιακό Ιδιότυπο Προϊόν
ΕΠΧΣΑΑ	Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΕΣΥΕ	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος
ESPON	European Spatial Planning Observation Network
GIS	Geographic Information Systems
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
Μ.ΥΗ.Ε	Μικρά Υδροηλεκτρικά Έργα
ΜΑΒ	Man and the Biosphere programme
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας
ΝΔ	Νομοθετικό Διάταγμα
ΝΟΑΚ	Νότιος Οδικός Άξονας Κρήτης
NUTS	Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques
ΟΤΑ	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Π.Ο.Α.Π.Δ	Περιοχή Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων

ΠΑΑ	Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης
ΠΓΕ	Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη
ΠΕ	Περιφερειακή Ενότητα
ΠΕΠ	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΠΕΧΠ	Περιοχές Ειδικών Χωρικών Παρεμβάσεων
ΠΟΠ	Προστασία Ονομασίας Προέλευσης
ΠΠΧΣΑΑ	Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΣΧΟΟΑΠ	Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτών Πόλεων
ΤΙΦΚ	Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους
ΥΠΑΑΤ	Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων
ΥΠΑΑΥΜΔ	Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας, Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων
ΥπΓ	Υπουργείο Γεωργίας (πρώην)
ΥπΓΦΠΠ	Υπουργείο Γεωργίας, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος
ΥπΕ	Υπουργείο Εσωτερικών
ΥπΠΕΚΑ	Υπουργείο Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής
ΥπΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημόσιων Έργων (πρώην)
UNDESA	United Nations Department of Economic and Social Affairs
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΧΑΔΑ	Χώρος Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων
ΧΥΤΑ	Χώρος Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας την παρούσα διπλωματική εργασία θα ήθελα να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους που μου στάθηκαν όλο αυτό το διάστημα με το δικό τους ξεχωριστό τρόπο ο καθένας.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κοκκώση, ο οποίος ήταν αυτός που με εισήγαγε στο ιδιαίτερο αυτό θέμα της διπλωματικής εργασίας και με βοήθησε στην πορεία εκπόνησής της με τις γνώσεις και τις καίριες παρεμβάσεις του. Ο κ. Μπεριάτος είναι ο δεύτερος καθηγητής μου τον οποίο θα ήθελα να ευχαριστήσω, γιατί παρόλο το φόρτο εργασίας του με δέχτηκε όταν τον είχα ανάγκη.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες αξίζουν στους γονείς μου Ιωάννα και Νικήτα, οι οποίοι με στήριζαν ανέκαθεν στις όποιες επιλογές έκανα στη ζωή μου, δείχνοντάς μου εμπιστοσύνη και αγάπη. Δε γίνεται να ξεχάσω όμως και την αδερφή μου, Εύη, που με 'ανέχτηκε' τις δύσκολες μέρες μου, δείχνοντας υπομονή και στηρίζοντάς με.

Για τη συμπαράσταση, την αγάπη τους και τις όμορφες στιγμές που ζήσαμε μαζί τα πέντε τελευταία χρόνια της ζωής μου, δε γίνεται να μην ευχαριστήσω πρώτα από όλους τον Δημήτρη, και έπειτα τις φίλες μου Εύα, Μαρίνα και Έλλη.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους ανθρώπους γίνανε αρωγοί στην προσπάθεια ολοκλήρωσης αυτής της εργασίας, όπως το Δήμαρχο της Βιάννου, τον Πρόεδρο του ΤΕΕ Ανατολικής Κρήτης και ορισμένους συνάδελφους μηχανικούς.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ορεινές περιοχές στο νησιωτικό χώρο αποτελούν ένα ιδιαίτερο χωρικό πεδίο, για το οποίο τόσο η διεθνής, όσο και η εθνική βιβλιογραφία δεν έχει λάβει ουσιαστική θέση. Αναμφισβήτητο βέβαια γεγονός αποτελεί η ύπαρξη αποσπασματικών πολιτικών, οι οποίες έχουν την τάση να συμπεριλαμβάνουν στις διατάξεις τους τμήματα του ορεινού-νησιωτικού χώρου, όπως οι αγροτικές. Ωστόσο, τα δομικά προβλήματα και τα ιδιαίτερα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζει ο συγκεκριμένος χώρος, τείνουν να ενισχύουν την ανάγκη για έγκαιρη υιοθέτηση ανασταλτικών παρεμβάσεων των φαινομένων αυτών, μέσω της δημιουργίας ενός προτύπου ολοκληρωμένης ανάπτυξης με κύριο γνώμονα τη χωρική παράμετρο.

Η περίπτωση της Κρήτης επιλέχθηκε ως μελέτη περίπτωσης, καθώς αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της συγκεκριμένης κατηγορίας χώρου, εξαιτίας της διττής ορεινής και νησιωτικής ταυτότητάς της. Μέσα από το παράδειγμά της επιχειρείται η αναγνώριση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της ορεινής ενδοχώρας, ο προσδιορισμός των παραγόντων που συγκρατούν την αναπτυξιακή διαδικασία, καθώς και η εις βάθος κατανόηση των ιδιαίτερων κοινωνικών δομών της. Στόχος είναι μέσα από τη διατύπωση κατευθύνσεων/πολιτικών, οι οποίες θα στηρίζονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των κοινωνιών αυτών, να επιτευχθεί η εκκίνηση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Στο πλαίσιο της λογικής αυτής τα βασικά ερωτήματα που τίθενται είναι τα εξής:

- Πώς οι ιδιαιτερότητες του ορεινού-νησιωτικού χώρου γενικά, μπορούν να αποτελέσουν μοχλό ανάπτυξης των περιοχών αυτών;
- Ποια είναι η δυναμική της ορεινής Κρήτης και τι προοπτικές ανάπτυξης εμφανίζει;

Προς απάντηση του πρώτου ερωτήματος, γίνεται προσπάθεια κατανόησης, τόσο του νησιωτικού, όσο και του ορεινού χώρου ξεχωριστά, μέσω των δυνατών και αδύνατων σημείων τους, καθώς και των ευκαιριών ή απειλών ανάπτυξης που παρουσιάζουν. Στη συνέχεια κρίνεται σκόπιμη η αντίληψη και των ορεινών-νησιωτικών περιοχών, η οποία πραγματοποιείται με παραδείγματα της διεθνούς εμπειρίας (κεφ. 1, 2, 3). Προς την κατεύθυνση του δεύτερου ερωτήματος, λειτούργησε η αναγνώριση των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών της ορεινής Κρήτης, η αντίληψη της έκτασης των ορεινών όγκων της, τα διαρθρωτικά προβλήματα που τη μαστίζουν, αλλά και τα δυναμικά στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν, καθώς και η σχέση ενδοχώρας και παράλιων μέσω της οποίας θα

μπορούσε να επιτευχθεί διάχυση της ανάπτυξης (κεφ. 4). Στην πορεία της διπλωματικής τίθενται και επιπλέον ερωτήματα που εξετάζονται, ως προς το συγκεκριμένο χωρικό πεδίο:

- Τι πολιτικές έχουν ακολουθηθεί με στόχο την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του ορεινού χώρου της Κρήτης; Τι έχει επιτευχθεί έως τώρα;
- Ποιος είναι ο πλέον κατάλληλος προσανατολισμός των παρεμβάσεων/ πολιτικών, με στόχο την αναζωογόνηση και την επίτευξη της ευμάρειας των ορεινών κοινωνιών της Κρήτης;

Οι υφιστάμενες πολιτικές αποτελούν βασικό εργαλείο για την κατανόηση της φύσης των παρεμβάσεων που έχουν πραγματοποιηθεί ως τώρα για τις ορεινές-νησιωτικές περιοχές, με στόχο την εξαγωγή συμπερασμάτων, ως προς την οργάνωση του συστήματος χωρικού σχεδιασμού και των κενών που παρουσιάζονται για τη συγκεκριμένη κατηγορία χώρου. Τα αποτελέσματα των πολιτικών αυτών αποτελούν έναν ουσιαστικό δείκτη μέτρησης των αναπτυξιακών δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα στην Κρήτη, καθώς και των ελλείψεων που παρουσιάζονται στον τομέα αυτόν (κεφ.5). Έπειτα, μέσα από την αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων του χώρου αυτού και βασιζόμενοι στα συγκριτικά πλεονεκτήματα, επιτυγχάνεται ο σωστός χωρικός και τομεακός προσανατολισμός των αναπτυξιακών κατευθύνσεων που είναι κατάλληλες για να αναζωογονήσουν τις τοπικές ορεινές κοινότητες και να συντελέσουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ορεινών πληθυσμών της Κρήτης, γεγονός το οποίο δύναται να επιτευχθεί με την εκκίνηση της αναπτυξιακής διαδικασίας (κεφ. 6).

Ως προς τη μεθοδολογία της έρευνας, πρέπει να τονιστεί ότι βασίστηκε τόσο σε βιβλιογραφικές αναφορές, όσο και σε επιτόπια παρατήρηση, καθώς και σε συνεντεύξεις με ειδικούς επιστήμονες και αρμόδιους φορείς της Περιφέρειας, των οποίων η συμβολή αποδείχτηκε ιδιαίτερα χρήσιμη. Παρόλα αυτά, παρουσιάστηκαν ορισμένες δυσκολίες στην επικοινωνία με μερικές αρμόδιες υπηρεσίες, αλλά και στη συλλογή πρόσφατων ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων (απογραφή 2011) σε επίπεδο πρώην ΔΔ για ένα σαφέστερο προσδιορισμό του προφίλ των ορεινών περιοχών της Κρήτης.

ΜΕΡΟΣ Α'

1. Ο ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

Οι νησιωτικές περιοχές, είτε αφορούν μεμονωμένα νησιά ή συμπλέγματα νησιών, είτε νησιωτικά κράτη, συγκροτούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό χωρικό πεδίο προς ανάπτυξη. Αυτό προκύπτει τόσο εξαιτίας των πολύτιμων φυσικών πόρων που περιλαμβάνουν, όπως θάλασσες, ωκεανούς και παράκτιες περιοχές με πλούσια αποθέματα βιοποικιλότητας, όσο και λόγω της φυσικο-γεωγραφικής τους θέσης και της πολυδιάσπασης που τις χαρακτηρίζει, γνωρίσματα τα οποία καθιστούν τις περιοχές αυτές ιδιαίτερα ευάλωτες προς περιβαλλοντική υποβάθμιση.

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Προτού ακολουθήσει μία εκτενής ανάλυση στο εννοιολογικό περιεχόμενο του νησιωτικού χώρου, κρίνεται σκόπιμο μία αναφορά στην έννοια της νησιωτικότητας και στο περιεχόμενο της, καθώς καθίσταται αναγκαία για τη διερεύνηση της αναπτυξιακής δυναμικής του χώρου αυτού. Ο όρος νησιωτικότητα αναφέρεται στο συνδυασμό φυσικών και κοινωνικοοικονομικών στοιχείων, τα οποία προκαλούν άνιση ανάπτυξη του παραγωγικού δυναμικού και χωρική διαφοροποίηση τόσο των εισοδημάτων, όσο και των συνθηκών ζωής.

Η νησιωτικότητα αποτελεί ένα διαρκές φαινόμενο, αυτό της γεωγραφικής ασυνέχειας. Το πρόβλημα της νησιωτικότητας παρατηρείται να γίνεται εντονότερο αντιστρόφως ανάλογα με την έκταση του νησιού και ανάλογο σε σχέση με την απόσταση από τις ακτές. Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι τα μειονεκτήματα που προκύπτουν από τη νησιωτικότητα δεν είναι συγκυριακής φύσης, αλλά αντίθετα αποτελούν μία μόνιμη κατάσταση λόγω του κατακερματισμού του χώρου. Συγκεκριμένα, η νησιωτικότητα οφείλεται κυρίως σε τρεις παράγοντες. Αυτών του μικρού μεγέθους, αυτών της περιφερειακότητας και της απομόνωσης και τέλος αυτών του ιδιαίτερου, αλλά εύθραυστου και ευαίσθητου φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Επομένως, η νησιωτικότητα προκύπτει πως είναι η κύρια αιτία επιρροής της ελκυστικότητας των νησιών, αφού επιδρά αρνητικά στο κόστος παραγωγής και διαβίωσης. (Σπιλάνης κ.ά., 2011)

Διεθνές Επίπεδο

Οι εννοιολογικές προσεγγίσεις για το νησιωτικό χώρο και τη κατηγοριοποίηση αυτού φαίνεται να μεταβάλλονται αναλόγως τη γεωγραφική επικράτεια, τις υφιστάμενες συνθήκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εκάστοτε περιοχής. Για το λόγο αυτό προκύπτει μία πληθώρα χαρακτηρισμών για το νησιωτικό χώρο με πολλά κοινά γνωρίσματα, αλλά και ποικίλες διαφοροποιήσεις. Αυτό που νοείται σήμερα ως ‘νησιωτικά εδάφη’ είναι μικρότερες των ηπειρωτικών εδαφών χερσαίες εκτάσεις, οι οποίες καταλαμβάνουν το 7% της ηπειρωτικής επιφάνειας της γης και βρίσκονται σε μικρή απόσταση από τις ακτές της ξηράς. Από την άλλη πλευρά, μία δεύτερη κατηγορία, αποτελούν τα νησιωτικά εδάφη, τα οποία εντοπίζονται σε μεγάλη απόσταση από την ξηρά, τις περισσότερες φορές στο κέντρο των ωκεανών (Μισαηλίδης κ.ά, 2002, Τσάλτας, 2005).

Μία πρώτη αναφορά στο νησιωτικό χώρο έγινε μέσω της Νέας Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας το 1982, η οποία εστίαζε στην ακαταλληλότητα των βράχων για ανθρώπινη κατοίκηση και διαβίωση. Το 1994 η Eurostat στο ‘Πορτραίτο των Νησιών’ έκανε την πρώτη ουσιαστική εννοιολογική προσέγγιση για τα νησιωτικά εδάφη. Σύμφωνα με το έγγραφο αυτό, νησί θεωρείται ένα κομμάτι γης που περιβάλλεται από θάλασσα και πληρεί τα παρακάτω κριτήρια:

- διαθέτει έκταση μεγαλύτερη του 1 τ.χλμ.,
- απέχει τουλάχιστον 1 χλμ. από την ηπειρωτική χώρα δίχως σταθερή σύνδεση με αυτήν και τέλος,
- διαθέτει μόνιμο πληθυσμό τουλάχιστον 50 κατοίκων και να μη βρίσκεται στην περιοχή αυτή πρωτεύουσα κράτους

(ESPON, 2010).

Πέραν του προαναφερόμενου ορισμού, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, εντοπίζεται και μια σειρά από διαφορετικές τυπολογίες για τον νησιωτικό χώρο, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τα μεγέθη του πληθυσμού και της έκτασης. Στο Πρόγραμμα MAB ‘Άνθρωπος και Βιόσφαιρα’ ορίζονται ‘μικρά νησιά’ τα τμήματα στεριάς με επιφάνεια κάτω από 10.000 τ.χλμ. και μόνιμο πληθυσμό μικρότερο από 500.000 κάτοικους. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με την UNESCO σε ένα πρόγραμμα σχετικά με την υδρολογία των μικρών νησιών, ως ‘μικρό’ ορίζεται το νησί με μέγεθος μικρότερο των 2.000 τ.χλμ. (UNESCO, 1994).

Εθνικό Επίπεδο

Βάσει των διεθνών ορισμών που αναλύθηκαν παραπάνω κρίνεται ανέφικτη μία κατηγοριοποίηση του εθνικού νησιωτικού χώρου, καθώς η πλειοψηφία των ελληνικών νησιών δεν ξεπερνάει τους 10.000 κατοίκους σε πληθυσμό, ενώ μονάχα τρία από αυτά διαθέτουν επιφάνεια μεγαλύτερη από 1.000 τ.χλμ. Για τις ανάγκες των μικρότερων ευρωπαϊκών νησιών συστάθηκε ο 'Ατλαντας των Ευρωπαϊκών Νησιών' από το Πανεπιστήμιο του Αιγαίου στα πλαίσια του προγράμματος ESPON 2007-2013. Σε αυτή τη μελέτη ορίζεται μία τυπολογία που διαχωρίζει τις νησιωτικές περιοχές βάσει τεσσάρων μεγεθών, του πληθυσμού, των διοικητικών μονάδων, τη γεωγραφική κατανομή και το επίπεδο ανάπτυξης, με εξέχουσα σημασία να διαδραματίζει ο παράγοντας του πληθυσμού. Η τυπολογία που ακολουθούν τα νησιά λαμβάνοντας υπόψη τα πληθυσμιακά μεγέθη είναι η εξής:

- Μεγάλα νησιά, με τουλάχιστον 50.000 μόνιμους κατοίκους
- Μεσαίου μεγέθους νησιά, από 5.000 έως 50.000 μόνιμους κατοίκους
- Μικρά νησιά, από 50 έως 5.000 μόνιμους κατοίκους
- Πολύ μικρά νησιά, με λιγότερους από 50 μόνιμους κατοίκους

1.2 Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΝΗΣΙΩΝ

Μία ειδική κατηγορία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω αποτελούν τα μεγάλα νησιά. Η κύρια διαφοροποίηση των νησιών με μεγάλη επιφάνεια σε σχέση με τα μικρά νησιά έγκειται στο βαθμό της ελκυστικότητας, η έλλειψη της οποίας εντοπίζεται κυρίως στα μικρά νησιωτικά εδάφη, με αποτέλεσμα η δυναμική που παρουσιάζουν τα μεγάλα νησιά να υπερτερεί αυτής των μικρότερων νησιών, χωρίς όμως τα κύρια γνωρίσματα του νησιωτικού χώρου να απαλείφονται.

Είναι γνωστό πως η Ελλάδα αποτελεί μία από τις κατεξοχήν νησιωτικές χώρες παγκοσμίως, αφού αριθμεί 9.837 νησιωτικά εδάφη, συμπεριλαμβανομένων νησιών, νησίδων, βραχονησίδων και ερημονησιών (Σπιλάνης κ.ά., 2011). Η συντριπτική πλειοψηφία αυτών είναι μικρά νησιά, ωστόσο διαθέτει και αρκετά μεγαλύτερα νησιά με την Κρήτη να βρίσκεται στην λίστα των πέντε μεγαλύτερων νησιών της Μεσογείου. Οι μειονεξίες που εντοπίζονται στα μεγάλα σε έκταση νησιά είναι μικρότερες σε ένταση και σε κλίμακα σε σχέση με τα υπόλοιπα κατακερματισμένα νησιωτικά εδάφη.

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα των μεγάλων νησιών, η εκτενής επιφάνεια, δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις στα νησιά για την ανάπτυξη ποικίλων παραγωγικών δραστηριοτήτων, δυνατότητα η οποία είναι αδύνατη για τα μικρότερα νησιά λόγω της καταφανούς έλλειψης χώρου που εντοπίζεται σε αυτά. Το προνόμιο της ευκολότερης ανάπτυξης παραγωγικής δραστηριότητας, δημιουργεί σημαντικά οφέλη για τις περιοχές αυτές που στο σύνολο τους αντιμετωπίζουν ποικίλα και διαφορετικά προβλήματα δομικής φύσης.

Στο νησιωτικό χώρο παρατηρούνται επίσης ιδιαίτερες γεωμορφολογικές συνθήκες, αιτία των οποίων αποτελούν γεωλογικοί παράγοντες σχετικοί με τον σχηματισμό των εδαφών αυτών. Έτσι και τα μεγάλα νησιωτικά εδάφη, στις περισσότερες των περιπτώσεων, χαρακτηρίζονται από υψομετρικές διαφορές με έντονες κλίσεις, γεγονός του οποίου η σημασία είναι διττή. Αυτό συνεπάγεται αφενός την ύπαρξη μειονεκτημάτων ως προς τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι στην καθημερινότητά τους και αφετέρου, την ύπαρξη πλούσιων υδατικών πόρων εξαιτίας των ειδικών κλιματικών συνθηκών και του ιδιαίτερα διαμορφωμένου περιβάλλοντος.

Ένας ακόμη παράγοντας που αναπτύσσεται αναλογικά με την επιφάνεια του νησιού είναι οι υποδομές και οι υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Διότι στα νησιά με μεγάλη έκταση η ανάπτυξη υποδομών είναι μία διαδικασία ευκολότερη, από ότι στα νησιά με περιορισμένη έκταση. Η δημιουργία αναγκαίων υπολειπόμενων υποδομών με τη σειρά της αυξάνει την ελκυστικότητα του νησιωτικού χώρου και ως τόπο κατοικίας. Πέραν αυτού, η αξιοποίηση των φυσικών πλεονεκτημάτων των μεγάλων νησιών, όπως αυτά τους κλίματος, του περιβάλλοντος και του πολιτισμού, δύναται να προσελκύσει προηγμένες δραστηριότητες στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης (Κομνηνίδης, 1999: 32-33).

Επιπλέον ένα άλλο θετικό στοιχείο που προσδίδει η μεγάλη έκταση στα νησιά είναι η δυνατότητα να διαθέτουν δυναμικά περιφερειακά αστικά κέντρα, πολιτικά κέντρα λήψης αποφάσεων, καθώς και διοικητικά – παραγωγικά κέντρα. Να χαρακτηρίζονται δηλαδή από ένα είδος αυτονομίας σε ότι αφορά τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την εκάστοτε επικράτεια κάθε νησιού, χωρίς να είναι απαραίτητη η εξ αποστάσεως διοίκηση και η εξάρτηση από δυναμικότερα ηπειρωτικά κέντρα. (UNESCO, 1994)

Γνώρισμα της φυσιογνωμίας των μεγάλων νησιών είναι επίσης και η ικανότητα τους να προσελκύουν περισσότερες επενδύσεις σε σχέση με τα μικρότερα νησιά, αφού τα

στοιχεία της τοπικής αγοράς μπορούν να προσομοιαστούν ως ένα βαθμό με αυτά των τοπικών αγορών της ηπειρωτικής χώρας. Επομένως, όσο μεγαλύτερα είναι τα πληθυσμιακά μεγέθη σε ένα νησί ανάλογο είναι και το μέγεθος της αγοράς. Το γεγονός αυτό για τα μεγάλα νησιά συνεπάγεται μεγάλη τοπική ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες, καθιστώντας έτσι πιο πιθανή τη δημιουργία οικονομικών κλίμακας μέσω της οποίας θα μπορούσε να επιτευχθεί μείωση του κόστους λειτουργίας για τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις. (Σπιλάνης κ.ά., 2011)

Παρόλα βέβαια τα θετικά χαρακτηριστικά που εμφανίζουν τα μεγάλα σε επιφάνεια νησιά συγκριτικά με τα μικρότερα, δεν παύουν να υφίστανται τις αρνητικές επιδράσεις από το φαινόμενο της νησιωτικότητας και κατ' επέκταση της χαμηλής ελκυστικότητας και της σταδιακής απομόνωσης από την ηπειρωτική χώρα. Για το λόγο αυτό, απαραίτητη κρίνεται η υιοθέτηση μίας βιώσιμης στρατηγικής ανάπτυξης για το νησιωτικό χώρο, η οποία θα λαμβάνει υπόψη της όλες τις ιδιαιτερότητες, αλλά και τα μεγέθη που εμφανίζουν τα συνθετικά στοιχεία του χώρου αυτού.

1.3 ΑΙΤΙΕΣ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο νησιωτικός χώρος συγκριτικά με άλλες περιοχές διαθέτει μία ιδιαίτερη δυναμική. Αυτή οφείλεται πρώτον, στα φυσικο-γεωγραφικά χαρακτηριστικά του χώρου αυτού, καθώς πρόκειται για εδάφη προσδιορισμένα σε συγκεκριμένα όρια και απομονωμένα εξαιτίας του υδάτινου στοιχείου που τα περιβάλλει και δεύτερον, στην ξεχωριστή αναπτυξιακή φυσιογνωμία που εμφανίζει κάθε νησί. Γενικά, πέρα από τις ιδιαιτερότητες που εμφανίζει κάθε νησιωτικό σύστημα, είτε πρόκειται για περιβαλλοντικές, είτε για κοινωνικοοικονομικές, η ισχυρή αλληλεξάρτηση μεταξύ τους είναι αυτή που διαφοροποιεί στην ουσία τα νησιά από τις υπόλοιπες περιοχές, καθώς τους προσδίδει χαρακτηριστικά ευθραυστότητας, αλλά και σταθερότητας. (Coccosis, 1987: 85, 2004: 112-113)

Καθίσταται γνωστό το γεγονός ότι οι αιτίες περιθωριοποίησης των νησιών, αλλά και τα στοιχεία που έχουν τη δυνατότητα να αποτελέσουν μοχλό ανάπτυξης αυτών ενυπάρχουν στην έννοια της νησιωτικότητας που τα χαρακτηρίζει. Αναλυτικά, αυτό σημαίνει πως τα νησιωτικά εδάφη αντιμετωπίζουν φαινόμενα, όπως αυτό της σχετικής απομόνωσης, αλλά ταυτόχρονα και την αίσθηση της μοναδικότητας, την ανολοκλήρωτη πρόσβαση στις αγορές, στις δημόσιες υπηρεσίες, με ταυτόχρονα

προβλήματα στον τομέα των μεταφορών, την περιορισμένη διαθεσιμότητα των φυσικών πόρων, τις εποχιακές μεταβολές του ανθρώπινου δυναμικού και των οικονομικών δραστηριοτήτων, το έντονο δημογραφικό πρόβλημα με ταυτόχρονη γήρανση του πληθυσμού και τη σχετικά μικρή κλίμακα στην οποία εντοπίζεται ευρεία διαφοροποίηση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Πέραν όμως αυτών, δεν μπορεί να παραβλεφθεί η ιδιότητα που παρουσιάζει ο νησιωτικός χώρος λόγω των φυσικών γνωρισμάτων του, δηλαδή η λειτουργία του ως ‘δεξαμενή πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς’ με την ιδιαίτερη αντίληψη των αυτοχθόνων κατοίκων σχετικά με το χώρο, το χρόνο, τις κοινωνικές σχέσεις, την παράδοση, αλλά και ‘την πολυπλοκότητα των σχέσεων του νησιωτικού πληθυσμού με τη θάλασσα’. (Σπιλάνης κ.ά., 2011)

1.3.1 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα προβλήματα και οι μειονεξίες που αφορούν το νησιωτικό χώρο είναι δομικά και οφείλονται στον κατακερματισμό του χώρου και στην ασυνέχεια που τον χαρακτηρίζει.

Γεωγραφική και διοικητική απομόνωση

Το φαινόμενο της ασυνέχειας και της πολυδιάσπασης του χώρου δημιουργεί έντονους περιορισμούς για την ανάπτυξη των τόπων αυτών, καθώς η απομόνωση είναι συνώνυμο των δομικών χωρικών ορίων των νησιών και της θάλασσας που τα περιβάλλει. Συμπληρωματικά λειτουργεί και ο χαρακτήρας των περισσότερων νησιών ως ορεινός, προβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο περισσότερα εμπόδια στην αναπτυξιακή τους εξέλιξη. Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η απομόνωση των νησιωτικών εδαφών δεν οφείλεται αποκλειστικά στην απόσταση από την ηπειρωτική χώρα, αλλά στην ‘απομόνωση’ από κοινωνικές και πολιτικές μορφές εξουσίας, από την αδυναμία εύρεσης των κατοίκων εναλλακτικών μορφών απασχόλησης και εισοδήματος, από την αδυναμία άμεσης πρόσβασης σε οικονομικά αγαθά, καθώς και σε πρώτες ύλες. Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί πως πολλά νησιά, κυρίως μικρού μεγέθους, δε διαθέτουν πρόσβαση σε εκπαιδευτικά ιδρύματα και υπηρεσίες, ενώ ‘αποκλείονται’ και από τις εγχώριες αγορές μεταποιητικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα κινδυνεύουν να περιθωριοποιηθούν λόγω αδυναμίας πολιτικής και εμπορικής διαπραγμάτευσης, αίτια των οποίων συνιστούν η ανεπάρκεια οικονομικών πόρων και η έλλειψη αρμόδιων εκπροσώπων. (UNESCO, 1994)

Επίσης, είναι γεγονός πως η ασυνέχεια του νησιωτικού χώρου δημιουργεί προβλήματα στη συνεκτικότητα, στη λειτουργία αλλά και στην ολοκλήρωση του οικονομικού και κοινωνικού χώρου. Η θάλασσα παρεμβάλλεται ανάμεσα στις ανθρώπινες δραστηριότητες, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό τις διασυνδέσεις των νησιών ενδοπεριφερειακά, αλλά και διαπεριφερειακά, τις αγορές προϊόντων και εργασίας, την επιλογή του τόπου εγκατάστασης των διαφόρων δραστηριοτήτων, τη διαμόρφωση των τιμών και των κοστών, τις μεταφορές και την επικοινωνία (Παπαδασκαλόπουλος κ.ά. 2005). Ειδικότερα ο κατακερματισμός του χώρου δημιουργεί υψηλά κόστη λειτουργίας των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων, μεταφοράς και διακίνησης αγαθών και ανθρώπων. Επίσης, στις νησιωτικές περιοχές παρατηρείται και το πρόβλημα του υψηλού 'κόστους χρόνου', καθώς οποιαδήποτε δραστηριότητα απαιτεί χρόνο τον οποίο δε διαχειρίζονται οι άμεσα ενδιαφερόμενοι -κάτοικοι, επιχειρήσεις- με αποτέλεσμα να εξαρτώνται από τη χρήση και το είδος του εκάστοτε μεταφορικού μέσου, την πυκνότητα των δρομολογίων και την απόσταση (Σπιλάνης κ.ά., 2011).

Για την αποφυγή των κινδύνων της απομόνωσης καθοριστικό ρόλο δύναται να διαδραματίσουν οι νέες τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας συμβάλλοντας έτσι στην οικονομική και κοινωνική ολοκλήρωση του νησιωτικού χώρου. Τα νέα τηλεπικοινωνιακά συστήματα μπορούν να αποτελέσουν μοχλό ανάπτυξης μέσω της εκπαίδευσης, της πληροφόρησης και της γενικότερης κινητοποίησης της τοπικής κοινωνίας και της οικονομίας. Βασικός όρος για τη διατήρηση των τοπικών φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών των νησιωτικών περιοχών, όπως αυτά της κουλτούρας και της μοναδικότητας, αποτελεί η ομαλή ενσωμάτωση των τεχνολογικών εξελίξεων στην τοπική πραγματικότητα κάθε τόπου.

Όσον αφορά τα ελληνικά δεδομένα, κύριο γνώρισμα αποτελούν οι σχέσεις εξάρτησης τόσο των μικρότερων νησιών προς τα μεγαλύτερα, όσο και το σύνολο των νησιών προς τα κέντρα λήψης αποφάσεων της ηπειρωτικής χώρας. Προς αυτήν την κατεύθυνση δρα συνεργιστικά η ασυνέχεια του χώρου και η έλλειψη ακτοπλοϊκών διασυνδέσεων, καθώς το μοντέλο που ακολουθείται στην Ελλάδα είναι ακτινικό με κέντρο μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις της ηπειρωτικής χώρας και κυρίως την Αθήνα. Όλα αυτά καθιστούν σχεδόν αδύνατη την ανάπτυξη οικονομικών και επικοινωνιακών σχέσεων ανάμεσα στα κοντινά νησιά, με βασικό επακόλουθο την αδυναμία ανατροπής της υπάρχουσας αναπτυξιακής τους κατάστασης.

Ασθενής οικονομική βάση και δημογραφικό πρόβλημα

Καθοριστικό ρόλο για την ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου διαδραματίζει η διατήρηση του πληθυσμού και η προσέλκυση νέου ανθρώπινου δυναμικού, καθώς και η μόνιμη εγκατάσταση οικονομικών δραστηριοτήτων στις περιοχές αυτές. Τα νησιωτικά εδάφη μειονεκτούν ως προς αυτήν την κατεύθυνση, καθώς η αποκοπή τους από την ηπειρωτική χώρα και το μικρό τους μέγεθος επηρεάζει αρνητικά τα οικονομικά και δημογραφικά μεγέθη. (ESPON, 2010)

Συνεπώς, η βελτίωση της ελκυστικότητας των νησιών αποτελεί ανάγκη, καθώς μία μη ελκυστική περιοχή, αδυνατεί να προσελκύσει νέες δραστηριότητες και επιπλέον χάνει και τις ήδη υπάρχουσες. Πραγματικότητα αποτελούν σήμερα οι κίνδυνοι της αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης, η οποία εκθέτει τις παραδοσιακές οικονομικές δραστηριότητες των νησιών στον ανταγωνισμό με χώρες χαμηλού κόστους, εντείνοντας έτσι φαινόμενα όπως αυτά της συρρίκνωσης της γεωργικής παραγωγής στην πλειονότητα των νησιών, λόγω της μείωσης των χρησιμοποιούμενων εδαφών, καθώς επίσης και άλλων φαινομένων, όπως του σημαντικού περιορισμού του τομέα της κτηνοτροφίας και των εξαγωγικών δραστηριοτήτων, με μοναδικό κλάδο να παραμένει υπό ανάπτυξη αυτόν του τουρισμού. Παρόλα αυτά όμως, οι τουριστικές δραστηριότητες δε διαθέτουν την απαραίτητη δυναμικότητα για να αντισταθμίσουν τις απώλειες από τους υπόλοιπους κλάδους, αντίθετα η δίχως προγραμματισμό ανάπτυξή τους δημιουργεί μία πληθώρα προβλημάτων στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον των νησιών και καθιστά την οικονομία εξαιρετικά εύθραυστη σε εξωτερικούς παράγοντες (Σπιλάνης κ.ά., 2005: 105-107, 2011).

Στην Ελλάδα το φαινόμενο λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις, καθώς η νησιωτική οικονομία εξαρτάται απόλυτα από τον τουριστικό κλάδο πάρα τις κυκλικές διακυμάνσεις ζήτησης και την έντονη εποχικότητα που αυτός εμφανίζει. Σε συνδυασμό με το πρόβλημα του αδύναμου κοινωνικού κεφαλαίου, ως άμεσο αποτέλεσμα προκύπτει η δημιουργία έντονων προβλημάτων πολιτισμικής και κοινωνικής συνοχής του νησιωτικού χώρου (Κομνηνίδης, 1999: 31-32, Σπιλάνης κ.ά. 2005: 114).

Σε αυτήν την κατάσταση έχει συντελέσει και η αλλαγή της σημασίας των νησιών στο εθνικό και παγκόσμιο παραγωγικό σύστημα, κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και οφείλεται κυρίως σε δύο παράγοντες. Από τη μία πλευρά, στην επικράτηση του φορντικού μοντέλου παραγωγής χαρακτηριστικό του οποίου αποτελεί η ποσοτική

παραγωγή ομοειδών προϊόντων κοντά στα αστικά κέντρα. Από την άλλη πλευρά, στη μεταβολή του συστήματος μεταφορών που δίνει έμφαση πλέον στην ανάπτυξη των χερσαίων και αεροπορικών μεταφορών, παράλληλα με τις διαφοροποιήσεις στο μέγεθος των πλοίων, αλλά και στη μείωση της σπουδαιότητας των θαλάσσιων δρόμων. Απόρροια των μεταβολών αυτών αποτελεί η σταδιακή αλλαγή στη στρατηγική της χωροθέτησης των παραγωγικών μονάδων, αφού η παραγωγή στα νησιά καθίσταται πλέον από οικονομικής απόψεως αναποτελεσματική. (Σπιλάνης κ.ά., 2011).

Οι αδυναμίες που εμφανίζει η παραγωγική διαδικασία στα νησιωτικά εδάφη αποτελεί μία από τις αιτίες που οδήγησε στη μετεγκατάσταση του ανθρώπινου δυναμικού σε άλλες περιοχές εκτός των νησιών. Η έλλειψη των κατάλληλων υποδομών διεύρυνε το πρόβλημα της αναχώρησης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού από τους τόπους καταγωγής του, συρρικνώνοντας έτσι τον μόνιμο πληθυσμό, ενώ ταυτόχρονα εντάθηκε και το πρόβλημα της γήρανσης.

Δύσκολη προσβασιμότητα και ανεπάρκεια υπηρεσιών

Η προσβασιμότητα είναι ένας παράγοντας που εξαρτάται από τη γεωγραφική θέση του νησιού, την απόσταση από την ηπειρωτική χώρα ή κάποιο κέντρο λήψης αποφάσεων, αλλά και από τις μεταφορικές διασυνδέσεις. Ως αποτέλεσμα τα νησιά βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την πρόσβαση σε υπηρεσίες σε σύγκριση με την ηπειρωτική χώρα. Άμεσο επακόλουθο αποτελεί η ενίσχυση των οικονομικών φραγμών για τις τοπικές αγορές και η δημιουργία κινδύνων καθόσον μία αύξηση τιμών στους ενεργειακούς πόρους θα αύξανε δυσανάλογα το μεταφορικό κόστος, ούσες οι μεταφορές ιδιαίτερα ακριβές στα νησιά.

Ένα ακόμα ζήτημα που αφορά την προσβασιμότητα των νησιών αποτελεί η διακίνηση αγαθών και ανθρώπων. Αναλυτικότερα, η διακίνηση αυτών επαφίεται αποκλειστικά στα θαλάσσια και εναέρια μεταφορικά μέσα δημόσιας χρήσης, στο κόστος μεταφοράς και στη συχνότητα των δρομολογίων, τα οποία όμως κατά τους χειμερινούς μήνες είναι αραιά και διακοπτόμενα λόγω των καιρικών συνθηκών. Ως αντίκτυπο προκύπτει η αύξηση του αισθήματος απομόνωσης των κατοίκων, το οποίο εμποδίζει κατ' επέκταση την ομαλή παραγωγική δραστηριότητα.

Ως προς τον τομέα των υπηρεσιών παρατηρείται παρόμοια κατάσταση με αυτή των μεταφορικών μέσων και της δύσκολης προσβασιμότητας των νησιών. Η αδυναμία παροχής καθολικών και διασφαλισμένων υπηρεσιών υγείας και παιδείας δημιουργεί το

εναρκτήριο λάκτισμα για τη μετάβαση του πληθυσμού των μικρότερων νησιωτικών εδαφών σε μεγαλύτερα νησιά ή στην ηπειρωτική χώρα, προς εξυπηρέτηση των αναγκών τους, κάτι το οποίο είναι ιδιαίτερα δαπανηρό και χρονοβόρο. Συμπερασματικά προκύπτει πως τόσο οι δημόσιες, όσο και οι ιδιωτικές υπηρεσίες χωροθετούνται με βάση τα πληθυσμιακά μεγέθη. Το γεγονός αυτό, τοποθετεί τα μικρά νησιά σε ιδιαίτερα μειονεκτική θέση σε σχέση με τα μεγαλύτερα, καθώς καθιστά αδύνατη την πρόσβαση των κατοίκων τους σε τοπικές υπηρεσίες εξαιτίας του μικρού τους πληθυσμού, δημιουργώντας έτσι σχέσεις εξάρτησης των μικρότερων νησιών προς τα μεγαλύτερα, φαινόμενο το οποίο χαρακτηρίζει και τον ελληνικό νησιωτικό χώρο. (ESPON, 2010)

Περιβαλλοντική υποβάθμιση

Είναι γεγονός πως τα νησιωτικά οικοσυστήματα εμφανίζουν ορισμένα ειδικά γνωρίσματα, εξαιτίας του μικρού τους μεγέθους, το οποίο αποτελεί και την ειδοποιό διαφορά από τα ηπειρωτικά οικοσυστήματα (Κορωναίος, 2005:264). Ένα από τα γνωρίσματα αυτά αποτελεί η βιοποικιλότητα των χερσαίων και των θαλάσσιων οικοσυστημάτων, η οποία όμως απειλείται άμεσα από την ευθραυστότητα που διακρίνει τις περιοχές αυτές. Η ευθραυστότητα αυτή έγκειται στα υπερβολικά ευαίσθητα οικοσυστήματα, καθώς και στις ολοένα και συχνότερες φυσικές καταστροφές, οι οποίες σε συνδυασμό με τις ανθρωπογενείς παρεμβάσεις εντείνουν το φαινόμενο της περιβαλλοντικής υποβάθμισης (Coccosis, 1987: 85).

Πιο συγκεκριμένα, ένα από τα βασικότερα προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει ο νησιωτικός χώρος είναι η ανεπάρκεια των φυσικών πόρων και ιδιαίτερα των υδάτινων, καθώς και τον κίνδυνο που επιφυλάσσεται για τις περιοχές αυτές από την σπανιότητα του νερού. Το ζήτημα αυτό σε συνδυασμό με τον παράγοντα του τουρισμού, ο οποίος αποτελεί στις περισσότερες περιπτώσεις τον κύριο μοχλό ανάπτυξης των νησιών, δημιουργεί ποικίλα προβλήματα στο φυσικό περιβάλλον. Η μη αειφόρα χρήση των υδάτινων πόρων με την εντατική άντληση αυτών και αψηφώντας τη φέρουσα ικανότητά τους, δημιουργεί κινδύνους ρύπανσης και υφαλμύρωσης των υπόγειων υδροφόρων οριζόντων της παράκτιας ζώνης, φαινόμενο το οποίο με τη σειρά του διεγείρει νέα προβλήματα όντας τα υπόγεια ύδατα κύρια πηγή ύδρευσης για τα περισσότερα νησιά, διεθνώς και εθνικά. Για το λόγο αυτό, οι πολιτικές ανάπτυξης που θα ακολουθηθούν πρέπει να ενσωματώνουν την έννοια της αειφορίας, καθώς είναι

γεγονός πως η κοινωνική και οικονομική ευημερία των νησιών στηρίζεται στους υδατικούς πόρους. (Καραγεώργου, 2005: 102-103)

Ένα ακόμα κρίσιμο ζήτημα που φαίνεται να πλήττει τα νησιωτικά εδάφη συνοψίζεται στην ‘τετράπτυχη πίεση’ που αλλοιώνει τις ακτές και τα παράκτια οικοσυστήματα. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τη δημογραφική ανάπτυξη ορισμένων χώρων, την πολεοδομία, την ανάπτυξη του τουρισμού, καθώς και τη βιομηχανοποίηση μέσω του εκσυγχρονισμού της αγροκαλλιέργειας (Γουργιώτης, 2005: 149-150). Με την ανάπτυξη και συγκέντρωση τέτοιας πληθώρας δραστηριοτήτων στις παράκτιες ζώνες, η συμβίωση του ανθρώπου με τη φύση καθίσταται δύσκολη εξαιτίας της περιορισμένης τους έκτασης. Αναπόδραστο αποτέλεσμα αποτελούν συγκρούσεις χρήσεων γης, με τη διαχείριση των προβλημάτων αυτών να αποβαίνει εξαιρετικά δύσκολη. Το σημαντικότερο θέμα όμως στην περίπτωση αυτή, συνοψίζεται στην επιβάρυνση του χερσαίου και θαλάσσιου περιβάλλοντος με άμεσο τον κίνδυνο της αλλοίωσης των χαρακτηριστικών του νησιωτικού περιβάλλοντος.

Τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό πρόβλημα που ταλανίζει τις νησιωτικές περιοχές είναι η ανεπαρκής διαχείριση, επεξεργασία και διάθεση βιομηχανικών και αστικών αποβλήτων στη θάλασσα και στερεών αποβλήτων στην ξηρά. Η έντονη τουριστική ανάπτυξη, όπως και η άνοδος του βιοτικού επιπέδου των μόνιμων κατοίκων των νησιών λόγω των τουριστικών δραστηριοτήτων αποτελούν τις κύριες αιτίες αύξησης του ρυθμού παραγωγής αποβλήτων. Λαμβάνοντας υπόψη και τη μεγάλη πυκνότητα του πληθυσμού κατά την περίοδο αυτή, παράλληλα με τη μικρή επιφάνεια των νησιών, το πρόβλημα εξεύρεσης χώρων για την υγειονομική ταφή των απορριμμάτων γίνεται εντονότερο (Κομνηνίδης, 1999: 31, Σπιλάνης κ.ά., 2011). Το φαινόμενο αυτό προκαλεί σημαντική αλλοίωση και ρύπανση ενός ιδιαίτερα ευαίσθητου περιβάλλοντος με ταυτόχρονη επιβάρυνση των φυσικών οικοσυστημάτων μέσω των περιπτώσεων της καταστροφής των περιοχών αναπαραγωγής της πανίδας ή της παραγωγής θορύβου και της έντονης και διαρκούς παρουσίας των ανθρώπων (Κοκκώσης, 1995: 21-22).

Πέραν των παραπάνω περιβαλλοντικών αιτιών περιθωριοποίησης, στον ελληνικό νησιωτικό χώρο παρατηρείται εγκατάλειψη της ορεινής και ημιορεινής γεωργίας για ποικίλους λόγους με ταυτόχρονη μετακίνηση των καλλιεργειών σε πιο εύφορα εδάφη, αλλάζοντας έτσι σημαντικά το αγροτικό τοπίο των νησιών. (Σπιλάνης, 2003: 185-186). Συμπληρωματικά ως προς αυτήν την κατεύθυνση δρα και το φαινόμενο της

υπερβολικής βόσκησης με δυσμενείς επιπτώσεις στη γονιμότητα των εδαφών. Το φαινόμενο αυτό, με την παράλληλη δράση των συχνών πυρκαγιών στον ελλαδικό χώρο, μπορεί να συντελέσει ταχύτατα στην διάβρωση των εδαφών και κατ' επέκταση στην ερήμωση των βοσκότοπων, καθώς και στην εγκατάλειψη της κτηνοτροφίας, δραστηριότητα σημαντική για τις τοπικές οικονομίες των νησιών.

Τέλος, κατά τον στρατηγικό σχεδιασμό για την ανάπτυξη των περιοχών αυτών και την επίλυση των μειονεξιών που αντιμετωπίζουν πρέπει να ληφθούν υπόψη από τους αρμόδιους φορείς και τους μελετητές ποικίλοι κίνδυνοι που προκύπτουν. Μία σύγχρονη μελλοντική απειλή αποτελεί η ανύψωση της στάθμης της θάλασσας, ως αποτέλεσμα της κλιματικής αλλαγής. Το φαινόμενο αυτό δύναται να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τους κρίσιμους πόρους των νησιωτικών εδαφών, όπως αυτούς της διαθεσιμότητας πόσιμου νερού, τα πεδινά εδάφη, τους παράκτιους οικισμούς κλπ. με σοβαρές οικονομικές συνέπειες και κοινωνικές αναταραχές για το νησιωτικό χώρο.

1.3.2 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

‘Η «εμπορικότητα» των χαρακτηριστικών των νησιών μεταβάλλεται χρονικά, ανάλογα με τις εξελίξεις της τεχνολογίας, των καταναλωτικών, πολιτισμικών, αναπτυξιακών προτύπων και των γεωπολιτικών ανακατατάξεων, με αποτέλεσμα τα ίδια χαρακτηριστικά να αποτελούν άλλοτε συγκριτικό μειονέκτημα και άλλοτε πλεονέκτημα’ (Σπιλάνης κ.ά., 2005: 107). Έτσι στο παρελθόν, κατά την περίοδο των εξερευνήσεων τα νησιά λειτούργησαν ως γέφυρες μεταξύ των μεγάλων ηπειρωτικών εδαφών, καθώς το μεγαλύτερο εμπόδιο στην εξερεύνηση αποτελούσαν οι αχανείς ωκεανοί (Τσάλτας, 2005: 76). Παράλληλα λειτουργούσαν και ως σημεία ή ζώνες ανεφοδιασμού του διεθνές εμπορίου, αλλά και ως κόμβοι μεταφορών, ενώ σήμερα κάποιες στρατηγικές ανάπτυξης στοχεύοντας στην αναζωογόνηση των νησιωτικών εδαφών, προσπαθούν για την αναβάθμιση τους σε τόπους ποιότητας ζωής (Coccossis, 1987: 86, Σπιλάνης κ.ά. 2011). Μία διαπίστωση είναι πως οι ιδιαιτερότητες των νησιών διαθέτουν τελικά τη δυνατότητα να λειτουργήσουν ως ‘εφαλτήριο’ για μία βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη αυτών (Κορωναίος, 2005: 264).

Ποιότητα ζωής

Είναι ευρέως γνωστό πως η ελκυστικότητα ενός τόπου συνδέεται άμεσα με την ποιότητα της ζωής που προσφέρει. Τα στοιχεία που μπορούν να συνθέσουν την

καλύτερη ποιότητα ζωής ποικίλουν, από τόπο σε τόπο και από εποχή σε εποχή. Στις μέρες μας το πλούσιο περιβάλλον και το έντονο πολιτιστικό και πολιτισμικό στοιχείο αποτελούν μία συνιστώσα προς αυτήν την κατεύθυνση. Την ολοκλήρωση της σύνθεσης αυτής συμπληρώνουν η μικρή κλίμακα των νησιωτικών κοινωνιών με ότι αυτή περιλαμβάνει, οι ήρεμοι ρυθμοί ζωής που διαφέρουν από τους εντατικούς ρυθμούς των αστικών κέντρων και η εγγύτητα στη φύση, ζήτημα σπάνιο για την πλειοψηφία του πληθυσμού που κατοικεί στις ελληνικές πόλεις. (ESPON, 2010)

Στην αντίπερα όχθη, λόγω των μεταφορικών υποδομών όπως λιμένες, αεροδρόμια, ελικοδρόμια υπάρχει η δυνατότητα για ευκολότερη πρόσβαση στην ηπειρωτική χώρα, αλλά και στα γειτονικά νησιά, γεγονός το οποίο ευνοείται από τις σχετικά μικρές αποστάσεις, στις περισσότερες των περιπτώσεων, μεταξύ νησιών και ενδοχώρας και τις σχετικά μικρές διανησιωτικές αποστάσεις. Επιπλέον, η ύπαρξη σύγχρονου επιπέδου εκπαιδευτικού και ερευνητικού ιστού με δυνατότητες ανάπτυξης και διάχυσης καινοτομιών σε συνδυασμό με την ύπαρξη ανθρώπινου δυναμικού με ικανότητες και δημιουργικότητα, αποτελεί κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας. Περιοχές οι οποίες διαθέτουν τέτοιου είδους χαρακτηριστικά είναι επόμενο να εξασφαλίζουν και ποιότητα ζωής. (ΥπΑΑΥΜΔ, 2007)

Ένα ακόμη κύριο γνώρισμα των νησιωτικών περιοχών, το οποίο αποτελεί σπανιότητα για τα σύγχρονα δεδομένα ιδιαίτερα στις αστικές περιοχές, είναι αυτό του αισθήματος ασφάλειας που δημιουργείται από τον συγκεκριμένο τρόπο ζωής του νησιωτικού πληθυσμού. Αποδεδειγμένα, τα κρούσματα εγκληματικότητας στο νησιωτικό χώρο καταλαμβάνουν πολύ χαμηλά ποσοστά συγκριτικά με το μέγεθος του πληθυσμού, στοιχείο το οποίο εντείνει την πεποίθηση ότι στις νησιωτικές περιοχές η ζωή είναι περισσότερο ποιοτική. (Σπιλάνης κ.ά. 2011)

Οι ευκαιρίες επομένως που εμφανίζονται για ανάπτυξη των νησιωτικών εδαφών είναι πολλές, αφού αποτελεί σύγχρονη πραγματικότητα η αυξημένη ζήτηση για ποιότητα ζωής. Αλλαγές καταγράφονται σχετικά με τις ανθρώπινες επιδιώξεις υπέρ των ποιοτικών στόχων, όπως διατήρηση περιβάλλοντος, προτίμηση υγιεινών προϊόντων, προσέγγιση τοπικών πολιτισμών, υψηλή ποιότητα μη μαζικής παραγωγής. Οι παράγοντες αυτοί συνηγορούν στη στροφή του πληθυσμού της ηπειρωτικής χώρας προς την οικονομική στήριξη των νησιών, αλλά και στην επιλογή αυτών ως πιθανού τόπου κατοικίας μελλοντικά, όταν οι πόλεις πλέον κορεστούν και η προσφερόμενη ποιότητα

του νησιωτικού περιβάλλοντος είναι ασύγκριτα καλύτερη από αυτήν των αστικών κέντρων. (Σπιλάνης κ.ά. 2011)

Τέλος, η αυξανόμενη βαρύτητα που προσδίδεται στον ελεύθερο χρόνο και των δραστηριοτήτων που συνδέονται με αυτόν, δημιουργεί τα τελευταία χρόνια περαιτέρω προοπτικές ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου. Αυτό συμβαίνει, καθώς οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την αξία του ελεύθερου χρόνου σε μία εποχή που οι παγκόσμιες κρίσεις ξεσπούν η μία μετά την άλλη, και επιλέγουν να διαθέσουν τον πολύτιμο χρόνο τους ποιοτικά, ξεφεύγοντας από τους ταχείς ρυθμούς των πόλεων και ερχόμενοι κοντά στη φύση και στον πολιτισμό μέσα από εναλλακτικές δραστηριότητες.

Πολιτιστική/πολιτισμική ταυτότητα

Καθίσταται ευκόλως κατανοητό, πως οποιαδήποτε περιοχή η οποία είναι ‘αποκλεισμένη’ από τον υπόλοιπο κόσμο, για οποιουδήποτε λόγους, κατέχει την ιδιότητα να διατηρεί ανέπαφα τα χαρακτηριστικά εκείνα που συνθέτουν μία ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα. Το φαινόμενο αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση των νησιών, όπου λόγω της γεωγραφικής ασυνέχειας που τα περιγράφει η σημασία των εννοιών ‘πατρίδα’ και ‘τοπική κουλτούρα’ λαμβάνει άλλη διάσταση. Το ισχυρό αίσθημα της ταυτότητας και του ‘ανήκω’ που δημιουργούνται προσδίδουν μία διαφορετική δυναμική στις περιοχές αυτές. Η δυναμικότητα αυτή έγκειται, αφενός στην ιδιαίτερη αγάπη των ντόπιων για την ‘πατρίδα’ τους και αφετέρου, στην επιθυμία των ξένων, ως προς τα νησιά, να γνωρίσουν το κάτι διαφορετικό, αναδεύοντας με αυτόν τον τρόπο τους μηχανισμούς λειτουργίας του τουρισμού. (Coccossis, 1987: 85)

Προς την κατεύθυνση της ολοκλήρωσης και της διεθνούς αναγνώρισης της ιδιαίτερης ταυτότητας των περιοχών αυτών, λειτουργούν και ζητήματα, όπως αυτά της καλής ποιότητας, της ευρείας ποικιλίας και των αναγνωρίσιμων προβεβλημένων τοπικών προϊόντων. Άμεσα λοιπόν, προκύπτουν ευκαιρίες λόγω της ποιοτικής διατροφής και μέσω της προώθησης των βιολογικών αγρο-διατροφικών προϊόντων της τοπικής παραγωγής των νησιών, τα οποία γίνονται όλο και περισσότερο δημοφιλέστερα σε μία εποχή που τα παραγόμενα αγαθά στην πλειοψηφία τους συνδέονται με χημικά και μεταλλαγμένες ουσίες. (Σπιλάνης κ.ά., 2005:107)

Πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον/κεφάλαιο

Τα νησιά διαθέτουν πλούσιο πολιτιστικό και φυσικό κεφάλαιο, τα οποία σε μεγάλο βαθμό παραμένουν αναξιοποίητα, ενώ υπάρχουν οι προοπτικές για περαιτέρω ανάπτυξη και εκμετάλλευση αυτών με στόχο τη δημιουργία νέων επαγγελμάτων που θα μπορούσαν να εμπλουτίσουν την τοπική κοινωνία με νέες θέσεις εργασίας. Τέτοιου είδους επαγγέλματα αποτελούν αυτά που διαθέτουν περισσότερο εναλλακτικό χαρακτήρα και ταιριάζουν καλύτερα στα ιδιαίτερα γνωρίσματα των νησιών. Αυτά θα μπορούσαν να είναι για παράδειγμα απασχόληση πάνω σε πολιτιστικά θέματα, σε θέματα διαχείρισης του περιβάλλοντος, αλλά και στην αναζωογόνηση παλαιότερων παραδοσιακών επαγγελμάτων με στόχο την αξιοποίηση της τεχνογνωσίας που εντοπίζεται στις τοπικές δομές της κοινωνίας των νησιών, για την παραγωγή ποιοτικών προϊόντων. (Σπιλάνης κ.ά., 2011)

Πέραν των παραπάνω, ο νησιωτικός χώρος μπορεί να θεωρηθεί πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων στην εκπαίδευση, την έρευνα, την πολιτιστική δημιουργία, αλλά και την παραγωγή ειδικών/εναλλακτικών προϊόντων. Σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές αλλαγές στους τομείς των επικοινωνιών και της πληροφόρησης, οι τοπικές κοινωνίες των νησιών είναι δυνατόν να είναι μάρτυρες της έναρξης της αναπτυξιακής διαδικασίας, καθώς σήμερα οι υπηρεσίες και γενικότερα ο τριτογενής τομέας κατέχουν κυρίαρχο ρόλο στο σχηματισμό του εθνικού πλούτου (Σπιλάνης κ.ά., 2005:107). Ιδιαίτερα οι υπηρεσίες που σχετίζονται με τον πολιτισμό και το περιβάλλον δύναται να διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιών.

Η έντονη παρουσία και η χωρική διασπορά περιοχών με αξιόλογα στοιχεία φυσικού περιβάλλοντος, όπως μοναδικά τοπία και έντονη βιοποικιλότητα στα χερσαία και θαλάσσια οικοσυστήματα, τα οποία λόγω της γεωμορφολογικής δομής των νησιών έχουν διατηρηθεί σε σημαντικό βαθμό αναλλοίωτα, σε συνδυασμό με σημαντικά στοιχεία ιστορικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, τα οποία είναι αναγνωρισμένα διεθνώς, δημιουργούν ευκαιρίες για ανάπτυξη τουρισμού ειδικού ενδιαφέροντος (Coccosis, 1987: 85, Σπιλάνης κ.ά., 2005:107, ΥπΑΑΥΜΔ, 2007). Προς αυτήν την κατεύθυνση συνηγορεί και το γεγονός πως ο 'ηλιοτροπικός τουρισμός παραλίας' βρίσκεται σε φάση ωρίμανσης, καθώς οι τουρίστες αναζητούν πλέον 'νέα τουριστικά προϊόντα', όπως ο περιπατητικός τουρισμός, ο τουρισμός παρατήρησης της χλωρίδας και της πανίδας, ο θρησκευτικός τουρισμός κ.κ. (Κοκκώσης κ.ά., 2001).

Τέλος, στο φυσικό κεφάλαιο του νησιωτικού χώρου θα μπορούσε να συμπεριληφθεί και η δυναμικότητα των περισσότερων νησιωτικών εδαφών ως προς τις εναλλακτικές μορφές ενέργειας. Με τον όρο αυτό νοείται το πλούσιο αιολικό, ηλιακό και γεωθερμικό δυναμικό των νησιών, το οποίο αποτελεί ευκαιρία ανάπτυξης Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας με μελλοντικές προοπτικές σταδιακής ενεργειακής αυτονομίας των νησιών. Επί του συγκεκριμένου ζητήματος, επιπλέον ευκαιρίες δημιουργούνται με τις νέες τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα αυτό, όπως ανάπτυξη τεχνολογιών μερικής υποκατάστασης φυσικών πόρων, πρόοδος στον τομέα των μεταφορών και των δικτύων κ.ά.

2. Ο ΟΡΕΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ

2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ένα από τα αδιαμφισβήτητα χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών σε όλα τα γεωγραφικά πλάτη του κόσμου αποτελεί η ποικιλότητα στους τρόπους ζωής, στην καθημερινότητα και γενικότερα στον πολιτισμό, με την ευρεία έννοια του όρου, η οποία είναι συνυφασμένη με το σεβασμό για το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Ένα περιβάλλον που έχει διαμορφωθεί δια μέσου των αιώνων από την αλληλεπίδραση των ανθρώπων με τα στοιχεία της φύσης. Αυτή η λεπτομέρεια κάνει την ειδοποιό διαφορά μεταξύ των ορεινών περιοχών, με τις πεδινές, αστικές και βιομηχανικές περιοχές, στις οποίες επικρατεί ως επί των πλείστων, ισοπεδωτική ομοιομορφία. (Παπαδημάτου, 2001)

Τι νοείται όμως ως ορεινή περιοχή ανά τον κόσμο; Παρουσιάζουν οι περιοχές αυτές έντονες ιδιαιτερότητες και προβλήματα σε σχέση με τις πεδινές εκτάσεις; Μπορούν τα ορεινά να συμμετέχουν ενεργά στην πορεία ανάπτυξης μιας επικράτειας; Μπορούν οι περιοχές αυτές να οργανωθούν με τη χρήση κατάλληλων πολιτικών και εργαλείων χωρικού σχεδιασμού; Μία ακολουθία από ορισμούς, τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο συνθέτουν το εννοιολογικό περιεχόμενο του ορεινού χώρου, καθώς ο χαρακτηρισμός αυτός ποικίλει ανάλογα τη χρονική περίοδο, τη χώρα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, αλλά και το σκοπό για τον οποίο επιχειρείται ο προσδιορισμός αυτός (Παπαγεωργίου, 2012: 191).

Αρχικά, μία διερεύνηση στην έννοια της ορεινότητας έχει την ικανότητα να εντάξει τον οποιοδήποτε μελετητή στην ουσία των ορεινών περιοχών. Ως ορεινότητα χαρακτηρίζεται ο χαμηλός βαθμός προσπελασιμότητας που εμφανίζει μία περιοχή/επικράτεια, ο οποίος όμως εξαρτάται από μία σειρά παραγόντων. Ένας από τους κύριους παράγοντες είναι το υψόμετρο, χωρίς όμως να καθιστά λιγότερο σημαντικά άλλα φυσικά χαρακτηριστικά, όπως οι κλιματικές συνθήκες, η τοπογραφία και η μορφολογία του χώρου ευρύτερα. Τα γνωρίσματα αυτά στο σύνολο τους καθιστούν δύσκολη την πρόσβαση από και προς μία περιοχή, ταυτίζοντας ορισμένες φορές τα ορεινά με την ευρύτερη έννοια της απομόνωσης. (Παπαδημάτου, 2001)

Ένα γενικότερο ενδιαφέρον για τις ορεινές περιοχές ξεκίνησε στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα στα κράτη των Άλπεων, όπου τα δασικά οικοσυστήματα κινδύνευαν από την εντατική υλοτομία. Χαρακτηριστικά, ειδική νομοθεσία για τη συγκράτηση του οικονομικά ενεργού ορεινού πληθυσμού εισήχθη το '20 στην Ελβετία, το '50 στην Ιταλία και το '60 στην Αυστρία και τη Γαλλία, ενώ το 1952 ιδρύθηκε για πρώτη φορά Διεθνής Επιτροπή για την Προστασία των Αλπικών Περιοχών. Το 1975 η ΕΕ δημοσίευσε μία Οδηγία για τα βουνά, τις ορεινές καλλιεργούμενες εκτάσεις και τις λιγότερο ευνοημένες περιοχές, η οποία αποτέλεσε το πρώτο έγγραφο που αναγνώριζε πως λόγω φυσικών ιδιοτήτων, οι ορεινές περιοχές και οι πόροι αυτών χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης. (ESPON, 2011α)

Για το λόγο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση καθιέρωσε τους όρους ορεινές, μειονεκτικές και προβληματικές περιοχές, έτσι ώστε να παρέχονται σε αυτές ειδικές ενισχύσεις, μέσω ειδικών μέτρων. Σκοπός αυτής της πολιτικής είναι να αντισταθμίζονται οι συνέπειες των φυσικών και κοινωνικοοικονομικών αντιξοοτήτων που εμφανίζουν οι λιγότερο ευνοημένες περιοχές, σε σχέση με τις περισσότερο προνομιούχες και δυναμικές περιοχές (ημιορεινές, πεδινές).

Σε παγκόσμια κλίμακα τα βουνά έχουν ληφθεί υπόψη από τα Ηνωμένα Έθνη στο Πλαίσιο της Συνθήκης για την Κλιματική Αλλαγή, σε ένα Πρόγραμμα για την Ποικιλότητα των Ορεινών Περιοχών, στη Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (2004), καθώς και μέσω του χαρακτηρισμού του έτους 2002 ως 'Διεθνές Έτος Βουνών' από τον ΟΗΕ. Μία πρώτη προσπάθεια ορισμού των ορεινών περιοχών έγινε στον Ευρωπαϊκό Χάρτη των Ορεινών Περιφερειών (Congress of Local and Regional Authorities of Europe, 1995), ο οποίος λειτουργεί ως πλαίσιο για την εθνική νομοθεσία του ορεινού χώρου. Ως ορεινές περιοχές ορίστηκαν οι 'περιοχές των οποίων το ύψος, η κλίση του εδάφους και το κλίμα δημιουργούν ειδικές συνθήκες που επενεργούν στην επιδίωξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων'.

Μία διαφορετική έρευνα, που διεξήχθη στο πλαίσιο της ΕΕ (NORDREGIO, 2004) εστίαζε σε μία ευρεία περιοχή της γηραιάς ηπείρου και είχε ως κύριο ερώτημα τη διατύπωση ενός ολοκληρωμένου ορισμού για τον ορεινό χώρο της Ευρώπης, με παράλληλη καταγραφή των αδυναμιών και των δυνατοτήτων που ανακύπτουν στον χώρο αυτό. Σύμφωνα με τη μελέτη αυτή οι 'τοπογραφικά ορεινές περιοχές' ορίζονται ως εξής:

- Πάνω από τα 2.500μ. όλες οι περιοχές θεωρούνται ορεινές.
- Ανάμεσα στα 1.500μ. και στα 2.500μ. θεωρούνται ορεινές όλες οι περιοχές με κλίση μεγαλύτερη από 2° σε ακτίνα 3χλμ.
- Μεταξύ 1.000μ. και 1.500μ. για να θεωρείται μία περιοχή ορεινή πρέπει, είτε η κλίση σε ακτίνα 3χλμ. να είναι μεγαλύτερη των 5°, είτε η υψομετρική διαφορά σε ακτίνα 7χλμ. να είναι τουλάχιστον 300μ.
- Ανάμεσα στα 300μ. και στα 1.000μ., μία περιοχή είναι ορεινή μόνο εάν η υψομετρική διαφορά σε ακτίνα 7χλμ. να είναι τουλάχιστον 300μ.
- Χαμηλότερα των 300μ., υπολογίστηκε η τυπική απόκλιση για οχτώ κατευθύνσεις σε διάφορα σημεία του ψηφιακού υψομετρικού μοντέλου της Ε.Ε., και όπου το αποτέλεσμα ήταν μεγαλύτερο των 50μ., θεωρήθηκε πως το τοπογραφικό ανάγλυφο ήταν αρκετά επικλινές για να χαρακτηριστεί ως ορεινή περιοχή, αν και σε χαμηλό υψόμετρο.

Να σημειωθεί πως σύμφωνα με την παραπάνω έρευνα το ποσοστό του ορεινού πληθυσμού της Ευρώπης ανέρχεται στο 19,1% του συνόλου.

Μία άλλη, πιο πρόσφατη έρευνα της ΕΕ διαφοροποιείται στον τρόπο ορισμού του ορεινού χώρου, ωστόσο λαμβάνει υπόψη της τις προϋποθέσεις της έρευνας του NORDREGIO για τα ορεινά της Ευρώπης. Συγκεκριμένα, ως ορεινές κατατάσσει τις περιοχές της κατηγορίας NUTS III¹ με τουλάχιστον το 50% του πληθυσμού τους να κατοικεί σε τοπογραφικά ορεινές περιοχές. Ως αποτέλεσμα της έρευνας αυτής, προκύπτει ότι μόλις το 8% του συνολικού πληθυσμού της Ευρώπης κατοικεί σε ορεινές ζώνες (Monfort, 2009). Συγκρίνοντας τις δύο παραπάνω μελέτες προκύπτει πως το πολύ χαμηλό ποσοστό του ορεινού πληθυσμού της Ευρώπης που παρουσιάζεται από τη δεύτερη έρευνα, οφείλεται στις διαφορετικές παραμέτρους που τίθενται στα πλαίσια της μελέτης, για να χαρακτηριστεί μία περιοχή ως ορεινή. Απόρροια του φαινομένου αυτού πολλές φορές είναι η ‘αποχαρκτηρίση’ κάποιων μικρότερων ενοτήτων από ορεινές, με συνέπειες σε πολιτικό, κοινωνικό και κυρίως οικονομικό επίπεδο.

¹ Σύμφωνα με τη Eurostat (2013) πρόκειται για το τρίτο επίπεδο διοίκησης των κρατών της Ε.Ε. Στο ελληνικό κράτος αντιστοιχεί στις Περιφερειακές Ενότητες.

Όσον αφορά τα ελληνικά δεδομένα, με βάση την υφιστάμενη νομοθεσία, το εννοιολογικό περιεχόμενο του ορεινού χώρου διαφοροποιείται μεταξύ των ορισμών του Υπουργείου Γεωργίας (1997) βάσει της Οδηγίας 75/268/ΕΟΚ, της μεταγενέστερης Οδηγίας 81/645/ΕΟΚ που περιλαμβάνει κατευθύνσεις για τις ορεινές περιοχές της Ελλάδας, του Κανονισμού (ΕΚ) (2006) και του ορισμού της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (2005). Αναφορικά με τον πρώτο ορισμό, προκειμένου να θεωρούνται ορεινοί οι Δήμοι (Καποδιστριακοί), οι Κοινότητες και οι Οικισμοί, με δικαίωμα σε ειδικές επιδοτήσεις, οφείλουν να πληρούν τις εξής προϋποθέσεις:

- Η κτηματική τους έκταση να βρίσκεται σε υψόμετρο άνω των 800μ.
- Η κτηματική τους έκταση να βρίσκεται μεταξύ 600-800μ. και οι κλίσεις του εδάφους να είναι τουλάχιστον 16%.
- Η κτηματική τους έκταση να βρίσκεται κάτω από 600μ. με κλίσεις εδάφους τουλάχιστον 20%.

Εάν ένας Δήμος, μία Κοινότητα ή ένας Οικισμός εμπίπτει σε μία από τις παραπάνω κατηγορίες σε ποσοστό κτηματικής έκτασης τουλάχιστον 80% ή το άθροισμα και των τριών περιπτώσεων είναι τουλάχιστον 80% επί του συνόλου της κτηματικής τους έκτασης, τότε είναι δυνατόν να προταθεί για ένταξη στις ορεινές περιοχές (Οδηγία 75/268/ΕΟΚ).

Σύμφωνα με την οδηγία 81/645/ ΕΟΚ για την Ελλάδα προβλέπεται:

- ελάχιστο υψόμετρο 800 μέτρα,
- οι απότομες κλίσεις ορίζονται ότι είναι τουλάχιστον 20%,
- ελάχιστο υψόμετρο 600 μέτρα και, ταυτόχρονα, κλίση τουλάχιστον 16%.

Για να μπορεί να χαρακτηριστεί μία περιοχή ως τέτοια θα πρέπει το 80% τουλάχιστον της έκτασής της να ανταποκρίνεται σε ένα ή περισσότερα από τα χαρακτηριστικά αυτά. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, το ποσοστό αυτό μπορεί να μειωθεί κατ' ανώτατο όριο μέχρι 50%, όταν πρόκειται για τοπική διοικητική μονάδα που βρίσκεται στο ίδιο ορεινό σύμπλεγμα, όπου οι κλιματικές και τοπογραφικές συνθήκες είναι όμοιες και τα επίπεδα απόδοσης και εισοδημάτων αρκετά χαμηλά.

Ο επόμενος πιο πρόσφατος ορισμός (βάσει του άρθρου 50 του Κανονισμού ΕΚ 1698/2006) ορίζει τις ορεινές περιοχές ως 'περιοχές που χαρακτηρίζονται από σημαντικό περιορισμό δυνατοτήτων χρησιμοποίησης της γης και από σημαντική

αύξηση του κόστους λόγω δυσχερών κλιματικών συνθηκών, υψομέτρου ή απότομων κλίσεων ή συνδυασμού των παραπάνω παραγόντων’.

Από την άλλη πλευρά η ΕΣΥΕ (2005), χαρακτηρίζει ως ορεινές ‘τις Κοινότητες των οποίων, είτε το μεγαλύτερο τμήμα τους οριοθετείται σε υψόμετρο άνω των 800μ., είτε η εδαφική τους επιφάνεια είναι σε μεγάλο βαθμό κεκλιμένη και κατ’ εξοχήν ανώμαλη, χωρίζεται δε από χαράδρες ή καλύπτεται από ορεινούς όγκους, οι οποίοι δημιουργούν πολλαπλές εδαφικές πτυχώσεις με υψομετρικές διαφορές μεγαλύτερες των 400μ.’

Είναι φανερό ότι στο θέμα της έννοιας του ορεινού χώρου επικρατεί μία σύγχυση, τόσο σε διεθνές, όσο και σε εθνικό επίπεδο, με αρκετές των περιπτώσεων να υποπίπτουν σε αντιφάσεις, δημιουργώντας σημαντικές πρακτικές δυσκολίες στην αντιμετώπιση της ιδιάζουσας κατάστασης των περιοχών αυτών. Το γεγονός αυτό σε εθνικό επίπεδο επιβεβαιώνεται από το σχέδιο ‘Καλλικράτης’, κατά το οποίο οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ κατέστησαν ένα εντελώς διαφορετικό τοπίο για τις ορεινές περιοχές.

2.2 ΑΙΤΙΕΣ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Τα βουνά ανέκαθεν διαδραμάτιζαν το ρόλο του καταφυγίου για πληθυσμιακές μερίδες που ήταν κατατρεγμένες από κατακτητές, πολιτικές εξουσίες ή και κυρίαρχα κοινωνικά ρεύματα, αλλά και του τόπου διαμονής για τους αυτόχθονες πληθυσμούς. Λόγω του ιδιότυπου αποκλεισμού και της απομόνωσης των περιοχών αυτών βασικός τρόπος επιβίωσης του ορεινού πληθυσμού ήταν η επιδίωξη της αυτάρκειας στα όρια του εφικτού. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, απαραίτητη συνιστώσα αποτελούσε και αποτελεί η πλήρης γνώση του τοπικού φυσικού περιβάλλοντος, των φυσικών πόρων και διαθέσιμων γενικότερα, της πανίδας και της χλωρίδας της εκάστοτε περιοχής, όπως και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτών. Τα παραπάνω στοιχεία, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη μεταχείριση που τυχαίνει ο χώρος αυτός από τους ορεσίβιους και τις ιδιαίτερες εδαφοκλιματικές και οικολογικές συνθήκες που επικρατούν, κατατάσσουν τα ορεινά να μεν στις πιο ευάλωτες και εύθραυστες περιοχές, αλλά παράλληλα τα καθιστούν πηγές βιοποικιλότητας, ενδημικών ειδών και άγριας ζωής.

2.2.1 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ

Διεθνές Επίπεδο

Τα προβλήματα του ορεινού χώρου σε διεθνή κλίμακα ποικίλουν σε περιεχόμενο και ένταση. Πιο αναλυτικά, το ευαίσθητο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των ορεινών περιοχών υποβαθμίζεται συνεχώς, με κύρια αιτία της υποβάθμισης αυτής να είναι ο άνθρωπος και οι δραστηριότητές του και δευτερεύουσα, φυσικά αίτια, όπως τα καιρικά φαινόμενα και το κλίμα. Λόγω της ‘υπερπροσφοράς’ φυσικού αποθέματος αυτών των περιοχών, κινδυνεύουν από την υπερβολική κατανάλωση των φυσικών πόρων, προς ικανοποίηση των αναγκών των κατοίκων των πιο ανεπτυγμένων περιοχών. Το πρόβλημα γίνεται εντονότερο καθώς δεν υπάρχει στις περισσότερες περιπτώσεις κάποιος σχεδιασμός ή μελέτη φέρουσα ικανότητας των φυσικών διαθεσίμων της εκάστοτε περιοχής.

Χαρακτηριστικότερα, στις υπό ανάπτυξη χώρες, οι εξωτερικές επιρροές δημιουργούν ποικίλους κινδύνους στις ορεινές περιοχές, καθώς ο γηγενής πληθυσμός απειλείται από πολιτισμική διάβρωση και το περιβάλλον από μη αναστρέψιμη αλλοίωση. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχει πληθώρα παραδειγμάτων όπου τα φυσικά διαθέσιμα τίθενται υπό εκμετάλλευση των κεντρικών κυβερνήσεων ή από ιδιωτικές πολυεθνικές εταιρείες, γεγονός το οποίο προκαλεί έντονες συγκρούσεις, εκτοπισμό του ντόπιου πληθυσμού και πολιτισμική παρακμή των τόπων αυτών.

Ανάλογα με την περιοχή, το όφελος από μεγάλης κλίμακας επενδύσεις στα ορεινά μπορεί είτε να παραμείνει στους αυτόχθονες κατοίκους και στην περιοχή, είτε να το επικαρπωθούν οι ‘εξωτερικοί’ επενδυτές και επιχειρήσεις, όπως συμβαίνει και στο παράδειγμα των ορεινών κοινοτήτων του Νεπάλ. (Παπαδημάτου, 2001). Από την άλλη πλευρά, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ‘ανεπτυγμένες’ χώρες συνοψίζονται στην υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος εξαιτίας της εποχιακής τουριστικής δραστηριότητας (π.χ. χιονοδρομικός τουρισμός), η οποία πολλές φορές παίρνει ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Άμεσο αποτέλεσμα αποτελεί η εγκατάλειψη των ορεινών κοινοτήτων από τον ενεργό πληθυσμό του με κατεύθυνση την αναζήτηση καλύτερης ποιότητας ζωής βασισμένη στα σύγχρονα αστικά, μαζικά πρότυπα που προβάλλονται από τα ΜΜΕ.

Ένας άλλος παράγοντας που συμμετέχει στην εγκατάλειψη των μειονεκτικών αυτών περιοχών και καθιστά την προσέλκυση νέων δύσκολη είναι η χαμηλή προσπελασιμότητα, τόσο από και προς άλλες πιο δυναμικές περιοχές, όσο και εσωτερικά αυτών. Αυτό οφείλεται κυρίως στο έντονο ανάγλυφο και στις μεγάλες κλίσεις σε συνδυασμό με τις δύσκολες κλιματικές συνθήκες που επικρατούν. Συμπληρωματικά των υποδομών και των μεταφορών έρχεται το χαμηλό επίπεδο κοινωνικών υποδομών και παροχών εκπαίδευσης.

Απόρροια του παραπάνω φαινομένου, καταλήγει να είναι η σημαντική μείωση των ορεινών πληθυσμών τα τελευταία χρόνια παρά τις όποιες προσπάθειες ανάκαμψης αυτής της κατάστασης. Αξίζει να παρατηρηθεί πως η μερίδα του ορεινού πληθυσμού που καταφεύγει σε επιλογή διαφορετικού τύπου κατοικίας προς αναζήτηση μιας καλύτερης ποιότητας ζωής συνήθως είναι νέοι και ανήκουν στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη γήρανση του πληθυσμού, αλλά και με τα προβλήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω δημιουργεί στις περιοχές αυτές σοβαρά προβλήματα ως προς τη βιωσιμότητα τους, καθώς σταδιακά ερημώνουν και δεν υπάρχουν πλέον κάτοικοι για να συμμετάσχουν ενεργά στις όποιες πολιτικές αναζωογόνησης τους.

Πέραν αυτού, ως αποτέλεσμα της εγκατάλειψης σημειώνεται σημαντική υποβάθμιση της γης και της παραδοσιακής οικονομίας, όπως για παράδειγμα του κλάδου των παραδοσιακών επαγγελμάτων και ειδικών δεξιοτήτων και ταλέντων με ρίζες στους τοπικούς πολιτισμούς. Γενικά, η ανεξέλεγκτη εισροή ξενικών στοιχείων στις ορεινές κοινότητες, χωρίς να δίνεται η δυνατότητα στους γηγενείς πληθυσμούς να τα αφομοιώσουν και να τα ενσωματώσουν ομαλά στις τοπικές συνθήκες δημιουργεί μελλοντικούς κινδύνους, ως προς την εξαφάνιση του παραδοσιακού τρόπου ζωής και μαζί του στοιχεία, όπως η συλλογικότητα, το αίσθημα του 'ανήκω', η λιτότητα και το μέτρο.

Ένα διαφορετικό ζήτημα που ταλανίζει το γηγενή πληθυσμό των ορεινών όγκων είναι οι δύσκολες συνθήκες παραγωγής γεωργικών προϊόντων, λόγω του ραγδαία εναλλασσόμενου τοπογραφικού ανάγλυφου, των έντονων κεκλιμένων εδαφών και των ισχυρών καιρικών φαινομένων, τα οποία δεν επιτρέπουν την εφαρμογή μηχανικών συστημάτων παραγωγής. Συνεργιστικά προς αυτήν την κατεύθυνση δρα και η μεγάλη ηλικία των αρχηγών των εκμεταλλεύσεων, η πλειοψηφία των οποίων δεν είναι εύκολα

επιδεκτική σε μη παραδοσιακές μεθόδους παραγωγής. Αναπόδραστη συνέπεια αυτών, ο έντονος ανταγωνισμός από τις πεδινές περιοχές προκαλεί αδυναμία στις ορεινές γεωργικές επιχειρήσεις να επιβιώσουν. (Μιχαηλίδου, 2001, Παπαδημάτου, 2001)

Επιπροσθέτως, η χαμηλή επιχειρηματικότητα και η έλλειψη επενδύσεων που εμφανίζεται στον εξεταζόμενο χώρο έχει τη βάση της στην ελλιπή πληροφόρηση του ανθρώπινου δυναμικού σε θέματα επενδύσεων, αλλά κυρίως στην αδυναμία λήψης ρίσκου και ανάληψης επιχειρηματικού κινδύνου από τους υποψήφιους επιχειρηματίες. Αυτό συμβαίνει πρώτον, επειδή η εύρεση κεφαλαίου είναι δύσκολη για τους κατοίκους των ορεινών περιοχών, λόγω των μειονεξιών που αντιμετωπίζουν και των χαμηλών εισοδημάτων και δεύτερον, λόγω της αβεβαιότητας σε απόδοση και δυνατότητας παραγωγής κέρδους, που χαρακτηρίζει τις επενδύσεις σε μειονεκτικές περιοχές, καθώς οι περιοχές αυτές υπολείπονται δικτύωσης για διάθεση προϊόντων σε κάποια αγορά με αποτέλεσμα να γίνονται οι μετακινήσεις ασύμφορες. (Σκούρας, 2005)

Γενικά όπως έχει προαναφερθεί, η κάθε ορεινή περιοχή αποτελεί ένα μοναδικό σύστημα με πληθώρα ιδιαιτεροτήτων και δυναμικών, οι οποίες εξαρτώνται από διαφορετικούς παράγοντες, ανάλογα με τον γεωγραφικό χώρο. Για αυτό το λόγο, ο σχεδιασμός για τα βουνά πρέπει να γίνεται με βάση αυτές τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής και όχι ενιαία για ολόκληρη την έκταση της οποιασδήποτε επικράτειας, καθώς εντείνεται ο κίνδυνος της συνεχιζόμενης εξόδου του ορεινού πληθυσμού προς τις αστικές συγκεντρώσεις. (Κατσαρός, 2005)

Εθνικό Επίπεδο

Στην Ελλάδα οι ιδιαιτερότητες και οι αδυναμίες του εξεταζόμενου χώρου συναρτώνται δύο βασικών αιτιών. Πρώτον, από την παραδοσιακή χωρική τους συγκρότηση, καθώς αποτελούν εκτεταμένες και δυσπρόσιτες ζώνες, οι οποίες ιστορικά παρουσίασαν γνωρίσματα μειονεκτικότητας και περιφερειακότητας. Το γεγονός αυτό οφείλεται τόσο στο γεωγραφικό ανάγλυφο και στη μεγάλη απόσταση από τον κεντρικό άξονα ανάπτυξης της χώρας, όσο στην ανεπάρκεια των δικτύων υποδομών και μεταφορών. Δεύτερον, εξαιτίας της παραγωγικής αναδιάρθρωσης που συντελείται κατά τη διαδικασία μετάβασης από τις οικονομίες της μεταποίησης στις οικονομίες των υπηρεσιών. (Ζαμπέλης, 2001)

Για τους λόγους που αναφέρθηκαν, θεωρείται πως οι εθνικές ορεινές και μειονεκτικές περιοχές εμφανίζουν ‘αναπτυξιακό δυϊσμό’ (Χατζηθεοδωρίδης, 2010). Με αυτόν τον

όρο νοείται η ασυνέχεια της αναπτυξιακής διαδικασίας καθ' όλη την έκταση του ορεινού χώρου. Είναι γεγονός πως στην Ελλάδα διαπιστώνεται σε πολλές περιπτώσεις η πλήρης εγκατάλειψη ορεινών περιοχών, ενώ σε πολλές άλλες η σημαντική ανάπτυξη ορεινών περιοχών μέσω ήπιων τουριστικών δραστηριοτήτων, εναλλακτικών καλλιεργειών ή μεταποιητικών δραστηριοτήτων παραδοσιακών προϊόντων.

Αναλυτικότερα, στις μέρες μας αποτελεί πραγματικότητα -στις περισσότερες περιπτώσεις- για τα ελληνικά βουνά και τους κατοίκους αυτών, το γεγονός πως κυρίως ο πρωτογενής τομέας βασίζεται στην καλλιέργεια και εμπορία συγκεκριμένων μόνο προϊόντων χωρίς την ενσωμάτωση κάποιας καινοτομίας στο σύνολο της διαδικασίας. Ως επακόλουθο ανακύπτει η ανάπτυξη ισχυρού ανταγωνισμού ανάμεσα στις ίδιες τις ορεινές περιοχές, λόγω της 'μονοκαλλιέργειας' ή αλλιώς της μονοτομεακής ανάπτυξης. Χαρακτηριστικό του είδους αυτής της ανάπτυξης είναι το ρίσκο των παραγωγών ως προς τη δυνατότητα παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων τους, καθώς το εισόδημά τους εξαρτάται, τόσο από τη διακύμανση των τιμών της αγοράς, όσο και από τα καιρικά φαινόμενα, αφού η παραγωγικότητα άπτεται αυτών. Έτσι, είναι ξεκάθαρος ο κίνδυνος που διαγράφεται για τους ορεινούς παραγωγούς, οι οποίοι απασχολούνται σε 'μονοκαλλιέργειες' και δεν αναζητούν νέους εναλλακτικούς τρόπους απασχόλησης.

Ένα άλλο μειονέκτημα που χαρακτηρίζει την υπάρχουσα κατάσταση των ορεινών περιοχών είναι η αδυναμία ενσωμάτωσης των αναπτυξιακών ενεργειών σε τοπικό επίπεδο με αποτέλεσμα τη δυσκολία μεταφοράς των οφελών στις τοπικές κοινότητες. Το ζήτημα αυτό είναι παρεπόμενο της άγνοιας των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και δυναμικών. Αυτό συμβαίνει καθώς στην Ελλάδα δεν υπάρχει καμία οργανωμένη βάση δεδομένων για τον ορεινό χώρο. Προκύπτει λοιπόν, πως η έλλειψη ενός οριζόντια οργανωμένου κτηματολογίου έχει ως αποτέλεσμα την ελλιπή πληροφόρηση των μελετητών για την υφιστάμενη κατάσταση ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων του εθνικού χώρου, καθιστώντας δύσκολο το σωστό σχεδιασμό και προγραμματισμό των πολιτικών και των δράσεων για την χωρικά ολοκληρωμένη ανάπτυξη της επικράτειας και ιδιαίτερα των μειονεκτικών περιοχών που χρήζουν άμεσης παρέμβασης.

Διαφορετικής φύσης πρόβλημα για τα ελληνικά βουνά αποτελεί η αλόγιστη βόσκηση, η οποία έχει την πηγή της στη νομοθεσία και στα ιδιοκτησιακά καθεστώτα. Βάσει των εθιμοτυπικών κανόνων ισχύει το κοινόχρηστο καθεστώς βόσκησης, ανεξαρτήτως ιδιοκτησιακού καθεστώτος, το οποίο δίνει το δικαίωμα σε κάθε βοσκό να βόσκει

ελεύθερα τα κοπάδια (ποιμενική εκτατική κτηνοτροφία) του επί πληρωμή, χωρίς όμως την ύπαρξη κάποιου υπερκείμενου σχεδιασμού ή κάποιου διαχειριστικού σχεδίου ανά διοικητική ενότητα για ορθολογική χρήση των βοσκότοπων. Άμεση απόρροια του φαινομένου αυτού αποτελεί η σταδιακή μείωση της βοσκοϊκανότητας των ορεινών χορτολιβαδικών εκτάσεων, η αύξηση των πυρκαγιών και επομένως η δημιουργία προβλημάτων διάβρωσης των εδαφών. (Παπαναστάσης, 1994)

Γενικά, παρατηρείται ότι τα μέτρα που έχουν ληφθεί στον ελλαδικό χώρο για τις ορεινές περιοχές και τους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της δασοπονίας δεν επέφεραν σημαντικά αποτελέσματα προς την κατεύθυνση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Από το γεγονός αυτό συμπεραίνει κανείς, πως οι πολιτικές δεν είχαν ολοκληρωμένο χαρακτήρα, αντίθετα ήταν αποσπασματικές/κλαδικές και χωρίς ενιαίο σχεδιασμό, με αποτέλεσμα οι μειονεκτικές περιοχές να φθίνουν σε σύγκριση με τις περισσότερο δυναμικές. Απαραίτητη κρίνεται λοιπόν, μία ‘ολοκληρωμένη πολιτική βουρών’, η οποία θα ολοκληρώνεται μέσα από το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο, τα απαραίτητα διοικητικά σχήματα και τα εύστοχα προγράμματα δράσης, τα οποία θα δίνουν έμφαση στη σωστή κλίμακα των παρεμβάσεων αναλόγως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και δυνατοτήτων της κάθε περιοχής (Μπεριάτος, 2005).

2.2.2 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Διεθνές Επίπεδο

Το συγκριτικό πλεονέκτημα που εμφανίζουν όλες οι ορεινές περιοχές σε ευρεία κλίμακα ανεξαρτήτως γεωγραφικής περιοχής είναι το αναλλοίωτο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, η ιδιαίτερη κουλτούρα ανεπηρέαστη σε σημαντικό βαθμό από τα πρότυπα της παγκοσμιοποίησης και η διατήρηση του αγροτικού/ορεινού τοπίου. Στη διατήρηση αυτού του περιβάλλοντος έχει οδηγήσει η απομόνωση αυτών των περιοχών από πιο ανεπτυγμένες αστικά περιοχές, λόγω της φυσικής τους υπόστασης ως περιοχές δυσπρόσιτες, διατηρώντας έτσι στις περισσότερες περιπτώσεις άθικτο το φυσικό πλούτο από αστική διάχυση, συσσώρευση βιομηχανιών και οχημάτων, κατακερματισμό της γης, ρύπανση των φυσικών πόρων κλπ.

Ένα από τα βασικά θετικά στοιχεία που συνιστούν τον ορεινό χώρο είναι οι φυσικοί πόροι, οι οποίοι είναι πηγή ζωής τόσο για τους ορεινούς πληθυσμούς, όσο και για τους πληθυσμούς των πεδινών εκτάσεων. Αυτό συμβαίνει λόγω του έντονου ανάγλυφου και

των κλιματολογικών συνθηκών που επικρατούν στις ορεινές ζώνες, τα οποία είναι οι αιτίες δημιουργίας και τροφοδότησης των υδάτινων πόρων και των δασών, στοιχεία απαραίτητα για την επιβίωση του ανθρώπου. Πέραν των φυσικών εξίσου σημαντικοί είναι και οι πολιτιστικοί πόροι, η παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα των περιοχών αυτών, τα οποία έχουν διατηρηθεί αναλλοίωτα αποτελώντας έτσι μοναδική κληρονομιά στις επόμενες γενεές. Σε μία εποχή που τα προβαλλόμενα μαζικά καταναλωτικά πρότυπα έχουν ουδετεροποιήσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τόσων πολιτισμών είναι σημαντικό να υπάρχουν περιοχές στις οποίες τόσο αξιόλογα στοιχεία παραμένουν αμετάβλητα στο χρόνο, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο δυνατή μία διαφορετικού είδους ανάπτυξη.

Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό, έχουν τη δυνατότητα να αποτελέσουν τις ιδανικότερες συνθήκες για διαβίωση σε αυτές τις περιοχές. Η ποιότητα ζωής που παρέχεται αναφορικά με περιβάλλον είναι εντελώς διαφορετική από αυτή των αστικοποιημένων περιοχών, όπου βασικά προνόμια του ανθρώπου, όπως το δικαίωμα του να αναπνεύσει καθαρό αέρα, καταπατώνται συνειδητά.

Εθνικό Επίπεδο

Έχει παρατηρηθεί πως η ανθρώπινη παρουσία δίνει μία διαφορετική προοπτική στον ελλαδικό ορεινό χώρο, αφού σε περιόδους έντονης ανάπτυξης, τόσο δημογραφικά, όσο και κοινωνικοοικονομικά διαμόρφωσε, συναρτήσε του φυσικο-γεωγραφικού περιβάλλοντος της, μία 'ιδιαίτερη πολιτισμική φυσιγνωμία και κουλτούρα, τον λεγόμενο ορεινό πολιτισμό' (Μπεριάτος, 2005).

Στην Ελλάδα, οι έντονα υψομετρικές διαφορές και οι μεγάλες κλίσεις δημιουργούν πολλαπλές κλιματικές ζώνες και οικοσυστήματα σε σχετικά μικρό χώρο, τα οποία αποτελούν σημαντικές πηγές αποθεμάτων βιολογικής ποικιλότητας, ενέργειας και φυσικών πόρων. Τα οικοσυστήματα αυτά συνθέτουν πολύ σημαντικούς πλουτοπαραγωγικούς πόρους, οι οποίοι όντες στη διάθεση των ανθρώπων των ορεινών περιοχών, αποτελούν κρίσιμους παράγοντες στην παραγωγική διαδικασία (Μπεριάτος, 2005, Ρόκος, 2004). Συμπληρωματικά με τα προηγούμενα, το μικρό μέγεθος των ορεινών οικισμών στην Ελλάδα έχει συμβάλει και αυτό σημαντικά στη διαφύλαξη του ορεινού φυσικού περιβάλλοντος, διαφεύγοντας σε σημαντικό βαθμό τη μαζική υπεράντληση των υδάτων, την εντατική γεωργία και τη συσσώρευση βιομηχανιών και οχημάτων εντός των ορεινών εκτάσεων.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως ένα περιβάλλον με τέτοια χαρακτηριστικά απαιτεί μορφές ανάπτυξης με ενσωματωμένη την περιβαλλοντική συνιστώσα. Προς την κατεύθυνση αυτή, οι εναλλακτικές ευκαιρίες διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού αποτελούν μία προοπτική για ανάπτυξη των περιοχών αυτών. Συγκεκριμένα, η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, όπως ο οικοτουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο φυσιολατρικός ή περιπατητικός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός κ.α. αποτελεί μία διέξοδο, καθώς το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον των περισσότερων ορεινών περιοχών διαθέτει τεράστιο πλούτο. Επίσης, προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορούν και οι σύγχρονες τάσεις του τουρισμού, κατά τις οποίες οι επισκέπτες² πλέον έχουν ξεφύγει από το πρότυπο του μαζικού τουρισμού των παραλιακών θέρετρων και αναζητούν νέα 'τουριστικά προϊόντα' και υπηρεσίες πιο ανεξάρτητων μορφών, προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες προτιμήσεις του κάθε επισκέπτη προς εύρεση εναλλακτικών τρόπων για να διευρύνει τους ορίζοντές του (Κοκκώσης, 1995: 21).

Μία ακόμη ευκαιρία για ανάπτυξη των ορεινών περιοχών δύναται να πυροδοτήσει η εκκίνηση της διαδικασίας για την ολοκληρωμένη προστασία και ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς στους ελληνικούς ορεινούς όγκους υπάρχει πληθώρα αναξιοποίητων και ανεκμετάλλευτων τέτοιων στοιχείων που παρακαμάζουν. Μία πολιτική στραμμένη προς αυτήν την κατεύθυνση θα ενίσχυε τις δυνατότητες ανάπτυξης ήπιων μορφών τουρισμού, όπως προαναφέρθηκε, αλλά και θα συνέβαλε ενεργά στη διατήρηση του αγροτικού-ορεινού πολιτιστικού πλούτου.

Στον τομέα της παραγωγικής δραστηριότητας, παρόλο που ακολουθεί φθίνουσα πορεία ως προς την ποσότητα και τη διάθεση των παραγόμενων αγαθών, αξιολογώμενη είναι η προσπάθεια των κατοίκων να δημιουργούν προϊόντα υψηλής ποιότητας. Αυτό συμβαίνει αφενός, επειδή τα καταναλώνουν και οι ίδιοι οι κάτοικοι στο πλαίσιο της αυτάρκειας που χαρακτηρίζει τους πληθυσμούς σε αυτά τα υψόμετρα και αφετέρου, λόγω του μονόδρομου που διαγράφεται βαθμιαία στο χρόνο, δηλαδή την ανάγκη για επιβίωση μέσω της προσαρμογής στα νέα δεδομένα και συγκεκριμένα στην παραγωγή αγαθών υψηλής ποιοτικής αξίας.

² Οι επισκέπτες αυτοί αποτελούν τη λεγόμενη 'Τρίτη γενιά' τουριστών σύμφωνα με τον Δέφνερ (2010)

Η διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας και της παραγωγικής βάσης αποτελεί σημαντική ευκαιρία για ανάπτυξη. Η καλλιέργεια και εμπορία βιολογικών και εναλλακτικών προϊόντων θα μπορούσε να συντελέσει προς αυτήν την κατεύθυνση δίνοντας έτσι και τη δυνατότητα στις ορεινές κοινότητες να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο μέσω της δημιουργίας ενεργών ομάδων παραγωγών ικανών να κινητοποιήσουν τα συμφέροντα τους με στόχο την εξαγωγή των νέων τοπικών προϊόντων. Προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορεί και η επίτευξη καθετοποίησης της παραγωγής εντός των τοπικών κοινοτήτων, καθώς για τα πλέον ποιοτικά και βιολογικά προϊόντα θα υπήρχε η δυνατότητα μεταποίησης. Τα οφέλη αυτής της διαδικασίας θα ήταν πολλαπλά με τους ορεινούς πληθυσμούς να τα επικαρπώνονται.

Πέραν όμως των παραπάνω, το κομμάτι της παραδοσιακής οικονομίας που υπάρχει σε πολλές ορεινές κοινότητες δε θα πρέπει να εγκαταλειφθεί, αλλά αντιθέτως να ενισχυθεί και να αναδειχθεί, καθώς αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής παράδοσης που με την κατάλληλη διαχείριση θα μπορούσε να αναδείξει νέες προοπτικές ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο.

Από την άλλη πλευρά, σύγχρονη πραγματικότητα αποτελούν οι νέες τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας, καθώς και οι επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις στους τομείς της παραγωγής και της μεταποίησης αγροτικών προϊόντων. Ευκαιρίες ανάπτυξης δύνανται να προκύψουν με την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών στο πλαίσιο της αειφορίας των ορεινών κοινοτήτων. Με τον όρο αυτό νοείται η εξέταση του βαθμού βιωσιμότητας αυτών για την εφαρμογή τους σε ένα περιβάλλον με πληθώρα ιδιαιτεροτήτων και στη συνέχεια η εναρμόνιση τους με τα δεδομένα του ορεινού χώρου, όπως τη διάρθρωση της οικονομικής βάσης, τον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής κλπ.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τις σύγχρονες τάσεις, έντονες προοπτικές ανάπτυξης εμφανίζουν οι περιοχές εκείνες που έχουν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας και προσπαθούν να τις εξελίσουν ως ενεργό κλάδο της τοπικής οικονομίας. Στις περιπτώσεις που η ανάπτυξη των ΑΠΕ γίνει βάση κατάλληλου σχεδιασμού και προγραμματισμού και οι επενδύσεις πραγματοποιηθούν από τοπικό επίπεδο (φορείς, κάτοικοι κλπ.), τα οφέλη που θα παραχθούν παραμένουν στις τοπικές κοινωνίες και αποκλείεται οποιαδήποτε διαρροή προς τα έξω, δημιουργώντας έτσι μία ισχυρή δυναμική στον ορεινό χώρο.

3. ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΤΟ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

Οι ορεινές περιοχές που εντοπίζονται στο νησιωτικό χώρο αποτελούν μία ξεχωριστή κατηγορία με πολλές ιδιαιτερότητες. Η υπόστασή τους λαμβάνει διττή μορφή, καθώς συνδυάζει τη νησιωτικότητα με ότι αυτή περιλαμβάνει, με τις ιδιομορφίες των ορεινών περιοχών που προκύπτουν εξαιτίας της γεωμορφολογικής τους φύσης. Κύριο γνώρισμα τους, από όποια οπτική γωνία και αν εξεταστεί, αποτελεί η ‘διπλή απομόνωση’ του ορεινού χώρου των νησιών, γεγονός από το οποίο απορρέουν δύο βασικά συστατικά στοιχεία του χώρου αυτού. Το πρώτο είναι τα αναλλοίωτα φυσικά, πολιτιστικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά που έχουν διατηρηθεί σε αξιόλογο βαθμό λόγω του μερικού ‘αποκλεισμού’ τους, ενώ το δεύτερο συνοψίζεται στην πληθώρα μειονεξιών που ανακύπτουν από τα φυσικά γνωρίσματα της ιδιαίτερης αυτής κατηγορίας του χώρου, όπως εγκατάλειψη και ερήμωση των περιοχών αυτών, πληθυσμιακή γήρανση κ.ο.κ. Ως απόρροια, τόσο των φυσικών γνωρισμάτων των εξεταζόμενων περιοχών, όσο και των παραγωγικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στις παράκτιες ζώνες των περισσότερων νησιωτικών εδαφών, δημιουργούνται ιδιόμορφες σχέσεις μεταξύ του ορεινού χώρου με τον παραθαλάσσιο, λόγω της άνισης δυναμικότητας αυτών.

3.1 Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ

Το στοιχείο εκείνο που διαφοροποιεί τις ορεινές περιοχές του νησιωτικού χώρου από αυτές της ηπειρωτικής χώρας είναι η διπλή υπόστασή τους, η οποία εντοπίζεται στη διαφορετική δυναμικότητα της ορεινής με την παράκτια ζώνη. Η δυναμικότητα αυτή αφορά, είτε φυσικούς παράγοντες που προκαλούνται από γνωρίσματα δομικής φύσης, είτε παράγοντες που προκύπτουν από ανθρωπογενείς παρεμβάσεις. Ως αποτέλεσμα αυτών, δημιουργούνται οικονομικοί και γεωγραφικοί φραγμοί μεταξύ των ορεινών και των παράκτιων περιοχών. Συμπληρωματικά σε αυτή την κατάσταση δρουν άλλα δύο γεγονότα. Πρώτον, η διάρθρωση της παραγωγικής βάσης, η οποία χαρακτηρίζεται από τη μονοκαλλιέργεια της γεωργίας και της κτηνοτροφίας στις ορεινές περιοχές και τη μονοκαλλιέργεια του τριτογενούς τομέα (κυρίως τουρισμός και υπηρεσίες) στα παράλια. Και δεύτερον, η έλλειψη υποδομών μεταφορών, δικτύων, πρόνοιας και εκπαίδευσης λειτουργεί συνεργιστικά στη δημιουργία εμποδίων επικοινωνίας μεταξύ ορεινής και παράκτιας ζώνης.

Από την άλλη πλευρά, η εγγύτητα στη θάλασσα των νησιωτικών ορεινών αποτελεί μία πρόσθετη δίοδο ανάπτυξης, καθώς στη συγκεκριμένη περίπτωση χώρου η θάλασσα λειτουργεί ως δρόμος επικοινωνίας με την ηπειρωτική χώρα. Επιπλέον, εξαιτίας του θαλάσσιου στοιχείου και της απομόνωσης που προκύπτει από αυτό για τις ορεινές περιοχές του νησιωτικού χώρου, δημιουργούνται και ορισμένες θετικές επιδράσεις. Αυτές έγκεινται στη διατήρηση της ιδιαίτερης ταυτότητας και των παραδόσεων των ορεινών περιοχών, στη διάρθρωση μιας ξεχωριστής κοινωνικής δομής και αντιλήψεων, αλλά και στη διατήρηση των πλούσιων στοιχείων του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό, μπορούν να αποτελέσουν και το έναυσμα για διάχυση σημαντικών δυναμικών επιδράσεων από τα παράλια προς την ορεινή ενδοχώρα, αλλά και το αντίστροφο. Να δημιουργηθούν δηλαδή εταιρικές σχέσεις μεταξύ των ανεπτυγμένων παράλιων και των απομονωμένων ορεινών κοινοτήτων, επιτρέποντας έτσι στους κατοίκους να επωφεληθούν από τα θετικά στοιχεία και των δύο κατηγοριών χώρου, διότι οι διασυνδέσεις μεταξύ αυτών των περιοχών είναι το κλειδί για την αρμονική και ισορροπημένη εδαφική ανάπτυξη (CPMR, 2012).

3.2 ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Η ποικιλομορφία των ευρωπαϊκών νησιών της Μεσογείου παρατηρείται ότι είναι πολύ μεγάλη, καθώς διαθέτει νησιά με μεγάλες ετερογένειες, τόσο στην έκταση, όσο και στα πληθυσμιακά μεγέθη. Υπάρχουν νησιά κράτη, όπως η Κύπρος και η Μάλτα, νησιά περιφέρειες, όπως αυτά της Σικελίας, της Σαρδηνίας, της Κρήτης, της Κορσικής και της Μαγιόρκας, αλλά και πληθώρα αρχιπελάγων και νησιών διαφόρων μεγεθών (ESPON, 2010). Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι να συνεισφέρει στην κατανόηση αυτής της ιδιαίτερης κατηγορίας χώρου, των ορεινών περιοχών σε νησιωτικά εδάφη, υπό το πρίσμα των παραδειγμάτων της Σικελίας, της Σαρδηνίας και της Κύπρου, και να παρουσιάσει συνοπτικά τις υπάρχουσες δυναμικές, πάνω στις οποίες μπορούν να βασιστούν οι πολιτικές χωρικής ανάπτυξης.

3.2.1 ΣΙΚΕΛΙΑ

Πρόκειται για το μεγαλύτερο νησί της Μεσογείου, το οποίο διοικητικά ανήκει στην Ιταλία αποτελώντας όμως, μία από τις αυτόνομες περιφέρειές της. Η έκτασή του

ανέρχεται στα 25.708τ.χλμ. με πληθυσμό περί τους 5 εκ. κατοίκους (απογραφή 2010) και πυκνότητα 195κατ./τ.χλμ. Η πόλη του Παλέρμο θεωρείται η πρωτεύουσα του νησιού, ενώ διοικητικά είναι χωρισμένο σε εννιά επαρχίες. Όσον αφορά τις καλύψεις γης, πρόκειται για ένα πολύ ορεινό νησί με τη Σικελική Οροσειρά να αποτελεί την απόληξη των Απένινων Ορέων και να φτάνει στα 3.320μ. υψόμετρο στο όρος Έтна, το οποίο κατέχει τη θέση του υψηλότερου ενεργού ηφαιστείου της Ευρώπης (www.understandingitaly.com). Η Σικελία ανέκαθεν αποτελούσε στάση στις εμπορικές διαδρομές, εξαιτίας της στρατηγικής της θέσης στη Μεσόγειο. Επηρεασμένη από την πολυπολιτισμικότητα, λόγω του εμπορίου, και συναρτήσει του ιδιαίτερου ανάγλυφού της διαθέτει μοναδική κουλτούρα, η οποία διαφαίνεται μέσα από τις τέχνες, τη μουσική, τη λογοτεχνία, τη γαστρονομία και την αρχιτεκτονική της.

Εικόνα 1 Σικελία



Πηγή: www.italymap.it

Εξαιτίας της αυτονομίας της ως περιφέρεια, νομοθετικά υπάγεται στους κανονισμούς της Ιταλίας, ωστόσο σε χωροταξικό και πολεοδομικό επίπεδο είναι ανεξάρτητη στο να νομοθετεί για την επικράτεια της. Σε περιφερειακό επίπεδο υπάρχουν κάποια κατευθυντήρια σχέδια, τα οποία εμπεριέχουν έμμεσα στις τομεακές πολιτικές τους τον ορεινό χώρο. Πιο συγκεκριμένα, ένα τέτοιο σχέδιο αποτελεί το συντονιστικό Σχέδιο χρήσεων γης σε επίπεδο περιφέρειας (PTRC), καθώς και το Εδαφικό Σχέδιο Τοπίου (PTP) (Πατελίδα, 2011). Σε εθνικό επίπεδο οι νόμοι, οι οποίοι περιλαμβάνουν διατάξεις για τον ορεινό χώρο ή τον αφορούν αποκλειστικά είναι ο Ν. 1102/1971, ο οποίος καθόρισε τις ορεινές κοινότητες, ο Ν. 9/2004 περί 'Δικαίου του Βουνού' και ο Ν. 42/2004 'Κώδικας πολιτιστικής κληρονομιάς και τοπίου' (www.minambiente.it). Πέραν αυτών, αξίζει να αναφερθεί ότι με το Ν. 10/2000 ιδρύθηκε η Περιφερειακή εταιρεία κρατικών δασών της Σικελίας, η οποία είναι επιφορτισμένη, τόσο με το καθήκον διαχείρισης των δασών της επικράτειάς της, όσο και προώθησης των απαραίτητων δραστηριοτήτων για την αύξηση και τη βελτίωση της οικονομίας των ορεινών περιοχών (www.parks.it).

Ως προς τα κοινοτικά προγράμματα τα οποία παρέχουν κάποιες κατευθύνσεις πολιτικής που περιλαμβάνουν τις ορεινές περιοχές, κύριο αποτελεί το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης για τη Σικελία 2007 - 2013, μέσα από το οποίο θέτονται συγκεκριμένοι

στόχοι και εφαρμόζονται συγκεκριμένα μέτρα ιδιαίτερα για τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Αναλυτικότερα οι άξονες του αφορούν, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας και της δασοκομίας (1), τη βελτίωση του περιβάλλοντος της υπαίθρου (ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στους αγρότες των ορεινών περιοχών) (2), την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές και τη διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας (3) και τέλος, την εφαρμογή στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης μέσω της προσέγγισης Leader (4) (Περιφέρεια Σικελίας, 2013).

3.2.2 ΣΑΡΔΗΝΙΑ

Εικόνα 2 Σαρδηνία



Η Σαρδηνία με πρωτεύουσα το Κάλιαρι κατέχει τη θέση του δεύτερου μεγαλύτερου νησιού της Μεσογείου μετά τη Σικελία. Αποτελεί και αυτή διοικητικά αυτόνομο νησί της Ιταλίας απαρτιζόμενη από οχτώ επαρχίες. Η έκταση που καταλαμβάνει είναι 24.090τ.χλμ. με τον πληθυσμό της να ανέρχεται στους 1,6 εκ. κατοίκους (απογραφή 2010) και την πυκνότητα στους 69κατ./τ.χλμ. Το τοπίο της Σαρδηνίας συνθέτουν οι ιδιαίτερες τουριστικές ακτές της, με την έντονη παρουσία της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ορεινή ενδοχώρα. Το μεγαλύτερο μέρος του νησιού καλύπτεται από χαμηλές ομαλές

Πηγή: www.italymap.it οροσειρές. Στις νοτιοανατολικές περιοχές υπάρχουν όμως και αλπικές κορυφές, με το μεγαλύτερο βουνό του νησιού, το Τζεναρτζέντου, να φτάνει σε υψόμετρο των 1.870μ. Πρόκειται για την ορεινότερη επαρχία του νησιού, τη Νουόρο. Αξίζει να αναφερθεί πως η ορεινή ενδοχώρα χαρακτηρίζεται από πληθώρα φυσικών και πολιτιστικών πόρων, οι οποίοι αποτελούν και βασικά στοιχεία για την αναπτυξιακή πορεία του νησιού. (www.nationalgeographic.gr)

Ως προς την εθνική νομοθεσία που αφορά τις ορεινές περιοχές της Σαρδηνίας είναι κοινή με αυτήν που αναφέρθηκε για τη νήσο Σικελία. Οι επιμέρους περιφερειακοί νόμοι που αφορούν, είτε αποκλειστικά τις ορεινές περιοχές, είτε τις περιλαμβάνουν συνοψίζονται παρακάτω:

- Ν.47/1950 'Μέτρα υπέρ των συνεταιρισμών και άλλων ενώσεων των παραγωγών γεωργικών προϊόντων'.

- Ν.1/1951 ‘Πρόνοιες για την προώθηση της αύξησης της παραγωγής ζωοτροφών και για την αντιμετώπιση των εταιρειών σε πιο ενεργές μορφές οργάνωσης της παραγωγής’.
- Ν.24/1999 ‘Ίδρυση Περιφερειακής Εταιρείας για τα Κρατικά Δάση της Σαρδηνίας σχετικά με τη χωροταξία των παρεμβάσεων στον τομέα της δασοκομίας’.
- Ν.12/2005 ‘Κανόνες για τις ενώσεις δήμων και ορεινών κοινοτήτων’.
- Ν.4/2007 ‘Κανόνες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, της σπηλαιολογίας καρστικών περιοχών και την ανάπτυξη της σπηλαιολογίας’.
- Ν.8/2012 ‘Διατάξεις για τον προσδιορισμό της γεωργικής γης σε ορεινές περιοχές ή λοφώδεις που οριοθετείται βάσει του άρθρου 15 του νόμου Ν. 984/1977³.

(www.regione.sardegna.it)

Ως προς τα κοινοτικά προγράμματα τα οποία παρέχουν κάποιες κατευθύνσεις πολιτικής που περιλαμβάνουν τις ορεινές περιοχές, κύριο αποτελεί το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης για τη Σαρδηνία 2007 - 2013, μέσα από το οποίο θέτονται συγκεκριμένοι στόχοι και εφαρμόζονται συγκεκριμένα μέτρα ιδιαίτερα για τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές (Περιφέρεια Σαρδηνίας, 2009). Όσον αφορά τους άξονες και τα μέτρα που εμπεριέχει, αυτά διαρθρώνονται σε γενικές γραμμές, όπως και στο αντίστοιχο πρόγραμμα της Σικελίας.

Αξίζει να αναφερθεί, ότι η Σαρδηνία ανήκει στα νησιά που προστατεύονται καλύτερα σε παγκόσμια κλίμακα ως προς τις δασικές της εκτάσεις. Για το λόγο αυτό της χρηματοδοτούνται οι δράσεις για τη διατήρηση των δασών, όπως αυτή για το ‘Σχέδιο Δάσος 2007’. Από την άλλη πλευρά θεωρείται ως μία από τις περιοχές της Ευρώπης που διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο ερημοποίησης. Παρόλα αυτά, ο σωστός έλεγχος των περιοχών που διατρέχουν κίνδυνο μέσω της χρήσης νέων τεχνολογιών έχει αποτρέψει σημαντικά προβλήματα, επιτυγχάνοντας στόχους, όπως την προστασία των εδαφών, την πρόληψη κινδύνων για το περιβάλλον, την οικονομική, αλλά και την

³ Πρόκειται για συντονισμό των κρατικών παρεμβάσεων στους τομείς της κτηνοτροφίας, της δασοκομίας, της άρδευσης, των μεγάλων μεσογειακών καλλιεργειών, της αμπελοργίας και της χρήσης και ανάπτυξης των λοφωδών και ορεινών εδαφών.

κοινωνική ανάπτυξη του νησιού, καθώς και την καταπολέμηση των κινδύνων της απερήμωσης (www.minambiente.it).

Ως ένα γενικό συμπέρασμα που προέκυψε από μία γρήγορη ματιά στα ιταλικά νησιά της Σικελίας και της Σαρδηνίας, αποτελεί το γεγονός ότι οι σημαντικότερες τοπικές πολιτικές που στοχεύουν στην ανάπτυξη των ορεινών περιοχών τους είναι τρεις και αφορούν τη διαχείριση των υδάτινων πόρων, την ενίσχυση των τοπικών προϊόντων και του αγροτικού κλάδου και τέλος, την ενίσχυση της δασοκομίας (Omizzolo, 2011). Οι πολιτικές αυτές παρατηρήθηκε ότι αναπτύσσονται, είτε μέσα από την εθνική ή περιφερειακή νομοθεσία, είτε μέσα από κοινοτικά προγράμματα, όπως η Κοινή Γεωργική Πολιτική.

3.2.3 ΚΥΠΡΟΣ

Η Κύπρος αποτελεί μία ιδιαίτερη περίπτωση νησιωτικού κράτους λόγω των ιδιαίτερων γεωστρατηγικών και ιστορικών συνθηκών. Πρωτεύουσα της είναι η Λευκωσία και ο πληθυσμός της ανέρχεται στους 840.407 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 2011 (CΥΣΤΑΤ, 2013). Η έκταση της ανέρχεται στα 9.251τ.χλμ. με πυκνότητα 86,6κατ./τ/χλμ., κατατάσσοντάς την ως το τρίτο μεγαλύτερο νησί της Μεσογείου (Central Intelligence Agency, 2013). Ως προς το ανάγλυφό της, στα νοτιοδυτικά του νησιού εντοπίζεται η οροσειρά Τρόδος, στα βόρεια η οροσειρά του Πενταδάκτυλου, ενώ ανάμεσά τους εκτείνεται η πεδιάδα της Μεσαορίας. Η ψηλότερη κορυφή του Τρόδους είναι ο Όλυμπος (1951μ) και του Πενταδακτύλου το Κυπαρισσόβουνο (1024 μ).

Εικόνα 3 Κύπρος



Πηγή: www.google.gr

Όσον αφορά τις κυρίαρχες οικονομικές δραστηριότητες αυτές διαφοροποιούνται σε κάποιο βαθμό από περιοχή σε περιοχή. Συχνά, ωστόσο, παρατηρείται αδυναμία της αγοράς να εκμεταλλευτεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των περιοχών αυτών. Ειδικότερα, ανάλογα με την περιοχή επικρατεί η γεωργία, η αλιεία και η υλοτομία ενώ, και ο τομέας του τουρισμού εμφανίζεται ιδιαίτερα δυναμικός. Οι τοπικές ιδιαιτερότητες του νησιού σχετίζονται άμεσα με τον αγροτικό και δασικό χαρακτήρα της περιοχής και πιο συγκεκριμένα, μπορούν να διαχωριστούν σε τρεις κατηγορίες: α) στους φυσικούς

πόρους, β) την παράδοση και την πολιτιστική κληρονομιά και γ) τις περιβαλλοντικές συνθήκες και την ποιότητα ζωής.

Το πολεοδομικό σύστημα της Κύπρου παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες εξαιτίας ιδιόμορφων γεωπολιτικών συνθηκών που επικρατούν. Πιο συγκεκριμένα, δεν υφίστανται χωροταξικά σχέδια που να οργανώνουν το νησί ολοκληρωμένα. Υπάρχει ωστόσο η ‘Δήλωση Πολιτικής’, η οποία αποτελεί ένα γενικευμένο πλαίσιο πολιτικής για την υπαίθρο, ή αλλιώς τις περιοχές εκτός σχεδίου. Η ΔΠ αποτελεί το εργαλείο και για την προώθηση κατευθύνσεων για την προστασία της φύσης, του τοπίου και των δασών. Ορισμένες ορεινές περιοχές εντάσσονται στις ‘περιοχές εξαιρετικής φυσικής καλλονής’ και στα ‘προστατευόμενα τοπία’ με αποτέλεσμα να υπόκεινται στις προστατευτικές νομοθετικές διατάξεις. (ΥΠΕ Κυπριακής Δημοκρατίας, 2012).

Ως προς τα εθνικά σχέδια και προγράμματα, αυτά που θεωρήθηκαν ότι συμπεριλαμβάνουν έμμεσα τον ορεινό χώρο της Κύπρου είναι:

- Το ‘Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης 2007 – 2013’, με έμφαση στην κατεύθυνση της ‘Ορθολογικής και ισόρροπης χωρικής και αγροτικής ανάπτυξης’ (ΥΠΕ Κυπριακής Δημοκρατίας, 2011)
- Το ‘Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2007-2013’, με έμφαση στις κατευθύνσεις ‘Αναβάθμιση του περιβάλλοντος της υπαίθρου’ και ‘Ποιότητα ζωής στις αγροτικές περιοχές και διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας’ (ΥΠΓΦΠΠ Κυπριακής Δημοκρατίας, 2013).

Γενικά, αυτό που παρατηρείται, είναι η έλλειψη ενός ειδικού πλαισίου για την ανάπτυξη της ορεινών περιοχών. Η αντιμετώπιση της συγκεκριμένης κατηγορίας χώρου γίνεται αποσπασματικά ως τμήματα άλλων τομεακών πολιτικών, όπως αυτών για τα ύδατα, το τοπίο, τα δάση, τη γεωργική γη, τις αρχαιότητες κ.ο.κ. Αδιαμφισβήτητες παραμένουν όμως και ορισμένες πρωτοβουλίες μέσω των οποίων προωθείται η ανάπτυξη των ορεινών όγκων καθ’ αυτών. Μία από αυτές αποτελεί η πρωτοβουλία του ‘Περιβαλλοντικού και Πολιτιστικού Πάρκου Τρόδος’, με σκοπό το σχεδιασμό και την προβολή της περιοχής (SPEED, 2007). Πέραν αυτής, σημειώνεται μία γενική κινητοποίηση ως προς την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της χώρας, και ιδιαίτερα αυτών που απαντώνται στις ορεινές περιοχές.

ΜΕΡΟΣ Β'

4. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΝΗΣΟΣ ΚΡΗΤΗ

Η Κρήτη είναι το μεγαλύτερο νησί της Ελλάδας και κατέχει στρατηγική θέση στο κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου. Αναπτύσσεται κατά τον άξονα ανατολής δύσης σε μήκος 250χλμ. περίπου με το πλάτος της να ποικίλει από 60 έως 11χλμ. και συνολική έκταση περί τα 8.335τ.χλμ. Θεωρείται κατεξοχήν ορεινό νησί, καθώς οι ορεινοί όγκοι εκτείνονται καθ' όλη την έκτασή της. Η εναλλαγή των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών της έχει καθορίσει σε σημαντικό βαθμό τη χωροταξική της οργάνωση, την οικιστική της δομή, καθώς και όλα τα ανθρωπογενή στοιχεία από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Ο πληθώρα των παραδόσεων και των ιδιαιτεροτήτων του πληθυσμού συνιστούν μερικά από τα κύρια γνωρίσματα της Περιφέρειας, τα οποία διατηρούν τη βάση τους σε αυτή την εναλλαγή των τόπων και την πολυμορφία του φυσικού περιβάλλοντος. Ο συνδυασμός της πλούσιας γεωμορφολογίας του νησιού, με τις ιδανικές κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν τον περισσότερο καιρό, συμβάλλουν ώστε το κρητικό τοπίο να θεωρείται ένα από τα πλουσιότερα διεθνώς σε ότι αφορά την ποικιλότητα και την πολυμορφία ιδιαίτερα της χλωρίδας.

Για τους παραπάνω λόγους στην παρούσα εργασία επιλέχθηκε η νήσος της Κρήτης ως μελέτη περίπτωσης, καθώς πρόκειται για μία γεωγραφική ενότητα η οποία αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα του εξεταζόμενου χώρου, όντας ως επί των πλείστων ορεινή. Παράλληλα είναι εμφανή και τα στοιχεία της νησιωτικότητας, αφού πρόκειται για ένα νησί με πολύ μεγάλη χιλιομετρική απόσταση από την ηπειρωτική χώρα με αναλλοίωτα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία και σε σημαντικό βαθμό διατηρημένη την τοπική κουλτούρα.

4.1 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΟΥ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ

Για την ορθότερη αντιμετώπιση του παραδείγματος της ορεινής Κρήτης, κρίθηκε σκόπιμο να προσδιοριστεί η εξεταζόμενη περιοχή με μία ευρύτερου τύπου αντίληψη, η οποία περιλαμβάνει φυσικές και ανθρωπογενείς παραμέτρους. Πιο συγκεκριμένα, έγινε οριοθέτηση με κριτήρια είτε γεωγραφικά είτε διοικητικά, αλλά με τελικό όριο διοικητικό. Δεν υιοθετήθηκαν οι υφιστάμενοι ορισμοί για τον ορεινό χώρο, εξαιτίας της μεταβλητότητας και παροδικότητας που τους χαρακτηρίζει (όπως το παράδειγμα της

μεταβολής της ορεινής έκτασης της Ελλάδας από το σχέδιο ‘Καποδίστρια’ στο σχέδιο ‘Καλλικράτης’).

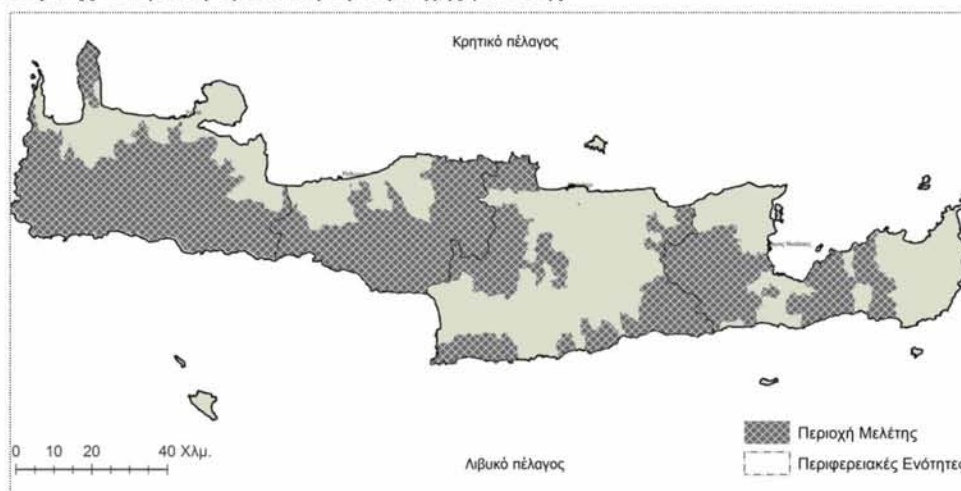
Στην παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκαν τρεις οριοθετήσεις, οι οποίες έχουν κοινό παρανομαστή την ταυτότητα του ορίου (διοικητικό), αλλά αλλάζει η βαθμονόμηση των κριτηρίων. Από τις τρεις οριοθετήσεις απορρίφθηκαν οι δύο πρώτες, καθώς κρίθηκε πως δεν αντιπροσώπευαν επάξια όλα τα χαρακτηριστικά του ορεινού χώρου της Κρήτης. Η οριοθέτηση που επιλέχθηκε ήταν η τελευταία και με βάση αυτή, καθώς και με τις κατευθύνσεις του ΠΠΧΣΑΑ (2003), πραγματοποιήθηκε και ο καθορισμός των χωρικών ενοτήτων που εντοπίζονται στην περιοχή μελέτης.

4.1.1 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ I^H

Η πρώτη οριοθέτηση που πραγματοποιήθηκε έγινε με κριτήρια αποκλειστικά διοικητικού τύπου. Συγκεκριμένα τέθηκαν κάποια κριτήρια/κατηγορίες προσδιορισμού της εξεταζόμενης περιοχής αποκλειστικά για αυτόν το σκοπό. Αυτά συνοψίζονται στα παρακάτω:

- ΔΔ, ή αλλιώς πρώην προκαποδιστριακοί ΟΤΑ, επί των κύριων και δευτερευόντων ορεινών όγκων και στις παρυφές αυτών (Νόμος ΔΝΖ/1912),
- πρώην ‘Καποδιστριακοί’ δήμοι, χαρακτηρισμένοι ως ορεινοί από την ΕΛ.ΣΤΑΤ (2001),
- δήμοι χαρακτηρισμένοι ως ορεινοί από το σχέδιο ‘Καλλικράτης’ (Ν. 3852/2010).

Από την ένωση των παραπάνω κριτηρίων σχηματίστηκε ο ορεινός χώρος της Κρήτης. Αναλυτικά προέκυψε ότι, τα ορεινά ΔΔ ανέρχονται σε 204 από τα 577 του συνόλου της περιφέρειας (ποσοστό 35,4%), ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τα ημιορεινά και πεδινά είναι 28,7% και 35,9%. Όσον αφορά, τους ορεινούς πρώην Καποδιστριακούς δήμους φτάνουν τους 54 με την κοινότητα της Ασή Γωνιάς (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001). Τέλος, αναφορικά με τις πρόσφατες διοικητικές μεταρρυθμίσεις οι ορεινοί ‘καλλικρατικοί’ δήμοι ανέρχονται στους 7 (βλ. Πίνακα II Παραρτήματος). Η έκταση που καταλαμβάνουν οι παραπάνω ορεινές περιοχές ανέρχεται στα 4.624 τ.χλμ., επιφάνεια η οποία αντιστοιχεί στο 55,47% του συνόλου του νησιού. Στον Χάρτη 1 οριοθετείται η εξεταζόμενη περιοχή.

Χάρτης 1 Πρώτη οριοθέτηση περιοχής μελέτης

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων από ΟΚΧΕ και www.geodata.gov.gr

Επικρατέστερο χαρακτηριστικό αναφορικά με τα πληθυσμιακά μεγέθη της περιοχής είναι πως η συντριπτική πλειοψηφία των ΔΔ έχει πληθυσμό μικρότερο των 500 κατοίκων, φαινόμενο το οποίο εντείνεται περισσότερο στις Περιφερειακές Ενότητες Ρεθύμνης και Χανίων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως περίπου μόνο 1% των ΔΔ έχει πληθυσμό άνω των 2.000 κατοίκων. Ανά υψομετρική τάξη και συγκριτικά με το πλήθος των ΔΔ παρατηρήθηκε ότι μεταξύ των 400-499μ. σημειώνεται η μεγαλύτερη συγκέντρωση, ενώ σε υψόμετρα άνω των 700μ. διαμένει μόνο το 9,9% του συνόλου του ορεινού πληθυσμού. (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001)

Η οριοθέτηση αυτή απορρίφθηκε, καθώς τα κριτήρια ήταν αποκλειστικά διοικητικά με αποτέλεσμα η περιοχή να περιλαμβάνει εκτάσεις οι οποίες δεν πληρούν τους ορισμούς της ορεινότητας, σύμφωνα με τα διεθνή και εθνικά πρότυπα. Επίσης, πέραν του γεγονότος ότι κάποιες εκτάσεις δεν άνηκαν στον ορεινό χώρο, μέσω του δικτύου Natura 2000 αναδείχθηκε πως δεν παρουσίαζαν ούτε κάποιο άλλο φυσικό ή πολιτιστικό ενδιαφέρον. Επιπλέον τα στοιχεία που προέκυπταν από την παρούσα οριοθέτηση ήταν δύσκολα επεξεργάσιμα για την εξαγωγή ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων, αλλά και δεικτών απαραίτητων για τον προσδιορισμό του βιοτικού επιπέδου και του επιπέδου ανάπτυξης.

4.1.2 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ 2^η

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε η δεύτερη οριοθέτηση στην οποία τα κριτήρια ήταν διοικητικά, όσο και γεωμορφολογικά. Αναλυτικότερα, ο προσδιορισμός της περιοχής

μελέτης πραγματοποιήθηκε σε δύο σκέλη για λειτουργικούς λόγους. Έγιναν, δηλαδή, δύο διαφορετικές υπο-οριοθετήσεις, οι οποίες προέκυψαν από διαφοροποιημένα κριτήρια/παραμέτρους και περιλαμβάνουν στο μεγαλύτερο τμήμα τους μία κοινή έκταση, χωρίς όμως να ταυτίζονται τα όριά τους.

Σκοπός των δύο υπο-οριοθετήσεων είναι να ληφθεί ως περιοχή μελέτης αυτή που θα προκύψει από την πρώτη υπο-οριοθέτηση, ενώ για τον υπολογισμό διάφορων ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων θα ληφθεί υπόψη η περιοχή της δεύτερης υπο-οριοθέτησης. Αυτό γίνεται για πρακτικούς λόγους, αφού η εύρεση στοιχείων για την πρώτη περίπτωση είναι αδύνατη, λόγω της μη ένταξής της σε συγκεκριμένα διοικητικά όρια. Τα αποτελέσματα που θα προκύψουν από τη δεύτερη περιοχή δε θα είναι τα ακριβή για το σύνολο του ορεινού χώρου, ωστόσο θα μπορούν να καταγράψουν τις όποιες τάσεις υπάρχουν στην εκάστοτε χωρική ενότητα.

Για την πρώτη υπο-οριοθέτηση λήφθηκαν υπόψη γεωμορφολογικά κριτήρια. Στη συνέχεια τα κριτήρια αυτά εισήχθησαν στο πρόγραμμα των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (GIS), έτσι ώστε να προκύψει ο ορεινός χώρος από την *τομή* αυτών των περιοχών. Οι παράμετροι στις οποίες βασίζεται η πρώτη υπο-οριοθέτηση είναι:

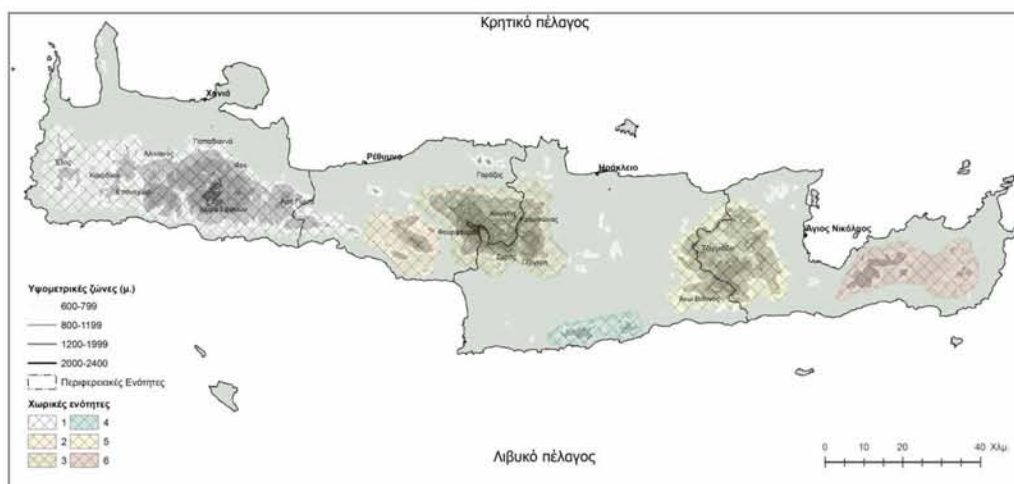
- Οι ορεινές ζώνες άνω των 600μ.
- Οι περιοχές με κλίσεις εδάφους μεγαλύτερες του 16 %.

Επίσης, στη διαδικασία λήφθηκε υπόψη και το δίκτυο των περιοχών Natura 2000, το οποίο επιβεβαιώνει τον προσδιορισμό των ορεινών όγκων, καθώς το μεγαλύτερο τμήμα τους αφορά ορεινές περιοχές των οποίων η βιοποικιλότητα χρήζει προστασίας. Ως αποτέλεσμα της πρώτης διαδικασίας προέκυψαν έξι χωρικές ενότητες, όπως φαίνονται και στο Χάρτη 2. Αυτές συνοψίζονται στις εξής:

- 1^η είναι αυτή των Λευκών ορέων, η οποία καταλαμβάνει μεγάλο τμήμα της Περιφέρειας και χωροθετείται στα κεντρικά και νότια της ΠΕ Χανίων έως και τα νοτιοδυτικά της ΠΕ Ρεθύμνης.
- 2^η είναι το Όρος Κέδρος, στα νότια της ΠΕ Ρεθύμνης.
- 3^η είναι τα Όρη του Ψηλορείτη (Ιδη), τα οποία καταλαμβάνουν σημαντικό τμήμα της ανατολικής ΠΕ Ρεθύμνης και της δυτικής ΠΕ Ηρακλείου.
- 4^η είναι τα Αστερούσια όρη, μικρότερα σε έκταση αλλά όχι λιγότερης σημασίας, τα οποία βρίσκονται στα νότια της ΠΕ Ηρακλείου.

- 5^η ενότητα είναι το Όρος Δίκη, η οποία καταλαμβάνει τμήμα της νοτιοανατολικής ΠΕ Ηρακλείου και σημαντική έκταση της δυτικής ΠΕ Λασιθίου.
- Τέλος, 6^η ενότητα είναι το Όρος Θρύπη ή τα Λασιθιώτικα όρη, τα οποία χωροθετούνται στο κεντροανατολικό τμήμα της ΠΕ Λασιθίου.

Χάρτης 2 Δεύτερη υπο-οριοθέτηση περιοχής με 6 χωρικές ενότητες



Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001

Σύμφωνα με την οριοθέτηση αυτή, ο ορεινός χώρος της Κρήτης καταλαμβάνει έκταση ίση με 4.116 τ.χλμ., επιφάνεια η οποία αντιστοιχεί στο 49,38% του συνόλου του νησιού. Στην έκταση αυτή αντιστοιχεί πληθυσμός που ανέρχεται στους 16.729 κατοίκους (ΕΛ.ΣΤΑΤ. 2001), εκ των οποίων μόλις 3.279 κατοικούν σε υψόμετρο άνω των 800μ. Αυτό το τελευταίο νούμερο αποτελεί μόνο το 0,6% του συνόλου της Περιφέρειας.

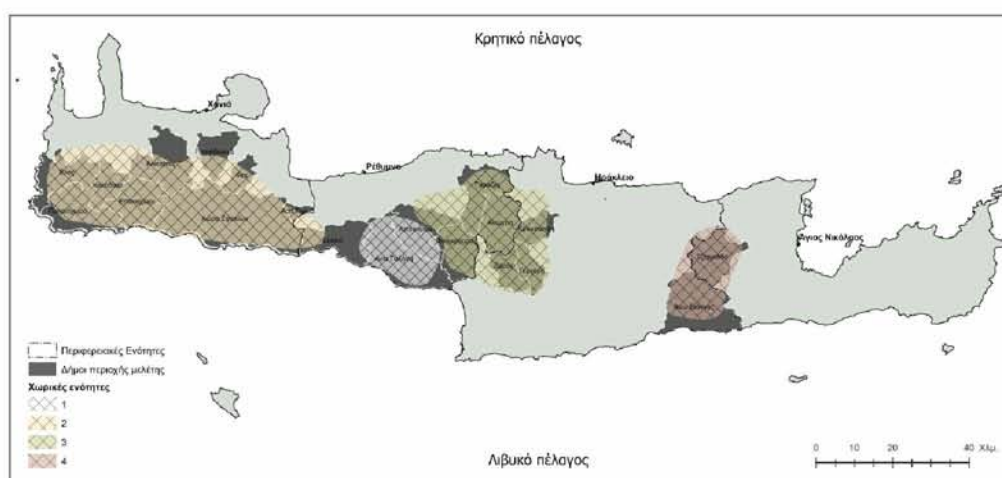
Στη δεύτερη υπο-οριοθέτηση που έγινε χρησιμοποιήθηκαν κριτήρια διοικητικού τύπου. Ακολουθήθηκε η ίδια διαδικασία με την προηγούμενη οριοθέτηση, ώστε να προκύψει ο ορεινός χώρος από την ένωση των περιοχών αυτών. Τα κριτήρια σε αυτή την περίπτωση είναι:

- Ορεινοί πρώην ‘καποδιστριακοί’ δήμοι (Ν. 2539/1997).
- Ορεινοί ‘καλλικρατικοί’ δήμοι (Ν. 3852/2010).

Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν τέσσερις χωρικές ενότητες (Χάρτης 3), οι οποίες είναι οι εξής:

- 1^η είναι αυτή των Λευκών ορέων, η οποία καταλαμβάνει μεγάλο τμήμα της Περιφέρειας και χωροθετείται στα κεντρικά και νότια της ΠΕ Χανίων έως και τα νοτιοδυτικά της ΠΕ Ρεθύμνης.
- 2^η είναι το Όρος Κέδρος, στα νότια της ΠΕ Ρεθύμνης.
- 3^η είναι τα Όρη του Ψηλορείτη (Ιδη), τα οποία καταλαμβάνουν σημαντικό τμήμα της ανατολικής ΠΕ Ρεθύμνης και της δυτικής ΠΕ Ηρακλείου.
- 4^η ενότητα είναι το Όρος Δίκτη, η οποία καταλαμβάνει τμήμα της νοτιοανατολικής ΠΕ Ηρακλείου και της δυτικής ΠΕ Λασιθίου.

Χάρτης 3 Δεύτερη υπο-οριοθέτηση περιοχής με 4 χωρικές ενότητες



Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη υπο-οριοθέτηση, οι ορεινές περιοχές της Κρήτης καταλαμβάνουν έκταση ίση με 2.788 τ.χλμ και πληθυσμό 62.507 κατοίκους, δηλαδή το 33,45% της συνολικής έκτασης του νησιού και το 10,5% του συνολικού πληθυσμού του νησιού (βλ. Πίνακα III Παραρτήματος).

Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι η δεύτερη υπο-οριοθέτηση περιλαμβάνει όλη την έκταση των δήμων που έχουν χαρακτηριστεί ορεινοί από την κείμενη νομοθεσία, χωρίς όμως να υπάρχει πλήρης ταύτιση των διοικητικών ορίων των δήμων με τα ορεινά τμήματα αυτών. Στην περίπτωση των δήμων βάσει του Ν.2539/1997, ως ορεινός χαρακτηρίζεται ένας δήμος όταν σε γενικές γραμμές το μεγαλύτερο τμήμα του βρίσκεται σε υψόμετρο άνω των 800μ. ή άνω των 600μ. με σοβαρές κλίσεις εδάφους. Για την περίπτωση των ορεινών δήμων του Ν. 3852/2010 δεν έχουν δοθεί συγκεκριμένα κριτήρια χαρακτηρισμού τους. Επομένως, καθίσταται σαφές το γεγονός πως ο πληθυσμός της δεύτερης υπο-οριοθέτησης διαφέρει σε σημαντικό βαθμό από τον

πληθυσμό της πρώτης υπο-οριοθέτησης, λόγω της γενίκευσης του ορεινού χώρου από τα διοικητικά όρια, συμπεριλαμβάνοντας έτσι και άλλες περιοχές ημιορεινές ή πεδινές, οι οποίες παρουσιάζουν μεγαλύτερες οικιστικές συγκεντρώσεις από αυτές των υψηλών υψομέτρων.

Όσον αφορά τις διαφορές στις χωρικές ενότητες που προκύπτουν από τις δύο υπο-οριοθετήσεις, φαίνεται πως η δεύτερη αν και περισσότερο ευρεία στα πληθυσμιακά μεγέθη, εκτατικά παρουσιάζεται να καταλαμβάνει μικρότερη επιφάνεια σε σχέση με την πρώτη. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται να εξαιρούνται από τον ορεινό χώρο κάποιοι δευτερεύοντες ορεινοί όγκοι, όπως αυτοί των Αστερουσίων, των Λασιθιώτικων Ορέων, καθώς και τμήμα του Όρους Δίκη.

Πίνακας 1 Έκταση ορεινών περιοχών ανά ΠΕ και ποσοστά στο σύνολο της Περιφέρειας⁴

Ορεινές Περιοχές									
Ηράκλειο		Λασιθί		Ρέθυμνο		Χανιά		Σύνολο	
Έκταση (τ.χλ.μ.)	%	Έκταση (τ.χλ.μ.)	%	Έκταση (τ.χλ.μ.)	%	Έκταση (τ.χλ.μ.)	%	Έκταση (τ.χλ.μ.)	%
923,917	22,44	773,966	18,80	969,154	23,54	1.449,390	35,21	4.116,43	49,38

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001

Η παρούσα οριοθέτηση απορρίφθηκε και αυτή με τη σειρά της, περισσότερο για λόγους λειτουργικούς. Θεωρήθηκε ότι δε θα απέδιδε επαρκώς τα χαρακτηριστικά του ορεινού όγκου της Κρήτης, αλλά μόνο κάποιες γενικές τάσεις. Επίσης, τα στοιχεία του πραγματικά ορεινού όγκου, όπως οι χωρικές ενότητες που προέκυψαν, διέφεραν μεταξύ των δύο υπο-οριοθετήσεων, με αποτέλεσμα να υπάρχει σύγχυση σχετικά με την τελική περιοχή μελέτης και τα στοιχεία που τη συνθέτουν (έκταση, πληθυσμιακά μεγέθη κλπ.).

4.1.3 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ 3^H

Η τρίτη οριοθέτηση αποτελεί την τελική, καθώς κρίνεται ότι πληρεί τις περισσότερες προϋποθέσεις, ώστε να απεικονίσει με ακριβή τρόπο τα χαρακτηριστικά του ορεινού χώρου της Κρήτης. Η διαδικασία που ακολουθήθηκε βασίστηκε σε γεωμορφολογικά

⁴ Σύμφωνα με την ΕΛ.ΣΤΑΤ για το 2001. Τα στοιχεία δίνονται για το μόνιμο πληθυσμό του 2001 και για την επιφάνεια, με διάκριση σε πεδινές, ημιορεινές και ορεινές περιοχές ανά Νομό.

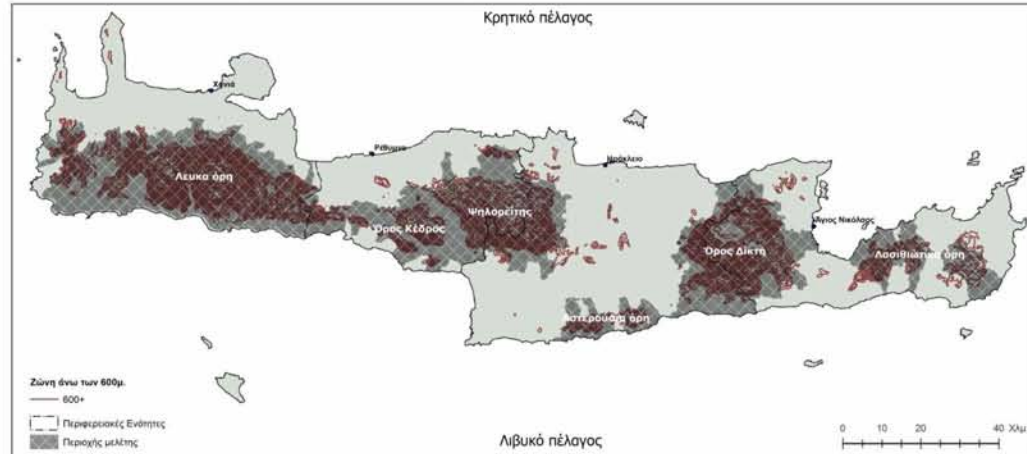
κριτήρια τα οποία εκφράστηκαν μέσω διοικητικών ορίων. Αναλυτικότερα, ορίστηκε η περιοχή που χαρακτηρίζονταν από τις εξής παραμέτρους:

- Οι ορεινές ζώνες άνω των 600μ.
- Οι περιοχές με κλίσεις εδάφους μεγαλύτερες του 16 %.

Τα κριτήρια αυτά εισήχθησαν στο πρόγραμμα των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (GIS), έτσι ώστε να προκύψουν οι υψηλές υψομετρικές ζώνες από την τομή αυτών των περιοχών. Στη συνέχεια εισάχθηκαν στο πρόγραμμα τα διοικητικά δεδομένα των ΔΔ (ΟΤΑ '91) και επιλέχθηκαν βάσει των γεωμορφολογικών παραμέτρων εκείνα τα ΔΔ, τα οποία περιλαμβάνονταν εξ ολοκλήρου ή τμήμα τους στις υψομετρικές ζώνες άνω των 600μ. και με κλίσεις άνω του 16%.

Ως αποτέλεσμα προέκυψε ο ορεινός χώρος της παρούσας μελέτης (Χάρτης 4), ο οποίος έχει τελική έκταση ίση με 3.855τ.χλμ αποτελώντας το 46,3% του συνόλου της περιφέρειας. Σύμφωνα με την ΕΛ.ΣΤΑΤ., ο πληθυσμός του ανέρχεται στους 76.421 κατοίκους (μόνιμος πληθυσμός του 2001⁵) και περιλαμβάνει 191 ΔΔ από 45 πρώην 'καποδιστριακούς' δήμους (βλ. Πίνακα Ι Παραρτήματος).

Χάρτης 4 Τελική οριοθέτηση - Περιοχή μελέτης



Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων από ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΟΚΧΕ και www.geodata.gov.gr

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται μία αποτίμηση της ορεινότητας σε διοικητικά όρια.

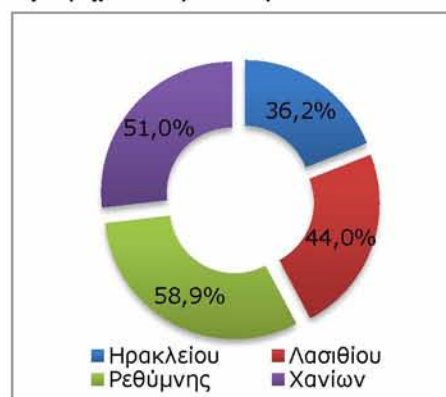
⁵ Δημιουργήθηκε η κατάλληλη διοικητική γέφυρα ούτως ώστε να υπολογιστεί ο πληθυσμός του 2001 ανά ΔΔ.

Πίνακας 2 Αποτίμηση ορεινότητας σε διοικητικά όρια

ΠΕ	Σύνολο Δ.Δ.	Ορεινά Δ.Δ.	Πληθυσμός (2001)	Ορεινότητα Δ.Δ.
Ηρακλείου	116	42	25.831	36,21%
Λασιθίου	84	37	13.664	44,05%
Ρεθύμνης	107	63	21.810	58,88%
Χανίων	96	49	15.116	51,04%
Σύνολο	403	191	76.421	47,39%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001

Όσον αφορά στην ορεινότητα που παρουσιάζουν τα ΔΔ ανά ΠΕ, φαίνεται πως η ΠΕ Ρεθύμνης διαθέτει τους περισσότερους ορεινούς οικισμούς με ποσοστό 58,88%, την ακολουθεί η ΠΕ Χανίων με ποσοστό 51,04%, ενώ τελευταίες βρίσκονται οι ΠΕ Λασιθίου και Ηρακλείου με ποσοστά 44,05% και 36,21% αντιστοίχως. Κύριο γνώρισμα της περιοχής μελέτης αναφορικά με τα πληθυσμιακά μεγέθη είναι το γεγονός της πλειοψηφίας των ΔΔ με πληθυσμό κάτω των 500 κατοίκων, φαινόμενο το οποίο εντείνεται περισσότερο στις ΠΕ Ρεθύμνης και Χανίων. Το ποσοστό των ΔΔ που εντοπίζονται να διαθέτουν πληθυσμό άνω των 2.000 κατοίκων είναι μόλις 3% και τα περισσότερα είναι ορεινά παράκτια. Επίσης, ανά υψομετρική τάξη παρατηρήθηκε πως ο ορεινός πληθυσμός που διαμένει σε υψόμετρο άνω των 800μ. συγκεντρώνεται στην ΠΕ Λασιθίου, με τις υπόλοιπες ΠΕ να εμφανίζουν σχεδόν μηδαμινά ποσοστά (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001).

Γράφημα 1 Ορεινότητα ανά ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Με βάση την παρούσα οριοθέτηση, οι ορεινές περιοχές της Περιφέρειας ομαδοποιούνται σύμφωνα με τους έξι κύριους και δευτερεύοντες όγκους του νησιού, οι οποίοι συνοψίζονται στα Λευκά όρη, στο Όρος Κέδρος, στην οροσειρά του Ψηλορείτη (Ιδη), στα Αστερούσια όρη, στο Όρος Δίκτη και τέλος στα Λασιθιώτικα όρη (όρος Θύπτης και Ορνό). Παρόλα αυτά, είναι εμφανές το γεγονός πως οι ενότητες αυτές δεν είναι ενιαίες, καθώς εσωτερικά αυτών εμφανίζονται ιδιαίτερες δυναμικές και γνωρίσματα, τα οποία διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Επομένως, προκύπτει πως οι έξι χωρικές ενότητες δύνανται να διαιρεθούν σε περισσότερες, σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες, τα μειονεκτήματα και τις προοπτικές που εμφανίζουν. Αυτές οι χωρικές

ενότητες θα αναλυθούν εκτενώς σε παρακάτω κεφάλαιο, ωστόσο συνοπτικά είναι οι εξής και φαίνονται στο Χάρτη 5:

Ενότητα 1: Δυτικές παρυφές Λευκών ορέων, από Σούγια – Οροπέδιο Ομαλού έως τα Μέσκλα

Ενότητα 2: Ανατολικές παρυφές Λευκών ορέων, από Χώρα Σφακίων έως δυτικά των Βάμος – Βρύσες

Ενότητα 3: Όρος Κέδρος, από το Σπήλι έως το Φουρφουρά έως τις ΝΔ κλιτύες του Ψηλορείτη

Ενότητα 4: Βόρειες παρυφές Ψηλορείτη, στην πάνω λεκάνη του Μυλοπόταμου από τη Μονή Αρκαδίου έως τα Ανώγεια

Ενότητα 5: ΝΑ παρυφές Ψηλορείτη και στις ΒΑ περιοχές αυτού από Φανερωμένη έως Κρουσώνα, Άγιο Μύρων και Δάφνες

Ενότητα 6: Αστερούσια όρη από Λέντα έως Τρεις Εκκλησιές

Ενότητα 7: Ευρύτερη περιοχή Βιάννου

Ενότητα 8: Περιοχή ανατολικά του Καστελλίου

Ενότητα 9: Δίκτης, ευρύτερη περιοχή Οροπεδίου Λασιθίου

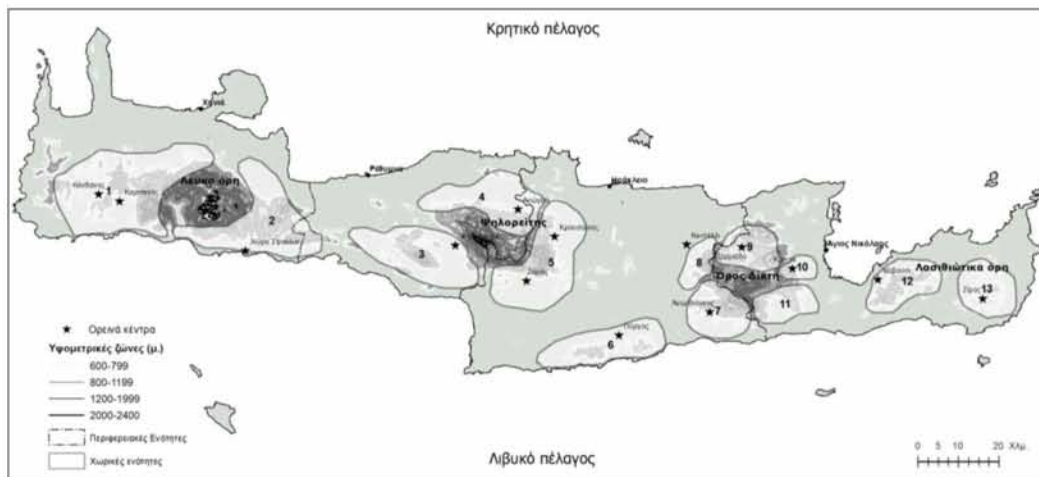
Ενότητα 10: Ανατολικές παρυφές Δίκτης, ευρύτερη περιοχή Κριτσά

Ενότητα 11: ΝΑ παρυφές Δίκτης, ευρύτερη περιοχή Μάλες – Μεταξοχώρι

Ενότητα 12: Δυτικά Λασιθιώτικα όρη, περιοχή Ορεινό – Καβούσι

Ενότητα 13: Ανατολικά Λασιθιώτικα όρη, περιοχή Ζιρού – Χανδρά – Αγ. Γεωργίου

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές πως η γεωμορφολογική δομή της Κρήτης είναι αρκετά πολύπλοκη. Αυτό οφείλεται στην ύπαρξη τόσων πολλών και εκτατικών ορεινών όγκων, οι οποίοι διαμορφώνουν ένα ποικιλόχρωμο περιβάλλον με διαφορετικούς σχηματισμούς και οικοσυστήματα. Σε πολλές περιπτώσεις, οι σχηματισμοί αυτοί και τα οικοσυστήματα, καθώς και οι διάφορες ανθρωπογενείς εκφάνσεις που φιλοξενούνται εκεί, φαίνεται να μην οριοθετούνται με σαφή τρόπο σε συγκεκριμένες ζώνες, αλλά να επεκτείνονται σε χαμηλότερες ημιορεινές, πεδινές, ακόμα και παράκτιες ζώνες.

Χάρτης 5 Οι 13 χωρικές ενότητες της τελικής οριοθέτησης

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων www.geodata.gov.gr

4.2 ΦΥΣΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

4.2.1 ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Κλίμα

Το κλίμα που επικρατεί στην Κρήτη είναι τυπικό μεσογειακό, ήπιο με εξαίρεση τις ορεινές ζώνες, όπου οι καιρικές συνθήκες είναι ακραίες, καθώς δημιουργούν ένα περιβάλλον με την παρουσία του νερού σε όλες τις μορφές του. Βροχή, χαλάζι, χιόνι και πολύ χαμηλές θερμοκρασίες είναι τα κύρια καιρικά φαινόμενα το χειμώνα. (Φασούλας κ.ά., 2002)

Ανάγλυφο

Το έδαφος της Περιφέρειας χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία, η οποία εμφανίζεται άμεσα εξετάζοντας το ιδιαίτερο ανάγλυφό της. Πιο συγκεκριμένα, η κατανομή του ανάγλυφου στο νησί είναι ως εξής:

- Πεδινές περιοχές: 1.878,76τ.χλμ. δηλαδή 22,54% επί του συνόλου.
- Ημιορεινές περιοχές: 2.602,12τ.χλμ. δηλαδή 31,16% επί του συνόλου.
- Ορεινές περιοχές: 3.855τ.χλμ. δηλαδή 46,30% επί του συνόλου.

(ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001)

Οι κατεξοχήν ορεινές ΠΕ είναι του Ρεθύμνου και των Χανίων, όπου οι ορεινές εκτάσεις ανέρχονται σε 58,9% και 51% αντιστοίχως, καθώς εκεί εδρεύουν οι μεγαλύτερες οροσειρές της Κρήτης. Ο ορεινός χώρος της Κρήτης περιλαμβάνει τρεις κύριους

ορεινούς όγκους με υψόμετρο άνω των 2.000μ. και αρκετούς δευτερεύοντες με υψόμετρο μεγαλύτερο των 1.000μ. Οι βασικοί υδροσυλλέκτες είναι οι τρεις κύριοι όγκοι, με αποτέλεσμα περιφερειακά αυτών να αναπτύσσονται οι μεγαλύτερες πηγές νερού του νησιού. Η φυσιογνωμία του τοπίου της Κρήτης, διαρθρώνεται από τα βουνά, τα οποία εναλλάσσονται με χαμηλές κοιλάδες/οροπέδια και κλειστές ακτές. Υπάρχει πληθώρα γεωλογικών σχηματισμών, αφενός λόγω της δράσης του νερού και αφετέρου εξαιτίας της 'τάσης της κρητικής γης' να τεμαχίζεται. Καθ' όλη την έκταση των ορεινών όγκων απαντώνται φαράγγια και χαράδρες, η πλειονότητα των οποίων καταλήγει, είτε σε κάμπους, είτε σε ακτές. Κύρια αιτία αποτελούν τα μεγάλα σπασίματα των πετρωμάτων που ρηγμάτωσαν τη γη, δημιουργώντας την σημερινή εικόνα του κρητικού τοπίου με τους επιβλητικούς γκρεμούς και τις βουνοπλαγιές. Η ύπαρξη τόσο διαφορετικών σχηματισμών σε μικρό χώρο δημιουργεί ποικίλα οικοσυστήματα τα οποία εναλλάσσονται με γοργούς ρυθμούς. (Φασούλας κ.ά., 2002)

Με κατεύθυνση από τα δυτικά προς τα ανατολικά οι ορεινοί όγκοι που απαντώνται είναι τα Λευκά Όρη, η οροσειρά Ίδης ή αλλιώς Ψηλορείτης, η Δίκτης και Θρύπτης, καθώς και δευτερεύοντες ορεινοί όγκοι που συνδέουν τους πρώτους μεταξύ τους. Αναλυτικότερα:

A. Λευκά όρη. Η υψηλότερη κορυφή είναι οι Πάχνες στα 2.453μ. πάνω από τη θάλασσα. Πρόκειται για τον περισσότερο εκτεταμένο ορεινό όγκο του νησιού, καθώς εμπίπτει με τα όρια περίπου 3 'καλλικρατικών' δήμων, ή αλλιώς 17 πρώην 'καποδιστριακών'. Διαθέτει πλήθος κορυφών άνω των 2.000μ. και χαρακτηρίζεται από πλούτο γεωμορφολογικών σχηματισμών, εκτεταμένα οροπέδια και φαράγγια με μοναδική βιοποικιλότητα. Τα Λευκά όρη εκτείνονται κυρίως στο κεντρικό και νότιο τμήμα της ΠΕ Χανίων μέχρι τα νοτιοανατολικά της ΠΕ Ρεθύμνης.

B. Κέδρος. Υψηλότερη κορυφή είναι η Ανάληψη στα 1.776μ. Ο ορεινός όγκος του Κέδρους καταλαμβάνει το νοτιοανατολικό τμήμα της ΠΕ Ρεθύμνης και φτάνει έως τη δυτική πλευρά της κοιλάδας του Αμαρίου. Το βουνό αυτό περιλαμβάνει αρκετές ακόμα μικρότερες κορυφές με τις οποίες ορίζει μικρές κοιλάδες. Σε γενικές γραμμές ο συγκεκριμένος ορεινός όγκος δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο γεωμορφολογικό και βιολογικό ενδιαφέρον.

Γ. Ίδης (Ψηλορείτης). Υψηλότερη κορυφή αυτή του Τιμίου Σταυρού σε υψόμετρο 2.456μ. Πρόκειται για μία οροσειρά με χαρακτήρα περισσότερο συμπαγή από αυτόν

των Λευκών Ορέων, αλλά λιγότερο απόκρημνο και σε μικρότερη έκταση. Το όρος Ίδης καταλαμβάνει σημαντικό τμήμα της ΠΕ Ρεθύμνης, αλλά και της ΠΕ Ηρακλείου. Οι κύριοι γεωμορφολογικοί σχηματισμοί και η πιο εκτεταμένη δασοκάλυψη χωροθετείται κυρίως στα νότια τμήματα του ορεινού όγκου, περιοχές στις οποίες παρατηρούνται και τα σημαντικότερα φαράγγια και πηγές.

Δ. Κουλουκώνας. Υψηλότερη κορυφή ο Κουτσοτρούλης στα 1.083μ. Βόρεια του ορεινού όγκου του Ψηλορείτη βρίσκονται οι ορεινές περιοχές του Κουλουκώνα με τον οποίο ορίζουν την κοιλάδα του Μυλοποτάμου. Οι κορυφές του συγκεκριμένου όρους κυμαίνονται μεταξύ 800 και 1.000μ. κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι οι σημαντικοί γεωμορφολογικοί σχηματισμοί, αλλά παράλληλα και η έλλειψη δασοκάλυψης.

Ε. Αστερούσια. Η κορυφή Κοφίνας στα 1.231μ. θεωρείται η υψηλότερη των συγκεκριμένων ορέων. Τα Αστερούσια εκτείνονται νότια του Ψηλορείτη και κατά μήκος των παράλιων της ΠΕ Ηρακλείου έχοντας στα βόρεια τους την πεδιάδα της Μεσσαράς. Αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό των συγκεκριμένων βουνών είναι η διαφοροποίηση τους από τους υπόλοιπους ορεινούς όγκους του νησιού, καθώς διακρίνονται για την πλήρη έλλειψη δασοκάλυψης, αλλά ωστόσο διαθέτουν μοναδικού ενδιαφέροντος οικοσυστήματα, τα οποία συνδυάζουν μικρά φαράγγια με εξαιρετικής ομορφιάς εξόδους προς το Λιβυκό πέλαγος.

ΣΤ. Δίκητη. Ο ορεινός όγκος της Δίκητης βρίσκεται σε υψόμετρο 2.148μ. με υψηλότερη κορυφή το Σπαθί. Καταλαμβάνει σημαντικό τμήμα της ανατολικής περιφέρειας (ΠΕ Ηρακλείου και Λασιθίου) και είναι ευρύς και συμπαγής με απότομες κλίσεις στα νότια. Στο κέντρο του βρίσκεται το Οροπέδιο Λασιθίου και περιμετρικά αναπτύσσονται πλήθος κορυφών μεταξύ 1.500 και 2.148μ. Χαρακτηριστικό της Δίκητης είναι η παρουσία φαραγγίων στο νότιο απότομο τμήμα της.

Ζ. Θρύπτη. Η υψηλότερη κορυφή βρίσκεται στα 1.476μ. και είναι ο Αφέντης Σταυρωμένος. Η οροσειρά βρίσκεται στην ΠΕ Λασιθίου μεταξύ Ιεράπετρας και Σητείας. Το ανατολικό τμήμα της Θρύπτης είναι περισσότερο συμπαγές, αλλά με σχετικά χαμηλές κορυφές που δεν ξεπερνούν τα 800μ. υψόμετρο. Οι σημαντικότεροι γεωμορφολογικοί σχηματισμοί αναπτύσσονται στα νότια και στη δυτική πλευρά, όπου βρίσκεται και το επιβλητικό φαράγγι του Χα.

(Δρακωνάκης κ.ά, 1999, ΥπΠΕΚΑ, 2013)

Χλωρίδα

Γενικά, η βλάστηση της Κρήτης είναι ένα από τα χαρακτηριστικά με τη λιγότερη ένταση. Η αιτία αυτού βρίσκεται σε ανθρωπογενείς κυρίως συνιστώσες με κυρίαρχους τις πυρκαγιές και την υπερβόσκηση, φαινόμενα τα οποία έχουν δημιουργήσει ένα τοπίο με περιορισμένη φυτοκάλυψη από θάμνους και φρύγανα. Τα δάση που απαντώνται στο νησί μπορούν να χαρακτηριστούν σαν ‘μικρές νησίδες πρασίνου’ στις πλαγιές των βουνών ή στις απόκρημνες ρεματιές. Σε πολλές περιοχές, όπως στον ορεινό όγκο του Ψηλορείτη, η απουσία βλάστησης συμμετέχει ενεργά στο διαρκές ‘ξέπλυμα’ των εδαφών οδηγώντας τις σε απογύμνωση και ερημοποίηση.

Παρόλα αυτά, τα είδη των φυτών και οι διαπλάσεις τους που συναντώνται στην Κρήτη, είναι από τα πιο έντονα, φημισμένα και αντιπροσωπευτικότερα γνωρίσματα του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής. Τα είδη που υπάρχουν ανέρχονται περίπου στα 1.800, εκ των οποίων τα 180 είναι ενδημικά, γεγονός που σηματοδοτεί πως τα περισσότερα από αυτά φύονται μονάχα στην Κρήτη. Τα ενδημικά φυτά είναι ανομοιόμορφα κατανομημένα και συναντώνται κυρίως στους ορεινούς όγκους και στα φαράγγια. (Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης, 2013)

Αξιοπρόσεχτο είναι το γεγονός πως πάρα πολλά από τα ενδημικά είδη θεωρούνται ως κινδυνεύοντα ή υπό εξαφάνιση και προστατεύονται από ειδική νομοθεσία (Κόκκινο Βιβλίο, συνθήκη CITES, προεδρικά διατάγματα, Ευρωπαϊκές Κοινοτικές Οδηγίες κλπ.). Επιπλέον, πολλά από τα ενδημικά φυτά της Κρήτης εντοπίζονται μόνο σε ορισμένες περιοχές του νησιού και πουθενά αλλού παγκοσμίως, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται ως στενοενδημικά.

Πέραν όμως των φυτών, στην εξεταζόμενη περιοχή υπάρχουν μοναδικές φυτικές διαπλάσεις που δίνουν ιδιαίτερο χρώμα και χαρακτήρα. Τέτοιες είναι τα δάση δρυών στο Πρασιανό Φαράγγι και στο Δράπανο – Κουρνάς, το πρινόδασος του Ρούβα, το κυπαρισσόδασος στο Σελακάνο, τα πευκοδάση της Θρύπτης και του Κουδουμά κλπ. Όλα αυτά αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα υψηλής βιολογικής αξίας με τους θαμνώνες των αρωματικών φυτών και βοτάνων να ενισχύουν το γεγονός αυτό. (Φασούλας κ.ά., 2002)

Πανίδα

Η Κρήτη λόγω της γεωγραφικής της θέσης και της παλαιογεωγραφικής και της γεωλογικής της ιστορίας, συγκεντρώνει πανίδα που αποτελείται από στοιχεία με ετερόκλητη ζωογεωγραφική προέλευση (Δρακωνάκης κ.ά, 1999). Η πλειοψηφία τόσο των ασπόνδυλων, όσο και των σπονδυλωτών συναντώνται συγκεντρωμένα σε ορισμένες περιοχές (Ψηλορείτης, Θρύπτη, Δίκητη, Λευκά Όρη κλπ.) με έντονο βαθμό ενδημισμού και βιοποικιλότητας, με τα φαράγγια να δημιουργούν μοναδικά οικοσυστήματα διεθνώς. Από τα σημαντικότερα και σπανιότερα ζώα που απαντώνται ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές είναι ο Αγριόγατος, ο Γυπαετός και ο κρητικός Αίγαγρος (Κρι-Κρι).

Πολλά από τα ασπόνδυλα, σαλιγκάρια και έντομα ζουν κυρίως σε φρυγανώδης περιοχές, σε περιοχές με βραχώδεις σχηματισμούς ή και σε σπήλαια. Πρόκειται για μία ομάδα που παρουσιάζει αυξημένο ενδημισμό στην Κρήτη, η οποία δεν αντιμετωπίζει άμεσους κινδύνους, αλλά όπως και τα άλλα είδη της πανίδας απειλείται από το εύθραυστο του περιβάλλοντος και την καταστροφή των βιοτόπων τους.

Όσον αφορά στα σπονδυλόζωα, ο ενδημισμός στο επίπεδο του είδους τους είναι πολύ μικρός. Τα περισσότερα από αυτά απαντώνται στους ορεινούς όγκους και στην ευρύτερη περιοχή τους και προστατεύονται από το Π.Δ.67/1981, καθώς και από Διεθνείς Συμβάσεις, ενώ εμπεριέχονται και στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Σπονδυλοζώων της Ελλάδας, ως κινδυνεύοντα είδη, τρωτά και σπάνια. (Δρακωνάκης κ.ά, 1999)

Η περιοχή μελέτης παρουσιάζει και αξιόλογο ορνιθολογικό ενδιαφέρον που οφείλεται στους σημαντικούς πληθυσμούς και στην ποικιλία των πτηνών, με κύριο είδος αυτό των αρπακτικών, που αναπαράγονται στην περιοχή. Οι σημαντικότερες περιοχές για τα πουλιά είναι το Όρος Κουτρούλη, τα Λευκά Όρη, η λίμνη Κουρνά, το Όρος Κέδρος και το Κουρταλιώτικο Φαράγγι, το Φαράγγι των Πρασσιών, το Όρος Ίδη, το Όρος Κόφινας, το Όρος Δίκητη και το Όρος Θρύπτης και Ορνό. Παραπάνω από τα μισά είδη πουλιών που εμφανίζονται στην περιοχή μελέτης ανήκουν στις κατηγορίες των απειλούμενων, εκ των οποίων τα 104 τοποθετούνται από το BirdLife International για την Ευρώπη, στις κατηγορίες μέγιστου κινδύνου. (Δρακωνάκης κ.ά, 1999, Φασούλας κ.ά., 2002)

Υφιστάμενες ζώνες με ειδικό καθεστώς προστασίας

Το πλούσιο φυσικό περιβάλλον, όπως αυτό περιγράφηκε παραπάνω, τίθεται κάτω από ειδικό καθεστώς προστασίας. Συγκεκριμένα, στην περιοχή μελέτης υπάρχει 1 εθνικός δρυμός, 5 διατηρητέα μνημεία της φύσης και 16 τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, τα οποία προστατεύονται με βάση την εθνική νομοθεσία (Ν.1650/86), καθώς και 3 Προστατευτικά δάση για τα οποία προβλέπεται προστασία για τη συγκράτηση του εδάφους σύμφωνα με το ΝΔ 86/1969, όπως τροποποιήθηκε από τον Ν.3208/2003. Να σημειωθεί πως οι περισσότερες από τις περιοχές αυτές έχουν συμπεριληφθεί για την προστασία τους σε Διεθνείς Συμβάσεις και Κοινοτικές Οδηγίες, καθώς και στο δίκτυο των προστατευόμενων περιοχών 'Natura 2000' (18 περιοχές) (βλ. Χάρτη I Παραρτήματος). Στους πίνακες του Παραρτήματος IV, V και VI παρουσιάζονται συνοπτικά οι υφιστάμενες ζώνες με ειδικό καθεστώς προστασίας για την περιοχή μελέτης.

Το ευρωπαϊκό περιπατητικό μονοπάτι E4

Ένα ακόμα στοιχείο που συμπληρώνει όλο αυτό το δίκτυο του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου της Περιφέρειας αποτελεί το ευρωπαϊκό περιπατητικό μονοπάτι E4, το οποίο διασχίζει όλο το νησί από τα ανατολικά προς τα δυτικά, περιλαμβάνοντας πολλές και ιδιαίτερες διαδρομές φυσικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος μέσα από τους ορεινούς όγκους της Κρήτης. Το μονοπάτι αυτό δεν είναι το μοναδικό στο σύνολο του νησιού, ωστόσο γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σε αυτό λόγω του πλήθους επισκεπτών που δέχεται ετησίως, καθώς είναι διεθνώς αναγνωρισμένο.

4.2.2 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Όλες οι περιοχές της Κρήτης, τόσο στα ορεινά όσο και στα πεδινά τμήματά της, παρουσιάζουν κοινά ιστορικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Αυτά οφείλονται στη γεωμορφολογική διαμόρφωση του νησιού, στις οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν στο πέρασμα του χρόνου, στις κοινές προϋποθέσεις διαβίωσης και ενασχόλησης. Εύλογη είναι, λοιπόν, η ανάπτυξη μιας ιδιότυπης ταυτότητας, παράδοσης και οικονομίας, που παρά τις όποιες αλλαγές, η ουσία παραμένει η ίδια μέχρι σήμερα.

Ιστορικά στοιχεία

Μυθολογία

Τα βουνά της Κρήτης ανέκαθεν αποτελούσαν ένα από τα κυρίαρχα φυσικά σκηνικά της ελληνικής μυθολογίας. Μυθολογικά θέματα εμπεριέχουν συγκεκριμένες ορεινές περιοχές της Κρήτης. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το Ιδαίον Άντρον στο Οροπέδιο της Νίδας, το Δικταίον Άντρον στο Οροπέδιο Λασιθίου όπου γεννήθηκε και ανατράφηκε ο Δίας, ο Λαβύρινθος στα βόρεια της αρχαίας Γόρτυνας, η Τάρρα στο φαράγγι της Σαμαριάς, η Άπτερα όπου έγινε μουσικός αγώνας μεταξύ των Μουσών και των Σειρήνων κ.ά. Γενικά, φαίνεται πως πάμπολλες είναι οι τοπικές μυθολογικές αναφορές σε παραλλαγές όλων των μύθων, γεγονός που αποδεικνύει το βαθμό στον οποίο το μυθολογικό στοιχείο έχει επηρεάσει το πολιτισμικό περιβάλλον της ορεινής Κρήτης. (Δρακωνάκης κ.ά., 1999)

Μινωικές αρχαιότητες

Είναι γνωστό πως οι μεγαλύτερες Μινωικές πόλεις βρίσκονται στα παράλια του νησιού, ωστόσο διαχρονικά μέσω των ανασκαφών και πολλών ερευνών έχει αποδειχτεί η άρρηκτη σχέση των μεγάλων Μινωικών κέντρων με την ορεινή ενδοχώρα. Κάθε μινωική πόλη διέθετε ένα παραγωγικό κέντρο, ούτως ώστε να προμηθεύεται σημαντικές πρώτες ύλες όπως το μαλλί, το μέλι κλπ. Το βουνό διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση του Μινωικού πολιτισμού, αφού αποτελούσε και το περιβάλλον της θρησκευτικής λατρείας, γεγονός που το μαρτυρούν τα αναρίθμητα Ιερά Κορυφής, όπως το Ιδαίον Άντρον, αλλά και τα αρχαιολογικά ευρήματα σε όλα σχεδόν τα σπήλαια των βουνών του νησιού.

Ελληνικοί και ρωμαϊκοί χρόνοι

Σημαντική ανάπτυξη γνώρισε η ευρύτερη περιοχή της Κρήτης κατά την περίοδο αυτή. Τα μεγαλύτερα οικιστικά κέντρα της αρχαϊκής περιόδου κυρίως, βρίσκονταν στον ορεινό χώρο, χωροθετημένα σε όλη την επικράτεια της Περιφέρειας. Κατά τη διάρκεια της κλασικής περιόδου παρατηρείται τάση ιδιαίτερης ανάπτυξης στη νότια Κρήτη, φαινόμενο το οποίο οφείλεται ως επί το πλείστον στον αυτόνομο ρόλο της Κρήτης στον ελληνικό κόσμο.

Κατά την περίοδο της Ρωμαιοκρατίας, οι νότιες περιοχές του νησιού συνέχισαν να ακμάζουν, να δείχνουν υψηλό επίπεδο πολιτισμού και χαρακτήρα έντονα

κοσμοπολίτικο. Μεταβαίνοντας στην επόμενη περίοδο, άξιο λόγου αποτελεί το γεγονός της γρήγορης εμφάνισης του χριστιανισμού στην Κρήτη. Σε όλη την έκταση του νησιού απαντώνται ερείπια βασιλικών και πληθώρα λατρευτικών ναών της πρώτης βυζαντινής περιόδου. Αλλαγές επήλθαν με την επέλαση των Αράβων κατά τη διάρκεια της οποίας τα βόρεια παράλια αναπτύσσονται σε βάρος των νότιων, αφήνοντας τα παλιά κέντρα του νότου να ερημώνουν.

Βυζαντινή – Ενετική – Τούρκικη Περίοδος

Κατά την περίοδο αυτή, η οποία διαρκεί 16 περίπου αιώνες, ο ορεινός χώρος της Κρήτης έγινε ο ζωτικός χώρος, όπου αναπτύχθηκε και ρίζωσε ο λαϊκός κρητικός πολιτισμός, με όλες τις μορφές και τις εκφάνσεις που είναι σήμερα γνωστές.

Κατά τη Βυζαντινή Περίοδο σημειώθηκε μία νέα άνθηση που οφείλεται στον ενδιαφέρον της αυτοκρατορίας για το νησί. Ακμή σημειώθηκε σε όλους τους τομείς στην ύπαιθρο, με έμφαση στις καλλιτεχνικές δραστηριότητες υψηλού επιπέδου, οι οποίες συνδέονται με την παράδοση της Κωνσταντινούπολης.

Η ενετοκρατία είναι η περίοδος που άφησε ανεξίτηλα καλλιτεχνικά αποτυπώματα στο νησί. Από τον 13^ο έως τον 15^ο αιώνα η κυριαρχία των Βενετών επηρέασε, αρχικά σε μικρό βαθμό και έπειτα, σε μεγαλύτερο τις παραδόσεις και τον τρόπο ζωής των κατοίκων. Την παρουσία μίας τόσο υψηλού επιπέδου καλλιτεχνικής δραστηριότητας μαρτυρούν μέχρι σήμερα η ποικιλία των εικονογραφιών στους ναούς σε όλη την επικράτεια της Κρήτης, καθώς και η εξαιρετικής ποιότητας μνημείων, με ιδιαίτερη ένταση στα κέντρα του νησιού.

Η Τουρκοκρατία διαμόρφωσε διαφορετικές, δυσκολότερες συνθήκες για το νησί και τους κατοίκους. Οι πεδινές εκτάσεις περιέρχονται στους κατακτητές, ενώ στις ορεινές επικρατεί ο ντόπιος πληθυσμός. Τα παράλια ερημώνουν και παράλληλα η αλιεία και το εμπόριο φθίνουν. Την περίοδο εκείνη σημειώνεται ιδιαίτερη οργάνωση της κτηνοτροφίας στις ορεινές ζώνες με τη δημιουργία των ‘μητάτων’⁶, ή ‘κοινάτων’ στις πιο ορεινές περιοχές, τη συνεργασία δηλαδή δύο, ή περισσότερων κτηνοτρόφων με

⁶ Τα μητάτα αποτελούν ενδιαφέρουσες αρχιτεκτονικά, λιθόκτιστες κατασκευές στους ορεινούς όγκους, εκ των οποίων πολλά έχουν διασωθεί μέχρι σήμερα και χρήζουν αποκατάστασης και αξιοποίησης, ως δείγματα-γρανάζια της αρχικής παραγωγικής διαδικασίας.

κοινή χρήση των εγκαταστάσεων, των βοσκοτόπων και την κατανομή της κοινής εργασίας. (Φασούλας κ.ά., 2002)

Τοποθεσίες Ιστορικού ενδιαφέροντος

Πλήθος γεγονότων στιγμάτισαν την πορεία του νησιού από την αρχαιότητα έως σήμερα. Τα γεγονότα αυτά στις περισσότερες των περιπτώσεων ταυτίζονται με τοποθεσίες και περιοχές, προσδίδοντας έτσι μία ακόμα συνιστώσα στον πλούτο του ορεινού χώρου. Οι τοποθεσίες αυτές χαρακτηρίζονται ανάλογα με τα συμβάντα που έλαβαν χώρα εκεί ως:

- Ιστορικά σημεία των αγώνων του κρητικού λαού ενάντια σε κατακτητές (π.χ. Σφακιά, Βιάννος, Θέρισσο, Δαμάστα κλπ.)
- Τοποθεσίες διεθνούς ιστορικής εμβέλειας (π.χ. Αρκάδι)
- Σημεία θρησκευτικής ιστορίας (π.χ. Καλοί Λιμένες, Αγιοφάραγγο)
- Γενέτειρες επιφανών προσωπικοτήτων (π.χ. Δασκαλογιάννης – Ανώπολη)

(Δρακωνάκης κ.ά., 1999).

Οι τόσο πολλοί και διαφορετικοί πολιτισμοί, οι κατακτητές, οι πόλεμοι και οι αγώνες διαμέσου των αιώνων, τόσο προϊστορικά όσο και σε μεταγενέστερους χρόνους, ήταν αδύνατο να μην αφήσουν ανεξίτηλα σημάδια στην περιοχή της Κρήτης, για τα οποία σήμερα γίνονται αξιόλογες προσπάθειες να προστατευθούν και να αναδειχτούν. Στον πίνακα ΙΧ του παραρτήματος καταγράφονται οι κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία των ορεινών ‘καλλικρατικών’ δήμων της Κρήτης.

Αρχιτεκτονική και Οικονομία

Οικισμοί και αρχιτεκτονικά σύνολα

Από τα σημαντικότερα πολιτιστικά αποθέματα της ορεινής Κρήτης είναι οι μικροί και μεγάλοι οικισμοί που αναπτύσσονται στις παρυφές των βουνών. Στην πολεοδομική οργάνωση και αρχιτεκτονική δομή αυτών, απεικονίζονται τα διαχρονικότερα στοιχεία του τοπικού πολιτισμού. Κάποιοι από τους οικισμούς αυτούς είναι χαρακτηρισμένοι ως παραδοσιακοί ή διατηρητέοι, λόγω της πληθώρας οικοδομημάτων παραδοσιακής αρχιτεκτονικής που διαθέτουν. Στην πλειοψηφία τους σήμερα έχουν εγκαταλειφθεί ή ακολουθούν φθίνουσα πορεία. Όμως, παρά το ιδιαίτερα πλούσιο σε αξιόλογους οικισμούς οικιστικό δίκτυο, μόνο ελάχιστοι είναι χαρακτηρισμένοι ως παραδοσιακοί (94 στους 1600) και βρίσκονται κατανεμημένοι με ανομοιογενή τρόπο στο συνολικό

χωρικό σύστημα της περιφέρειας (ΥπΠΕΚΑ, 2012). Όλα τα παραπάνω καθιστούν αναγκαία, την προστασία των οικισμών αυτών, με σκοπό τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και για τις επόμενες γενεές.

Ανάμεσα στα θρησκευτικά μνημεία του ορεινού χώρου υπάρχουν και ορισμένοι ναοί, των οποίων η αρχιτεκτονική και καλλιτεχνική τους αξία, τους αναδεικνύει σε μοναδικά μνημεία του νησιού. Γενικότερα πάντως, αξίζει να σημειωθεί πως στον τομέα της αρχιτεκτονικής παρατηρείται μία ταύτιση με το περιβάλλον και τα στοιχεία της φύσης σε συνδυασμό με την παράδοση. Στις ορεινές περιοχές, αλλά και ευρύτερα στην Κρήτη, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική είναι επηρεασμένη κυρίως από στοιχεία της όψιμης ενετοκρατίας και προσαρμοσμένη στον ιδιαίτερο τρόπο ζωής, αλλά και της οικονομία της υπαίθρου. (Δρακωνάκης κ.ά., 1999, Φασούλας κ.ά., 2002)

Ελαιουργεία

Σημαντικότερο ρόλο στην τοπική οικονομία όλου του νησιού, με έμφαση τις ορεινές περιοχές, διαδραμάτιζε η παραγωγή και η εμπορία της ελιάς και του λαδιού, καθώς αποτελούσε ένα από τα κυρίαρχα προϊόντα που παρήγαγε και παράγει η κρητική γη. Για το λόγο αυτό, είχαν δημιουργηθεί κατάλληλοι χώροι για την επεξεργασία της ελιάς, γνωστοί ως ελαιουργεία. Αξιοσημείωτος είναι ο μεγάλος αριθμός τους, καθώς παρατηρείται πως κάθε χωριό ανάλογα με το μέγεθός του είχε τουλάχιστον ένα ελαιουργείο. Τα κτίσματα ήταν ως επί το πλείστον κατασκευασμένα με βάση την λαϊκή αρχιτεκτονική της τουρκοκρατίας.

Σήμερα τα συστήματα παραγωγής και επεξεργασίας της ελιάς έχουν εκσυγχρονιστεί. Παρόλα αυτά, σε πολλούς οικισμούς σώζονται αξιόλογα κάθε αρχιτεκτονικής και μηχανολογικής μορφής ελαιοτριβεία σε αχρηστία. Η κατάστασή τους στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν είναι καλή, κρίνεται όμως σκόπιμη η αξιοποίηση ορισμένων από αυτά ως ‘χαρακτηριστικών δειγμάτων προβιομηχανικής εποχής’. (Φασούλας κ.ά., 2002)

Μύλοι

Για την επεξεργασία των σιτηρών ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζαν τα εργαστήρια άλεσης του καρπού, οι μύλοι, οι οποίοι αναλόγως του τρόπου κίνησης διαχωρίζονταν σε νερόμυλους και ανεμόμυλους. Πολλοί από τους νερόμυλους που συναντούνται στην Κρήτη χρονολογούνται από τα χρόνια της όψιμης ενετοκρατίας. Οι ανεμόμυλοι των ΠΕ

Ηρακλείου και Ρεθύμνης είναι λιγότεροι. Σε μεγάλο βαθμό όμως, απαντώνται στην περιοχή του Λασιθίου. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην συγκεκριμένη περιοχή συνηθιζόταν να κατασκευάζονται κατά συστάδες στα καταλληλότερα από πλευράς ανέμων σημεία. (Φασούλας κ.ά., 2002)

Λαογραφικά στοιχεία

Τα λαογραφικά στοιχεία της ορεινής Κρήτης αποτελούν βασικό συστατικό του πολιτιστικού αποθέματός της. Ο λαογραφικός πλούτος του νησιού διακρίνεται για τη διαχρονικότητα και την πολυπολιτισμικότητα του, στοιχεία τα οποία διατηρούν μία δυναμική σχέση με το σημερινό κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον. (Δρακωνάκης κ.ά, 1999)

Ζωτικά κομμάτια του κρητικού πολιτισμού αποτελούν τα ήθη και τα έθιμα, τα δημιουργήματα του λόγου, οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, η λαϊκή τέχνη σε όλες της τις μορφές, οι χοροί και η παραδοσιακή μουσική, η κρητική διατροφή και γενικότερα το σύνολο των παραδόσεων του ορεινού πληθυσμού του νησιού. Όλα αυτά τα στοιχεία έχουν τη δυνατότητα συμβάλουν στην προσπάθεια προς μία βιώσιμη ανάπτυξη, κατά την οποία το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον θα διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο, έχοντας πάντα ως κύριο μέλημα τη διατήρηση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, παρακάμπτοντας τους συγκεκριμένους κινδύνους της πολιτισμικής διάβρωσης του γηγενή πληθυσμού και τη μη αναστρέψιμη αλλοίωση του περιβάλλοντος (Πανεπιστήμιο των Ορέων, 2013γ).

Συνοπτικά, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο αυτό, παρατηρείται πως το φυσικό περιβάλλον των ορεινών όγκων διατηρεί μία μοναδικότητα, η οποία πηγάζει από τα πολλά και σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας, αλλά και από την αυθεντικότητα των τοπίων που προκύπτουν από το έντονα διαφοροποιούμενο περιβάλλον, το οποίο συνθέτουν οι κορυφές, τα φαράγγια, τα σπήλαια, αλλά και οι φυσικοί πόροι στις διάφορες μορφές τους, όπως υπόγεια ύδατα, ποτάμια, λίμνες, πηγές. Σε πολλές περιπτώσεις τα στοιχεία του περιβάλλοντος πληρούν τα κριτήρια χαρακτηρισμού τους ως προστατευόμενες περιοχές, τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, βιότοποι, ακόμα και ως εθνικοί δρυμοί. Τα προβλήματα και οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζει όμως το φυσικό περιβάλλον προκύπτουν από την ευθραυστότητα των στοιχείων αυτών. Ως συχνότερα παρατηρούμενα προβλήματα είναι οι πυρκαγιές, η διάβρωση και η απόπλυση των επικλινών εκτάσεων, η ανορθόδοξη διαχείριση των υδάτινων πόρων, η επιβάρυνση των

εδαφών από τις γεωργικές χρήσεις, η υπερβόσκηση, η ανοργάνωτη και δίχως σχεδιασμό διαχείριση των απορριμμάτων των ορεινών οικισμών, οι περιβαλλοντικά επιβαρυντικές έγγειες βελτιώσεις και οι αλλαγές στις χρήσεις γης.

Ο ορεινός χώρος ως κομμάτι της υπαίθρου διατηρεί ένα συγκροτημένο πολιτισμικό χαρακτήρα με πληθώρα στοιχείων. Από ανθρωπολογικής απόψεως, στις ορεινές περιοχές βρίσκεται ο γεωργός, ο κτηνοτρόφος και γενικότερα, ο άνθρωπος ως διαχειριστής της γης. Οι ορεινές κοινωνίες διαθέτουν ιδιαιτερότητες και μία ξεχωριστή φυσιογνωμία, με ιδιαίτερη πολιτιστική παράδοση, ήθη, έθιμα, λαογραφικά στοιχεία, πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία, λαϊκή τέχνη, κοινωνική ζωή, γλωσσικά ιδιώματα και αξίες. Συμπληρωματικά με τα παραπάνω λειτουργούν και τα σπάνια φυσικά και ανθρωπογενή μνημεία από διάφορες περιόδους, τα οποία συχνά συνθέτουν φυσικά δίκτυα πολιτιστικών διαδρομών 'που αποτελούν πολιτισμικές παρακαταθήκες των προηγούμενων γενεών στις σύγχρονες'. (Δρακωνάκης κ.ά., 1999, Πανεπιστήμιο των Ορέων, 2013β)

4.3 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Στο παρόν κεφάλαιο πρέπει να επισημανθεί ότι για τη διεξαγωγή των περισσότερων αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκαν κυρίως στοιχεία της απογραφής του 2001, καθώς δεν είναι ακόμα διαθέσιμα αναλυτικά στοιχεία από την τελευταία απογραφή του 2011 για τα Δημοτικά Διαμερίσματα, παρά μόνο δεδομένα του μόνιμου πληθυσμού που είναι απαραίτητα για τον υπολογισμό της πληθυσμιακής μεταβολής.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας κρίθηκε απαραίτητος ο υπολογισμός του ρυθμού μεταβολής του πληθυσμού, τόσο μεταξύ των ετών 1991 – 2001, όσο και μεταξύ των ετών 2001 – 2011. Αναλυτικότερα προέκυψε πως τα πληθυσμιακά μεγέθη παρουσιάζουν καθοδικές τάσεις, καθώς ο ορεινός πληθυσμός μειώθηκε σημαντικά ειδικά κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Από το γεγονός αυτό διαφαίνονται εξαρχής κάποιες εγγενείς αδυναμίες του ορεινού χώρου, οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με το σύνολο της Περιφέρειας, όπου ο ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού είναι θετικός και μάλιστα υψηλότερος από αυτόν της Χώρας. Το γεγονός αυτό επισημαίνει την πληθυσμιακή δυναμικότητα των παράκτιων περιοχών έναντι των ορεινών περιοχών (Πίνακας 3).

Πίνακας 3 Ρυθμός μεταβολής μόνιμου πληθυσμού 1991-2001, 2001-2011

Γεωγραφική επικράτεια	Πληθυσμός 1991	Πληθυσμός 2001	Πληθυσμός 2011	Ρυθμός μεταβολής πληθ. '91-'01	Ρυθμός μεταβολής πληθ. '01-'11
Ορεινός χώρος	77.722	76.421	66.843	-1,7	-12,5
Περιφέρεια Κρήτης	536.805	594.368	623.065	1,0	4,8
Σύνολο Χώρας	10.223.392	10.934.097	10.815.197	0,7	-1,1

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Εξετάζοντας ενδότερα τον ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού για τα έτη 2001-2011 για την περιοχή μελέτη διαγράφεται ξεκάθαρα ο κίνδυνος της πληθυσμιακής ερήμωσης των ορεινών περιοχών με εξαίρεση να αποτελούν μόλις τρία ΔΔ των οποίων ο πληθυσμός την τελευταία δεκαετία σημείωσε αύξηση.

Για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου δημογραφικού προφίλ της περιοχής εξετάστηκαν στη συνέχεια του κεφαλαίου κάποιοι δείκτες, καθώς επίσης δημιουργήθηκε και η πληθυσμιακή πυραμίδα του ορεινού χώρου για το έτος 2001. Αναλυτικότερα, ο πρώτος δείκτης που αναλύθηκε ήταν ο δείκτης γήρανσης, ο οποίος υπολογίστηκε σε δύο εκδοχές του. Η πρώτη αφορούσε το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 65 ετών προς το σύνολο του πληθυσμού της περιοχής, ενώ η δεύτερη τον πληθυσμό άνω των 65 ετών προς τον πληθυσμό ηλικίας 0-14.

Δείκτης γήρανσης₁: $(\text{πληθυσμός } 65+ / \text{συνολικός πληθυσμός}) * 100 = 26,32\%$

Δείκτης γήρανσης₂: $(\text{πληθυσμός } 65+ / \text{πληθυσμός } 0-14) = 1,81$

Ο επόμενος δείκτης που υπολογίστηκε ήταν της νεανικότητας. Ο δείκτης αυτός εκτιμάται βάσει του πληθυσμού ηλικιών 0-14 προς το σύνολο του πληθυσμού της εξεταζόμενης περιοχής και υποδεικνύει το ποσοστό των νεαρών ατόμων επί του συνολικού πληθυσμού. Ο δείκτης αυτός είναι εξαιρετικά χρήσιμος ειδικά σε συνδυασμό με το δείκτη γήρανσης.

Δείκτης νεανικότητας: $(\text{πληθυσμός } 0-14 / \text{συνολικός πληθυσμός}) * 100 = 14,56\%$

Ένας ακόμη δείκτης που υπολογίστηκε είναι ο δείκτης εξάρτησης, ο οποίος δείχνει τη σχέση μεταξύ του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας (15-64) και των ηλικιωμένων (65+). Συγκεκριμένα, ο δείκτης αυτός είναι εξαιρετικά χρήσιμος, καθώς στην ουσία προσδιορίζει πόσοι ηλικιωμένοι στηρίζονται από 100 άτομα σε ηλικία εργασίας (eep.eurostat.ec).

Δείκτης εξάρτησης: $(\text{πληθυσμός } 65+ / \text{πληθυσμός } 15-64) * 100 = 44,52\%$

Τέλος, υπολογίστηκε και ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός για το 1991 και το 2001 που συγκεντρώνουν οι ορεινές περιοχές, ο οποίος αφορά κατοίκους μεταξύ των ηλικιών 15-44.

Ενεργός πληθυσμός 2001 (15-44) = 36,42%

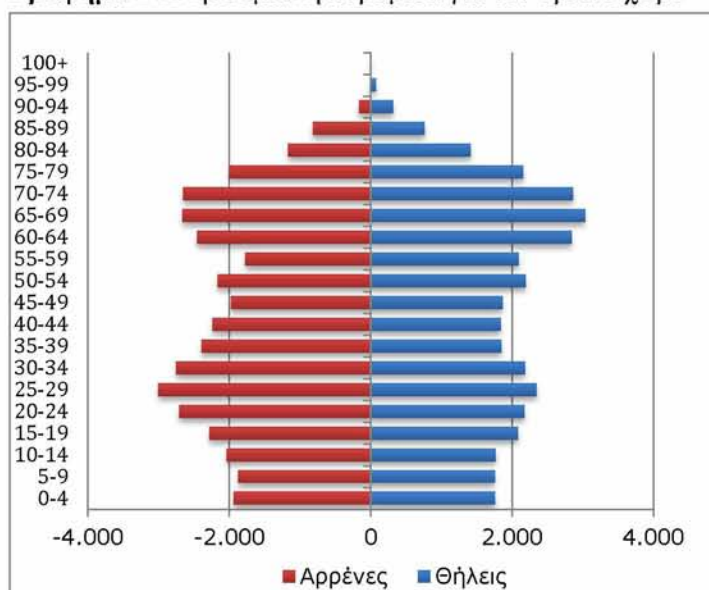
Ενεργός πληθυσμός 1991 (15-44) = 32,11%

Εξετάζοντας αναλυτικότερα τους παραπάνω δείκτες παρατηρείται πως η πληθυσμιακή δομή του πληθυσμού στο σύνολο της περιοχής είναι δυσμενής. Τόσο ο δείκτης γήρανσης, όσο και ο δείκτης εξάρτησης κινούνται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, ενώ ταυτοχρόνως ο δείκτης νεανικότητας υποστηρίζει τις τάσεις αυτές, καθώς σημειώνει πολύ χαμηλό ποσοστό επί του συνόλου. Η πρώτη εκδοχή του δείκτη γήρανσης υποδεικνύει ότι παραπάνω από το 25% του πληθυσμού των ορεινών περιοχών είναι γερασμένοι. Η δεύτερη εκδοχή του ίδιου δείκτη ολοκληρώνει την εικόνα, καθώς μέσω αυτής διαφαίνεται πως ο πληθυσμός άνω των 65 ετών είναι σχεδόν διπλάσιος από το νεανικό πληθυσμό ηλικίας 0 έως 14. Αναφορικά με το δείκτη εξάρτησης, το ποσοστό που σημειώνει είναι εξαιρετικά υψηλό, αφού τα 100 εργαζόμενα άτομα στηρίζουν περίπου 45 ηλικιωμένους.

Τέλος, ο ενεργός πληθυσμός βρίσκεται και αυτός σε χαμηλά επίπεδα, ιδίως συγκρίνοντάς τον τόσο με τον ενεργό πληθυσμό σε επίπεδο χώρας, ο οποίος είναι σχεδόν ο διπλάσιος, όσο και με τα ποσοστά της Περιφέρειας, τα οποία πλησιάζουν σημαντικά αυτά της Χώρας. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τις μειωμένες δυνατότητες και ευκαιρίες για απασχόληση στα άτομα της συγκεκριμένης ηλικίας που προσφέρουν οι εξεταζόμενες περιοχές, σε σύγκριση με τις αστικές και ημιαστικές περιοχές, οι οποίες σταδιακά τείνουν να συγκεντρώσουν τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό των αγροτικών και περιφερειακών περιοχών. Παρόλα αυτά, εντοπίζονται σε πολλές περιοχές εστίες όπου υπάρχει σημαντικός αριθμός σχετικά νέων σε ηλικία κατοίκων, πάνω στους οποίους μπορεί να βασιστεί η ανάπτυξη των περιοχών αν συνδυαστεί με κατάλληλα κίνητρα απασχόλησης. Επίσης, ενθαρρυντικό είναι το γεγονός πως μεταξύ των ετών 1991 και 2001 ο ενεργός πληθυσμός της περιοχής μελέτης παρουσίασε αύξηση της τάξης του 4% περίπου.

Συμπληρωματικά με τα παραπάνω, δημιουργήθηκε και η πληθυσμιακή πυραμίδα της περιοχής μελέτης, σύμφωνα με το δοθέντα από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. μόνιμο πληθυσμό ανά φύλο για το 2001. Ο χαρακτήρας της παρατιθέμενης πυραμίδας παρουσιάζει έναν πληθυσμό γερασμένο με τις ηλικιακές τάξεις των 25-

Γράφημα 2 Πληθυσμιακή πυραμίδα για τον ορεινό χώρο



Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001

34 και 60-74 να συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά,

ενώ οι ηλικίες 0-9 να σημειώνουν τα χαμηλότερα. Επίσης παρατηρείται πως οι γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας είναι περισσότερες από τους άντρες, ενώ οι άντρες των μικρότερων ηλικιακών τάξεων είναι περισσότεροι από τις γυναίκες.

Όσα προαναφέρθηκαν συνηγορούν στο γεγονός ότι ο ορεινός χώρος της Κρήτης αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα στη σύνθεση του πληθυσμού του, καθώς τα ηλικιωμένα άτομα αποτελούν την πλειοψηφία. Επίσης, διαφαίνεται εντόνως η τάση να ενδυναμώνεται συνεχώς η παράκτια ζώνη του νησιού, εις βάρος της ορεινής ενδοχώρας, γεγονός το οποίο προωθεί και η εσωτερική μετανάστευση του ανθρώπινου δυναμικού των μικρών ορεινών οικισμών προς τα αστικά πεδινά κέντρα.

Συνοπτικά, σύμφωνα με τα υπάρχοντα δεδομένα, τη δημογραφική εικόνα για την εξεταζόμενη περιοχή συνθέτουν οι μεμονωμένες περιοχές οι οποίες διατηρούν μετά βίας τον πληθυσμό τους (ορεινά κέντρα), με παράλληλο φαινόμενο αυτό των ελάσσονων οικισμών και της δημογραφικής συρρίκνωσης του ορεινού χώρου. Η δημογραφική φυσιογνωμία των εξεταζόμενων περιοχών αλλοιώνεται διαχρονικά και αυτό φαίνεται να οφείλεται κυρίως στα οικονομικά προβλήματα, τις παραγωγικές δυσκολίες και την εν γένει αναπτυξιακή υστέρηση των ορεινών όγκων, εντείνοντας έτσι το αίσθημα της απομόνωσης.

4.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

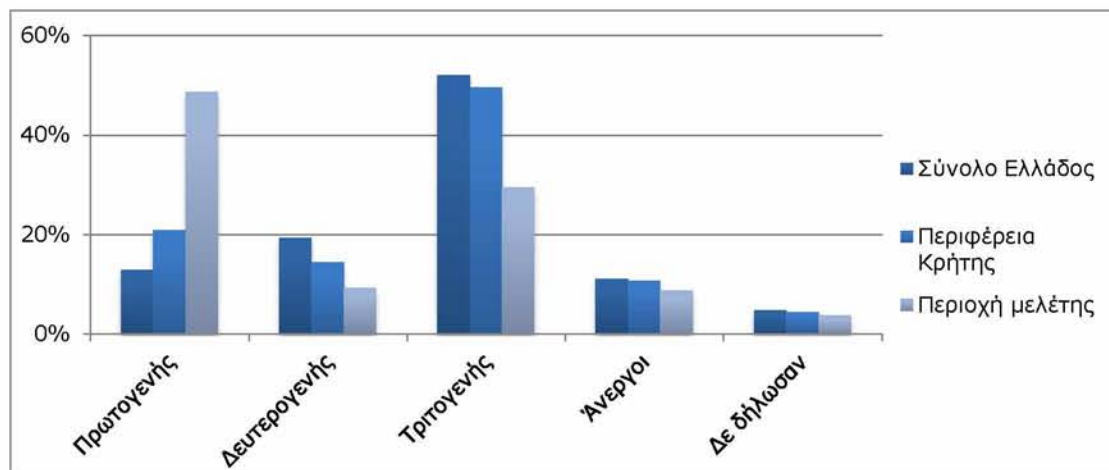
Προκειμένου να υπολογιστούν με ακρίβεια ως προς την χωρική ενότητα της περιοχής μελέτης τα οικονομικά στοιχεία που αφορούν κυρίως την απασχόληση και την ανεργία, καθώς και τα στοιχεία για τη διάρθρωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων, χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για το 2001. Για τα πιο πρόσφατα έτη γίνεται μία προσεγγιστική ανάλυση βασισμένη σε στοιχεία του ΥπΠΕΚΑ (2012), η οποία υποδεικνύει κατά βάση τις υφιστάμενες τάσεις για τις ορεινές περιοχές.

4.4.1 ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ

Με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 2001 σε όλη την έκταση της εξεταζόμενης περιοχής η πλειονότητα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού απασχολείται στον πρωτογενή τομέα παραγωγής, δηλαδή στην κτηνοτροφία και στη γεωργία. Έπεται ο τριτογενής τομέας, ενώ τα ποσοστά που σημειώνονται στο δευτερογενή τομέα είναι αρκετά χαμηλά. Η προσέγγιση που ακολουθήθηκε είχε τρεις συνιστώσες. Στην πρώτη συνιστώσα έγινε μία σύγκριση των ποσοστών της απασχόλησης και της ανεργίας μεταξύ της περιοχής μελέτης, της Περιφέρειας και της Χώρας. Έπειτα, μια εσωτερική σύγκριση των ίδιων των ποσοστών των ορεινών περιοχών ανά ΠΕ, και τέλος αναλύθηκε η διάρθρωση της απασχόλησης και της ανεργίας στις εξεταζόμενες ορεινές περιοχές.

Στην πρώτη φάση, ένα συμπέρασμα που προκύπτει είναι το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό του πρωτογενή τομέα στον ορεινό χώρο (περίπου 50%), σε αντίθεση με την Περιφέρεια και το σύνολο της Χώρας, των οποίων το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης εντοπίζεται στον τριτογενή τομέα. Το φαινόμενο αυτό εξηγείται λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ο ορεινός χώρος της Κρήτης περιλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα του ιδιαίτερα ανεπτυγμένου αγροτικού χώρου. Όσον αφορά στο υψηλό ποσοστό που συγκεντρώνει η Περιφέρεια στον τριτογενή τομέα, οφείλεται κυρίως στις ανεπτυγμένες υπηρεσίες που αφορούν την τουριστική δραστηριότητα.

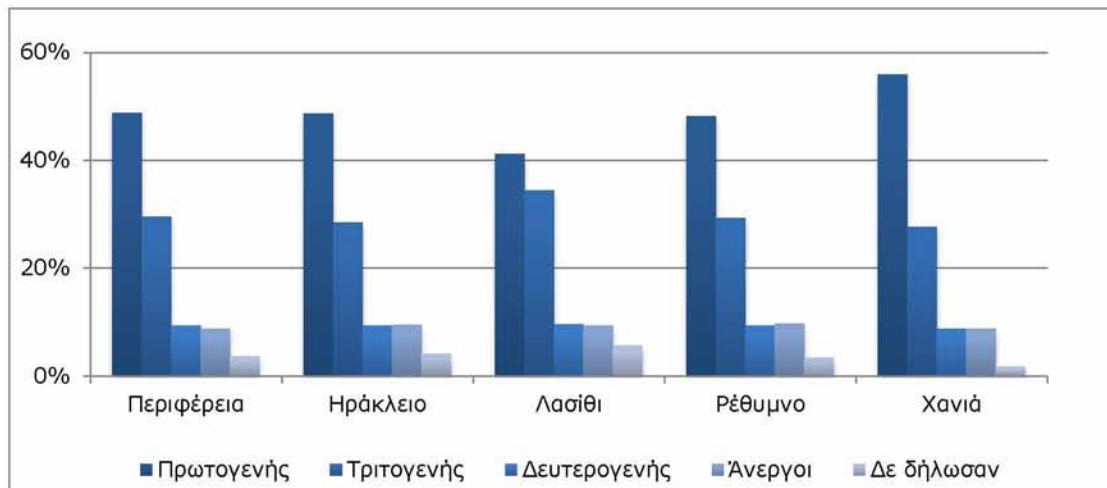
Όπως φαίνεται και από το Γράφημα 3, ο δευτερογενής τομέας παρουσιάζει τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης τόσο για το σύνολο της Χώρας και της Περιφέρειας, όσο και για την εξεταζόμενη περιοχή. Το γεγονός αυτό είναι και απόρροια της μετάβασης του παραγωγικού συστήματος από την οικονομία της μεταποίησης στην οικονομία των υπηρεσιών.

Γράφημα 3 Τομείς απασχόλησης και ανεργία – Ελλάδα, Περιφέρεια, Περιοχή μελέτης

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ 2001

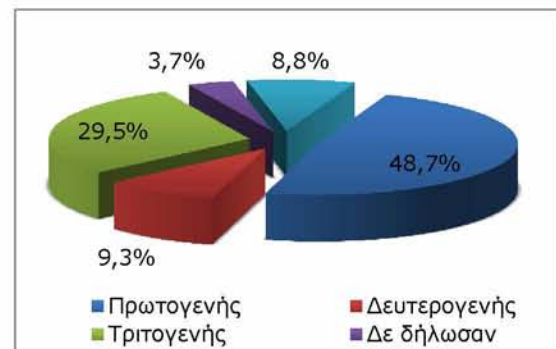
Από την παρούσα ανάλυση δε γίνεται να παραληφθούν τα ποσοστά ανεργίας που σημειώνονται. Ωστόσο, σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί πως επειδή τα δεδομένα αφορούν το έτος 2001, υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς την υφιστάμενη κατάσταση. Ενθαρρυντικό κρίνεται για την περιοχή μελέτης το γεγονός ότι το ποσοστό ανέργων είναι χαμηλότερο, τόσο από το αντίστοιχο της Περιφέρειας, όσο και από αυτό της Χώρας.

Στη συνέχεια εξετάστηκαν τα επίπεδα απασχόλησης ανά τομέα, καθώς και τα επίπεδα ανεργίας με γεωγραφικό επίπεδο αναφοράς τις ορεινές περιοχές ανά ΠΕ. Το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα εμφανίζουν οι ορεινές περιοχές της ΠΕ Χανίων, με τις ΠΕ Ηρακλείου, Ρεθύμνης και Λασιθίου να ακολουθούν. Διαφοροποίηση ως προς τους υπόλοιπους τομείς παρουσιάζει η ΠΕ Λασιθίου, καθώς το ποσοστό που εμφανίζει η απασχόληση στον τριτογενή τομέα είναι υψηλότερο των υπολοίπων ΠΕ. Τα επίπεδα απασχόλησης στο δευτερογενή τομέα κυμαίνονται στα ίδια ποσοστά ανά ΠΕ (8,8% έως 9,5%). Όσον αφορά στο βαθμό ανεργίας, διατηρείται σε παρόμοια επίπεδα ανά ΠΕ, με την ΠΕ Χανίων να σημειώνει το χαμηλότερο ποσοστό 8,8% και την ΠΕ Ρεθύμνης το υψηλότερο ποσοστό 9,6% (Γράφημα 4).

Γράφημα 4 Τομείς απασχόλησης και ανεργία – Περιφέρεια, ΠΕ

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001

Αφού αναλύθηκαν κάποια συγκριτικά αποτελέσματα για την εξεταζόμενη περιοχή σε σχέση τόσο με την εσωτερική της δομή ανά ΠΕ, όσο και σε σχέση με το εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, στη συνέχεια παρουσιάζονται τα επίπεδα απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής, καθώς και το επίπεδο ανεργίας επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, για την περιοχή μελέτης. Ο πρωτογενής τομέας είναι αυτός που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο πλήθος απασχολούμενων αγγίζοντας το 48,7%, ενώ ο τριτογενής τομέας έπεται δεύτερος με ποσοστό 29,5%. Οι κύριες ασχολίες που συγκεντρώνει ο τριτογενής τομέας παραγωγής στις ορεινές περιοχές αφορούν

Γράφημα 5 Τομείς απασχόλησης και ανεργία – Περιοχή μελέτης

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001

ως επί των πλείστων τουριστικές δραστηριότητες. Επίσης, παρατηρείται χαμηλό ποσοστό απασχολούμενων στον τομέα της μεταποίησης, κλάδος ο οποίος θα μπορούσε να εξελιχθεί δυναμικότερα εφόσον ακολουθούταν από μία στρατηγική ανάπτυξης η οποία θα εστίαζε στην καθετοποίηση της παραγωγής εντός των χωρικών ενοτήτων. Το ποσοστό των άνεργων επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του ορεινού χώρου είναι της τάξης του 8,8%, ποσοστό που κυμαίνεται σε λογικά επίπεδα συγκριτικά με αυτό της Χώρας (Γράφημα 5).

4.4.2 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ

Πρωτογενής τομέας

Όπως φάνηκε και από την ανάλυση που προηγήθηκε, ο πρωτογενής τομέας επιτελεί καθοριστικό ρόλο για την οικονομία των ορεινών περιοχών και κατ' επέκταση για την ανάπτυξη αυτών. Αυτό συμβαίνει καθώς ο συγκεκριμένος τομέας ταυτίζεται με την παραγωγική δομή, το εισόδημα και την απασχόληση των ορεινών νοικοκυριών. Παρόλα αυτά, η μέχρι σήμερα συμβολή του δεν ήταν επαρκής για την εκκίνηση της αναπτυξιακής διαδικασίας στους ορεινούς όγκους, άρα και για την εξασφάλιση ενός ικανοποιητικού εισοδήματος, μιας καλύτερης ποιότητας ζωής, καθώς και της συγκράτησης του τοπικού πληθυσμού στον τόπο καταγωγής του.

Κυρίαρχο χαρακτηριστικό των τοπικών κοινωνιών είναι η σχεδόν αποκλειστική εξάρτηση της οικονομίας τους από τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Αυτού του τύπου η μονοκαλλιέργεια, απέκλεισε ουσιαστικά την οικονομική αξιοποίηση των δασών χαμηλής βλάστησης, τα οποία αποτελούν συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής μελέτης. Βέβαια οι συμπληρωματικές δραστηριότητες για ενίσχυση του τοπικού εισοδήματος δεν αποκλείστηκαν, ωστόσο οι όποιες προσπάθειες έγιναν κυρίως μέσω κοινοτικών προγραμμάτων και είχαν χαρακτήρα αποσπασματικό και ανεπαρκή.

Εξετάζοντας τη φυσιογνωμία του πρωτογενή τομέα, υπάρχει έντονη ταύτιση με αυτή των υπόλοιπων αγροτικών περιοχών της Κρήτης. Τα βασικά στοιχεία που συνιστούν την εικόνα του τομέα συνοψίζονται στο χαμηλό ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού σε σχέση με το ποσοστό της Περιφέρειας και της Χώρας, στο μικρό μέγεθος και στον πολυκερματισμό της αγροτικής γης, στο μεγάλο δείκτη άνυδρων εκτάσεων, στα αυξανόμενα περιβαλλοντικά προβλήματα, αλλά και στην ανεπάρκεια των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και των συνεταιριστικών οργανώσεων.

Γεωργία

Οι καλλιέργειες στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις διαρθρώνονται ως επί των πλείστων σε ελαιοκαλλιέργεια, αμπελοκαλλιέργεια, παρόλο που παρουσιάζει φθίνουσα πορεία, και σε καλλιέργεια κτηνοτροφικών φυτών, ενώ η καλλιέργεια κηπευτικών καταλαμβάνει ελάχιστο ποσοστό. Αναλυτικότερα, φαίνεται πως με την πάροδο των χρόνων η καλλιέργεια της ελιάς, λόγω της μικρής έντασης κεφαλαίου και εργασίας που τη χαρακτηρίζει, αναπτύχθηκε εις βάρος άλλων παραδοσιακών καλλιεργειών, κυρίως της

αμπελοκαλλιέργειας, και σήμερα τείνει να γίνει μονοκαλλιέργεια. Όσον αφορά στη χωρική διασπορά των καλλιεργειών, παρατηρείται η ελιά να βρίσκεται εξίσου κατανεμημένη σε όλη την έκταση των ορεινών και ημιορεινών περιοχών, ενώ αντίθετα η αμπελοκαλλιέργεια παρουσιάζει συγκεντρώσεις στις ευρύτερες περιοχές του Κρουσώνα, του Ζαρού – Γέργερης της ΠΕ Ηρακλείου και στην περιοχή του Ζήρου – Χανδρά στην ΠΕ Λασιθίου (Δρακωνάκης κ.ά., 1999).

Οι αρδευόμενες γεωργικές εκτάσεις απαντώνται κυρίως σε παραγωγικές και εύφορες πεδινές και παραλιακές περιοχές του νησιού. Αντίθετα, οι ορεινές γεωργικές εκτάσεις στην πλειοψηφία τους είναι μη αρδευόμενες ή αρδευόμενες σε μικρό ποσοστό, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω. Οι προεκτάσεις του γεγονότος αυτού διαφαίνονται μέσα από τα ποσοστά παραγωγικότητας των εκμεταλλεύσεων του ορεινού χώρου.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ο χαρακτήρας της γεωργικής δραστηριότητας είναι χωρικά εκτεταμένος με αποτέλεσμα να αποτελεί μία από τις κυριότερες αιτίες υποβάθμισης του περιβάλλοντος, με τις επιπτώσεις αυτών να εντάσσονται στις δύσκολα αντιμετωπίσιμες. Οι αρνητικές πτυχές της γεωργικής δραστηριότητας συνοψίζονται στην αλόγιστη χρήση λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων και απολυμαντικών, καθώς και στην αλόγιστη κατανάλωση νερού, η οποία προκύπτει από την υπέρμετρη ανάπτυξη των θερμοκηπιακών εγκαταστάσεων. Ωστόσο, δεν παύουν να ισχύουν και τα θετικά για τον κλάδο αυτό, καθώς εντοπίζεται υπεροχή του κρητικού γεωργοκτηνοτροφικού τομέα ως προς την ικανότητα προσαρμογής και ευελιξίας σε περιόδους κρίσης. Αυτό στηρίζεται στην ανάκαμψη και έπειτα στα κέρδη που γνώρισε ο πρωτογενής τομέας το διάστημα της ελληνικής οικονομικής κρίσης 2009-2011 (ΥπΠΕΚΑ, 2012).

Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία αποτελεί μία από τις βασικότερες διαστάσεις των ορεινών όγκων. Αυτό εξηγείται αφενός από τη μορφολογική φυσιογνωμία του νησιού, την οποία συνθέτουν ορεινές και άγονες περιοχές, η επικράτηση βοσκοτόπων κλπ., και αφετέρου από την ίδια τη συμμετοχή της κτηνοτροφίας στην τοπική οικονομία, καθώς ο κύριος όγκος του ζωικού κεφαλαίου και της κτηνοτροφικής παραγωγής συναντάται στον ορεινό χώρο.

Πιο συγκεκριμένα, η κτηνοτροφική δραστηριότητα έχει μορφή κυρίως εκτατική, ημινομαδική, η οποία συνίσταται κατά κύριο λόγο από μικρές κτηνοτροφικές μονάδες αιγοπροβατοειδών. Η άσκησή της γίνεται σε περιοχές μη καλλιεργήσιμες, μη καταλαμβανόμενες από οικιστικές και συναφείς χρήσεις, με ιδιαίτερη έμφαση στις

παρυφές των ορεινών όγκων, στις περιοχές των φυσικών βοσκοτόπων, των χορτολιβαδικών εκτάσεων, στις αγροτικές δασικές περιοχές και σε πολλές περιπτώσεις ακόμα και στα δάση. Προκύπτει δηλαδή ένα κοινόχρηστο καθεστώς βόσκησης, το οποίο λειτουργεί ανεξαρτήτως ιδιοκτησιακών καθεστώτων και αποτελεί και το βασικό μειονέκτημα του συγκεκριμένου κλάδου (ΥπΠΕΚΑ, 2012, Παρασύρης, 2012).

Το πρόβλημα της χωρικά ανεξέλεγκτης βόσκησης έχει οδηγήσει διαχρονικά στο φαινόμενο της αλόγιστης βόσκησης, το οποίο σε συνδυασμό με κοινοτικές πολιτικές επιδοτήσεων⁷ για τις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις -οι οποίες δεν ήταν σχεδιασμένες για τις ιδιαιτερότητες του ορεινού χώρου- έχει ως κύρια αποτελέσματα τη συνεχή περιβαλλοντική υποβάθμιση και τη μείωση της βοσκοϊκανότητας των εκτάσεων που προορίζονταν για αυτή τη χρήση, με πλήθος κοινωνικών και οικονομικών συνεπειών να έπονται (Μιχαηλίδου κ.ά., 2003). Όλα αυτά θέτουν επιτακτικά την ανάγκη για τη θεσμοθέτηση διαχειριστικών σχεδίων για την κτηνοτροφία, τα οποία θα ρυθμίζουν τη διαχείριση των εκτάσεων αυτών, συμπληρώνοντας έτσι το χωροταξικό σχεδιασμό των περιοχών, ο οποίος επαφίεται στη ρύθμιση των χρήσεων γης (Παρασύρης, 2012).

Πέραν όμως της εκτατικής κτηνοτροφίας, της οποίας οι κύριες συγκεντρώσεις σημειώνονται χωρικά στην ΠΕ Ρεθύμνης στην ευρύτερη περιοχή των Ανωγείων, στην εξεταζόμενη περιοχή εντοπίζονται και οργανωμένες κτηνοτροφικές μονάδες, κυρίως αιγοπροβατοειδών, στις περιοχές της Τύλισου και Ζαρού (ΠΕ Ηρακλείου), στην ευρύτερη περιοχή του Μυλοπόταμου (ΠΕ Ρεθύμνης) και στις περιοχές των Φρε και Δραμίων (ΠΕ Χανίων) (ΥπΠΕΚΑ, 2012).

Ένας άλλος κλάδος της κτηνοτροφίας ο οποίος συμβάλλει σημαντικά στην τοπική οικονομία είναι η μελισσοκομία, η οποία ευνοείται από την ύπαρξη της αυτοφυούς μελισσοκομικής χλωρίδας. Παρά τη σημαντικότητα όμως του κλάδου αυτού, δεν υπάρχει συγκεκριμένο καθεστώς ρύθμισης της δραστηριότητας αυτής, ακολουθώντας έτσι την κατεύθυνση της εκτατικής κτηνοτροφίας, ως προς το καθεστώς άσκησης στο

⁷ Οι κοινοτικές επιδοτήσεις για την ποιμενική κτηνοτροφία δίνονταν κατά κεφαλήν ενήλικου ζώου. Η λογική αυτή είχε ως αποτέλεσμα οι κτηνοτρόφοι να επιδιώξουν την αύξηση του εισοδήματός τους μέσω της αύξησης του αριθμού των ζώων ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες παραμέτρους (βοσκοϊκανότητα εδαφών, επάρκεια εκτάσεων για βόσκηση κλπ.). Το αποτέλεσμα ήταν η πυκνότητα της βόσκησης να ξεπεράσει τα βιώσιμα επίπεδα. (Σαρρής, 2008)

χώρο. Οι υπόλοιποι κλάδοι της κτηνοτροφίας σημειώνουν χαμηλά ποσοστά και στις περισσότερες περιπτώσεις τα ζώα είναι οικόσιτα.

Εν τέλει, παρατηρείται πως οι επενδύσεις και οι υποδομές στον τομέα της κτηνοτροφίας και στην αξιοποίηση των προϊόντων αυτής είναι ελάχιστες και περιορίζονται κατά βάση στον εκσυγχρονισμό των τυροκομείων και λιγότερο στην αναδιάρθρωση των ίδιων των εκμεταλλεύσεων. Επιπλέον το πρόβλημα της ζωοκλοπής που εμφανίζεται, η απουσία υποδομών, το καθεστώς της ημινομαδικής κτηνοτροφίας για τη διατήρηση ‘χαμηλής έντασης κεφαλαίου κτηνοτροφικών μονάδων αντί σταβλισμένης μορφής⁸’, συνθέτουν μια κατάσταση φθίνουσας αποδοτικότητας, η οποία μέχρι σήμερα στηρίζεται εντόνως στις κοινοτικές ενισχύσεις και αποζημιώσεις (Σαρρής, 2008).

Δευτερογενής τομέας

Ο τομέας αυτός δε συμμετέχει ενεργά στην τοπική οικονομία των ορεινών περιοχών. Παρόλα αυτά σημειώνει κάποια μικρά ποσοστά αναφορικά με την απασχόληση σε αυτόν. Ως προς την κλαδική του διάρθρωση συνοψίζεται στη μεταποίηση, στις κατασκευές και τέλος στον ηλεκτρισμό και στην ύδρευση. Όσον αφορά στη μεταποίηση, διαπιστώθηκε ότι στην εξεταζόμενη περιοχή υπερισχύουν οι μονάδες τροφίμων και ποτών, όπως σφαγεία, τυροκομεία, ελαιουργεία, αρτοποιεία, ποτοποιεία, εμφιάλωση υδάτων κλπ. Επιπλέον, μελλοντικά προβλέπεται να δημιουργηθούν νέοι υποδοχείς για μονάδες επεξεργασίας γεωργικών προϊόντων των ορεινών περιοχών. Συγκεκριμένα, προβλέπεται να αναζητηθούν εκτάσεις στις ευρύτερες περιοχές των οικιστικών κέντρων Περάματος, Σπηλίου, Βάμμος – Βρύσες, Κάντανου Κισσάμου, Παλαιόχωρας και Χώρας Σφακίων (ΥπΠΕΚΑ, 2012, Δρακωνάκης κ.ά., 1999).

Συνοψίζοντας τα γνωρίσματα του δευτερογενή τομέα παραγωγής για τις ορεινές περιοχές προκύπτει ότι α) το μέγεθος των καταστημάτων που υφίστανται είναι μικρό, β) υπάρχει συγκέντρωση της πλειοψηφίας των επιχειρήσεων σε συγκεκριμένες χωρικές ενότητες και στους μεγαλύτερους οικισμούς, γ) ο χαρακτήρας των επιχειρήσεων ως επί των πλείστων είναι οικογενειακός, ενώ λίγες είναι οι περιπτώσεις που είναι συνεταιριστικός, δ) το επίπεδο οργάνωσης, διοίκησης και οικονομικής διαχείρισης είναι

⁸ Η σταβλισμένη μορφή κτηνοτροφίας παρέχει δυνατότητες επιχειρηματικής οργάνωσης και λειτουργίας, ενώ παράλληλα προστατεύεται το περιβάλλον από το φαινόμενο της αλόγιστης βόσκησης.

χαμηλό, ε) η παραγωγή, η προμήθεια πρώτων υλών και η διάθεση των προϊόντων στην αγορά γίνεται με προβληματικό τρόπο λόγω των παραγόντων της απόστασης και της απομόνωσης, στ) τα τελικά τοπικά προϊόντα χαρακτηρίζονται από χαμηλή προστιθέμενη αξία, ζ) η αξιοποίηση των χρηματοδοτικών κινήτρων γίνεται σε περιορισμένο βαθμό, η) οι ντόπιοι επιχειρηματίες αδυνατούν να προσανατολιστούν ευκόλως στις σύγχρονες απαιτήσεις της αγοράς και θ) η ενσωμάτωση της τεχνολογίας και τεχνογνωσίας είναι περιορισμένη.

Τριτογενής τομέας

Σύμφωνα με το ΥπΠΕΚΑ (2012), η ενασχόληση σε κλάδους του τριτογενή τομέα παραμένει σε σταθερά περίπου επίπεδα το διάστημα 2004-2011, διατηρώντας τις θέσεις απασχόλησης με μικρές απώλειες μόνο κατά το διάστημα 2009-2011. Ο κλάδος των εμπορικών καταστημάτων, των εστιατορίων και των ξενοδοχείων κυριαρχεί, καθώς συγκεντρώνει το 90% περίπου του συνόλου των καταστημάτων και της απασχόλησης (Δρακωνάκης κ.ά., 1999). Οι υπόλοιποι κλάδοι, όπως μεταφορές, επικοινωνίες, τράπεζες κλπ. κατέχουν πολύ μικρότερο μερίδιο επί της συνολικής δραστηριότητας.

Η συνολική εικόνα επομένως του τριτογενή τομέα στις ορεινές περιοχές, συνθέεται από την έντονη συγκέντρωση σε εξυπηρετήσεις καθημερινής βάσης, όπως είναι το λιανικό εμπόριο, τα εστιατόρια και τα ξενοδοχεία. Η οικονομική δραστηριότητα συγκεντρώνεται σε οικιστικά κέντρα ικανού μεγέθους και χαρακτηρίζεται από μικρές εμπορικές επιχειρήσεις και τουριστικές υπηρεσίες σε περιοχές που συνήθως βρίσκονται σε μικρή απόσταση από την παράκτια ζώνη. Ενδεικτικά, χωρικές συγκεντρώσεις του τουριστικού κλάδου στην περιοχή μελέτης, παρατηρούνται στην περιοχή του νότιου τμήματος της ΠΕ Χανίων στους οικισμούς Παλαιόχωρας και Χώρας Σφακίων και στην ΠΕ Λασιθίου στους οικισμούς Ορεινού και Σταυροχωρίου, για τους οποίους πρέπει να αναφερθεί ότι δεν περιλαμβάνουν ξενοδοχειακές μονάδες μεγάλων κατηγοριών (100+ κλίνες). Αγροτουριστικές δραστηριότητες φαίνεται να συγκεντρώνονται στις ευρύτερες περιοχές των οικισμών Ανωγείων, Γαράζου, Ελευθέρας, Σπηλίου και Ασκυφού (Δρακωνάκης κ.ά., 1999).

Γενικά, παρατηρείται σταδιακά να ελαττώνεται ο ρόλος του μοντέλου του μαζικού τουρισμού ως μοχλού ανάπτυξης και ευημερίας του νησιού, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό την εποχικότητα που τον χαρακτηρίζει, δημιουργεί την ανάγκη για την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στο κλάδο αυτό. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές υποδεικνύουν

ουσιαστικά τη δημιουργία ενός νέου τουριστικού προϊόντος, πιο ποιοτικού και καινοτόμου χαρακτήρα, με σεβασμό στα ιδιαίτερα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία του χώρου αυτού, το οποίο θα είναι ικανό να προσελκύει επισκέπτες καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου.

Συμπεράσματα

Η οικονομική διάσταση των ορεινών περιοχών της Κρήτης αποκαλύπτει από τη μία πλευρά ένα σύνθετο ιστό οικονομικών δραστηριοτήτων και από την άλλη το συνήθως χαμηλό βιοτικό επίπεδο των κατοίκων. Οι κάτοικοι της εξεταζόμενης περιοχής έχουν ως βασικές ασχολίες τους την παραδοσιακή γεωργία, την κτηνοτροφία, τη μελισσοκομία, τις παραδοσιακές τέχνες και σε μικρότερο βαθμό τον τουρισμό, τις υπηρεσίες και τη βιοτεχνία/μεταποίηση. Η μονοκλαδική εξάρτηση του πληθυσμού της ορεινής υπαίθρου από τη γεωργία και την κτηνοτροφία, λαμβάνοντας υπόψη και τη χαμηλή αποδοτικότητα της παραγωγής λόγω των επικλινών, άνυδρων εδαφών και των φτωχών βοσκοτόπων, συνθέτουν ένα πλέγμα οικονομικών μειονεξιών, άμεσα συνδεδεμένων με τη λειτουργία της αγοράς, η οποία οικονομικά περιθωριοποιεί για ποικίλους λόγους τις περιοχές αυτές (Πανεπιστήμιο των ορέων, 2013α). Δεδομένου και του γεγονότος ότι μέχρι σήμερα ο ορεινός χώρος δεν έτυχε ειδικής αντιμετώπισης από την εθνική και ευρωπαϊκή πολιτική, αλλά περιορίστηκε στην οικονομική ενίσχυση των μειονεκτούντων μέσω χορηγήσεων και επιδοτήσεων, δε δόθηκε ουσιαστικό έναυσμα προς την κατεύθυνση της ανάδειξης και ανάπτυξης του πρωτογενή τομέα ως συγκριτικού πλεονεκτήματος της περιοχής, με αποτέλεσμα τη σταδιακή υποβάθμισή του.

4.5 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ

Στο παρόν κεφάλαιο, μετά από επεξεργασία ποσοτικών και ποιοτικών μεταβλητών από δύο διαφορετικές πηγές, την ΕΛ.ΣΤΑΤ για το 2001 και το Corine Land Cover για το 2000, έγινε κατανομή των ορεινών εκτάσεων της περιοχής μελέτης κατά βασικές κατηγορίες χρήσεων γης. Η κατηγοριοποίηση περιλαμβάνει πέντε διαφορετικού τύπου περιοχές: τις περιοχές με λίγη ή καθόλου βλάστηση, τις χορτολιβαδικές εκτάσεις, τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις και τις δομημένες επιφάνειες/περιβάλλον (βλ. Χάρτη I Παραρτήματος).

Περιοχές με λίγη ή καθόλου βλάστηση

Στις περιοχές αυτές εντάσσονται τμήματα του ορεινού χώρου τα οποία βρίσκονται συνήθως σε υψόμετρα άνω των 1.700μ. με το έδαφος να είναι βραχώδες και την ελάχιστη βλάστηση, όπου υπάρχει, να είναι θαμνώδης και ποώδης. Κύριο πρόβλημα που εντοπίζεται στις περιοχές αυτές αποτελεί ο σημαντικός βαθμός υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος, κυρίως λόγω της ποιμενικής εκτατικής κτηνοτροφίας, η οποία φτάνει στο σημείο της υπερβόσκησης.

Χορτολιβαδικές εκτάσεις, ή αλλιώς βοσκότοποι

Οι ορεινοί βοσκότοποι συνιστούν την πλειοψηφία του συνόλου των βοσκοτόπων της Κρήτης φτάνοντας προσεγγιστικά το ποσοστό του 64% ανά ΠΕ (Δρακωνάκης κ.ά., 1999). Η ύπαρξη σημαντικών χορτολιβαδικών εκτάσεων αποτελεί θετικό στοιχείο για την τοπική παραγωγική δραστηριότητα, ευνοώντας ιδιαίτερα τον κτηνοτροφικό κλάδο. Ταυτόχρονα, όμως, κρίνεται απαραίτητη η συνεχής αναβάθμιση και η ορθολογική διαχείριση των εκτάσεων αυτών, καθώς αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους πόρους του νησιού, παρότι ποιοτικά είναι υποβαθμισμένοι, λόγω πληθώρας παραγόντων με κυρίαρχους την αλόγιστη βόσκηση και την έλλειψη ουσιαστικών έργων βελτίωσης. Κύρια χαρακτηριστικά των χορτολιβαδικών εκτάσεων είναι η χαμηλή κατά μέσο όρο ετήσια παραγωγική ικανότητα, με χαμηλά ποσοστά θρεπτικής αξίας, γεγονός το οποίο αντιμετωπίζεται από τους τοπικούς κτηνοτρόφους λανθασμένα, καταφεύγοντας σε ανάρμοστες λύσεις, όπως η βόσκηση των κοπαδιών σε ακατάλληλες για αυτόν το σκοπό περιοχές.

Δασικές εκτάσεις

Τα δάση και οι δασικές εκτάσεις καταλαμβάνουν ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό των ορεινών περιοχών της Κρήτης, οι οποίες ανέρχονται στα 3,8 εκ. στρέμματα γης. Από την άλλη, οι ορεινές δασικές εκτάσεις κατέχουν σε μέσο ποσοστό το 86% περίπου των δασικών εκτάσεων της Περιφέρειας, χωρίς όμως να καταφέρνουν να διατηρήσουν ένα εξίσου υψηλό ποσοστό συμμετοχής στην ορεινή οικονομία.

Οι σημαντικότερες αιτίες υποβάθμισης που αντιμετωπίζουν αυτές οι εκτάσεις προέρχονται, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, από το φαινόμενο της αλόγιστης βόσκησης, η οποία καθίσταται ως εμπόδιο για τη φυσική αναγέννηση των δασικών ειδών, καθώς συμπιέζει το έδαφος και υποβαθμίζει τη βιοποικιλότητά τους. Επομένως,

η υφιστάμενη κατάσταση των δασών και των δασικών εκτάσεων, δεν εξασφαλίζει με κανέναν τρόπο την αειφορική τους ανάπτυξη και τη συμβολή τους στη διατήρηση του φυσικού τοπίου, της πανίδας και της χλωρίδας, ούτε επίσης ευνοεί την οικονομική τους αξιοποίηση, είτε αυτή είναι παραγωγική, είτε τουριστική με εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης.

Καλλιεργούμενες εκτάσεις

Οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις καταλαμβάνουν το ένα τρίτο περίπου της περιοχής μελέτης, συμπεριλαμβανόμενων και των ετερογενών γεωργικών εκτάσεων, τα καθορισμένα βοσκοτόπια, τις μόνιμες σοδειές και την οργώσιμη γη. Το μέσο μέγεθος της γεωργικής γης διαμορφώνεται στα 45,5 στρέμματα ανά εκμετάλλευση, το οποίο όμως δεν παραμένει σταθερό ανά χωρική ενότητα (Δρακωνάκης κ.ά., 1999). Έτσι το μικρό μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, σε συνδυασμό με φαινόμενο του πολυκερματισμού που υφίσταται, ιδιαίτερα στους ορεινούς όγκους, δημιουργεί μία σειρά από περεταίρω προβλήματα κυρίως παραγωγικής και οικονομικής φύσεως, καθώς ο αριθμός των αγροτεμαχίων αυξάνεται συνεχώς. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2001)

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που παρουσιάζεται, τόσο στην εξεταζόμενη περιοχή, όσο και σε επίπεδο Περιφέρειας είναι αυτό των αρδευόμενων εκτάσεων. Πιο συγκεκριμένα, τα ποσοστά των αρδευόμενων εκτάσεων στο σύνολο των καλλιεργούμενων, κυμαίνονται κατά μέσο όρο στο 21,5%, προκαλώντας έτσι δυσμενείς επιπτώσεις στην αποδοτικότητα και στην οικονομική βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Το φαινόμενο αυτό οφείλεται κυρίως στις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στο νησί, καθώς και στο ιδιαίτερο ανάγλυφο που το χαρακτηρίζει. (Δρακωνάκης κ.ά., 1999)

Δομημένο περιβάλλον

Το δομημένο περιβάλλον απεικονίζεται σε δύο επίπεδα και αφορά τον οικιστικό ιστό και τις λοιπές τεχνητές επιφάνειες, όπως είναι οι βιομηχανικές και εμπορικές ζώνες, τα δίκτυα υποδομών, τα ορυχεία, οι χώροι απόρριψης απορριμμάτων, οι χώροι οικοδόμησης και οι τεχνητές μη γεωργικές ζώνες πρασίνου. Στις ορεινές περιοχές οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις είναι αυτές των οικιστικών ιστών, κάποιων λατομείων και έργων υποδομής, ενώ οι βιομηχανικές χρήσεις είναι ελάχιστες. Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις εντοπίζονται στα παράλια της Περιφέρειας, με την περιοχή μελέτης να

συγκεντρώνει χαμηλά ποσοστά. Αξίζει να τονιστεί πως λόγω ανάγλυφου και δύσκολων κλιματολογικών συνθηκών με την αύξηση του υψομέτρου οι οικιστικές συγκεντρώσεις ελαχιστοποιούνται.

4.6 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑ

4.6.1 ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Υδρευση – Άρδευση

Παρά το γεγονός της ύπαρξης πλούσιων υδατικών πόρων στην ευρύτερη περιοχή των ορεινών όγκων του νησιού, τα προβλήματα στην υδροδότηση κάποιων ορεινών οικισμών είναι υπαρκτά και απαιτούν εφαρμογή σημαντικών έργων. Ως αποτέλεσμα, η ποιότητα των πηγαίων υδάτων δεν είναι πάντα επαρκής σε όλη την έκταση της εξεταζόμενης περιοχής. Εξαίρεση αποτελούν οι ζώνες του βόρειου υδροφορέα των Λευκών ορέων και η ευρύτερη περιοχή του Ζαρού και Ρούβα, στις νότιες παρυφές του Ψηλορείτη.

Περιφερειακά των ορεινών περιοχών η ύδρευση και η άρδευση πραγματοποιείται μέσω μεγάλων ταμιευτήρων και αρδευτικών φραγμάτων, εξυπηρετώντας έτσι ορισμένους ορεινούς οικισμούς. Ωστόσο, η πλειονότητα των ορεινών περιοχών υδρεύονται από γεωτρήσεις με την ποσότητα του νερού να κρίνεται ικανοποιητική, αλλά με δίκτυα τα οποία σε πολλές περιπτώσεις χρήζουν είτε συντήρησης και εμπλουτισμού, είτε ολικής αντικατάστασης. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, Δρακωνάκης κ.ά., 1999)

Υγρά απόβλητα

Μεγάλος είναι ο αριθμός των οικισμών στην Περιφέρεια που διαθέτει αποχετευτικά δίκτυα. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για το σύνολο της εξεταζόμενης περιοχής, καθώς ελάχιστα οικιστικά κέντρα διαθέτουν τις κατάλληλες υποδομές αυτού του είδους. Αυτά είναι τα Ανώγεια, το Πέραμα – Πάνορμος, τα Σέλλια – Πλακιάς και η Άνω Βιάννος. Προκύπτει δηλαδή ότι μέχρι σήμερα παραμένουν σημαντικά και μη, οικιστικά σύνολα δίχως τις αναγκαίες υποδομές, διαθέτοντας έτσι τα απόβλητά τους ανεξέλεγκτα στα φυσικά οικοσυστήματα. Περιοχές οι οποίες χρήζουν βελτίωσης και εμπλουτισμού των υποδομών τους και περιλαμβάνονται για αυτό το σκοπό στα προγραμματικά σχέδια του ΥπΠΕΚΑ (2012) είναι: Λέντας, Κερατόκαμπος – Καστρί, Σπήλι, Χώρα Σφακίων, Κάντανος, Βάμος – Βρύσες, Κάδρος – Παλαιόχωρα.

Γενικά, κατά κανόνα ισχύει ότι στις ορεινές περιοχές οι δήμοι και οι κοινότητες που δεν εξυπηρετούνται από κάποια μονάδα επεξεργασίας λυμάτων, δε διαθέτουν και τα ανάλογα δίκτυα αποχέτευσης. Επομένως, η διάθεσή τους γίνεται ως επί των πλείστων σε απορροφητικούς βόθρους και σε μικρότερο ποσοστό σε σηπτικούς, με σοβαρές επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα και την ποιότητα των υδάτων ως άμεσα επακόλουθα.

Σε πολλές περιπτώσεις η δυσκολία δημιουργίας των αναγκαίων δικτύων οφείλεται στο ανάγλυφο της οικιστικής ανάπτυξης, καθώς και στην έλλειψη κατάλληλων χώρων κεντρικής διάθεσης και επεξεργασίας των λυμάτων. Επιπλέον, η οικιστική διασπορά σε συνδυασμό με το μικρό μέγεθος των ορεινών οικιστικών συνόλων δημιουργεί επιπρόσθετες δυσκολίες στο σχεδιασμό, την κατασκευή και τη διαχείριση τέτοιων υποδομών, καθιστώντας αδύνατη τη εύρεση ευνοϊκών συνολικών λύσεων, όπως παραδείγματος χάριν συμβατών βιολογικών καθαρισμών.

Στερεά απόβλητα

Η διαχείριση των απορριμμάτων αποτελεί ένα από τα κρισιμότερα περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα των ορεινών περιοχών. Αυτό συμβαίνει καθώς η διάθεση τους μέχρι πρόσφατα γινόταν στις περισσότερες περιπτώσεις ανεξέλεγκτα με απλή απόρριψη σε κάποιο καθορισμένο χώρο, χωρίς όμως να πληροί τις ουσιώδεις περιβαλλοντικές προδιαγραφές. Το αποτέλεσμα ήταν η ρύπανση και κατ' επέκταση η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, η πρόκληση πυρκαγιών από το διαφεύγον βιοαέριο και η μόλυνση των υδροφόρων οριζόντων.

Εξαιτίας των γεγονότων αυτών, και παρά τις καθοριστικές αλλαγές που διαρθρώθηκαν στο θέμα της διαχείρισης των στερεών αποβλήτων τα τελευταία χρόνια σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές, οι οποίες συνοψίζονται στο θεσμό των ΧΥΤΑ, η αντίληψη που υπάρχει από την κοινωνία γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα είναι τις περισσότερες φορές λανθασμένη, καθώς επικρατεί σύγχυση μεταξύ των εννοιών του ΧΑΔΑ και του ΧΥΤΑ (Κούγκολος, 2007).

Αναλυτικότερα, οργανωμένοι χώροι για τη διάθεση και την επεξεργασία των απορριμμάτων σύμφωνα με τα πρότυπα της ευρωπαϊκής και εθνικής νομοθεσίας υφίστανται σε ορισμένες μόνο χωρικές ενότητες επί του συνόλου του ορεινού χώρου. Στην ΠΕ Ηρακλείου ΧΥΤΑ διαθέτει μόνο η ευρύτερη περιοχή του Δήμου Βιάννου, ενώ ο τομέας της ανακύκλωσης εξυπηρετείται από το Κέντρο Διαλογής και Ανάκτησης Υλικών Ηρακλείου. Στην ΠΕ Λασιθίου δεν υπάρχει ΧΥΤΑ σε έδρα κάποιου ορεινού

Δήμου, ωστόσο ένα τμήμα του ορεινού χώρου της ΠΕ εξυπηρετείται από τα ΧΥΤΑ Αγίου Νικολάου και Σητείας. Στην ΠΕ Ρεθύμνης εντοπίζεται το ΧΥΤΑ στο Δήμο Αμαρίου, στο ΔΔ Καλογέρου. Τέλος, όσον αφορά την ΠΕ Χανίων ο υφιστάμενος ΧΥΤΑ δε βρίσκεται εντός των ορίων της περιοχής μελέτης, ωστόσο εξυπηρετεί το ΝΔ τμήμα της ΠΕ και εντοπίζεται στο ΔΔ Σκλαβοπούλας του Δήμου Καντάνου Σελίνου. (ΥπΠΕΚΑ, 2012)

4.6.2 ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

Οι δύο κύριοι οδικοί άξονες ΒΟΑΚ και ΝΟΑΚ, καθώς και οι κάθετες μεταξύ τους συνδέσεις αποτελούν τις σημαντικότερες οδικές υποδομές της Περιφέρειας Κρήτης. Η υλοποίηση του ΒΟΑΚ βρίσκεται σε καλύτερο στάδιο από αυτή του ΝΟΑΚ και των ενδιάμεσων συνδέσεων, οι οποίες αποτελούν και τμήμα των οδικών υποδομών των ορεινών περιοχών. Το υπόλοιπο τμήμα των οδικών μεταφορών της περιοχής ανήκει στο δευτερεύον και τριτεύον οδικό δίκτυο. Το πρώτο συνδέει τα κέντρα των πρώην ‘καποδιστριακών’ ΟΤΑ και τις περιοχές μειζόνων τουριστικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων, με τις έδρες των ‘καλλικρατικών’ ΟΤΑ ή με το πρωτεύον οδικό δίκτυο, ενώ το δεύτερο συνδέει τις έδρες των ΟΤΑ ’91 και άλλες σημαντικές περιοχές με τις έδρες των πρώην ‘καποδιστριακών’ Δήμων ή/και των υπερκείμενων κατηγοριών οδικού δικτύου. (ΠΠΧΣΑΑ, 2003)

Μία τελευταία κατηγορία αποτελεί το αγροκτηνοτροφικό και δασικό δίκτυο της περιοχής, το οποίο φαίνεται να αποτελεί σοβαρό πρόβλημα εξαιτίας της πυκνότητας του και των επιπτώσεων που έχει δημιουργήσει στο φυσικό περιβάλλον. Η υλοποίηση του δικτύου πραγματοποιήθηκε με ανεξέλεγκτο τρόπο, δίχως σχεδιασμό και περιβαλλοντικές δεσμεύσεις. Αυτό έχει ως απότοκο την πρόκληση ανεπανόρθωτων ζημιών, ενώ παράλληλα μεγάλο τμήμα του παραμένει ανενεργό και χωρίς συντήρηση ή αποκατάσταση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων που προκάλεσε.

4.7 ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΔΟΜΗ

Το κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνει την ιεράρχηση του οικιστικού δικτύου της Περιφέρειας με ιδιαίτερες αναφορές στα οικιστικά κέντρα της περιοχής μελέτης. Η συνολική διαδικασία βασίστηκε στο πλαίσιο των προτάσεων χωρικής οργάνωσης ανά ΠΕ του ΠΠΧΣΑΑ της Περιφέρειας Κρήτης (2003) και στην υπό σύνταξη αξιολόγηση

και αναθεώρηση του ΠΠΧΣΑΑ της Περιφέρειας Κρήτης (2012). Κρίνεται σημαντικό να τονιστεί πως η οικιστική δομή που καταγράφεται δεν απεικονίζει μόνο την υπάρχουσα κατάσταση, αλλά υποδεικνύει και ως ενός βαθμού τα οικιστικά σύνολα που προσδιορίζονται ως σημαντικά για να διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στην ευρύτερη χωρική ενότητα που επηρεάζουν.

Αναλυτικότερα οι οικισμοί της Περιφέρειας ιεραρχούνται σε πέντε επίπεδα συνολικά. Τα οικιστικά κέντρα του 1^{ου} επιπέδου είναι το Ηράκλειο, το οποίο αποτελεί έδρα της Περιφέρειας και έδρα της ΠΕ Ηρακλείου. Οικιστικό κέντρο 2^{ου} ενισχυμένου επιπέδου είναι τα Χανιά, τα οποία αποτελούν και έδρα της ομώνυμης ΠΕ. Οικιστικά κέντρα 2^{ου} επιπέδου θεωρούνται το Ρέθυμνο και ο Άγιος Νικόλαος, όπως επίσης είναι έδρες και των αντίστοιχων ΠΕ. Οικιστικά κέντρα 3^{ου} επιπέδου, ενισχυμένου και μη, αποτελούν οι έδρες ευρύτερων οικιστικών ενοτήτων και υποενοτήτων που διαθέτουν πληθυσμιακά μεγέθη περί τους 20.000 κατοίκους, καθώς και οικισμοί οι οποίοι συνεργάζονται άμεσα με το Ηράκλειο και τα Χανιά, χαρακτηριστικό των οποίων είναι η πληθυσμιακή ευρωστία και οι εξυπηρετήσεις. Όσον αφορά στα οικιστικά κέντρα 4^{ου} επιπέδου, αποτελούνται από τις έδρες των πρώην ‘καποδιστριακών’ δήμων (κεφαλοχώρια), οι περισσότερες από τις οποίες εντάσσονται στο επίπεδο του ενισχυμένου προγραμματικά, έτσι ώστε να ενισχυθούν μελλοντικά σε υποδομές. Τέλος, οικιστικά κέντρα 5^{ου} επιπέδου θεωρούνται οι έδρες ΟΤΑ '91, καθώς αποτελούν και το δίκτυο των μικρότερων οικιστικών συνόλων ολόκληρης της Περιφέρειας.

Στο τμήμα του ορεινού χώρου που εντοπίζεται εντός της ΠΕ Ηρακλείου υπάρχουν πέντε οικιστικά κέντρα 4^{ου} ενισχυμένου επιπέδου. Από αυτά ο Άγιος Μύρων, ο Κρουσώνας, ο Ζαρός και η Γέργερη βρίσκονται σε αυτό το επίπεδο προγραμματικά, ενώ το κέντρο της Άνω Βιάννου το τοποθετεί σε αυτήν τη θέση η υφιστάμενη του κατάσταση, διότι σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κέντρα παρουσιάζει μία παραπάνω πληθυσμιακή δυναμικότητα, αν και φθίνει διαχρονικά, αλλά και μία σχετική αυτονομία ως ιστορικό παραδοσιακό τοπικό κέντρο. Οι υπόλοιπες έδρες των ΟΤΑ '91 του συγκεκριμένου τμήματος της εξεταζόμενης περιοχής, ανήκουν στα οικιστικά κέντρα 5^{ου} επιπέδου.

Ορεινό οικιστικό κέντρο μεγαλύτερου του 5^{ου} επιπέδου στην ΠΕ Λασιθίου είναι το Τζερμιάδο, το οποίο ανήκει στο 4^ο ενισχυμένο επίπεδο και αποτελεί έδρα του Δήμου Οροπέδιο Λασιθίου, αλλά και ο Ζίρος. Το Τζερμιάδο ανήκει στο συγκεκριμένο επίπεδο

για αναπτυξιακούς κυρίως λόγους, καθώς το ιδιαίτερο ανάγλυφο της περιοχής του προσδίδει ορισμένα μειονεκτικά χαρακτηριστικά, τα οποία χρήζουν ενίσχυσης. Ως προς τα ορεινά οικιστικά κέντρα 5^{ου} ενισχυμένου επιπέδου είναι μονάχα ο οικισμός Χανδράς, ενώ οι υπόλοιπες έδρες των ΟΤΑ '91 ανήκουν στο 5^ο επίπεδο.

Στην ΠΕ Ρεθύμνης, ως ορεινοί υφίσταται ένας οικισμός στο 3^ο ενισχυμένο επίπεδο, αυτός του Περάματος και ένας οικισμός 3^{ου} επιπέδου, αυτός του Σπηλίου. Τα οικιστικά κέντρα 4^{ου} ενισχυμένου επιπέδου είναι τέσσερα και πιο συγκεκριμένα ο Φουρφουράς, η Αγία Φωτεινή, τα Ανώγεια και το Γαράζο. Χαρακτηριστικό των οικιστικών συνόλων αυτών είναι η συντηρούμενη πληθυσμιακή δομή, η οποία είναι ιδιαίτερα εύθραυστη στις κοινωνικές και παραγωγικές εξελίξεις, όπως επίσης και το γεγονός ότι οι οικισμοί αυτής της κατηγορίας βασίζονται σχεδόν εξ ολοκλήρου στην αγροκτηνοτροφική παραγωγή. Η ευρύτερη περιοχή της ΠΕ Ρεθύμνης συγκροτείται και από αρκετούς ορεινούς οικισμούς, οι οποίοι κατηγοριοποιούνται στο 5^ο ενισχυμένο επίπεδο. Αυτοί συνοψίζονται στους Αργυρούπολη, Μέλαμπες, Σέλλια, Κοζαρε και Λιβάδια. Οι υπόλοιποι ορεινοί οικισμοί που αποτελούσαν έδρες ΟΤΑ '91 της ΠΕ ανήκουν στο 5^ο επίπεδο της κατάταξης.

Τέλος, στην ΠΕ Χανίων υπάρχουν δύο οικισμοί οι οποίοι ανήκουν στο 3^ο επίπεδο και έχουν χαρακτήρα ορεινό. Αυτοί είναι η Παλαιόχωρα και ο Κάντανος. Στο 4^ο ενισχυμένο επίπεδο ανήκουν οι οικισμοί Φρες, Χώρα Σφακίων, Έλος και Κάμπανος, οι οποίοι είναι και έδρες των πρώην 'καποδιστριακών' δήμων και των οποίων τα κύρια γνωρίσματα είναι η εξάρτησή τους από την πρωτογενή παραγωγή, κυρίως από την κτηνοτροφία και δευτερευόντως από τη γεωργία. Αναφορικά με τα ορεινά οικιστικά κέντρα του 5^{ου} ενισχυμένου επιπέδου, συνιστώνται από τον οικισμό του Κουρνά και την κοινότητα της Ασή Γωνιάς. Τα υπόλοιπα ορεινά οικιστικά σύνολα της ευρύτερης περιοχής των Χανίων ανήκουν στο 5^ο επίπεδο.

4.8 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΕΣ

4.8.1 ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Μεθοδολογία και επιλογή δείγματος

Στο πλαίσιο της αναγνώρισης των ιδιαιτεροτήτων, των προβλημάτων και των προοπτικών που εμφανίζουν οι ορεινές περιοχές της Κρήτης, πραγματοποιήθηκε

έρευνα πεδίου με τη χρήση ανοιχτών και κλειστών ερωτηματολογίων. Σκοπός της, η διερεύνηση των απόψεων και των θέσεων των δημοτικών αρχών/υπηρεσιών και άλλων αρμόδιων φορέων τόσο της περιοχής μελέτης, όσο και της ευρύτερης περιοχής του νησιού.

Το κλειστό ερωτηματολόγιο με τη μορφή που αυτό μοιράστηκε προέκυψε έπειτα από διερεύνηση της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας και σταδιακής επεξεργασίας. Δημιουργήθηκε με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποδίδει το περιεχόμενο του με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σαφήνεια, ακρίβεια και ευστοχία. Το ερωτηματολόγιο αυτό μοιράστηκε στις έδρες των επτά ορεινών ‘καλλικρατικών’ δήμων και συμπληρώθηκε στο σύνολό του από τους δημάρχους με πλήρης ανταπόκριση. Το δείγμα περιορίστηκε σε αυτό το βαθμό, γιατί λόγω των διοικητικών μεταρρυθμίσεων (Καποδίστριας, Καλλικράτης) δεν ήταν εύκολο να βρεθούν αξιόπιστα στοιχεία για τον ορεινό χώρο από ΔΔ, καθώς ως διοικητική δομή πλέον δεν υφίστανται και πολλές από τις περιοχές που ανήκαν στα παλιά ΔΔ, σήμερα ανήκουν σε πεδινούς ‘καλλικρατικούς’ δήμους.

Όσον αφορά το ανοιχτό ερωτηματολόγιο, απευθύνθηκε σε φορείς/υπηρεσίες της Περιφέρειας και περιείχε κάποιες βασικές ερωτήσεις ανοιχτού τύπου παρόμοιου περιεχομένου με του κλειστού ερωτηματολογίου. Η μόνη ουσιαστική διαφορά ήταν η διαφοροποίησή του στις δευτερεύουσες ερωτήσεις, οι οποίες άλλαζαν ανάλογα με τη θεματική κατεύθυνση του ερωτώμενου φορέα.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να διασαφηνιστεί πως τα ερωτηματολόγια αυτά δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, χωρίς την αρωγή κάποιου ειδικού στατιστικολόγου. Αποτελούν στην ουσία μία προσπάθεια για την εκμαίευση της γνώμης των δημοτικών αρχών της περιοχής και των φορέων της Περιφέρειας, για την εικόνα αλλά και την ουσία του ορεινού χώρου, τις ιδιαιτερότητες, τις αδυναμίες, τις προοπτικές και τις απειλές που εμφανίζονται σε αυτόν. Για το λόγο αυτό αποκλίνουν και από την αυστηρότητα μιας στατιστικής έρευνας, η ακρίβειά τους δεν είναι απόλυτη αλλά περιέχει κάποιο σφάλμα, το οποίο όμως εξομαλύνεται από τις προσπάθειες του μελετητή για όσο το δυνατόν πιο συνεπή αποτελέσματα. Η χρησιμότητά τους στην παρούσα μελέτη είναι συμβουλευτικού χαρακτήρα στη διαδικασία αξιολόγησης της εξεταζόμενης περιοχής.

Συμπεράσματα

Τα βασικά θέματα που εξετάστηκαν στα κλειστά ερωτηματολόγια ήταν τα προβλήματα, οι δυνατότητες και οι προοπτικές που εμφανίζουν οι ορεινές περιοχές των εκάστοτε δήμων. Ως πρώτο συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η πλειονότητα των Δήμων θεωρεί τον ορεινό τους χαρακτήρα ως πλεονέκτημα παρά των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν.

Τα τρία σημαντικότερα κατά τους ερωτώμενους μειονεκτήματα που περιορίζουν την αναπτυξιακή διαδικασία αφορούν τις μικρού μεγέθους αγροτικές εκμεταλλεύσεις, την αδυναμία αξιοποίησης με τον αποδοτικότερο τρόπο τα τοπικά προϊόντα και τη δύσκολη προσπελασιμότητα, ως αμετάβλητο χαρακτηριστικό της τοπογραφίας των περιοχών αυτών. Πέραν όμως των παραπάνω, δόθηκε η δυνατότητα στους ερωτούμενους να προτείνουν άλλα σημαντικά προβλήματα που εντοπίζουν εκτός του καταλόγου του ερωτηματολογίου. Το κύριο πρόβλημα που καταγράφηκε είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι τοπικοί επιχειρηματίες, λόγω του υψηλού ανταγωνισμού που δέχονται από τις πεδινές δυναμικότερες περιοχές, ενώ ένα δεύτερο πρόβλημα αφορούσε τον αποκλεισμό του ορεινού πληθυσμού από βασικές υποδομές υγείας.

Ως κύρια πλεονεκτήματα του ορεινού χώρου υποδείχτηκαν από τις δημοτικές αρχές το φυσικό περιβάλλον, η παράδοση και η πολιτιστική κληρονομιά, ενώ έκριναν ότι οι παραδοσιακές μορφές απασχόλησης δεν είναι από τα κυριότερα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα. Όσον αφορά την κατεύθυνση ανάπτυξης που υπέδειξαν, εστιάζεται στις ειδικές μορφές τουρισμού, στην προστασία και ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και στη δημιουργία ενεργών ομάδων παραγωγών, ως ένα αναπτυξιακό μέσο με κατεύθυνση την ευμάρεια των κατοίκων. Από την άλλη πλευρά, κρίθηκε σε μεγάλο βαθμό ανέφικτη η απεξάρτηση από την οικονομία δανεισμού και επιδοτήσεων, καθώς τα μειονεκτήματα των ορεινών περιοχών είναι δομικής φύσης και επομένως δύσκολα προσπελάσιμα.

Τέλος, εξετάστηκε η άποψη των δημοτικών αρχών σε σχέση με το αν οι ιδιαιτερότητες των ορεινών περιοχών λαμβάνονται υπόψη από την πολιτεία και εν τέλει τι πολιτικές έχουν ή δεν έχουν πραγματοποιηθεί με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη του χώρου αυτού. Το κύριο αποτέλεσμα που προέκυψε από την έρευνα πεδίου είναι η αποσπασματική αντιμετώπιση του ορεινού χώρου από τομεακά ευρωπαϊκά κατά βάση, χρηματοδοτούμενα προγράμματα, από τα οποία όμως απουσίαζε ένα συγκεκριμένο

πλαίσιο στόχευσης και μία ενιαία πολιτική για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του εξεταζόμενου χώρου.

4.8.2 ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT

Λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση που προηγήθηκε, καθώς και την έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε παρατίθεται παρακάτω η αξιολόγηση (Swot analysis) της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής μελέτης αναφορικά με τα πλεονεκτήματα, τα μειονεκτήματα, τις προοπτικές και τους κινδύνους, που εμφανίζονται.

Πλεονεκτήματα

- ✓ Υψηλή ποιότητα περιβάλλοντος
- ✓ Έντονος φυσικός πλούτος, ποικιλία οικοσυστημάτων και ενδημικών ειδών
- ✓ Πληθώρα ιστορικών και πολιτιστικών στοιχείων
- ✓ Ύπαρξη μιας ιδιαίτερης πολυπολιτισμικής παράδοσης, ηθών και εθίμων
- ✓ Ύπαρξη σημαντικών φυσικών πόρων
- ✓ Δυναμικός πρωτογενής τομέας
- ✓ Ύπαρξη τεχνογνωσίας στον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής, άρα και παραγωγή εξαιρετικής ποιότητας προϊόντων
- ✓ Ίδανικές συνθήκες για ανάπτυξη δραστηριοτήτων συμπληρωματικής απασχόλησης, όπως ήπιες μορφές τουρισμού
- ✓ Ύπαρξη πρόβλεψης για την αναβάθμιση των αναγκαίων υποδομών

Όπως αναδεικνύεται και από το παραπάνω πλαίσιο, η περιοχή μελέτης εμφανίζει μία ιδιαίτερη δυναμική, η οποία πηγάζει από τα ισχυρά χαρακτηριστικά της που στις περισσότερες περιπτώσεις παραμένουν αναξιοποίητα. Ως ένα πρώτο γνώρισμα που προκύπτει από την ανάλυση είναι η υψηλή ποιότητα του περιβάλλοντος, η οποία συνεπάγεται υγιεινότερο περιβάλλον για διαβίωση συγκριτικά με αυτό που παρέχεται στις πολύβουες πόλεις.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό των ορεινών περιοχών αποτελεί ο φυσικός πλούτος, ο οποίος παίρνει διάσταση μέσα από την ποικιλία οικοσυστημάτων και ενδημικών ειδών που προκύπτουν από την έντονη διαφοροποίηση του ανάγλυφου σε συνδυασμό με το επικρατές κλίμα. Πέραν του φυσικού πλούτου, παρατηρείται πληθώρα ιστορικών και πολιτιστικών στοιχείων. Όπως προκύπτει, ο συνδυασμός φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς δύναται να αποτελέσει βάση της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Εξετάζοντας τον ορεινό χώρο της Κρήτης προέκυψε ως συγκριτικό πλεονέκτημά της η παρουσία μιας ιδιαίτερης πολυπολιτισμικής ταυτότητας, η οποία δημιουργήθηκε διαμέσου των αιώνων και των διαφορετικών κατακτητών και περιλαμβάνει τα ήθη και τα έθιμα, τις τοπικές παραδόσεις και τα γλωσσικά ιδιώματα, την παραδοσιακή μουσική, την κρητική γαστρονομία κλπ.

Ως ένα από τα βασικότερα γνωρίσματα που χαρακτηρίζει τον ορεινό χώρο είναι ο ιδιαίτερα ανεπτυγμένος πρωτογενής τομέας, σε συνδυασμό με τη μοναδική τεχνογνωσία που διαθέτει ο γηγενής πληθυσμός στις παραγωγικές δραστηριότητες, γεγονός το οποίο προαγάγει τη δημιουργία προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Η εστίαση στον πρωτογενή τομέα παραγωγής από τους κατοίκους δε γινόταν πάντοτε κατ' επιλογήν, αλλά προωθήθηκε εξαιτίας της δυσκολίας που υπήρχε για παραγωγική ανακατεύθυνση λόγω των δομικών μειονεξιών του ορεινού χώρου.

Οι διατιθέμενοι φυσικοί πόροι των ορεινών όγκων αποτελούν εξίσου ένα συγκριτικό πλεονέκτημα για αυτές τις περιοχές. Συγκεκριμένα, στις ορεινές περιοχές της Κρήτης παρατηρήθηκε σημαντικό απόθεμα φυσικών πόρων, όπως τα δασικά συστήματα, τα οποία στο σύνολό τους παραμένουν αναξιοποίητα, ενώ θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρόσφορο πεδίο για την εφαρμογή μίας ήπιας και αειφόρου ανάπτυξης, συμβάλλοντας έτσι ενεργά στην οικονομική βάση του ορεινού πληθυσμού.

Τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα θετικά γνωρίσματα συνθέτουν τις ιδανικότερες συνθήκες για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων συμπληρωματικής απασχόλησης για το μόνιμο πληθυσμό, εστιάζοντας στις ήπιες μορφές τουρισμού. Προς αυτήν την κατεύθυνση δύναται να συμβάλει και η χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα της περιοχής, στην οποία οφείλεται η διατήρηση του τοπίου και του περιβάλλοντος, έχοντας έτσι αποφευχθεί στις περισσότερες των περιπτώσεων αλλοιώσεις τύπου εκτεταμένων οικιστικών και βιομηχανικών συγκεντρώσεων.

Τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό στοιχείο που αφορά την περιοχή μελέτης είναι η πρόβλεψη που έχει γίνει από τον υπερκείμενο σχεδιασμό για τη μελλοντική αναβάθμιση των αναγκαίων υποδομών στις περιοχές που κρίνεται απαραίτητο.

Αδυναμίες

- ✓ Δύσκολη προσπελασιμότητα
- ✓ Εύθραυστο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον
- ✓ Αναξιοποίητοι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι
- ✓ Πληθυσμιακή μείωση του μόνιμου πληθυσμού και ταυτόχρονη γήρανση
- ✓ Χαμηλό ποσοστό οικονομικά ενεργού πληθυσμού
- ✓ Αδυναμία παραγωγικής βάσης
- ✓ Πολυτεμαχισμένη καλλιεργήσιμη γη ανά εκμετάλλευση
- ✓ Χαμηλής παραγωγικότητας καλλιεργήσιμο έδαφος
- ✓ Περιβαλλοντική υποβάθμιση λόγω ανθρωπογενών και φυσικών παραγόντων
- ✓ Αδυναμία προώθησης τοπικών προϊόντων
- ✓ Περιορισμένες υποδομές και υπηρεσίες
- ✓ Χαμηλή ανταγωνιστικότητα των παραγωγικών κλάδων
- ✓ Έλλειψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και αδυναμία λήψης επιχειρηματικού ρίσκου
- ✓ Μονοκλαδική απασχόληση του γηγενή πληθυσμού

Οι περισσότερες ιδιαιτερότητες του ορεινού χώρου έγκεινται στα μειονεκτήματα που δομικά τον χαρακτηρίζουν. Ένα κύριο αρνητικό στοιχείο που ορίζει την ορεινότητα είναι το έντονο ανάγλυφο, το οποίο συνεπάγεται δύσκολη προσβασιμότητα στις περιοχές των υψηλών υψομετρικών ζωνών. Πέραν του στοιχείου αυτού, λόγω του ανάγλυφου και των καιρικών συνθηκών δημιουργείται ένα εξαιρετικά εύθραυστο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, το οποίο χρήζει προστασίας και ανάδειξης. Μέσω αυτών των δράσεων είναι δυνατή η αξιοποίηση των πόρων αυτών που στην πλειοψηφία τους παραμένουν ανεκμετάλλευτοι.

Το γεγονός ότι η Κρήτη αποτελεί νησιωτικό έδαφος καθιστά τις ορεινές της περιοχές σε μειονεκτικότερη θέση, καθώς ο ορεινός πληθυσμός καταφεύγει στις παράκτιες πιο ανεπτυγμένες ζώνες για εύρεση καλύτερων συνθηκών ζωής και απασχόλησης. Η εκροή αυτή έχει δημιουργήσει τις τελευταίες δεκαετίες έντονο πρόβλημα στις περιοχές αυτές, καθώς ο μόνιμος πληθυσμός μειώνεται με ταχείς ρυθμούς και αυτοί που παραμένουν να στηρίζουν τους ορεινούς οικισμούς είναι οι μεγαλύτεροι σε ηλικία κάτοικοι. Το έλλειμμα αυτό της πληθυσμιακής σύστασης δημιουργεί με τη σειρά του ποικίλα προβλήματα στην οικονομική και παραγωγική διάρθρωση των περιοχών.

Ένα ακόμα πρόβλημα που ταλανίζει την ορεινή Κρήτη αφορά τον πολυτεμαχισμό της γεωργικής γης ανά εκμετάλλευση, γεγονός το οποίο δημιουργεί δυσκολίες στην παραγωγική διαδικασία και κατ' επέκταση στη σωστή εκμετάλλευση της γης. Σε συνδυασμό με την πλειοψηφία των αγροτικών εκτάσεων, οι οποίες δεν είναι αρδευόμενες και με άλλους διαφορετικής φύσης παράγοντες (περιβαλλοντική υποβάθμιση, απόπλυση εδαφών, αδυναμία ενσωμάτωσης νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία κλπ.), η παραγωγικότητα των εκμεταλλεύσεων είναι αρκετά χαμηλή.

Μία άλλη ενότητα μειονεκτημάτων, η οποία είναι αρκετά εκτενής, αφορά την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, λόγω ανθρωπογενών κυρίως, και φυσικών δευτερευόντως, παραγόντων. Οι ανθρώπινοι παράγοντες συνοψίζονται στην ασύμφορη περιβαλλοντικά γεωργική εκμετάλλευση κατά την οποία ρυπαίνονται οι φυσικοί πόροι, την αλόγιστη βόσκηση πολλές φορές σε ακατάλληλα εδάφη δημιουργώντας προβλήματα αδυναμίας φυσικής αναγέννησης, την πρόκλησης πυρκαγιών, την αλλαγή των χρήσεων γης κλπ. Οι φυσικοί παράγοντες από την άλλη πλευρά, περιλαμβάνουν την αυξημένη συχνότητα των φυσικών καταστροφών, την απόπλυση των εδαφών και την αδυναμία συγκράτησης των θρεπτικών ουσιών κλπ.

Επόμενη κατηγορία προβλημάτων είναι αυτή του μη ανεπτυγμένου μεταποιητικού και επιχειρηματικού κλάδου. Παρατηρείται ότι στην εξεταζόμενη περιοχή υπάρχει αδυναμία προώθησης των τοπικών προϊόντων και εκμετάλλευσης των Συμφώνων σχετικά με την ποιότητα και την ονομασία προέλευσης, παρά τη στροφή του γηγενή πληθυσμού στην σχεδόν αποκλειστική παραγωγή προϊόντων του πρωτογενή τομέα. Επίσης παρατηρείται έλλειψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και αδυναμία λήψης επιχειρηματικού ρίσκου εξαιτίας του υψηλού μοναδιαίου κόστους⁹, με αποτέλεσμα τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα των τοπικών προϊόντων. Τέλος, εντοπίζονται ελλείψεις στον τομέα των αναγκαίων υποδομών και υπηρεσιών σε πολλά τμήματα του ορεινού χώρου, με αποτέλεσμα πολλές φορές των αποκλεισμό των κατοίκων από βασικές εξυπηρετήσεις υψηλής σημασίας.

⁹ Το κόστος αυτό αναφέρεται στο συνολικό κόστος μεταφοράς (ανά κομμάτι προϊόντος) και διάθεσης είτε στις αγορές των πιο πεδινών περιοχών είτε στις αγορές άλλων ορεινών οικισμών, το οποίο είναι ιδιαίτερα υψηλό, λόγω του παράγοντα απόστασης, μεταφορικών υποδομών και ποσοτικά μικρής παραγωγής.

Οι ορεινές περιοχές της Κρήτης εμφανίζονται να έχουν μία δυναμική, η οποία βρίσκεται σε λανθάνουσα κατάσταση και πηγάζει από συγκεκριμένα σημαντικά στοιχεία τα οποία αποτελούν και τις ευκαιρίες για ανάπτυξη της περιοχής. Αυτά τα στοιχεία συνοπτικά είναι ο νησιωτικός χαρακτήρας και το γεωγραφικό μέγεθος της Κρήτης, η δεδομένη γειτνίαση των ορεινών περιοχών με τις αναπτυγμένες παράκτιες ζώνες, οι ανθρωπογενείς και φυσικές καταλληλότητες, και τέλος το σπάνιο πολιτιστικό απόθεμα και οι τοπικές ιδιαιτερότητες.

Ευκαιρίες

- ✓ Ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού
- ✓ Αξιοποίηση φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς
- ✓ Αναβάθμιση του ρόλου των ενεργών ομάδων παραγωγών
- ✓ Καλλιέργεια και εμπορία βιολογικών προϊόντων
- ✓ Ενίσχυσης της παραδοσιακής οικονομίας αξιοποιώντας την τεχνογνωσία
- ✓ Αξιοποίηση του καθεστώτος ονομασιών προέλευσης και προϊόντων ανωτέρας ποιότητας
- ✓ Εξαγωγή τοπικών προϊόντων
- ✓ Ενσωμάτωση τεχνολογικών εξελίξεων στην παραγωγή
- ✓ Ανάπτυξη νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας
- ✓ Καθετοποίηση της παραγωγής εντός των ορεινών χωρικών ενοτήτων
- ✓ Ανάπτυξη των ΑΠΕ συνετά ως ενεργό κλάδο της τοπικής οικονομίας

Πρώτη και κύρια ευκαιρία ανάπτυξης για την ορεινή Κρήτη αποτελεί η προστασία και η ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από τη δημιουργία πολιτιστικών και φυσικών δικτύων. Τα δίκτυα αυτά δύνανται να αποτελέσουν μία από τις βάσεις για ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο περιπατητικός τουρισμός κλπ. Η ανάπτυξη τέτοιου είδους τουρισμού στα ορεινά έχει τη δυνατότητα να ενισχύσει τη δυναμικότητα των περιοχών αυτών προσελκύοντας επισκέπτες από τον κλάδο του μαζικού τουρισμού των παράλιων.

Η ανασυγκρότηση του υφιστάμενου παραγωγικού μοντέλου έχει τη δυνατότητα να ενισχύσει τη δυναμικότητα των ορεινών κοινοτήτων. Προς αυτήν την κατεύθυνση μπορούν να λειτουργήσουν ενέργειες όπως εκσυγχρονισμός της παραγωγικής

διαδικασίας με την ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών, διαφοροποίηση του επικρατούντα πρωτογενή τομέα ως προς τις καλλιεργητικές δραστηριότητες με την εισαγωγή των βιολογικών καλλιεργειών, ενίσχυση της παραδοσιακής οικονομίας με την αξιοποίηση της τεχνογνωσίας που διαθέτει ο γηγενής πληθυσμός, ανάπτυξη των ΑΠΕ με περιβαλλοντικά ωφέλιμο τρόπο ως ενεργό κλάδο της τοπικής οικονομίας κ.ο.κ.

Άλλες ευκαιρίες μπορούν να προκύψουν αξιοποιώντας το καθεστώς ονομασιών προέλευσης και προϊόντων ανωτέρας ποιότητας στα τοπικά προϊόντα. Επίσης με την οργάνωση ενεργών ομάδων παραγωγών δίνεται η δυνατότητα στους ντόπιους παραγωγούς να εξάγουν ευκολότερα τα προϊόντα τους, διεκδικώντας συλλογικά τα συμφέροντά τους. Με αυτόν τον τρόπο η ανάπτυξη που μπορεί να επιτευχθεί είναι εγγενής, καθώς το όφελος και τα κέρδη παραμένουν στην τοπική κοινωνία αξιοποιώντας στο έπακρον τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα.

Μία άλλη ευκαιρία συγκράτησης των ωφελειών εντός των ορεινών κοινοτήτων αποτελεί η επίτευξη της καθετοποίησης της παραγωγικής διαδικασίας. Αυτό συνεπάγεται τόσο η παραγωγή, όσο και η μεταποίηση και η εμπορία των τοπικών προϊόντων να ολοκληρώνεται εντός των ορεινών χωρικών ενοτήτων. Με αυτόν τον τρόπο αποκλείεται οποιαδήποτε διαφυγή κέρδους προς δυναμικότερες περιοχές και αυξάνεται η προστιθέμενη αξία των τοπικών αγαθών.

Τέλος, δε γίνεται να μην αναφερθεί ότι η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας δύναται να επιφέρει επανάσταση στην υφιστάμενες συνθήκες ζωής του ορεινού πληθυσμού. Το βιοτικό επίπεδο και η καθημερινότητα των κατοίκων των ορεινών περιοχών έχει τη δυνατότητα να αλλάξει δραστικά προς το καλύτερο, προσελκύοντας νέο κόσμο από άλλες περιοχές στο πλαίσιο της νέας σχέσης πόλης – υπαίθρου που υπάρχει και ορίζει πλέον την ύπαιθρο ως το ζωτικό χώρο των αστικών πληθυσμών.

Απειλές

- ✓ Πληθυσμιακή ερήμωση
- ✓ Περιβαλλοντική υποβάθμιση/αλλοίωση
- ✓ Πολιτισμική διάβρωση λόγω παγκοσμιοποίησης
- ✓ Κίνδυνος από την μονοκλαδική ανάπτυξη
- ✓ Οικονομική κρίση
- ✓ Αδυναμία ανάπτυξης επιχειρηματικού πνεύματος και αφομοίωσης των επενδυτικών μηχανισμών

Όσον αφορά τις απειλές, η κυριότερη είναι αυτή της συνέχισης της πληθυσμιακής εκροής προς τις παράκτιες δυναμικότερες ζώνες, ωθώντας έτσι τις ορεινές περιοχές πιο κοντά στην πληθυσμιακή ερήμωση και ενισχύοντας τις τάσεις των αναπτυξιακών ανισοτήτων σε ενδο-τοπικό και ενδο-περιφερειακό επίπεδο.

Επίσης, παρατηρήθηκε ότι οι εξωτερικές επιρροές, όπως το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης με ότι περιλαμβάνει, προκαλούν ποικίλους κινδύνους. Ένας πρώτος κίνδυνος από εξωτερικούς παράγοντες αφορά την πιθανή πολιτισμική διάβρωση της εξεταζόμενης περιοχής, από τα μαζικά πρότυπα που προβάλλονται διαρκώς από τα ΜΜΕ. Το ίδιο ισχύει και για το περιβάλλον, καθώς κινδυνεύει συνεχώς από αλλοίωση και υποβάθμιση των φυσικών του πόρων.

Εμφανής είναι και ο κίνδυνος της εξάρτησης από ένα παραγωγικό κλάδο, όπως στην περίπτωση της Κρήτης, η οποία χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο της ‘μονοκαλλιέργειας’ στους τομείς της γεωργίας και της κτηνοτροφίας. Ειδικά σε μία περίοδο οικονομικής κρίσης, η ευελιξία θεωρείται προνόμιο επιβίωσης. Επιπλέον, η αδυναμία ανάπτυξης επιχειρηματικού πνεύματος και η αφομοίωση των επενδυτικών μηχανισμών από τους λίγους τοπικούς επιχειρηματίες, σε συνδυασμό με τον αυξανόμενο εμπορικό και επενδυτικό ανταγωνισμό σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, δύναται να διαταράξει τη βιωσιμότητα των τοπικών επιχειρήσεων.

5. ΧΩΡΙΚΑ ΟΡΕΙΝΑ ΣΥΝΟΛΑ ΚΑΙ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΥΤΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο πραγματοποιείται μία εκτενέστερη ανάλυση των χωρικών ενότητων που εντοπίστηκαν στην εξεταζόμενη περιοχή (Κεφάλαιο 4.1.3), με στόχο τον προσδιορισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και των δυναμικών που εμφανίζουν, αλλά και των κινδύνων που αντιμετωπίζουν. Στη συνέχεια ολοκληρώνεται στα επιμέρους κεφάλαια η εικόνα του ορεινού χώρου μέσα από τη εξέταση των πολιτικών ανάπτυξης που έχουν πραγματοποιηθεί έως σήμερα για αυτόν, ούτως ώστε να προκύψουν εν τέλει τα βασικά συμπεράσματα στα οποία θα βασιστούν οι προτάσεις του τελευταίου κεφαλαίου της παρούσας μελέτης.

5.1 ΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΣΥΝΟΛΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥΣ

Με βάση το ΠΠΧΣΑΑ Κρήτης του 2003, την υπό εκπόνηση αξιολόγηση και αναθεώρηση του ΠΠΧΣΑΑ Κρήτης του 2012, καθώς και τη σχετική μελέτη από την Εταιρεία Τουρισμού Κρήτης του 1999 για την οικολογική αξιοποίηση των ορεινών περιοχών της Κρήτης, ο ορεινός χώρος της Περιφέρειας διακρίνεται σε 13 χωρικά σύνολα. Οι ενότητες αυτές δεν αποτελούν αυτόνομες διοικητικές οντότητες, αλλά σύνολα οικισμών και πληθυσμιακών συγκεντρώσεων με κοινά ιστορικά, πολιτιστικά, παραγωγικά και γεωμορφολογικά στοιχεία, χωρίς να λαμβάνονται απαραίτητως υπόψη τα διοικητικά όρια. Επιπλέον, η δομή που ακολουθούν περιλαμβάνει συνήθως ένα ή περισσότερα ισχυρά τοπικά οικιστικά κέντρα, από τα οποία εξαρτώνται οι λοιποί οικισμοί της χωρικής ενότητας. Παρακάτω αναλύονται οι χωρικές ενότητες που εντοπίστηκαν στην περιοχή μελέτης.

Ενότητα 1

Η πρώτη χωρική ενότητα εκτείνεται στις Δυτικές παρυφές Λευκών ορέων, από τη Σούγια, στο Έλος και στο Οροπέδιο Ομαλού έως τα Μέσκλα, περιλαμβάνοντας ένα εκτενές τμήμα του ορεινού όγκου των Λευκών ορέων. Το ρόλο τους ως ισχυρά τοπικά κέντρα διαδραματίζουν ο Κάνδανος και ο

Χάρτης 6 Χωρική ενότητα 1



Καμπανός.

Περιοχές φυσικής αξίας που απαρτίζουν το εσωτερικό της ενότητας αυτής είναι έξι του δικτύου Natura 2000 (ολόκληρες ή τμήματα αυτών) και τμήμα του Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς. Σημαντική είναι και η παρουσία του πολιτιστικού περιβάλλοντος πέραν του φυσικού, καθώς στη χωρική ενότητα εντοπίζονται πολυπληθείς θέσεις κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων. Ενδεικτικά αναφέρονται το Καστέλι Σελίνου (Παλαιόχωρα), ο Ρωμαϊκός οικισμός του Καντάνου και οι αρχαίες πόλεις της Υρτακίνα (Τεμένια), Λισσού και Συίας (Σούγια). Τη φυσική και πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής συμπληρώνουν τα ΤΙΦΚ και ο παραδοσιακός οικισμός του Ομαλού που εντοπίζονται στην περιοχή.

Η οικονομία της περιοχής στηρίζεται ως επί των πλείστον στην κτηνοτροφική δραστηριότητα και δευτερευόντως στη γεωργική, ενώ παράλληλα οι υπηρεσίες και οι δραστηριότητες γύρω από τον τουριστικό τομέα κατέχουν αξιόλογο μερίδιο στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν. Ως προς τα πληθυσμιακά μεγέθη, παρατηρείται μικρή συγκέντρωση κυρίως γηρασμένου πληθυσμού στην ενότητα με τα ποσοστά γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού να φτάνουν το 22,3%, 16,7% και 40,5% αντιστοίχως. Οι δείκτες αυτοί φανερώνουν μία εν γένει κοινωνική και δημογραφική δυναμικότητα, καθώς το ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού είναι αρκετά μεγάλο συγκριτικά με τις υπόλοιπες χωρικές ενότητες, όπως αυτές θα αναλυθούν παρακάτω. Συμπερασματικά προκύπτει πως η συγκεκριμένη ενότητα επιδέχεται ορισμένων δράσεων για τη διεύρυνση των δυνατοτήτων συμπληρωματικής απασχόλησης των κατοίκων. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 2

Η δεύτερη χωρική ενότητα εκτείνεται από τις ανατολικές παρυφές των Λευκών ορέων και συγκεκριμένα από τη Χώρα Σφακίων έως το Ροδάκινο και δυτικά μέχρι τους οικισμούς Βάμος και Βρύσες. Στην περιοχή αυτή το ρόλο του ως ισχυρό τοπικό κέντρο κατέχει ο οικισμός της Χώρας Σφακίων.

Χάρτης 7 Χωρική ενότητα 2



Οι περιοχές φυσικής αξίας, ολόκληρες ή τμήματά τους, που απαρτίζουν την ενότητα αυτή είναι τέσσερις του Δικτύου Natura 2000, καθώς και το μεγαλύτερο τμήμα του Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς. Αξιόλογα είναι και τα πολιτιστικά αποθέματα που απαντώνται σε αυτήν τη χωρική ενότητα με τα σημαντικότερα να είναι οι κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι του ενετικού φρουρίου του Φραγκοκάστελου και του φαραγγιού του Νίμπρου. Στην περιοχή εντοπίζεται πληθώρα κηρυγμένων παραδοσιακών οικισμών, όπως αυτοί της Χώρας Σφακιών, της Αγίας Ρούμελης, του Λουτρού, της Σκαλωτής, των Κομιτάδων και του Μυρθιού (ΠΕ Ρεθύμνης).

Οι κύριες δραστηριότητες απασχόλησης των κατοίκων της περιοχής συνοψίζονται στην ποιμενική κτηνοτροφία, στις ήπιες μορφές τουρισμού με έμφαση στον αγροτουρισμό, σε μικρό ποσοστό στη γεωργία λόγω του γεωμορφολογικά έντονου ανάγλυφου, και τέλος σε λιγότερο βαθμό σε δραστηριότητες μεταποίησης γεωργικών προϊόντων. Όσον αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, πρόκειται για την ενότητα με τον τέταρτο μεγαλύτερο πληθυσμό από αυτές που εξετάζονται, ωστόσο το γεγονός του γηρασμένου πληθυσμού είναι αναμφισβήτητο. Αναλυτικότερα τα ποσοστά γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού είναι 28,1%, 12,9% και 37,2% αντιστοίχως, υποδεικνύοντας έτσι τη φθίνουσα πορεία της πληθυσμιακής δομής της περιοχής. Εν συντομία, πρόκειται για μία περιοχή με πλούσιους πόρους και χαρακτηριστική δυνατότητα για ανάπτυξη και προώθηση ειδικών μορφών τουρισμού, η οποία όμως αντιμετωπίζει δυσκολίες εξαιτίας της προβληματικής κοινωνικής και πληθυσμιακής δομής. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 3

Η ενότητα αυτή εντοπίζεται στο Όρος Κέδρος και εκτείνεται στα δυτικά από τους οικισμούς των Αγκουσελιανών και Κοξαρέ έως το Φουρφουρά στα ανατολικά και έως τις ΝΔ κλιτύες του Ψηλορείτη. Ως ισχυρό τοπικό κέντρο της περιοχής εντοπίζεται ο οικισμός του Φουρφουρά.

Οι περιοχές φυσικής αξίας που διαθέτει η χωρική ενότητα ανέρχονται σε έξι του Δικτύου Natura 2000 (ολόκληρες ή τμήματα αυτών). Σημαντικός κηρυγμένος αρχαιολογικός χώρος που εντοπίζεται στην περιοχή είναι η

Χάρτης 8 Χωρική ενότητα 3



Μονή Πρέβελη, η οποία αποτελεί και τοπίο διεθνούς σημασίας, ενώ αξιόλογο ΤΙΦΚ αποτελεί το Κουρταλιώτικο φαράγγι.

Η οικονομία της συγκεκριμένης χωρικής ενότητας στηρίζεται κυρίως στον κλάδο της κτηνοτροφίας και δευτερευόντως στην καλλιέργεια της γης, ενώ ο τομέας του τουρισμού δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος με εξαίρεση να αποτελούν μεμονωμένοι τόποι διεθνώς επισκέψιμοι. Πληθυσμιακά η ενότητα αυτή είναι αρκετά δυναμική ως προς το μέγεθος του πληθυσμού, αφού αποτελεί και την τρίτη μεγαλύτερη συγκριτικά με τις υπόλοιπες ενότητες. Τα ποσοστά γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού είναι 20,8%, 18,8% και 40,1% αντιστοίχως, γεγονός το οποίο υποδεικνύει πως και σε αυτήν την ενότητα ο γηρασμένος πληθυσμός υπερτερεί, αν και για πολύ μικρό ποσοστό. Ενθαρρυντικός ωστόσο είναι ο αριθμός του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ο οποίος συνδυαστικά και με τους υφιστάμενους πόρους προσδίδει μία δυναμική προς την ανάπτυξη υποδοχέων για μονάδες επεξεργασίας γεωργικών προϊόντων της ευρύτερης περιοχής. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 4

Η τέταρτη χωρική ενότητα εκτείνεται κυρίως στις βόρειες παρυφές Ψηλορείτη και συγκεκριμένα στην επάνω λεκάνη του Μυλοπόταμου δυτικά από τη Μονή Αρκαδίου, βόρεια από τον οικισμό των Αλοιδών και ανατολικά έως τα Ανώγεια. Το ρόλο του ισχυρού τοπικού κέντρου της περιοχής διαδραματίζει ο οικισμός των Ανωγείων.

Χάρτης 9 Χωρική ενότητα 4



Στην τέταρτη χωρική ενότητα ανήκει μία περιοχή ιδιαίτερης φυσικής αξίας του Δικτύου Natura 2000, ενώ επίσης υπάρχουν και σημαντικές θέσεις κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων όπως αυτή της Αζού, της Ζωμίνθου και της Ελευθέρας, τοπία τα οποία είναι διεθνούς σημασίας. Δε γίνεται να παραβλεφθεί επίσης το γεγονός πως στην περιοχή βρίσκεται και το σπήλαιο του Ιδαίου Άντρου, σημαντικό ΤΙΦΚ, όπως και οι πολυπληθείς κηρυγμένοι παραδοσιακοί οικισμοί, στοιχείο χαρακτηριστικό της ενότητας. Οι σημαντικότεροι είναι το Άνω Τρίποδο, η Ελευθέρα, οι Μαργαρίτες, τα Βεργιανά, η Λάγκα, η Καλανδραρέ, ο Καλαμάς, ο Κρασουνάς, ο Δαμαβόλος, οι

Αβδανίτες, το Κστρί, ο Αβδελλάς, ο Άγιος Μάμας, τα Μουρτζάνα, το Γαράζο και η Ομάλα.

Η οικονομία της περιοχής στηρίζεται στο μεγαλύτερο ποσοστό της στην κτηνοτροφία, είτε ποιμενική είτε ενσταβλισμένη, και δευτερευόντως σε άλλες δραστηριότητες όπως στον αγροτουρισμό. Όσον αφορά τον πληθυσμό της ενότητας, αξίζει να σημειωθεί πως είναι η δεύτερη πολυπληθέστερη ορεινή ενότητα. Παρόλα αυτά, υπάρχει σοβαρό πρόβλημα στην πληθυσμιακή της δομή, γεγονός το οποίο μαρτυρούν τα ποσοστά γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού τα οποία είναι 28,9%, 13,6% και 34,8% αντιστοίχως. Συνοπτικά, η περιοχή διαθέτει διττή φυσιογνωμία, η οποία περιγράφεται τόσο από τη πληθυσμιακή δυναμικότητα ως νούμερο, όσο και από τη φθίνουσα πορεία του ίδιου πληθυσμού. Επομένως, η ενότητα αυτή χρήζει δυναμικών παρεμβάσεων, ούτως ώστε να δοθεί η ευκαιρία στους μόνιμους κατοίκους να αποκτήσουν εναλλακτικές απασχόλησης και επιπλέον να δοθούν κίνητρα με στόχο την παραμονή του γηγενή πληθυσμού, αλλά και την προσέλκυση νέου ανθρώπινου δυναμικού. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 5

Η χωρική ενότητα αυτή εντοπίζεται στον ορεινό όγκο του Ψηλορείτη και εκτείνεται από τις ΝΑ παρυφές του έως τις ΒΑ περιοχές αυτού και συγκεκριμένα από τα Βορίζια στα δυτικά έως τον Άγιο Θωμά στα ανατολικά και από τη Φανερωμένη στα νότια έως τον Κρουσώνα, τον Άγιο Μύρων και τις Δάφνες στα βόρεια. Ως σημαντικότερα τοπικά κέντρα της περιοχής αυτής θεωρούνται ο Ζαρός και ο Κρουσώνας.

Περιοχές φυσικής αξίας, ολόκληρες ή τμήματα αυτών, που απαρτίζουν την ενότητα αυτή είναι δύο του Δικτύου Natura 2000. Η περιοχή αυτή δε διαθέτει κηρυγμένους αρχαιολογικούς χώρους ή παραδοσιακούς οικισμούς, παρόλα αυτά όμως είναι ευρέως γνωστή για τις πηγές της και τα δάση του Ζαρού και του Ρούβα.

Η οικονομία της συγκεκριμένης χωρικής ενότητας βασίζεται στη γεωργία με ιδιαίτερη ανάπτυξη να εμφανίζουν οι αμπελοκαλλιέργειες, κλάδος ο οποίος ακολουθεί φθίνουσα

Χάρτης 10 Χωρική ενότητα 5



πορεία στο υπόλοιπο νησί. Επιπλέον σημειακά στην περιοχή εντοπίζονται οργανωμένες κτηνοτροφικές μονάδες. Πληθυσμιακά η περιοχή διαθέτει χαμηλό αριθμό μόνιμων κατοίκων, οι οποίοι ως επί των πλείστων είναι μεγάλης ηλικίας. Το έντονο δημογραφικό πρόβλημα της περιοχής διαφαίνεται μέσω των ποσοστών γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού, τα οποία είναι 33,4%, 11,2% και 32,3% αντιστοίχως. Ουσιαστικά πρόκειται για μία περιοχή με φτωχότερους πόρους σε σχέση με τις υπόλοιπες ορεινές περιοχές, η οποία χρήζει πολιτικών ανάπτυξης και κινήτρων μέσω των οποίων δύναται να προωθηθούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ενότητας, όπως ο πρωτογενής της τομέας. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 6

Στην έκτη χωρική ενότητα περιλαμβάνεται ο ορεινός όγκος των Αστερούσιων. Η περιοχή βρίσκεται στα νότια της ΠΕ Ηρακλείου και εκτείνεται από το Λέντα στα δυτικά έως τις Τρεις Εκκλησιές στα ανατολικά. Ως σημαντικότερο τοπικό κέντρο της περιοχής θεωρείται ο οικισμός του Πύργου.

Οι περιοχές φυσικής αξίας του Δικτύου Natura 2000 που εντοπίζονται στην περιοχή είναι δύο, ενώ παράλληλα εντοπίζονται και θέσεις κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων με τους σημαντικότερους να βρίσκονται μεταξύ Κομμού και Λέντα.

Η οικονομία της περιοχής στηρίζεται περισσότερο στην καλλιέργεια της ελιάς και δευτερευόντως στην εκτατική κτηνοτροφία. Γενικά, πρόκειται για μία περιοχή με λιγιστό πληθυσμό και έντονο το δημογραφικό πρόβλημα, φαινόμενο το οποίο διακρίνεται από τα ποσοστά γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού που εμφανίζει η περιοχή. Συνοπτικά, η ενότητα βρίσκεται σε δυσμενή θέση εξαιτίας κυρίως του έντονου ανάγλυφου και της εμφανής αποχώρησης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της. Μία πολιτική ανάπτυξης κινήτρων για την αναζωογόνηση των παραδοσιακών δραστηριοτήτων απασχόλησης φαίνεται να είναι πραγματοποιήσιμη για την εξεταζόμενη περιοχή. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Χάρτης 11 Χωρική ενότητα 6



Ενότητα 7

Η ενότητα αυτή περιλαμβάνει τμήμα του όρους Δίκτη και εκτείνεται στην ευρύτερη περιοχή της Βιάννου στα νοτιοανατολικά της ΠΕ Ηρακλείου. Σε αυτή την ενότητα το ρόλο του ισχυρού τοπικού κέντρου διαδραματίζει ο οικισμός της Άνω Βιάννου.

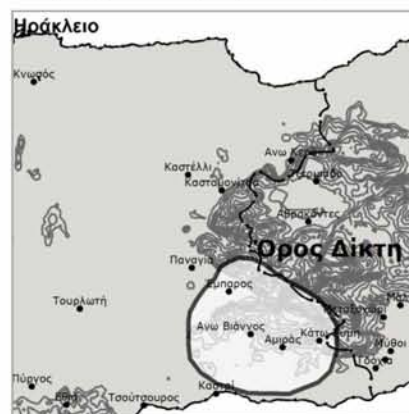
Οι περιοχές φυσικής αξίας, ολόκληρες ή τμήματα αυτών, που απαρτίζουν την ενότητα είναι τέσσερις, ενώ παράλληλα έχουν εντοπιστεί και πολυπληθείς θέσεις αρχαιολογικών χώρων, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό είναι αναξιοποίητοι.

Κύριες μορφές απασχόλησης των κατοίκων είναι η καλλιέργεια της ελιάς και των πρώιμων κηπευτικών, ενώ δευτερεύουσα η εκτατική κτηνοτροφία και ο παραθεριστικός τουρισμός. Η περιοχή είναι η πρώτη σε πληθυσμό από αυτές που εξετάζονται, ωστόσο και σε αυτήν την ενότητα το πρόβλημα του γηρασμένου πληθυσμού κυριαρχεί. Αναλυτικότερα, τα ποσοστά γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού είναι 21%, 15,8% και 38,7% αντιστοίχως. Συνοπτικά προκύπτει ότι η ενότητα αυτή προσφέρεται για περαιτέρω ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα με παράλληλη ανάδειξη του και σύνδεση του με το δευτερογενή και τον τριτογενή, καθώς και για ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 8

Η όγδοη ενότητα εντοπίζεται στις ΒΔ κλιτύες του όρους Δίκτη και περιλαμβάνει την περιοχή ανατολικά του Καστελλίου. Ως ισχυρό τοπικό κέντρο της περιοχής λειτουργεί ο οικισμός του Καστελλίου.

Εντός της ενότητας εντοπίζεται τμήμα μίας περιοχής ιδιαίτερης φυσικής αξίας του Δικτύου Natura 2000, ενώ παράλληλα ο οικισμός του Καστελλίου είναι κηρυγμένος ως παραδοσιακός.

Χάρτης 12 Χωρική ενότητα 7**Χάρτης 13** Χωρική ενότητα 8

Η οικονομία της περιοχής στηρίζεται ως επί των πλείστον στη γεωργία και δευτερευόντως στην ποιμενική κτηνοτροφία. Ο πληθυσμός της συγκεκριμένης ενότητας είναι πολύ μικρός, ενώ ταυτόχρονα είναι στη δυσμενή θέση να εμφανίζει και προβληματική πληθυσμιακή δομή, φαινόμενο το οποίο εντοπίστηκε μέσω των ποσοστών γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού, τα οποία είναι 29,3%, 11,7% και 35,5% αντιστοίχως. Γενικά, πρόκειται για μία περιοχή με έντονο αναπτυξιακό πρόβλημα που χρήζει άμεσης αντιμετώπισης. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 9

Η ένατη χωρική ενότητα εντοπίζεται την ευρύτερη περιοχή του Οροπεδίου Λασιθίου και περιλαμβάνει ένα εκτενές τμήμα του όρους Δίκτη. Το ρόλο του ισχυρού τοπικού κέντρου της περιοχής διαδραματίζει ο οικισμός του Τζερμιάδου.

Στην εξεταζόμενη χωρική ενότητα ανήκει μία περιοχή ιδιαίτερης φυσικής αξίας του Δικτύου

Natura 2000, ενώ ταυτόχρονα διαθέτει και πολιτιστικό πλούτο με ενδεικτικό κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της περιοχής το Σπήλαιο Ψυχρού (ή αλλιώς Δίκταιον Άντρον). Αξιοσημείωτα για την ενότητα είναι και τα ΤΙΦΚ του Οροπεδίου Ομαλού, της Κεράς και του Κρασιού πεδιάδος.

Κύριες μορφές απασχόλησης είναι κυρίως η εκτατική κτηνοτροφία και σε πολύ μικρότερο ποσοστό η γεωργία. Γενικά πρόκειται για μία φτωχή περιοχή με περιορισμένες δυνατότητες απασχόλησης λόγω των ιδιαίτερων γεωμορφολογικών συνθηκών. Και σε αυτήν την ενότητα ο καταγεγραμμένος πληθυσμός είναι μικρός με έντονο το πρόβλημα του γηρασμένου πληθυσμού και την συνεχή μείωση του νέου. Αναλυτικότερα, οι μειονεξίες της πληθυσμιακής δομής διακρίνονται μέσα από τα ποσοστά γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού τα οποία είναι 34,7%, 12,3% και 29,9% αντιστοίχως. Συνοπτικά, η περιοχή βρίθκει παρεμβάσεων ανάπτυξης για την αποφυγή του κινδύνου της πληθυσμιακής αποψίλωσης και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Χάρτης 14 Χωρική ενότητα 9



Ενότητα 10

Η δέκατη ενότητα καταλαμβάνει τμήμα των ανατολικών παρυφών του όρους Δίκη και εκτείνεται στην ευρύτερη περιοχή του Κριτσά στην ΠΕ Λασιθίου. Ο οικισμός του Κριτσά κατέχει σε αυτήν τη ενότητα το ρόλο του ισχυρού τοπικού κέντρου.

Περιοχές φυσικής αξίας, ολόκληρες ή τμήματα αυτών, που απαρτίζουν την ενότητα αυτή είναι δύο του Δικτύου Natura 2000. Στην ενότητα επίσης εντοπίζεται και ο οικισμός του Κριτσά ως κηρυγμένος παραδοσιακός.

Όσον αφορά την οικονομική βάση της ενότητας αυτής ισχύει ότι αναφέρεται παραπάνω και για την χωρική ενότητα 9 με τη διαφορά ότι πληθυσμιακά είναι κατώτερης τάξεως και χρήζει άμεσων αναπτυξιακών παρεμβάσεων. (ΥΠΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 11

Η ενδέκατη χωρική ενότητα εντοπίζεται στις ΝΑ παρυφές της Δίκης και εκτείνεται από το Σελεκάνο στα βόρεια έως τις Μουρνιές στα νότια και από το Μεταξοχώρι και το Μάλε στα δυτικά έως την Πρίνα στα ανατολικά. Στην περιοχή δε υφίσταται κάποιο ισχυρό τοπικό κέντρο, καθώς οι ορεινοί οικισμοί εξαρτώνται ως επί των πλείστων από τους παράκτιους.

Πέραν των δύο περιοχών φυσικής αξίας του Δικτύου Natura 2000 που εντοπίζονται στην περιοχή, η συγκεκριμένη ενότητα δεν εμφανίζει κάποιο άλλο ιδιαίτερο πολιτιστικό πλούτο. Η οικονομία της περιοχής στηρίζεται κατά βάση στην άσκηση της γεωργίας και δευτερευόντως στην κτηνοτροφική δραστηριότητα. Αναφορικά με τις δραστηριότητες του τριτογενή τομέα παραμένουν ανύπαρκτες. Τα δημογραφικά μεγέθη και η πληθυσμιακή δομή και για αυτήν την ενότητα είναι αρνητικά, με το ποσοστό του γηρασμένου πληθυσμού να φτάνει το 24,4%, της νεανικότητας το 14,6% και του οικονομικά ενεργού πληθυσμού το 38%.

Χάρτης 15 Χωρική ενότητα 10**Χάρτης 16** Χωρική ενότητα 11

Αξίζει να παρατηρηθεί πως η ενότητα αυτή εμφανίζει έντονη εξάρτηση από τα παράκτια οικιστικά κέντρα και ιδιαίτερα από την πόλη της Ιεράπετρας. Συμπερασματικά προκύπτει πως η χωρική ενότητα χρειάζεται σε πρώτο επίπεδο πολιτικές χορήγησης κινήτρων για την συγκράτηση του ντόπιου πληθυσμού και την προσέλκυση νέου και σε δεύτερο επίπεδο την ανακατεύθυνση της απασχόλησης του γηγενή πληθυσμού προς τις παραδοσιακές μορφές απασχόλησης. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Ενότητα 12

Η δωδέκατη ενότητα τοποθετείται στα δυτικά Λασιθιώτικα όρη και συγκεκριμένα από το Ορεινό και τη Θρύπη στα νότια έως την Τουρλωτή και τα Έξω Μουλιανά στα βόρεια. Ως δυναμικότερο τοπικό κέντρο της ενότητας λειτουργεί ο οικισμός του Καβουσίου.

Η ενότητα συνίσταται από δύο περιοχές υψηλής φυσικής αξίας του Δικτύου Natura 2000, με το φαράγγι του Ορεινού να αποτελεί ένα από τα βασικά φυσικά στοιχεία της. Οι αρχαιολογικοί χώροι που απαντώνται στην περιοχή είναι αρκετοί με βασικότερους αυτούς που βρίσκονται γύρω από τον οικισμό του Καβουσίου και οι οποίοι παραμένουν ακήρυχτοι. Υψηλής αρχιτεκτονικής αξίας θεωρούνται τα γραφικά χωριά του Ορεινού και του Λάστρους.

Την οικονομική βάση της περιοχής αποτελεί η γεωργία με έμφαση στην καλλιέργεια της ελιάς και των αμπελιών. Δευτερεύουσας σημασίας είναι η κτηνοτροφική δραστηριότητα. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί η ύπαρξη παραδοσιακών επαγγελμάτων στην περιοχή, τα οποία τείνουν να εξαφανιστούν. Και σε αυτήν την χωρική ενότητα ο καταγεγραμμένος πληθυσμός είναι μικρός και αποτελεί κρίσιμο παράγοντα το γεγονός ότι πρόκειται για την ενότητα με το μεγαλύτερο ποσοστό γηρασμένου πληθυσμού (35,8 %), το μικρότερο ποσοστό νεανικότητας (9,7%) και το μικρότερο ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (28,4%) στο σύνολο του ορεινού χώρου. Συμπερασματικά προκύπτει ότι πρόκειται για τη δεύτερη προβληματικότερη ενότητα του ορεινού χώρου, η οποία χρήζει άμεσων παρεμβάσεων για τη διακοπή του μαρasmus της και την αναζωογόνηση της. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Χάρτης 17 Χωρική ενότητα 12



Ενότητα 13

Η τελευταία χωρική ενότητα βρίσκεται στα ανατολικά Λασιθιώτικα όρη και εκτείνεται από την Αγία Τριάδα στα νότια έως το Κρυονέρι στα βόρεια και από το Χανδρά και το Ζίρο στα δυτικά έως τη Ζάκρο στα ανατολικά. Το ρόλο του ισχυρού τοπικού κέντρο της περιοχής διαδραματίζει ο οικισμός του Ζίρου.

Χάρτης 18 Χωρική ενότητα 13

Στην ενότητα αυτή περιλαμβάνεται τμήμα μίας περιοχής υψηλής φυσικής αξίας του Δικτύου Natura 2000 με το σημαντικότερο τμήμα της να αποτελεί το οροπέδιο της Ζίρου, καθώς και ο διεθνώς αναγνωρισμένος κηρυγμένος αρχαιολογικός χώρος της Ζάκρου. Επίσης καθ' όλη την έκταση της ενότητας βρίσκονται αναξιοποίητοι αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία με τα περισσότερα να συγκεντρώνονται στην ευρύτερη περιοχή του Χανδρά και του παραδοσιακού οικισμού της Ζίρου.

Κύρια ασχολία των κατοίκων αποτελεί η γεωργία με έμφαση να δίνεται στις αμπελοκαλλιέργειες, ενώ ως δευτερεύουσα ασχολία είναι η κτηνοτροφία με τα κτηνοτροφικά προϊόντα να καταλαμβάνουν περίοπτη θέση στην οικονομία της περιοχής. Πρόκειται για μία περιοχή με μικρό πληθυσμιακό μέγεθος και χαρακτήρα γηρασμένο. Ωστόσο, συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιοχές του ορεινού χώρου βρίσκεται ενδιάμεσα στην κατάταξη με τα ποσοστά γήρανσης, νεανικότητας και ενεργού πληθυσμού να φτάνουν το 23,5%, 16,3% και 35,5% αντιστοίχως. Συνοπτικά πρόκειται για μία ενότητα που δύναται να αναπτυχθεί αξιοποιώντας τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των ποιοτικών προϊόντων που παράγει και του αναξιοποίητου πολιτιστικού και φυσικού της πλούτου. (ΥπΠΕΚΑ, 2012, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2001, <http://filotis.itia.ntua.gr>)

Συνοπτικά, θα μπορούσε να πει κανείς ότι πρόκειται για ένα σύνολο από επιμέρους γεωγραφικές περιοχές με σαφείς διαφοροποιήσεις και συγκρότηση, των οποίων η ένταση των σημερινών προβλημάτων και χαρακτηριστικών, το υφιστάμενο επίπεδο ανάπτυξης, καθώς και η περιορισμένη ευελιξία που εκ φύσεως χαρακτηρίζει αυτές τις περιοχές απαιτεί μία ολοκληρωμένη αντιμετώπιση. Από την άλλη πλευρά, παρά τα όποια μειονεκτήματα, δεν παύουν να υφίστανται και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της

φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, του κυρίαρχου πρωτογενή παραγωγικού τομέα και της δυνατότητας για δυναμική ανάπτυξη των ήπιων μορφών τουρισμού. Ο συνδυασμός όλων των παραπάνω δύναται να προωθήσει την αναπτυξιακή διαδικασία, μετουσιώνοντας τη δυναμική του νησιού που βρίσκεται σε λανθάνουσα κατάσταση, σε κινητήριους μοχλούς αναγέννησης του χώρου και της τοπικής οικονομίας.

5.2 ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΛΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΓΠΧΣΑΑ)

Το ΓΠΧΣΑΑ έχει ως βασικό εργαλείο του μία έκθεση στην οποία γίνεται μια λεπτομερής αναφορά στον ‘αγροτικό χώρο και τις κρίσιμες περιοχές’ συμπεριλαμβάνοντας σε αυτές και τον ορεινό χώρο. Μέσω της έκθεσης αυτής γίνεται η χάραξη των γενικού πλαισίου πολιτικής γι’ αυτές τις περιοχές. Η κατηγοριοποίηση που πραγματοποιείται αναφέρεται στις αγροτικές, τις παράκτιες και νησιωτικές και τις ορεινές περιοχές.

Σύμφωνα με το κείμενο αυτό, ο αγροτικός χώρος είναι δυνατό να ταξινομηθεί ως εξής:

- ‘Ορεινές και ημιορεινές αγροτικές περιοχές με μειονεκτικές διαρθρώσεις’
- ‘Περιοχές με υψηλή εξάρτηση από τη γεωργική δραστηριότητα και με ανάπτυξη εστιασμένη γύρω από αυτήν ή αγροτικές περιοχές εντατικής γεωργίας’
- ‘Μεικτές αγροτικές περιοχές με ανάπτυξη εστιασμένη γύρω από τον τουρισμό
- ‘Περιαστικές αγροτικές περιοχές’
- ‘Αγροτικές περιοχές περιβαλλοντικά ευαίσθητες ή με προστατευόμενο περιβάλλον’
- ‘Μικρά νησιά που αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία του ευρύτερου αγροτικού χώρου’.

Τα σημαντικότερα προβλήματα τα οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν οι αγροτικές περιοχές αποτελούν:

- ‘Καθυστέρηση αναδιάρθρωσης/εκσυγχρονισμού του πρωτογενούς τομέα.’
- ‘Ανεπαρκής εκμετάλλευση των δυνατοτήτων διασύνδεσης του πρωτογενούς τομέα με άλλους τομείς και καθυστέρηση της ανάπτυξης των τελευταίων.’
- ‘Σημαντικές πιέσεις στην απασχόληση.’
- ‘Ιδιαίτερα έντονα προβλήματα μείωσης/γήρανσης του πληθυσμού.’

- ‘Ισχυρές πιέσεις στο περιβάλλον, τόσο από τις γεωργικές και κτηνοτροφικές δραστηριότητες, όσο και από το κύκλωμα τουρισμού/παραθερισμού/αναψυχής.’
- Προβλήματα συγκρότησης αποτελεσματικών δικτύων υπηρεσιών και εξυπηρετήσεων’.

Αντίστοιχα, οι ορεινές περιοχές της χώρας είναι δυνατό να ταξινομηθούν σε τρεις τύπους με διαφορετικά προβλήματα και διαφορετικές ανάγκες πολιτικής για κάθε τύπο:

- ‘Περιοχές με αρκετό μόνιμο πληθυσμό και βιώσιμη οικονομική βάση που στηρίζονται ως επί των πλείστων στην κτηνοτροφία, στην εκμετάλλευση των δασών, στον τουρισμό και παραθερισμό, στην παραδοσιακή βιοτεχνία, στις συναφείς οικονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες και στις κοινοτικές πολιτικές υποστήριξης’.
- ‘Περιοχές με ακόμη σημαντικό, αλλά φθίνοντα πληθυσμό και υποβαθμισμένη οικονομική βάση – εγκατάλειψη γεωργικών γαιών, μείωση της κτηνοτροφίας- παρά την ύπαρξη κάποιων σημαντικών γεωργικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων’.
- ‘Περιοχές με σχεδόν ολοκληρωμένη πληθυσμιακή εγκατάλειψη, με ή χωρίς παρουσία σημαντικών γεωργικών και περιβαλλοντικών πόρων, αλλά με προβλήματα περαιτέρω περιβαλλοντικής υποβάθμισης εδαφών, μη συντήρηση οικιστικών έργων κλπ.’

Ως πολιτικές για την αντιμετώπιση των μειονεκτημάτων που αντιμετωπίζουν οι προβληματικές αυτές περιοχές προτείνονται από το ΓΠΧΣΑΑ τα παρακάτω:

- Αναβάθμιση, ανάπτυξη και αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού.
- Προστασία των ορεινών περιοχών οι οποίες πλήττονται από τις διαρθρωτικές μεταβολές και από την προσαρμογή της οικονομίας στις διεθνείς εξελίξεις.
- Ολοκληρωμένη ανάπτυξη των υποδομών και κυρίως των οδικών αξόνων ως αξόνων για παραγωγικούς σκοπούς, αναψυχή και αναγνώριση του φυσικού και πολιτιστικού τοπίου.

Παραπάνω παρατέθηκαν τα κυριότερα σημεία τα οποία αποτέλεσαν και τη βάση για τη θέσπιση του Ν.2742/99 περί ‘Χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης & άλλες διατάξεις’. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα κυριότερα σημεία του νόμου, τα οποία και θέτουν το πλαίσιο χωροταξικής πολιτικής για τις ορεινές και μειονεκτικές

περιοχές της χώρας. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 2 του νόμου, μεταξύ των αρχών του Ν.2742/99 εντάσσονται:

- ‘Η εξασφάλιση ισάξιων όρων διαβίωσης και ευκαιριών παραγωγικής απασχόλησης των πολιτών σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, σε συνάρτηση με την ισόρροπη πληθυσμιακή διάταξη και δημογραφική ανανέωση τους’.
- ‘Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη, ανάδειξη και προστασία των νησιών, των ορεινών και των παραμεθόριων περιοχών της χώρας και ιδιαίτερα η ενίσχυση του δημογραφικού και πληθυσμιακού ισοζυγίου, η διατήρηση και ενθάρρυνση των παραδοσιακών παραγωγικών κλάδων τους και της παραγωγικής πολυμορφίας τους, η βελτίωση της πρόσβασης τους σε βασικές τεχνικές και κοινωνικές υποδομές, καθώς και η προστασία των φυσικών και των πολιτιστικών τους πόρων’.
- ‘Η συστηματική προστασία, αποκατάσταση, διατήρηση και ανάδειξη των περιοχών, οικισμών, τοπίων που διαθέτουν στοιχεία φυσικής πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιά’.
- ‘Η συντήρηση, αποκατάσταση και ολοκληρωμένη διαχείριση των δασών, των αναδασωτέων περιοχών και των αγροτικών εκτάσεων’.
- ‘Η ορθολογική αξιοποίηση και η ολοκληρωμένη διαχείριση των δασών, των αναδασωτέων περιοχών και των αγροτικών εκτάσεων’.

Τέλος, ακολουθεί και μια σύντομη παρουσίαση των στόχων που αναφέρονται στο Ν.2742/99, στο άρθρο 6 και είναι δυνατό να επηρεάσουν τη χάραξη πολιτικής για τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της χώρας.

- ‘Ενίσχυση του ρόλου των μητροπολιτικών και λοιπών σημαντικών αστικών κέντρων και της σχέσης με την ενδοχώρα τους, τη χωρική διάρθρωση του αστικού δικτύου, καθώς και τη χωρική οργάνωση και ανάπτυξη του ορεινού, αγροτικού, παράκτιου και νησιωτικού χώρου και άλλων κρίσιμων περιοχών του εθνικού χώρου.’
- ‘Διατήρηση και ανάδειξη της ποικιλομορφίας της υπαίθρου, τη συνεχή διαχείριση των φυσικών πόρων, καθώς και τη διατήρηση ανάδειξη και προστασία της εθνικής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.’

Συμπερασματικά προκύπτει ότι το ΓΠΧΣΑΑ συμπεριλαμβάνει στις κατευθύνσεις του μεταξύ των άλλων και τις ορεινές περιοχές. Ωστόσο, δεν πραγματοποιείται

αποκλειστική χάραξη πολιτικών για τον ορεινό χώρο γενικά ή για τον ορεινό χώρο της Κρήτης, αλλά πραγματοποιείται ένας συμψηφισμός των αναγκών των μειονεκτικών περιοχών εθνικά, σε ένα γενικότερο επίπεδο συμπεριλαμβάνοντας με αυτόν τον τρόπο τον αγροτικό, το νησιωτικό και τον παράκτιο χώρο. Ως αποτέλεσμα της τακτικής αυτής απορρέει το φαινόμενο της αποσπασματικής αντιμετώπισης του ορεινού χώρου, ακόμα και στο επίπεδο του υπερκείμενου σχεδιασμού.

5.3 ΕΙΔΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΕΠΧΣΑΑ)

5.3.1 ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Με βάση το εγκεκριμένο ΕΠΧΣΑΑ του Τουρισμού για την Περιφέρεια Κρήτης και τις ορεινές περιοχές αυτής, ορίζονται οι παρακάτω κατηγορίες ζωνών με τις ακόλουθες κατευθύνσεις :

Κατηγορία Β2: Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις περιοχές που αναπτύσσονται ήδη τουριστικά και διαθέτουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν ήπιες και εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Οι περιοχές αυτές είναι: ο ορεινός χώρος της Κέντρο – Δυτικής Κρήτης (Λευκά Όρη – Ίδη) (Β2.14) και ο ορεινός χώρος Κεντρικής Κρήτης (Δίκτης) (Β2.15). Για τις περιοχές αυτές προβλέπεται α) διατήρηση, προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου, β) λήψη μέτρων για την έγκαιρη πρόληψη φαινομένων υποβάθμισης των ποιοτικών χαρακτηριστικών τους, γ) συγκρότηση τοπικών πολυθεματικών δικτύων και βελτίωση της προσβασιμότητας μεταξύ των πόλων, δ) κατασκευή, συμπλήρωση και αναβάθμιση των υφιστάμενων τεχνικών υποδομών, ε) επανάχρηση αξιόλογων κτιρίων, στ) δημιουργία δικτύων μονοπατιών, κοκ.

Κατηγορία ΣΤ: Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις ορεινές περιοχές της Κρήτης άνω των 600μ., πέραν αυτές του πλαισίου (Β.14 και Β.15) που ήδη αναφέρθηκαν. Η βασική κατεύθυνση τουριστικής αξιοποίησης του ορεινού χώρου συνίσταται στη μέριμνα για την προστασία, την αναβάθμιση και την ανάδειξη επιλεγμένων πόρων, τουριστικά αξιοποιήσιμων, στη βελτίωση της προσβασιμότητας, στη συγκρότηση τοπικών πολυθεματικών δικτύων, στην αξιοποίηση του οικιστικού πλεονάσματος των φθίνοντων και εγκαταλελειμμένων οικισμών και στην προβολή των προορισμών.

5.3.2 ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΕΣ ΠΗΓΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Στο παρόν πλαίσιο δίνονται οι βασικές κατευθύνσεις και τα κριτήρια που είναι απαραίτητα για την εγκατάσταση και χωροθέτηση ΑΠΕ εθνικά, αλλά και στο επίπεδο της περιφέρειας της Κρήτης.

Χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων

Για τη χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων στην Κρήτη πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα εξής ειδικά κριτήρια:

1. Το μέγιστο επιτρεπόμενο ποσοστό κάλυψης εδαφών σε επίπεδο πρωτοβάθμιου Ο.Τ.Α. δεν μπορεί να υπερβαίνει το 4% ανά ΟΤΑ δηλαδή 0,53 τυπικές ανεμογεννήτριες / 1000 στρέμματα.
2. Κριτήρια ένταξης των αιολικών εγκαταστάσεων στο τοπίο: Εφαρμόζονται οι κανόνες τοπίου που ορίζονται στο Παράρτημα IV της απόφασης 49828 ΦΕΚ 2464/2008.

Χωροθέτηση λοιπών εγκαταστάσεων παραγωγής ενέργειας από Ανανεώσιμες Πηγές

Άλλες ΑΠΕ που ενέχουν κάποια επίπεδα εκμεταλλευσιμότητας, είναι η ηλιακή ενέργεια, η βιομάζα και το βιοαέριο. Ωστόσο στο χωροταξικό δεν εντοπίζεται αναφορά σε συγκεκριμένες ζώνες για την περιοχή που εξετάζεται.

Συμπερασματικά προκύπτει ότι το ΕΠΧΣΑΑ για τις ΑΠΕ δεν προσδιορίζει συγκεκριμένες κατευθύνσεις για τον ορεινό χώρο της Κρήτης.

5.3.3 ΕΠΧΣΑΑ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Το Ειδικό Πλαίσιο στοχεύει στην ενίσχυση της συγκέντρωσης των βιομηχανικών μονάδων σε οργανωμένους υποδοχείς με στόχο την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και την προστασία του περιβάλλοντος. Ωστόσο, κατευθύνσεις για τις ορεινές περιοχές της Περιφέρειας Κρήτης δεν υπάρχουν.

5.4 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΛΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Το πρότυπο χωρικής ανάπτυξης της Περιφέρειας βάση του ΠΠΧΣΑΑ πρέπει να υποστηρίζει και να αξιοποιεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματά της και τις ευκαιρίες

αντίστοιχα, ώστε να αναδεικνύονται νέες μορφές ανάπτυξης, με δράσεις και πρωτοβουλίες που κατευθύνονται προς:

- τη συνδυασμένη ανάδειξη των τομέων του πολιτισμού και της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, δίδοντας έμφαση στην πολυπολιτισμικότητα της Κρήτης, με τη δημιουργία δικτύων ολοκληρωμένων και πολλαπλών παρελθόντων αρχαιολογικών πάρκων - χώρων, καθώς και διεθνών εστιών πολιτιστικής παραγωγής με παράλληλες εφαρμογές νέων τεχνολογιών,
- την ενίσχυση των μικρότερων αστικών κέντρων, που οργανώνουν τις νέες αναπτυξιακές ενότητες και υποενότητες, με αναβάθμιση του ρόλου τους και βελτίωση των υποδομών τους,
- την τόνωση της λειτουργίας των ορεινών και ημιορεινών χώρων και την ανάσχεση των φαινομένων μετακίνησης του πληθυσμού προς τις παράκτιες ζώνες, με συνδυασμένες δράσεις και με κατάλληλο σχεδιασμό των εσωτερικών δικτύων μεταφορών και του συστήματος συγκοινωνιών,
- τη διατύπωση συνολικής στρατηγικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη δίνοντας έμφαση στην ανάπτυξη του τουρισμού και της γεωργίας, με την αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και με κατάλληλα μέτρα χωροταξικής και περιβαλλοντικής πολιτικής,
- την ενθάρρυνση της παραγωγής γεωργοπεριβαλλοντικών προϊόντων και ενίσχυσης της μεταποιητικής δραστηριότητας σε προϊόντα του πρωτογενή τομέα στοχεύοντας την αύξηση της προστιθέμενης αξίας των προϊόντων και με κατεύθυνση την ποιότητα, σταθερότητα, τυποποίηση, εκμετάλλευση του θεσμού της ονομασίας προέλευσης και την επιθετική πολιτική προώθησής τους σε αποτελεσματικά δίκτυα διανομών, στο εσωτερικό και στο εξωτερικό.

Οι συμπληρωματικοί στόχοι πολιτικής για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του ορεινού όγκου επιβάλλουν μέτρα για τη συγκράτηση και την καλύτερη ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού στους πολυπληθείς ορεινούς οικισμούς, με αύξηση της ελκυστικότητάς τους και διεύρυνση των δυνατοτήτων συμπληρωματικής απασχόλησης σε ζώνες με ιδιαίτερα σημαντικούς φυσικούς, πολιτιστικούς και ιστορικούς πόρους, τη διαφύλαξη και την αναβάθμιση του τοπίου και την επέκταση των δασικών εκτάσεων, με θεσμική προστασία της φυσικής κληρονομιάς, τη δημιουργία κατάλληλων οδικών και λοιπών υποδομών, ώστε να είναι προσπελάσιμος και να λειτουργεί ως χώρος αναψυχής.

Ειδικότερα, κατά μήκος του ευρωπαϊκού ‘περιπατητικού μονοπατιού E4’, το οποίο διασχίζει από δυτικά έως ανατολικά τον ορεινό όγκο της Κρήτης και προεκτείνεται με κάθετες περιπατητικές διαδρομές, επιβάλλεται να ενισχυθούν και να αναβαθμιστούν, με ποιοτικά χαρακτηριστικά, οι υποδομές παροχής υπηρεσιών.

Πέραν των παραπάνω ως ειδικών στόχων για τον ορεινό χώρο της Κρήτης, εντός του ΠΠΧΣΑΑ δίνονται και κάποιες κατευθύνσεις για την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, οι οποίες αναπόφευκτα αναφέρονται στον ορεινό χώρο, καθώς το μεγαλύτερο τμήμα του εμπίπτει σε περιοχές του Δικτύου Natura 2000. Αναλυτικότερα, προωθείται μία ενιαία πολιτική για τη δημιουργία δικτύων ‘φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος’. Απώτερος σκοπός είναι η αντιμετώπιση φαινομένων που εμφανίζονται στις ορεινές ζώνες, όπως αυτό των πληθυσμιακά φθινόντων παραδοσιακών οικισμών.

Για τις περιοχές με ‘φέρουσα ικανότητα φυσικού και πολιτιστικού κεφαλαίου’ προβλέπεται α) η άσκηση αποτελεσματικής πολιτικής για την προστασία και ανάδειξη των στοιχείων του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, στους χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς και αξιόλογους οικισμούς και στα μνημειακά/ιστορικά σύνολα, στους οριοθετημένους αρχαιολογικούς χώρους και στα χαρακτηρισμένα ΤΙΦΚ, β) η κατά προτεραιότητα προώθηση των διαχειριστικών σχεδίων στις ζώνες Natura και SCA, γ) η θέσπιση ειδικών χρηματοδοτικών κινήτρων για τη διατήρηση των παραδοσιακών δραστηριοτήτων, δ) η οριοθέτηση νέων αρχαιολογικών χώρων και η προστασία των σημειακών μνημείων και ΤΙΦΚ, ε) η συνέχιση πρόσθετου χαρακτηρισμού παραδοσιακών οικισμών και μνημειακών/ιστορικών συνόλων και η ανάδειξη και προστασία τους, στ) και τέλος, η λήψη ειδικών μέτρων για τον περιορισμό της αποψίλωσης των δασών και την άσκηση πολιτικών για τη φυσική επέκταση και ανανέωσή τους.

Αναφορά στον ορεινό και ημιορεινό χώρο γίνεται και στον προσδιορισμό των ειδικών περιοχών για την ανάπτυξη του τριτογενή τομέα. Τέτοιες ορίζονται οι ΠΟΑΠΔ ή οι ΠΕΧΠ. Συγκεκριμένα ορίζεται ότι για τις περιοχές των ορεινών και ημιορεινών όγκων δίνεται κατεύθυνση για μια ήπια τουριστική ανάπτυξη μέσω μιας ολοκληρωμένης προγραμματικής παρέμβασης στο συνολικό χωρικό πλέγμα, εμπλουτίζοντας με ειδικές δραστηριότητες τις επιλεγμένες ζώνες, όπως πληροφοριακά κέντρα, μικρά θεματικά μουσεία, οργανωμένους ξενώνες με μετατροπή οικιστικών συνόλων σε μικρές

ξενοδοχειακές μονάδες, ορειβατικά κέντρα και καταφύγια, μικρά αθλητικά, ιππικά και χιονοδρομικά κέντρα, ειδικά θεραπευτήρια, κ.ά. Οι ζώνες αυτές εντοπίζονται ειδικά:

ΠΕ Ηρακλείου: στις ΝΑ παρυφές του Ψηλορείτη και στις ΒΑ περιοχές αυτού, από Φανερωμένη έως Κρουσώνα και στα Αστερούσια, και από Αγ. Μύρωνα έως Δάφνες και από δυτικά από το Λέντα έως τις τρεις Εκκλησιές. Η ευρύτερη περιοχή Βιάννου και η περιοχή ανατολικά του Καστελλίου.

ΠΕ Λασιθίου: στην περιοχή του Ζήρου – Χανδρά - Αγ. Γεωργίου, στην περιοχή Ορεινό - Καβούσι, στην ευρύτερη περιοχή Κριτσά, στην ευρύτερη περιοχή Μάλες - Μεταξοχώρι, στις ΝΑ παρυφές της Δίκτης και στο Οροπέδιο, στην περιοχή ανατολικά της Σητείας και δυτικά του Παλαικάστρου.

ΠΕ Ρεθύμνης: στο όρος Κέδρος, από το Σπήλι έως το Φουρφουρά, έως τις ΝΔ κλιτύες του Ψηλορείτη, στην πάνω λεκάνη του Μυλοπόταμου, από Μονή Αρκαδίου έως Ανώγεια, στις βόρειες κλιτύες του Ψηλορείτη και στους ημιορεινούς όγκους, από Επισκοπή έως Σέλια, με ενσωματωμένους τους πολυπληθείς παραδοσιακούς οικισμούς.

ΠΕ Χανίων: στις ανατολικές παρυφές των Λευκών Ορέων, από Σφακιά έως και δυτικά του δίδυμου Βάμος - Βρύσες και στις δυτικές παρυφές των Λευκών Ορέων, από Σούγια - Οροπέδιο Ομαλού έως και Μεσκλά.

Συμπερασματικά προκύπτει ότι η πορεία μετά την έκδοση του ΠΠΧΣΑΑ δεν ήταν πολύ παραγωγική, με αποτέλεσμα πολλές από τις κατευθύνσεις που δόθηκαν να παρέμειναν στα χαρτιά με την ισχύουσα πραγματικότητα να είναι σε σημαντικό βαθμό διαφορετική.

5.5 ΠΕΠ ΚΡΗΤΗΣ

Σύμφωνα με το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα οι σημαντικότερες ανάγκες της Περιφέρειας συνοψίζονται σε δύο. Η πρώτη αφορά την ενίσχυση των τεχνολογικών υποδομών και την προώθηση της επιχειρηματικότητας, ενώ η δεύτερη αφορά την ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος.

Η περιφέρεια θα πρέπει να αντιμετωπίσει τα έντονα προβλήματα προσπελασιμότητας, να διαφυλάξει και να αξιοποιήσει με βιώσιμο τρόπο τους σημαντικούς περιβαλλοντικούς πολιτιστικούς και τουριστικούς πόρους, ο συνδυασμός των οποίων θα αποτελέσει και το 'ανταγωνιστικό πλεονέκτημα' αυτής. Στο πλαίσιο της χωρικής

θεώρησης του ΠΕΠ, διαμορφώνεται μια διακριτή χωρική διάσταση και πραγματοποιείται προσπάθεια ανάλυσης των ορεινών και αγροτικών δεδομένων που προσδιορίζουν τις ενδοπεριφερειακές ανισότητες στην Περιφέρεια. Ουσιαστικά ένας από τους στόχους γίνεται η ανάπτυξη ενός ισόρροπου και πολυκεντρικού συστήματος οικισμών και μιας νέας σχέσης πόλης-υπαίθρου δίνοντας έμφαση αφενός, στην αξιοποίηση των διαχυτικών επιδράσεων των πόλων ανάπτυξης και αφετέρου, στην υλοποίηση ολοκληρωμένων παρεμβάσεων στις νησιωτικές και στις ορεινές περιοχές της Περιφέρειας.

Σε γενικές γραμμές, οι παράμετροι τις οποίες βασίζει το ΠΕΠ για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας περιλαμβάνουν άμεσα τις ορεινές περιοχές με τον στόχο 'Ανάπτυξη των Ορεινών περιοχών της Περιφέρειας Κρήτης', αλλά κυρίως έμμεσα μέσα από πολιτικές και στόχους που αφορούν την αξιοποίηση του φυσικού και πολιτιστικού αποθέματος που παραμένει αναξιοποίητο, την προώθηση των προϊόντων με ονομασία προέλευσης, των οποίων σημαντικό ποσοστό αποτελούν τοπικά προϊόντα των ορεινών περιοχών, κοκ.

Εξετάζοντας του άξονες προτεραιότητας του ΠΕΠ προκύπτει ότι οι στόχοι και οι αναμενόμενες επιπτώσεις του άξονα 7 είναι αυτοί που έμμεσα μπορεί να θεωρηθεί ότι συμπεριλαμβάνουν και τον ορεινό χώρο της Περιφέρειας. Ο άξονας 7 *'Αειφόρος Ανάπτυξη και Ποιότητα Ζωής στην Περιφέρεια Κρήτης'* έχει ως γενικούς και ειδικούς στόχους τους παρακάτω:

Γενικός Στόχος: Η αναβάθμιση των υποδομών εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, η αειφορική διαχείριση του περιβάλλοντος, και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς να αποτελέσουν τους βασικούς πυλώνες για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της Περιφέρειας Κρήτης. Ο ανωτέρω γενικός στόχος εξειδικεύεται στους ακόλουθους ειδικούς στόχους:

- (1) Προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος.
- (2) Βελτίωση της ποιότητας ζωής κατοίκων με αναβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης, τόσο σε αστικά κέντρα, όσο και σε οικισμούς της υπαίθρου.
- (3) Ανάδειξη και διαχείριση του πολιτισμικού αποθέματος και ένταξή του στη σύγχρονη πολιτιστική ζωή και την εκπαιδευτική διαδικασία.
- (4) Προσέλκυση υψηλού επιπέδου επισκεπτών ιστορικών χώρων/μνημείων.

- (5) Συμπλήρωση-βελτίωση των υποδομών όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης προκειμένου το περιφερειακό εκπαιδευτικό σύστημα να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας.
- (6) Πρόληψη και αντιμετώπιση καταστάσεων υψηλού κινδύνου.
- (7) Ανάδειξη-αναβάθμιση του ρόλου επιλεγμένων αστικών κέντρων με γνώμονα τη βιώσιμη ανάπτυξη και ενοποίηση/συνοχή του γεωγραφικού, κοινωνικού, οικονομικού χώρου της Κρήτης.

Με αναμενόμενες επιπτώσεις τις εξής:

- (1) Ολοκλήρωση των υποδομών που διασφαλίζουν υψηλά ποιοτικά χαρακτηριστικά και την ορθολογική διαχείριση του υδάτινου δυναμικού στα αστικά κέντρα και στην ύπαιθρο της Κρήτης.
- (2) Ολοκλήρωση των υποδομών διαχείρισης λυμάτων και στερεών απορριμμάτων στην Κρήτη.
- (3) Ενδυνάμωση του σύγχρονου πολιτισμού.
- (4) Καλύτερες συνθήκες εκπαίδευσης.
- (5) Αύξηση επισκεπτών ιστορικών χώρων, μουσείων κλπ.
- (6) Διάσωση, προβολή και απόδοση σε χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς, λειτουργώντας υποστηρικτικά στη βαθύτερη γνώση της Κρήτης, στη δημιουργία ίσων ευκαιριών πρόσβασης στα πολιτιστικά αγαθά και στην ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας.
- (7) Ενδυνάμωση των προϋποθέσεων για ανάπτυξη θεματικού τουρισμού.
- (8) Θωράκιση των περιφερειακών και τοπικών αρχών όσον αφορά την πρόληψη και αντιμετώπιση καταστάσεων υψηλού κινδύνου.
- (9) Δημιουργία ενός αποδοτικού και οικονομικά βιώσιμου συστήματος Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης με στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και επισκεπτών της Περιφέρειας.
- (10) Διαφοροποίηση/ανάδειξη/ενδυνάμωση της ταυτότητας των επιλεγμένων πόλεων/περιοχών και ενδυνάμωση των δικτύων συνεργασίας
- (11) Αύξηση της ελκυστικότητας των αστικών περιοχών και της υπαίθρου.

5.6 ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ), η οποία αποτελεί υιοθέτηση της ευρωπαϊκής αγροτικής πολιτικής, διαδραματίζει το ρόλο του προτύπου βάσει του οποίου σχεδιάζεται η εθνική πολιτική γης στον εθνικό αγροτικό χώρο. Ιδιαίτερα ως προς τον αγροτικό ορεινό χώρο τα μέσα τα οποία τείνουν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση των μειονεκτημάτων αυτού συνοψίζονται στην ενίσχυση ορισμένων σύγχρονων ή παραδοσιακών καλλιεργειών, στην ενίσχυση συγκεκριμένων κτηνοτροφικών και δασοκομικών τεχνικών και έργων και στην προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού. (Μιχαηλίδου κ.ά, 2001)

Η αναθεωρημένη ΚΑΠ του 1999 διαφοροποιείται ως προς την παλαιότερη ΚΑΠ, καθώς αλλάζει τα μέτρα πολιτικής γης για τον αγροτικό χώρο. Οι γενικές κατευθύνσεις που δόθηκαν για την ορεινή γεωργία, την κτηνοτροφία και τη δασοπονία συνοψίζονται στην ενίσχυση των νέων επενδύσεων με την ταυτόχρονη εγκατάσταση νέων γεωργών στις περιοχές παρέμβασης, στην παραγωγή και εμπορία ποιοτικών προϊόντων από τις τοπικές ορεινές κοινωνίες, καθώς και στη χρήση φιλοπεριβαλλοντικών γεωργικών πρακτικών. Επιπλέον, αναγνωρίζεται ο πολυλειτουργικός ρόλος των δασών και η ανάγκη για μία ενιαία πολιτική, η οποία θα συμπεριλαμβάνει τη δασοκομία στις υπόλοιπες γεωργικές δραστηριότητες. Συνοπτικά προκύπτει πως η συγκεκριμένη ΚΑΠ στόχευε στην κατάργηση της μονόπλευρης ιδιότητας του αγρότη με την προώθηση ενός νέου αγροτικού μοντέλου ζωής που θα συνδύαζε τις κλασικές δραστηριότητες παραγωγής με αυτές της βιοτεχνίας, της μεταποίησης και του αγροτουρισμού (βλ. Παράρτημα Πίνακες VII και VIII) (European Commission 2000a, b).

Την επόμενη περίοδο η πολιτική γης για την ανάπτυξη του ορεινού αγροτικού χώρου διαρθρώνεται μέσα από το Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης για τον Πρωτογενή τομέα: 2000-2006. Κυρίαρχο θέμα αποτελεί η αναποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων των ορεινών αγροτικών περιοχών, καθώς τα μέτρα που είχαν παρθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή παρέλειπαν τη χωρική διάσταση των προβληματικών ενοτήτων και εφαρμόζονταν ενιαία για όλες τις περιοχές ανεξαρτήτως των ιδιομορφιών τους. Οι βασικότερες κατευθύνσεις για το διάστημα εκείνο εστιάστηκαν σε εξισωτικές αποζημιώσεις, ως αντιστάθμισμα της απώλειας εισοδήματος από των μόνιμων φυσικών μειονεκτημάτων, στην πρόωρη συνταξιοδότηση για βελτίωση της ηλικιακής σύνθεσης των γεωργών, στην προώθηση των συγκομιζόμενων ζωοτροφών για αυτοκατανάλωση,

ενώ ως μία από τις βασικές αρχές της αγροτικής πολιτικής ήταν η προώθηση του πολυλειτουργικού χαρακτήρα της γεωργίας. Παράλληλα επιδιώκεται και η αναδιάρθρωση του μεγέθους των εκμεταλλεύσεων μέσα από τη θεσμοθέτηση ελάχιστου μεγέθους αγροτεμαχίων. Ωστόσο η αγροτική πολιτική φαίνεται να μην προσαρμόζεται στα ελληνικά δεδομένα των ορεινών περιοχών, αφού το μέσο μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι αρκετά μικρότερο από αυτό που τίθεται ως ελάχιστο. Τέλος, εισάγονται στη αγροτική πολιτική τα 'γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα' ευνοώντας τις περιοχές εκείνες που αναπτύσσουν βιολογική γεωργία και κτηνοτροφία (ορεινές, νησιωτικές και μειονεκτικές). (Υπουργείο Γεωργίας, 1999)

Την τελευταία προγραμματική περίοδο (4^η) μέσω του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2007-2013 αναγνωρίστηκαν τα δομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ορεινές, μειονεκτικές και νησιωτικές περιοχές, γι' αυτό και συμπεριλήφθηκαν μέτρα στήριξης και ανάπτυξης ειδικά για τις περιοχές αυτές. Ιδιαίτερα οι περιοχές όπως η Κρήτη που ο χαρακτήρας είναι τόσο νησιωτικός όσο και ορεινός, η συνέχιση άσκησης της γεωργικής δραστηριότητας αποτελεί μία πρόκληση, γι' αυτό και χρήζουν ξεχωριστής αντιμετώπισης.

Στο ΠΑΑ 2007-2013 οι παρεμβάσεις που προτείνονται στο πλαίσιο εφαρμογής του στρατηγικού στόχου προσανατολίζονται στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία βασικών υποδομών, καθώς και στην προώθηση της διαφοροποίησης της τοπικής οικονομίας και της ποιότητας ζωής για τη δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης και προϋποθέσεων οικονομικής ανάπτυξης. Ειδικότερα επιδιώκεται η αναστροφή των δυσμενών τάσεων της πληθυσμιακής συρρίκνωσης και της εγκατάλειψης των ορεινών περιοχών, των οποίων η τοπική οικονομία εξαρτάται άμεσα από τον πρωτογενή τομέα, καθώς και η προστασία και ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των περιοχών της υπαίθρου που θα συμβάλλουν στη βελτίωση της ελκυστικότητας, ως περιοχές κατοίκησης και προσέλκυσης επενδύσεων. Συμπληρωματικά με τα παραπάνω, η ολοκληρωμένη τοπική ανάπτυξη θα πρέπει να ταυτιστεί με την 'εκ των κάτω' προσέγγιση, προωθώντας τον συμμετοχικό προγραμματισμό και την κινητοποίηση των τοπικών φορέων και του τοπικού πληθυσμού (ΥπΑΑΤ, 2012).

Αναλυτικότερα, στο πλαίσιο της ΠΑΑ 2007-2013 υλοποιούνται άξονες και μέτρα τα οποία είτε έχουν αποκλειστικά ως περιοχές παρέμβασης τις ορεινές και μειονεκτικές

περιοχές της χώρας, είτε τις περιλαμβάνουν στις διατάξεις τους μαζί με άλλες αγροτικές περιοχές. Συνοπτικά προκύπτει πως η αγροτική πολιτική για την περίοδο αυτή εστιάζεται πρώτον, στην ποιότητα ζωής των αγροτικών περιοχών και στη διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας τους (3^{ος} άξονας), καθώς έξι από τα μέτρα του άξονα αυτού αφορούν τις ορεινές περιοχές. Δευτερεύουσα κατεύθυνση αποτελεί η βελτίωση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου (2^{ος} άξονας), η οποία διαρθρώνεται μέσα από πέντε μέτρα για τον ορεινό χώρο, και τέλος, ο άξονας της ανταγωνιστικότητας αποτελεί τον τρίτο βασικότερο για τις ορεινές περιοχές περιλαμβάνοντας τρία μέτρα (ΥπΑΑΤ, 2012).

Πίνακας 4 Άξονες και μέτρα του ΠΑΑ 2007-2013 που εφαρμόζονται αποκλειστικά ή κύρια σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές

Άξονας	Μέτρα*
1ος : Ανταγωνιστικότητα	112: Εγκατάσταση νέων γεωργών
	121: Εκσυγχρονισμός γεωργικών εκμεταλλεύσεων
	123Α: Αύξηση της αξίας των γεωργικών προϊόντων
	123Β: Αύξηση της αξίας δασοκομικών προϊόντων
2ος: Βελτίωση περιβάλλοντος και Υπαίθρου	211: Ενισχύσεις στους γεωργούς ορεινών περιοχών για φυσικά μειονεκτήματα
	213: Ενισχύσεις γεωργών που ασκούν γεωργική δραστηριότητες σε περιοχές Natura 2000
	214: Γεωργοπεριβαλλοντικές ενισχύσεις
	216: Στήριξη για μη παραγωγικές επενδύσεις
	Υπομέτρο 1: Συνοδευτικές δράσεις για την προστασία της άγριας ζωής
3ος: Ποιότητα ζωής και διαφοροποίηση αγροτικής οικονομίας	226: Αποκατάσταση του δασοκομικού δυναμικού και εισαγωγή δράσεων πρόληψης
	311: Διαφοροποίηση προς μη γεωργικές δραστηριότητες – απόκτηση εναλλακτικών εισοδημάτων
	312: Στήριξη της δημιουργίας και ανάπτυξης πολύ μικρών επιχειρήσεων
	313: Ενθάρρυνση τουριστικών δραστηριοτήτων
	321: Βασικές υπηρεσίες για την οικονομία και τον αγροτικό πληθυσμό
	322: Ανακαίνιση και ανάπτυξη χωριών
323: Διατήρηση και αναβάθμιση αγροτικής κληρονομιάς	

* Τα Μέτρα θα υλοποιηθούν σε γεωγραφικά οριοθετημένες περιοχές παρέμβασης, οι οποίες θα είναι κυρίως ορεινές και μειονεκτικές σύμφωνα με το Άρθρο 50 του Καν. 1698/2005

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΥπΑΑΤ, 2012

Συμπερασματικά, με βάση την αγροτική πολιτική της τελευταίας περιόδου υλοποιούνται άξονες και μέτρα τα οποία εστιάζουν, είτε έμμεσα, είτε άμεσα στις ορεινές, μειονεκτικές και νησιωτικές περιοχές της χώρας. Συνολικά παρατηρείται ότι τα μέτρα αυτά στην πλειοψηφία τους και σε σημαντικό βαθμό ως προς το περιεχόμενό

τους επαναλαμβάνονται και κατά τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους συνεισφέροντας σημαντικά κονδύλια στις περιοχές που ο γεωγραφικός τους χαρακτήρας τις κατατάσσει σε μειονεκτική θέση, ως προς άλλες περιοχές της χώρας. Όμως παρ' όλες τις προσπάθειες, η κατάσταση των ορεινών περιοχών και δη αυτών που εξετάζονται στην παρούσα εργασία δε διαφοροποιείται ριζικά ως προς την ποιότητα ζωής των κατοίκων και τη βελτίωση της οικονομικής βάσης των κοινωνιών αυτών. Το γεγονός αυτό προκύπτει από την αποσπασματική αντιμετώπιση του ορεινού χώρου από επιμέρους τομεακά προγράμματα και όχι από μία εις βάθος επεξεργασμένη πολιτική προσαρμοσμένη ειδικά στην ποικιλομορφία και την πολυπλοκότητα του χώρου αυτού.

5.7 ΣΥΝΟΨΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΩΝ ΧΩΡΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΟΡΕΙΝΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Οι ορεινές περιοχές της Κρήτης, όπως αποδείχτηκε και από την προηγούμενη ανάλυση, εμφανίζουν μία μοναδική ποικιλομορφία στα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους. Γι' αυτό για την ανάπτυξή τους χρειάζεται ξεχωριστή αντιμετώπιση βάσει των ιδιαιτεροτήτων τους. Σταδιακά με την πάροδο του χρόνου έγινε η πρώτη προσπάθεια μέσω της αναγνώρισης του γεγονότος ότι οι γεωγραφικές μειονεξίες είναι αυτές οι οποίες περιορίζουν τις δυνατότητες των ορεσίβιων και επιδρούν αρνητικά στα εισοδήματά τους και στη διαμόρφωση των διαφόρων κοστών.

Μέχρι σήμερα, πολλά τομεακά προγράμματα χάραξαν πολιτικές ανάπτυξης για τις ορεινές περιοχές με ποικίλους στόχους. Τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού που κατοικεί στον ορεινό χώρο, τη διαφοροποίηση της οικονομικής τους βάσης, την αναβάθμιση των βασικών υποδομών για να αρθούν τα δομικά εμπόδια, τη συγκράτηση και προσέλκυση μόνιμου πληθυσμού για την αντιμετώπιση της πληθυσμιακής συρρίκνωσης κ.ο.κ.

Ωστόσο, παρά ορισμένων εστιασμένων προσπαθειών που δεν υλοποιήθηκαν ποτέ, όπως το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Ορεινό Χώρο του 2004, ο υπερκείμενος σχεδιασμός ορίζει γενικού τύπου κατευθύνσεις (ΥπΠΕΧΩΔΕ, 2004). Κατευθύνσεις οι οποίες αδυνατούν να αποτελέσουν το βασικό υπόβαθρο για μία ολοκληρωμένη, βιώσιμη ανάπτυξη του ορεινού χώρου. Τα επιμέρους Ειδικά πλαίσια αγγίζουν επιφανειακά το ζήτημα της ανάπτυξης του χώρου αυτού και δη

των ορεινών περιοχών που εντοπίζονται στο νησιωτικό χώρο και αποτελούν τη δυσκολότερη υποπερίπτωση.

Έμφαση δίνεται κυρίως στην περαιτέρω ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου (μέσα από το αντίστοιχο ειδικό χωροταξικό πλαίσιο για τον τουρισμό), τομέας ο οποίος δε διαθέτει τη δυνατότητα αυτόνομος να επιλύσει ριζικά τα αναπτυξιακά ζητήματα που έχουν προκύψει και των οποίων η κατάσταση δυσχεραίνεται και εντείνεται από τις ατυχείς οικονομικές συγκυρίες που αντιμετωπίζει η χώρα. Πέραν του τομέα όμως του τουρισμού, οι κατευθύνσεις για τις ΑΠΕ στις εξεταζόμενες περιοχές παραμένουν σε ακαθόριστο επίπεδο εξέλιξης, ενώ ο άναρχος συνωστισμός αυτών σε ορισμένες περιοχές τείνει να δημιουργεί προβλήματα, τόσο διαχείρισης, όσο και περιβαλλοντικής υποβάθμισης (κυρίως αλλοίωσης του τοπίου).

Σε περιφερειακό επίπεδο πραγματοποιείται μία προσπάθεια αξιοποίησης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του νησιού, περιλαμβάνοντας και το πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό ορεινό περιβάλλον, το οποίο χρήζει προστασίας και ανάδειξης. Διατυπώνεται μία συνολική στρατηγική για την Περιφέρεια η οποία τυγχάνει να θέτει ως κυρίαρχα ζητήματα την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μειονεκτικότερες περιοχές του νησιού, όπως τα ορεινά και τα νότια παράλια.

Από την άλλη πλευρά, το ΠΕΠ Κρήτης εστιάζει σε ζητήματα τεχνολογικής αναβάθμισης των υποδομών, προώθησης της επιχειρηματικότητας και ποιοτικής αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος. Στόχοι οι οποίοι είναι εύκολα πραγματοποιήσιμοι στις δυναμικότερες ζώνες του νησιού σε αντίθεση με τις ορεινές περιοχές που χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης λόγω των γνωστών ιδιαιτεροτήτων τους. Η προσπελασιμότητα του ορεινού χώρου και η διαφύλαξη των φυσικών του πόρων παραμένουν προτεύοντα αγκάθια της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Όσον αφορά τις αγροτικές πολιτικές, παρατηρήθηκε ότι πληθώρα μέτρων είτε αναφέρεται και περιλαμβάνει αποκλειστικά τον ορεινό αγροτικό χώρο, είτε αναφέρεται σε ορισμένα γνωρίσματά του τα οποία χρήζουν ενίσχυσης. Το γεγονός αυτό μπορεί να αιτιολογηθεί αν ληφθεί υπόψη πως τα $\frac{3}{4}$ του αγροτικού χώρου εντοπίζονται σε ορεινές περιοχές (ΥπΑΑΤ, 2012). Οι πολιτικές αυτές ενισχύουν τους ορεινούς αγροτικούς πληθυσμούς, με βασικότερο στόχο τη συνέχιση άσκησης της γεωργικής δραστηριότητας και παράλληλη προώθηση της πολυαπασχόλησης του αγρότη με άλλες συμπληρωματικές δραστηριότητες. Ωστόσο για ακόμη μία φορά, πρόκειται για

πολιτικές οι οποίες δρουν οριζόντια με αποτέλεσμα να παραλείπουν ορισμένα κρίσιμα ζητήματα που αφορούν τον ορεινό χώρο.

Γενικά, προκύπτει πως οι επιμέρους πολιτικές από τα επιμέρους τομεακά σχέδια αδυνατούν να αντιληφθούν και να αντιμετωπίσουν τον ορεινό χώρο ως ένα ξεχωριστό κεφάλαιο με ξεχωριστά χαρακτηριστικά. Ως αποτέλεσμα απορρέει η αδυναμία αντιμετώπισης των ορεινών περιοχών, ως περιοχών μιας υπόστασης, έτσι ώστε να σχεδιαστεί ο αναπτυξιακός ορίζοντας για αυτές με κύρια βλέψη τη διάχυση της ανάπτυξης από τα παράλια μέχρι και τον ορεινότερο οικισμό.

Ως εκ τούτου, διαφαίνεται η αδυναμία εξέλιξης του ορεινού χώρου παρ' όλες τις πολιτικές που τον έχουν συμπεριλάβει έως σήμερα στα αναπτυξιακά σχέδια τους, καθώς δεν υπήρξε ποτέ συνέργεια μεταξύ των διαφορετικών τομέων. Γιατί σε περιπτώσεις χώρου όπως αυτήν, η οριζόντια αντιμετώπιση δεν οδηγεί πάντοτε στα επιθυμητά αποτελέσματα σε αντίθεση με μία κάθετη προσέγγιση η οποία δύναται να εκκινήσει αποτελεσματικά την αναπτυξιακή διαδικασία.

6. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

6.1 ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΕΙΝΟ ΧΩΡΟ

Λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση του προηγούμενου κεφαλαίου, ο ορεινός χώρος χαρακτηρίζεται από αναποτελεσματικές συνθήκες απόδοσης και ανταγωνιστικότητας σε όλους τους τομείς, ενώ το βασικότερο πρόβλημά του παραμένει το χαμηλό εισόδημα σε σχέση με τις πεδινότερες περιοχές. Οι παρεμβάσεις του παρελθόντος ενίσχυσαν τις ορεινές κοινότητες προσωρινά, γεγονός το οποίο λειτούργησε πολλές φορές εις βάρος της βιωσιμότητας των πόρων των περιοχών αυτών. Γενικά, τα περισσότερα μέτρα που λήφθηκαν για τη βελτίωση της κατάστασης του ορεινού χώρου λόγω της αποσπασματικότητας τους και της έλλειψη συνέργειας μεταξύ των διαφόρων τομέων ανάπτυξης, δεν επέφεραν την αναμενόμενη αναδιάρθρωση και αυτονόμηση της οικονομικής βάσης. Βάση, της οποίας η δημιουργία θα είχε τη δυνατότητα αναζωογόνησης των περιοχών αυτών.

Η διερεύνηση και η αντιμετώπιση όλων των διαστάσεων και των παραγόντων που διαμορφώνουν και επηρεάζουν τον ορεινό χώρο απαιτεί ένα μοντέλο ολοκληρωμένης διαχείρισης για την επίλυση προβλημάτων, όπως της διάρθρωσης του πληθυσμού και της αντιμετώπισης των συμπτωμάτων γήρανσης αυτού. Την αδυναμία συγκράτησης του γηγενή πληθυσμού ενισχύει η έλλειψη βασικών υποδομών, η οποία συνεπάγεται χαμηλό επίπεδο διαβίωσης με περαιτέρω επεκτάσεις στην έξοδο του νεότερου πληθυσμού προς τις δυναμικότερες ζώνες, όπου η παρεχόμενη ποιότητα ζωής και οι ευκαιρίες απασχόλησης είναι καλύτερες.

Συνεργιστικά επιδρά και η έλλειψη τεχνικής και κοινωνικής υποδομής, με έμφαση το ανεπαρκές οδικό δίκτυο και το πρόβλημα της προσπελασιμότητας, τα οποία αποτελούν κρίσιμα εμπόδια στη διεξαγωγή της εμπορικής δραστηριότητας, για την οποία τα κόστη έκβασής της παραμένουν αρκετά υψηλά. Δραστηριότητα η οποία μέσα από την ανάπτυξη των δράσεων της δύναται να συγκρατήσει τον τοπικό πληθυσμό και να προσελκύσει νέο, εξασφαλίζοντας ένα ικανοποιητικό εισόδημα και μία καλύτερη ποιότητα ζωής για τους κατοίκους, εκκινώντας ικανοποιητικά την αναπτυξιακή διαδικασία για τις περιοχές αυτές. Όλα αυτά αποτελούν ζητήματα, τα οποία

αναδεικνύουν τις δυσμενείς μελλοντικές τάσεις και προοπτικές των ορεινών περιοχών σε περίπτωση απραξίας των αρμόδιων φορέων χωρικού σχεδιασμού και ανάπτυξης.

Από την άλλη πλευρά όμως, οι προοπτικές αναστροφής της αρνητικής αυτής κατάστασης μπορούν να λάβουν και θετικές διαστάσεις και να αποτελέσουν τη βάση μιας συστηματικής προσπάθειας με στόχο την ανάπτυξη μέσα από τη διατήρηση του πληθυσμού και την τόνωση της τοπικής οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, η απουσία οικονομικής ανάπτυξης και το αναλλοίωτο του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, δημιουργούν ευκαιρίες για μια ολοκληρωμένη, αειφορική και βάσει σχεδιασμού πρόταση ανάπτυξης. Παράγοντας όμως ο οποίος πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη, είναι ότι ακόμα και οι μικρές απομονωμένες ορεινές οικονομίες διαθέτουν συγκριτικό πλεονέκτημα για να ανταγωνιστούν τις δυναμικότερες οικονομίες και αυτό βασίζεται στην ποιοτική οδό και όχι στα μεγέθη.

Αβίαστα προκύπτει πως το εθνικό πρότυπο ανάπτυξης που υιοθετήθηκε στο παρελθόν αδυνατούσε να ενσωματώσει τις τοπικές ιδιαιτερότητες και τα προβλήματα απομόνωσης, τα οποία απαιτούσαν ειδικές αναπτυξιακές πολιτικές. Οι πρωτοβουλίες και τα προγράμματα που εφαρμόστηκαν είχαν αρκετά αποτελέσματα δε μπόρεσαν, όμως, να φτάσουν τα επιθυμητά επίπεδα και να συντελέσουν σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές στις ορεινές περιοχές, καθώς εκτελέστηκαν αποσπασματικά χωρίς κεντρικό ή περιφερειακό σχεδιασμό ή κάποια προοπτική διεπιστημονικής προσέγγισης (Τσιπτήρας, 2001).

Όλα τα παραπάνω συντελούν στην ανάπτυξη μίας ολοκληρωμένης πολιτικής εξειδικευμένης στον ορεινό χώρο ή οποία θα συγκεράζει όλους τους επιμέρους τομείς και θα οργανώνεται κάθετα ενσωματώνοντας τις τοπικές ιδιαιτερότητες των ορεινών κοινοτήτων για να επιτύχει μία ολιστική παρέμβαση στην αναπτυξιακή πορεία των ορεινών περιοχών. Βασική προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου αυτού, αποτελεί ο συντονισμός των θεσμικών και διοικητικών οργάνων, τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού και εφαρμογής, όσο και σε επίπεδο παρακολούθησης και έγκαιρης παρέμβασης.

6.2 ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ

Ως διακεκριμένος στόχος που διέπει τις αναπτυξιακές πολιτικές που προτείνονται στο παρόν κεφάλαιο είναι η προώθηση της αειφόρου, ισόρροπης και διαρκούς ανάπτυξης των εξεταζόμενων περιοχών, σύμφωνα με τις οικονομικές, κοινωνικές και φυσικές

ιδιαιτερότητές τους. Η αειφόρος ανάπτυξη των ορεινών περιοχών δύναται να λειτουργήσει ως εργαλείο χωρικών μετασχηματισμών στην κατεύθυνση οργάνωσης του χώρου και της περιφερειακής συνοχής. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται οι ακόλουθοι επιμέρους στόχοι:

1. Εξασφάλιση της **εσωτερικής συνοχής** στην Περιφέρεια, με τη συγκράτηση του πληθυσμού του εξεταζόμενου χώρου, την εξάλειψη των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων όσον αφορά τις οικονομικές δραστηριότητες, τους παραγωγικούς τομείς και τις υποδομές, εστιάζοντας σε αυτές που ευνοούν περισσότερο τις πεδινότερες περιοχές από τις πάσχουσες ορεινές.
2. **Άρση της απομόνωσης** του ορεινού χώρου με την ενίσχυση της εξωστρέφειας αυτού. Ανάδειξη και αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και παράλληλη συμπληρωματική διασύνδεσή τους με τον ευρύτερο οικονομικό-λειτουργικό χώρο της Περιφέρειας, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η προώθηση επενδύσεων, ανθρώπινων πόρων και οικονομικών ενισχύσεων.
3. **Προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού ορεινού περιβάλλοντος** μέσα από τη διαφύλαξη και τη συνετή διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, του τοπίου, της βιοποικιλότητας, των προστατευομένων περιοχών και των δασικών εκτάσεων, ως καίρια φυσικά πλεονεκτήματα που χαρακτηρίζουν τις περιοχές αυτές.
4. **Αύξηση της ανταγωνιστικότητας** του ορεινού χώρου μέσω του αναπροσανατολισμού της τοπικής οικονομίας και της προσαρμογής της στις διεθνείς εξελίξεις υπό βιώσιμους όρους..
5. **Αύξηση της ελκυστικότητας** των ορεινών περιοχών, μέσα από την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής, την ενίσχυση της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής και τη βελτίωση προσπελασιμότητας. Με αυτόν τον τρόπο δύναται οι περιοχές αυτές να καταστούν ικανές για την προσέλκυση ανάλογων επενδύσεων και την άσκηση οικονομικών δραστηριοτήτων και κατ' επέκταση, την προσέλκυση μόνιμου πληθυσμού και επισκεπτών.
6. **Αξιοποίηση και δραστηριοποίηση των αναπτυξιακών φορέων** με σκοπό την ενιαία και ολοκληρωμένη διαχείριση των ορεινών περιοχών σε συνεργασία με τον ορεινό πληθυσμό.

6.3 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Για μία ολοκληρωμένη θεώρηση και αντιμετώπιση του ορεινού χώρου της Κρήτης, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, υιοθετούνται πέντε βασικοί αναπτυξιακοί άξονες με βάση τους οποίους θα αναλυθούν οι προτεινόμενες πολιτικές. Αυτοί συνοψίζονται στη **χωρική συνοχή και οργάνωση**, στην **κοινωνική συνοχή**, στην **οικονομική ανάπτυξη**, στην **προστασία του περιβάλλοντος** και στους **μηχανισμούς διαβούλευσης**. Μέσω του πίνακα που ακολουθεί φαίνεται η διάρθρωση των αξόνων πολιτικής.

Πίνακας 5 Αναπτυξιακοί άξονες βάσει των οποίων θα αναλυθούν οι προτεινόμενες πολιτικές

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ	
ΑΞΟΝΑΣ 1 – ΧΩΡΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	ΑΞΟΝΑΣ 2 – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Παραγωγή ▪ Οικιστικό δίκτυο ▪ Υποδομές διασύνδεσης ή μεταφορικές υποδομές 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Συγκράτηση πληθυσμού ▪ Ο ρόλος της γυναίκας και των νέων ▪ Κοινωνικές και διοικητικές υποδομές
ΑΞΟΝΑΣ 3 – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	ΑΞΟΝΑΣ 4 – ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Πρωτογενής τομέας ▪ Πρότυπο παραγωγής ▪ Εκσυγχρονισμός και καινοτομία ▪ Εναλλακτικός τουρισμός ▪ Ενίσχυση επιχειρηματικότητας ▪ ΑΠΕ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Φυσικό περιβάλλον ▪ Πολιτιστικοί πόροι ▪ Ορεινό αγροτικό τοπίο ▪ Διαχείριση της γης
ΑΞΟΝΑΣ 5 – ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ	

Πηγή Ιδία επεξεργασία

6.3.1 ΑΞΟΝΑΣ 1 – ΧΩΡΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΕ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Σύμφωνα με τον Οικονόμου (2009), η έννοια της χωρικής ολοκλήρωσης λειτουργεί σε δύο επίπεδα. Η μία περίπτωση είναι η εύρεση της περιοχής μέσα στην οποία ολοκληρώνεται ένας παραγωγικός κλάδος ή μία οικονομική δραστηριότητα, ενώ η

δεύτερη περίπτωση είναι η μελέτη της ολοκλήρωσης μίας συγκεκριμένης περιοχής. Η ολοκλήρωση επιτυγχάνεται μέσα από τις εξής παραμέτρους:

- Την ολοκλήρωση της παραγωγής μέσα στην περιοχή
- Την αλληλεπίδραση εντός του οικιστικού δικτύου της περιοχής
- Τη διασφάλιση της σύνδεσης όλων των τμημάτων της περιοχής

Παραγωγή

Σε πρώτο στάδιο στο επίπεδο της εξεταζόμενης περιοχής βρέθηκαν οι παραγωγικοί τομείς που είναι αδύναμοι και χρήζουν ενίσχυσης. Πιο συγκεκριμένα, προέκυψε από την ανάλυση ότι διαρθρωτικά αδύναμος είναι ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, παρόλο που αποτελεί ένα από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των ορεινών περιοχών. Ο δευτερογενής τομέας δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος, ενώ ο τριτογενής αναπτύσσεται με αργούς ρυθμούς στρεφόμενος ως επί των πλείστων στην κατεύθυνση του τουρισμού. Για την ολοκλήρωση της παραγωγής εντός του ορεινού χώρου προτείνεται η ενίσχυση των προβληματικών τομέων και προωθείται η σύνδεση των παραγωγικών κλάδων με απώτερο σκοπό την επίτευξη της καθετοποίησης της παραγωγής. Ωστόσο, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην εφαρμογή των πολιτικών που στοχεύουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, έτσι ώστε να εφαρμοστούν με το βιωσιμότερο τρόπο θέτοντας ως κύρια προτεραιότητα τις τοπικές ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής.

Οικιστικό δίκτυο

Έχει αποδειχτεί ότι η διοικητική κατάτμηση συνιστά συχνά μειονέκτημα για τις ορεινές περιοχές έχοντας συμβάλλει ιστορικά στην εξασθένηση της χωρικής, οικονομικής και κοινωνικής συνοχής τους. Η εξασθένηση αυτή συνδέεται πολλές φορές άμεσα με τις δυσκολίες αναπαραγωγής και βιωσιμότητας των περισσότερων οικισμών. Προκύπτει λοιπόν, η ανάγκη για διευρυμένες ζώνες του ορεινού χώρου που θα ξεπερνούν τα διοικητικά όρια με στόχο τη συλλογική αντιμετώπιση των προβλημάτων στους τομείς του περιβάλλοντος, των παραγωγικών συστημάτων και του κοινωνικού εξοπλισμού (Γούσιος, 1999).

Στο πλαίσιο της επιδίωξης αυτής, εμφανίζεται η αναγκαιότητα οργάνωσης του οικιστικού δικτύου με τέτοιο τρόπο ώστε να προωθηθούν ίσες ευκαιρίες για μια ισόρροπη ανάπτυξη, τόσο για τις ορεινές, όσο και για τις παράκτιες περιοχές. Το

περιεχόμενο της πρότασης πολιτικής για το οικιστικό δίκτυο αφορά το ρόλο και τη λειτουργία των ορεινών οικιστικών κέντρων στο συνολικό δίκτυο της Περιφέρειας. Η πρόταση εστιάζει στη μεταρρύθμιση του υφιστάμενου σχεδίου ‘Καλλικράτης’ ως προς το δίκτυο των ορεινών οικισμών και την οργάνωση αυτού με τελείως διαφορετική λογική. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται να οργανωθούν οι ‘καλλικρατικοί’ δήμοι γύρω από τα ορεινά σύνολα οικισμών, ανά περίπτωση, δημιουργώντας έτσι, τις προαναφερθείσες διευρυμένες ζώνες του ορεινού χώρου.

Επιδίωξη της πολιτικής αυτής είναι η επιλογή των ορεινών κέντρων ως εστιών διάχυσης αναπτυξιακών επιδράσεων στην ευρύτερη τοπική οικονομία αποφέροντας σημαντικά οφέλη από την απεξάρτηση των ορεινών κοινοτήτων από τα οικιστικά κέντρα των παράλιων. Η ενίσχυση των οικιστικών κέντρων δύναται να πραγματοποιηθεί μέσω της βελτίωσης των βασικών υποδομών και του εκσυγχρονισμού των διασυνδέσεων. Πρόκειται για μία θεωρητική προσέγγιση ανεφάρμοστη τη δεδομένη χρονική περίοδο, που αξίζει όμως μελλοντικά να μελετηθεί, καθώς ο προσδιορισμός και η θεσμοθέτηση ζωνών για την εφαρμογή συγκεκριμένων τοπικών χωροταξικών και αναπτυξιακών πολιτικών στην κλίμακα αυτών των ‘διευρυμένων χωρο-εδαφικών ενοτήτων’, αποτελεί μία ουσιαστική ενέργεια στήριξης των τοπικών αναπτυξιακών πρωτοβουλιών, προωθώντας λύσεις σε μία πληθώρα ζητημάτων (Γούσιος, 1999).

Υποδομές διασύνδεσης ή μεταφορικές υποδομές

Για την επίτευξη ενός επιθυμητού επιπέδου χωρικής ολοκλήρωσης, απαραίτητη κρίνεται και η ενίσχυση των διασυνδέσεων, τόσο μεταξύ των ορεινών περιοχών, όσο και μεταξύ των ορεινών με τις παράκτιες δυναμικότερες περιοχές. Στόχος είναι να μην υφίστανται ορεινές περιοχές απομονωμένες και αποκομμένες από την υπόλοιπη περιφέρεια, έτσι ώστε να είναι εφικτότερη η οικονομική ανάπτυξη και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των περιοχών αυτών. Διότι μέσω της ισορροπίας μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ολοκλήρωσης σε συνδυασμό με την άμβλυνση των σημαντικών χωρικών ανισοτήτων, επιτυγχάνεται η χωρική συνοχή (Οικονόμου, 2009).

Παράμετρος καίριας σημασίας για την επίτευξη χωρικής συνοχής, λοιπόν, αποτελούν οι υποδομές και οι μεταφορές. Ο νησιωτικός και ταυτόχρονα ορεινός χαρακτήρας της Περιφέρειας δημιουργεί την ανάγκη για βελτίωση, ολοκλήρωση και ενοποίηση των υποδομών, όπως αυτών του ΒΟΑΚ, ΝΟΑΚ, των Κάθετων Αξόνων, των λιμανιών και

των αεροδρομίων. Η βελτίωση των δυνατοτήτων πρόσβασης στα ορεινά κέντρα και κατ' επέκταση στις ορεινές περιοχές μέσα από την ολοκλήρωση των βασικών οδικών υποδομών, δύναται να επιτύχει την ενοποίηση και τη διάχυση της ανάπτυξης από τις δυναμικότερες παραλιακές ζώνες προς τα λιγότερο ανεπτυγμένα ορεινά σύνολα¹⁰.

Πιο συγκεκριμένα, μέσω της εξειδίκευσης του ρόλου των λιμανιών δύναται να διασφαλιστούν και οι συμπληρωματικές υποδομές που θα ενισχύσουν την ορεινή αγροτική οικονομία. Αυτό θα συμβεί με την διευκόλυνση της εξαγωγής των τοπικών προϊόντων διαθέτοντάς τα γρηγορότερα και οικονομικότερα και εκτός νησιού. Από την άλλη πλευρά, η βελτίωση της πρόσβασης στις ορεινές περιοχές ευνοεί και τον κλάδο του τουρισμού με βλέψεις για διάχυση αυτού από την παράκτια ζώνη στην ορεινή ενδοχώρα. Συμπληρωματικά με τα παραπάνω, μπορεί να δράσει μία εστιασμένη αναβάθμιση του επαρχιακού οδικού δικτύου που θα συνδέει ζώνες έντονης παραγωγικής δραστηριότητας του πρωτογενή τομέα, θα διευκολύνει την πρόσβαση σε ζώνες τουριστικής ανάπτυξης και θα ενισχύει την εσωτερική συνοχή των δήμων.

6.3.2 ΑΞΟΝΑΣ 2 – ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ

Μία από τις βασικές συνιστώσες της αειφόρου ανάπτυξης του ορεινού χώρου είναι και η κοινωνική συνοχή, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με τη συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού, την ενίσχυση του ρόλου των πιο περιθωριοποιημένων ομάδων, όπως των γυναικών και των νέων, αλλά και την ενίσχυση των κοινωνικών και διοικητικών υποδομών. Οι παράμετροι αυτοί αποτελούν και τις σημαντικότερες προκλήσεις για άρση της κοινωνικής απομόνωσης και βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων.

Συγκεκριμένα, όπως προέκυψε και από την ανάλυση, οι αρνητικές δημογραφικές εξελίξεις των τελευταίων χρόνων του ορεινού πληθυσμού αποτελούν δυσοίωνο παράγοντα για την ανάπτυξη της οικονομίας, προμηνύοντας έτσι φαινόμενα κοινωνικής αποσταθεροποίησης, αλλά και πληθυσμιακής ερήμωσης. Επομένως, βασική αναπτυξιακή στρατηγική αποτελεί η επίτευξη του στόχου της κοινωνικής συνοχής με

¹⁰ Ωστόσο, προσοχή πρέπει να δοθεί στην παράμετρο της 'βιώσιμης' προσπελασιμότητας, έτσι ώστε αφενός να αρθούν οι περιοριστικοί παράγοντες που καταστούν τους ορεινούς όγκους απροσπέλαστους, αλλά αφετέρου να υπάρξει πρόνοια για την πιθανή μαζική επέλαση επισκεπτών, οχημάτων κλπ. με ότι συνέπειες αυτό συνεπάγεται.

την ανατροπή των δυσμενών εξελίξεων και εν τέλει τη συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού, ο οποίος αποτελεί τον βασικότερο κινητήριο μοχλό της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Συγκράτηση πληθυσμού

Η συγκράτηση του πληθυσμού μπορεί να επιτευχθεί με την προώθηση των παρακάτω πολιτικών.

- Διεύρυνση των δυνατοτήτων συμπληρωματικής απασχόλησης με πιλοτικές ενέργειες αυτοτροφοδοτούμενης ανάπτυξης.
- Ενίσχυση της προσπελασιμότητας, μέσω της ενίσχυσης των μεταφορικών υποδομών.
- Ανάπτυξη δικτύων τηλεματικής για τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε υπηρεσίες διοίκησης, υγείας και εκπαίδευσης.
- Επέκταση τηλεπικοινωνιακών δικτύων στον ορεινό χώρο.
- Εξασφάλιση άμεσης πρόσβασης σε υποδομές υγείας σε επίπεδο ‘καλλικρατικού’ δήμου.
- Σταδιακή αναβάθμιση υποδομών εκπαίδευσης σε επίπεδο ‘καλλικρατικού δήμου’, σύμφωνα με την εξέλιξη του μαθητικού δυναμικού.
- Διασφάλιση των βασικών υπηρεσιών πρόνοιας σε επίπεδο ‘καλλικρατικού’ δήμου.
- Διεύρυνση των λειτουργιών των μικρότερων αστικών κέντρων του ορεινού χώρου μέσω της δημιουργίας υποστηρικτικών υποδομών εμβέλειας, όπως ενίσχυση των διοικητικών υπηρεσιών και στελέχωση με ειδικευμένο προσωπικό με στόχο να υποβοηθηθεί η συνεργασία των πόλεων και της υπαίθρου.

Ο ρόλος της γυναίκας και των νέων

Για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής βασική συνισταμένη αποτελεί και η ενίσχυση του ρόλου των πιο περιθωριοποιημένων ομάδων, όπως αυτού των γυναικών που διαμένουν στις ορεινές περιοχές. Βάσει βιβλιογραφίας έχει αποδειχθεί ότι οι γυναίκες δεν κατέχουν πολύ ενεργή δράση στην παραγωγική διαδικασία, παρόλο που το γεγονός αυτό σταδιακά τείνει να διαφοροποιηθεί, καθώς αποδεικνύεται ότι η συμβολή τους στο οικογενειακό εισόδημα είναι πολύ σημαντική (Νάστης κ.ά., 2010). Κατά συνέπεια μία από τις διαρθρωτικές πολιτικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού, είναι η προώθηση της ενίσχυσης της γυναικείας απασχόλησης, η οποία δύναται να συμβάλλει

στην αιεφορία της παραγωγικής διαδικασίας και κατ' επέκταση στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής εντός των εξεταζόμενων κοινοτήτων.

Εξίσου σημαντική είναι και η παροχή κινήτρων για την προσέλκυση νέων αγροτών στις ορεινές περιοχές, αποτελώντας και αυτή μία στρατηγική πρόταση ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, λόγω της υπάρχουσας οικονομικής κατάστασης και των υψηλών ποσοστών ανεργίας στα αστικά κέντρα των παράλιων, πολλοί είναι οι νέοι που θα επιλέξουν την επιχορηγούμενη επιστροφή στις ρίζες τους. Πέραν από την προσέλκυση νέου πληθυσμού στην ορεινή ενδοχώρα, δημιουργούνται πολλαπλά οφέλη, καθώς πρόκειται για ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο διαθέτει υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης από το μέσο αγρότη. Συνεπώς, η εξοικείωση και η κατάρτιση στις νέες τεχνολογίες παραγωγής και διαχείρισης είναι μία ευκολότερη διαδικασία για τους νέους, οι οποίοι έχοντας ανοιχτούς τους επαγγελματικούς τους ορίζοντες τείνουν να ασχοληθούν κυρίως με εναλλακτικές δραστηριότητες, πέραν της πρωτογενούς παραγωγής, όπως με τον αγροδιατροφικό τομέα ή τις ειδικές μορφές τουρισμού.

Συνοπτικά προκύπτει ότι η ανταλλαγή γνώσεων των παραδοσιακών πρακτικών και των νέων τεχνολογιών παραγωγής και διαχείρισης μεταξύ των παλαιών αγροτών και των νέων που καταφθάνουν στην ορεινή ενδοχώρα, δημιουργεί προϋποθέσεις για την διεξαγωγή ενός βέλτιστου αποτελέσματος. Ο λόγος επί αυτού έγκειται στο γεγονός ό,τι οι νέες τεχνολογίες μέσω των οποίων προωθείται η κατάρτιση των αγροτών μπορούν να προσαρμοστούν εν τέλει στις τοπικές ιδιαιτερότητες των κοινωνιών αυτών.

6.3.3 ΑΞΟΝΑΣ 3 – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ο βασικός στόχος μιας ολοκληρωμένης τοπικής αναπτυξιακής πολιτικής συνίσταται στην ενίσχυση της συνοχής του χώρου και της προόδου της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας, με την αξιοποίηση των συγκριτικών αναπτυξιακών πλεονεκτημάτων που εντοπίζονται, όπως το πλούσιο φυσικό περιβάλλον, η δυναμική πρωτογενής παραγωγή και οι ευοίωνες συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού. Εξετάζοντας την οικονομική διάσταση, η πρόοδος αυτή συνδέεται με την ικανότητα αύξησης της προστιθέμενης αξίας και της διαφοροποίησης των τοπικών δραστηριοτήτων, μέσω της δυνατότητας αντιμετώπισης των δυσχερειών που προκύπτουν από την ορεινότητα του χώρου, με έμφαση τη διασπορά των πόρων και τη σύνδεση με τον 'έξω κόσμο' μέσω δικτύων σχέσεων και αγοράς.

Πρωτογενής τομέας

Η ανασυγκρότηση του πρωτογενούς τομέα αποτελεί το πρώτο βήμα προκειμένου ο ορεινός χώρος της Κρήτης να αποτελέσει πόλο βιώσιμης ανάπτυξης και χωρικής συνοχής. Τα ιδιαίτερα κοινωνικά, πολιτισμικά και παραγωγικά γνωρίσματά του χώρου αυτού αποτελούν ταυτόχρονα και τα πλεονεκτήματά του, προκειμένου να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα στους κλάδους της γεωργίας και της κτηνοτροφίας και κατ' επέκταση να ενισχυθεί, όσο αυτό είναι εφικτό, η ανταγωνιστικότητα του αγροδιατροφικού τομέα. Ως αποτέλεσμα θα προκύψει η δημιουργία ενός δυναμικού αναπτυξιακού και παραγωγικού μοντέλου ανάπτυξης, το οποίο θα ξεφεύγει από τη χρόνια μονοκλαδική εξάρτηση που υπήρχε, ευνοώντας την τοπική οικονομία με τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, ασφάλειας και ευημερίας.

Αναγνωρίζοντας όλα τα παραπάνω, προκύπτει η άμεση ανάγκη για προστασία της γεωργικής γης. Σκοπός είναι να σταματήσει η απομείωση της γης από άλλες χρήσεις και να διατηρηθεί, καθώς ο πρωτογενής τομέας για τις ορεινές περιοχές αποτελεί ένα από τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους, του οποίου η βιωσιμότητα αποτελεί στρατηγική επιλογή για την ανάπτυξη των περιοχών αυτών. Πρώτο βήμα προς την υλοποίηση της επιδίωξης αυτής αποτελεί ο χαρακτηρισμός της γης ως 'χρήση προτεραιότητας', μέσω του υποκείμενου σχεδιασμού των ΓΠΣ και ΣΧΟΟΑΠ των ορεινών δήμων.

Επόμενο βήμα για την αναβάθμιση του πρωτογενή τομέα, προτείνεται να αποτελέσει η πολιτική προώθησης των τοπικών ποιοτικών προϊόντων με το χαρακτηρισμό αυτών ως Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ), Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ), Εγγυημένο Παραδοσιακό Ιδιότυπο Προϊόν (ΕΠΠ) και Ορεινών Περιοχών. Με γνώμονα την κατεύθυνση αυτή τα προϊόντα θα πρέπει να ανταποκρίνονται σε ορισμένες προδιαγραφές και να παράγονται με παραδοσιακό τρόπο σε μία επακριβώς οριοθετημένη περιοχή, στο φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον της οποίας αποδίδονται τα πρότυπα χαρακτηριστικά του (Κανονισμός 2081/92/ΕΟΚ). Μέσω της πολιτικής αυτής, τα πλεονεκτήματα από τα προϊόντα αυτά θα τα επικαρπώνονται οι τοπικοί πληθυσμοί, συμβάλλοντας ενεργά τόσο στην τοπική οικονομία, όσο και στην προβολή του ορεινού χώρου με τη δημιουργία μίας ταυτότητας με σήμα την ποιότητα των τοπικών προϊόντων.

Ο συνδυασμός των πιστοποιημένων προϊόντων με την υιοθέτηση φιλοπεριβαλλοντικών πρακτικών και την αποτροπή ή και απαγόρευση αυτών που επιβαρύνουν το φυσικό περιβάλλον και δε συνάδουν με την αειφορική διαχείριση των πόρων, δύναται να αποτελέσει μία ακόμη πολιτική, η οποία θα συμβάλει ενεργά στην καθιέρωση των ορεινών περιοχών ως περιοχών παραγωγής προϊόντων υψηλής ποιότητας. Ουσιαστικά η ενίσχυση των παραδοσιακών αγροτικών πρακτικών και η προώθηση της βιολογικής καλλιέργειας επιτυγχάνουν την αύξηση της προστιθέμενης αξίας και ποιότητας των τοπικών αγαθών, αποτελώντας με αυτόν τον τρόπο από τα χρησιμότερα εργαλεία στην πολιτική αναβάθμισης και ανάδειξης του πρωτογενούς τομέα.

Όσον αφορά τη διάθεση των προϊόντων αυτών, πρέπει να επισημανθεί ότι η αγορά των βιολογικών προϊόντων αποτελεί μία άμεση προοπτική για τα ποιοτικά αγαθά του πρωτογενή τομέα των ορεινών περιοχών, καθώς δεν είναι κορεσμένη παρότι μελλοντικά πρόκειται να κορεστεί εξαιτίας της αγροδιατροφικής κρίσης της εποχής μας. Για το λόγο αυτό, χρειάζονται κατάλληλες πολιτικές, ούτως ώστε οι αγρότες και οι επιχειρηματίες του ορεινού χώρου να προλάβουν έγκαιρα μερίδιο στην αγορά, με στόχο την καθιέρωσή τους, τακτική η οποία θα βασιστεί στα προϊόντα υψηλής διατροφικής αξίας που δύναται να παραγάγουν. Τέτοιες πολιτικές αφορούν στην ενίσχυση της δραστηριοποίησης των αγροτών και επιχειρηματιών μέσα από συλλογικούς φορείς, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, στην αναβάθμιση των υποδομών για τη διευκόλυνση της διακίνησης των τοπικών προϊόντων, όπως αναλύθηκε παραπάνω, κοκ.

Πρότυπο παραγωγής

Για την επίτευξη του βασικού στόχου της αειφορίας σημαντική προϋπόθεση στην περίπτωση των ορεινών περιοχών της Κρήτης αποτελεί η διαφοροποίηση του υφιστάμενου προτύπου παραγωγής. Μέσα από τη διαφοροποίηση αυτή δύναται να επιτευχθεί η αντιμετώπιση της μονοκλαδικής ανάπτυξης των περιοχών αυτών, προωθώντας την πολυαπασχόληση των κατοίκων προσαρμοσμένη στις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Οι επιμέρους δράσεις για την επίτευξη της επιδίωξης αυτής είναι:

- Η αύξηση των επενδύσεων και η παροχή κινήτρων για επενδύσεις σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού.
- Η προώθηση και η παροχή κινήτρων για την τυποποίηση των τοπικά παραγόμενων προϊόντων (δημιουργία υποδοχέων για μονάδες επεξεργασίας των γεωργικών προϊόντων)

- Η ενίσχυση του αγροδιατροφικού τομέα με παράλληλες δράσεις σύνδεσης της παραγωγής γεωργοπεριβαλλοντικών προϊόντων, του ποιοτικού τουρισμού και των φυσικο-πολιτιστικών πόρων, καθώς και προώθηση της αναγνώρισης του ‘Κρητικού Διατροφικού Προτύπου’, ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά της UNESCO¹¹.
- Αποτελεσματικότερη εκμετάλλευση των δασικών πόρων με δράσεις όπως αναδασώσεις με κατάλληλα είδη φυτικών ειδών κλπ. (Πανεπιστήμιο των Ορέων, 2013δ)
- Η δημιουργία δικτύων με άλλες ορεινές περιοχές του νησιωτικού χώρου για την ενημέρωση, ανταλλαγή τεχνογνωσίας και προώθηση των παραγόμενων προϊόντων και δραστηριοτήτων.

Εκσυγχρονισμός και καινοτομία

Για την επίτευξη του στόχου της οικονομικής ανάπτυξης των ορεινών περιοχών της Κρήτης δε γίνεται να παραβλεφθεί η παράμετρος του εκσυγχρονισμού και της εισαγωγής καινοτόμων προσεγγίσεων στην παραγωγική διαδικασία, η οποία αποτελεί και μία από τις προϋποθέσεις για την επίτευξη κοινωνικής συνοχής και βελτίωσης του περιβάλλοντος.

Προς αυτήν την κατεύθυνση, δύναται να δράσει η σύζευξη της ερευνητικής δραστηριότητας που λαμβάνει χώρα στην Περιφέρεια (Ακαδημαϊκά και Ερευνητικά Ιδρύματα) με την παραγωγική διαδικασία των ορεινών περιοχών, ο εκσυγχρονισμός της παραγωγικής διαδικασίας με τη χρήση περισσότερο αυτοματοποιημένων μεθόδων παραγωγής και επεξεργασίας, υπό την προϋπόθεση διατήρησης του τοπικού και παραδοσιακού στοιχείου, καθώς και ο συνδυασμός των παραδοσιακά παραγόμενων προϊόντων, με τη στέγαση της παραγωγικής διαδικασίας σε παραδοσιακά κτίρια. Οι πολιτικές αυτές στοχεύουν στην εξασφάλιση πολλαπλών ωφελειών για τις τοπικές κοινωνίες.

Αρχικά, άμεσο αποτέλεσμα των παραπάνω δράσεων θα αποτελέσει η αύξηση της προστιθέμενης αξίας και ποιότητας των τοπικών παραγόμενων προϊόντων με

¹¹ Σύμφωνα με το αίτημα που έχει κατατεθεί το 2009 από το ‘Κρητικό Σύμφωνο Ποιότητας’, (Περιφέρεια Κρήτης, 2011).

παράλληλη κατάρτιση των ντόπιων πληθυσμών σε νέες μεθόδους παραγωγής στο κομμάτι που ήδη διαχειρίζονται. Επιπλέον, ο συνδυασμός των προϊόντων υψηλής αξίας με την εκμετάλλευση του παραδοσιακού εξοπλισμού δύναται να συμβάλλει στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθιστώντας τον μία σημαντική οικονομική διέξοδο για ορισμένες περιοχές. Ενώ ένα ακόμη όφελος από την υιοθέτηση μίας τέτοιας πολιτικής, είναι η εξασφάλιση καλύτερων και ευκολότερων συνθηκών εργασίας, οι οποίες συμβάλλουν και στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ορεινών κοινοτήτων.

Στο πλαίσιο της παραπάνω εφαρμογής της έρευνας και της καινοτομίας στον πρωτογενή τομέα, καθώς και του ελέγχου της αγοράς, μπορούν να υιοθετηθούν και επιπλέον δράσεις, όπως αυτές που διαρθρώνονται παρακάτω.

- Ανάπτυξη και εφαρμογή καινοτόμων προσεγγίσεων στην αντιμετώπιση διαφόρων ασθενειών των τοπικών καλλιεργειών με τη χρήση Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών και άλλων νέων τεχνολογιών.
- Ανάπτυξη και εφαρμογή καινοτόμων προσεγγίσεων στην πρόβλεψη των περιβαλλοντικών αλλαγών και της επίδρασής τους στην ποιότητα, αλλά και στην ποσότητα των τοπικά παραγόμενων προϊόντων.
- Ανάπτυξη μεθόδων παραγωγής και σήμανσης ‘πράσινων’ προϊόντων με χαμηλό ενεργειακό αποτύπωμα (Περιφέρεια Κρήτης, 2011).
- Δημιουργία ορθολογικού συστήματος διαχείρισης και εξοικονόμησης του νερού άρδευσης, μέσω του οποίου θα υπολογίζονται οι ακριβείς αρδευτικές ανάγκες για κάθε μία από τις βασικότερες καλλιέργειες των ορεινών περιοχών.
- Απομόνωση, ταυτοποίηση και μελέτη ουσιών από φυσικές πηγές για την αξιοποίηση των αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών με στόχο την παραγωγή συγκεκριμένων τελικών προϊόντων.
- Τυποποίηση επεξεργασμένων-μεταποιημένων πιστοποιημένων τοπικών γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων, για διευκόλυνση της διάθεσής τους σε ικανοποιητικές τιμές.
- Αξιοποίηση υπαρχουσών μελετών για την κατάδειξη των ιδιαιτεροτήτων των τοπικών αγαθών και την κατοχύρωσή τους ως πιστοποιημένα προϊόντα ποιότητας.

Πέραν των παραπάνω, η συμβολή καινοτόμων μεθόδων μπορεί να βρίσκει εφαρμογές και σε άλλους τομείς εκτός του πρωτογενή τομέα και της παραγωγικής διαδικασίας.

Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται η χρήση νέων τεχνολογιών στον τομέα της δικτύωσης με εφαρμογές στη διοίκηση, την οικονομία και την εκπαίδευση προάγοντας με αυτόν τον τρόπο το βιοτικό επίπεδο των ορεινών κοινοτήτων. Τέλος, η χρήση των νέων τεχνολογιών για την αειφορική διαχείριση των πόρων, δύναται να συμβάλλει και αυτή στη προστασία και στη σωστή διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος.

Εναλλακτικός τουρισμός

Στο πλαίσιο του γενικού στρατηγικού στόχου της αειφορίας, προωθείται η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ως συμπληρωματικός κλάδος για την εκκίνηση της αναπτυξιακής διαδικασίας στον ορεινό χώρο (Περιφέρεια Κρήτης, 2013). Τα εργαλεία για την υλοποίηση του σκοπού αυτού αποτελούν οι ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού, χαρακτηριστικό των οποίων αποτελεί η ομαλή ένταξη τους στην παραγωγική δομή της εκάστοτε περιοχής, με παράλληλη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Ο εναλλακτικός τουρισμός διαθέτει ισχυρές προοπτικές ανάπτυξης στις περισσότερες ορεινές περιοχές της Κρήτης, αφού η κύρια παράμετρος για την ευδοκίμηση αυτού συνίσταται στην ύπαρξη μίας πλούσιας σε περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς πόρους υπαίθρου (Κοκκώσης κ.ά., 2001).

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ενός ειδικού κινήτρου στη ζήτηση, το οποίο συνδέεται με συγκεκριμένη θεματολογία όπως, γνωριμία με την τοπική παράδοση, φυσιολατρία, περιβάλλον, περιήγηση κοκ. Για το λόγο αυτό και λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση που έχει προηγηθεί, οι μορφές οι οποίες περιλαμβάνονται στην πολιτική προώθησης του εναλλακτικού τουρισμού είναι αυτές του αγροτουρισμού, του γαστρονομικού τουρισμού, του φυσιολατρικού, περιηγητικού, πολιτιστικού τουρισμού, καθώς και του οικοτουρισμού. Προωθείται δηλαδή ο 'πολυεποχιακός τουρισμός', για τη διασφάλιση της παρατεταμένης απασχόλησης και την αποφυγή της υπερεκμετάλλευσης των φυσικών πόρων, λόγω της υπερσυγκέντρωσης εποχιακού τουρισμού.

Αναλυτικότερα, η μικρή σχετικά κλίμακα των εγκαταστάσεων, η ένταξη της γενικότερης τουριστικής ανάπτυξης στην παραγωγική και κοινωνική δομή των ορεινών περιοχών, τα οφέλη στην απασχόληση, η προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης, καθώς και οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην τοπική οικονομία, αποτελούν μερικούς από τους βασικότερους παράγοντες επιλογής μιας τέτοια αναπτυξιακής στρατηγικής. Αναπόσπαστο κομμάτι της στρατηγικής αυτής, πρέπει όμως να

αποτελέσει και η υλοποίηση ενός μακροχρόνιου προγραμματισμού, βάσει του οποίου θα ελέγχεται η φέρουσα ικανότητα¹² των εκάστοτε περιοχών που έχουν επιλεγεί για αυτού του είδους την ανάπτυξη. Σκοπός αυτού, η αποφυγή πιθανών αρνητικών επιπτώσεων, όπως η μαζικοποίηση του εναλλακτικού τουρισμού, η αλλοίωση των χαρακτηριστικών των ευαίσθητων ορεινών περιοχών κ.κ. (Κοκκώσης κ.ά., 2001).

Ως προς τις μορφές του εναλλακτικού τουρισμού, προκύπτει πως η αγροτουριστική κατεύθυνση προσφέρεται για εκείνες τις ορεινές περιοχές της Κρήτης που διαθέτουν την ικανότητα να συνδυάζουν τις παραγωγικές διαδικασίες με την προώθηση τοπικών προϊόντων. Προς την κατεύθυνση αυτή δύναται να συμβάλλει και η παρουσία των αγροτικών συνεταιρισμών και των ομάδων παραγωγών μέσω της οργανωμένης προσπάθειας προώθησης των τοπικών προϊόντων.

Συμπληρωματικά δύναται να δράσει και η προώθηση του γαστρονομικού τουρισμού, ο οποίος θα έχει τη βάση του στην κρητική κουζίνα, τις παραδοσιακές γεύσεις και τα παραδοσιακά ντόπια παραγόμενα προϊόντα. Τέτοιες επιδιώξεις μπορούν να υλοποιηθούν με συγκεκριμένες δράσεις οργάνωσης, προώθησης και προβολής μέσω της δημιουργίας θεματικών διαδρομών, όπως του Δικτύου Οινοποιών Κρήτης και τη δημιουργία των 'Δρόμων Κρασιού' ή τη δημιουργία ενός διαφορετικού δικτύου στην ιδέα των 'Δρόμων των Κρητικών Γεύσεων', το οποίο θα συνδέει τις διαδικασίες και τα συστήματα παραγωγής των τοπικών προϊόντων, τις επιχειρήσεις και τα σημεία που σχετίζονται με την γαστρονομία του νησιού, έτσι ώστε να είναι επισκέψιμα από ταξιδιώτες και ντόπιους.

Ο ρόλος όλων αυτών των μορφών τουρισμού εστιάζει στην ολοκληρωμένη προώθηση και εφαρμογή αυτού του είδους της ανάπτυξης, η οποία διαφέρει από τα άλλα είδη τουρισμού στα σημεία της άρσης της εποχικότητας της απασχόλησης, της συγκρατημένης παρέμβασης στο χώρο, καθώς και της διασφάλισης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

¹² Πρόκειται για σημαντική έννοια του βιώσιμου τουρισμού και αφορά το πόση δραστηριότητα αντέχει ένας τόπος. Πέραν αυτού του ορίου ο τουρισμός μπορεί να οδηγήσει σε αρνητικές συνέπειες. Ο υπολογισμός της φέρουσα ικανότητας δεν αποτελεί μία εύκολη διαδικασία, καθώς εξαρτάται από πολλές πτυχές με τις βασικότερες να είναι η φυσική, η κοινωνική, η οικονομική και η ψυχολογική (Middleton, 2004). Στην περίπτωση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού για την Κρήτη, η φέρουσα ικανότητα έχει υπολογιστεί σε 1 κάτοικος /1 επισκέπτης (ΥπΠΕΚΑ, 2012).

Ενίσχυση επιχειρηματικότητας

Αποδείχτηκε πως οι ορεινές περιοχές της Περιφέρειας αντιμετωπίζουν μία πληθώρα προβλημάτων, τα οποία δυσχεραίνουν την οικονομική επιβίωση των κατοίκων και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στις περιοχές αυτές. Το βασικότερο πρόβλημα έγκειται στην αδυναμία ανταγωνισμού των ορεινών επιχειρήσεων με τις επιχειρήσεις των δυναμικότερων πεδινών περιοχών, λόγω των δομικών γεωγραφικών δυσχερειών που αυξάνουν τα κόστη. Άμεσα προκύπτει η ανάγκη της σωστής οργάνωσης των συνεταιρισμών και των ομάδων παραγωγών, οι οποίες αποτελούν ουσιαστικά οργανώσεις δημιουργούμενες για την αύξηση της επιχειρηματικής αποτελεσματικότητας των μικρών και διάσπαρτων ατομικών εκμεταλλεύσεων.

Μέσα από τη σωστή οργάνωση και λειτουργία τέτοιων μορφών επιχειρηματικότητας, δύναται να επιδιωχθεί η απόκτηση διαπραγματευτικής δύναμης στην αγορά, με βιώσιμες δυνατότητες ανταγωνισμού οικονομιών κλίμακας προερχόμενες από μεγάλα επιχειρηματικά μεγέθη. Στα πλαίσια των προτεινόμενων πολιτικών, οι ‘εναλλακτικές μορφές συλλογικής επιχειρηματικότητας’ θα βοηθήσουν στην τόνωση της τοπικής οικονομίας του ορεινού χώρου. Η επιτυχία αυτής της επιδίωξης ολοκληρώνεται αφενός, μέσα από τη συμμετοχή κάθε μέλους στο επενδύόμενο κεφάλαιο με τις ποσότητες τις οποίες δεσμεύεται να παραδίδει κάθε φορά, και αφετέρου, μέσα από την αυστηρή σύμβαση παράδοσης των ποσοτήτων αυτών για τις οποίες έχει δεσμευτεί, γεγονός το οποίο καθιστά τον παραγωγό αποτελεσματικότερο ως προς το επίπεδο εκμετάλλευσης της παραγωγής του (Σεργάκη κά., 2010).

Συνοπτικά, προωθείται η μεταρρύθμιση της υφιστάμενης κατάστασης των συνεταιρισμών προς νέες μορφές ‘συλλογικής επιχειρηματικότητας’, με στόχο την αποφυγή της περιθωριοποίησής τους. Για την επίτευξη της βιωσιμότητας αυτών, θα πρέπει να υιοθετήσουν επιτυχημένα πρότυπα που εφαρμόστηκαν σε άλλες χώρες που αντιμετώπιζαν παρόμοια προβλήματα με αυτά των ορεινών νησιωτικών περιοχών.

Γράφημα 6 Συμπλέγματα δραστηριοτήτων που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα του ορεινού χώρου

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ)

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, η πολιτική προώθησης των ΑΠΕ αποτελεί δευτερεύοντα σημασίας κλάδο στην αναπτυξιακή διαδικασία για τους ορεινούς όγκους της Κρήτης. Πιο συγκεκριμένα, μία αρχική προσέγγιση περιλαμβάνει πιλοτικά προγράμματα εφαρμογής των ΑΠΕ σε συνεργασία με την πανεπιστημιακή κοινότητα του νησιού, σύμφωνα πάντα με τις κείμενες διατάξεις και τις ειδικές μελέτες περί χωροθέτησης μονάδων ΑΠΕ στις ορεινές περιοχές του νησιωτικού χώρου της Κρήτης. Σκοπός αποτελεί η προώθηση της έρευνας και της καινοτομίας στον κλάδο των ΑΠΕ, καθώς και των μεθόδων βέλτιστης αποδοτικότητας και χρήσης αυτών.

Από την άλλη πλευρά, μία δευτερεύουσα προσέγγιση αφορά την εγκατάσταση και λειτουργία των ΑΠΕ στον ορεινό χώρο υπό αυστηρές προϋποθέσεις. Αναλυτικότερα, ο βασικός περιορισμός για την ανάληψη ενός τέτοιου έργου από έναν φορέα διαχείρισης είναι η ταυτότητα του φορέα για την οποία δίνεται κατεύθυνση να είναι δημόσιου χαρακτήρα, όπως μία δημοτική επιχείρηση. Η υλοποίηση ενός τέτοιου εγχειρήματος θα απαιτεί ειδική χρηματοδότηση από κονδύλια της ΕΕ, καθώς οι δημοτικοί φορείς υπολείπονται κεφαλαίου. Σκοπός της πολιτικής αυτής, είναι η ενεργή συμμετοχή των

κατοίκων σε μία επένδυση τέτοιου μεγέθους και η παραμονή των ωφελειών αυτής στην τοπική κοινωνία, μέσω της αποφυγής της διαρροής αυτών σε εξωτερικούς παράγοντες.

6.3.4 ΑΞΟΝΑΣ 4 – ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Η βιωσιμότητα των ορεινών περιοχών της Κρήτης εξαρτάται άμεσα από την αειφορική διαχείριση των δασών και δασικών εκτάσεων, την αποτελεσματική αποφυγή της διάβρωσης των εδαφών, τη διαφύλαξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων, τη διαφύλαξη του ορεινού αγροτικού τοπίου, καθώς και την ορθολογική χρήση του νερού και της ενέργειας. Για το λόγο αυτό, προτείνονται και ανάλογες στρατηγικές κατευθύνσεις με στόχο την προστασία, την πρόληψη και τον έλεγχο.

Φυσικό περιβάλλον

Για την αντιμετώπιση και διαχείριση των προαναφερθέντων προκλήσεων του φυσικού περιβάλλοντος θεωρείται καίριας σημασίας η επίτευξη του αποτελεσματικότερου σχεδιασμού και οργάνωσης του κτηνοτροφικού κλάδου μέσω της εφαρμογής συγκεκριμένων πολιτικών. Αναλυτικότερα, προωθείται η οριοθέτηση κτηνοτροφικών ζωνών, με ταυτόχρονη εκπόνηση διαχειριστικών σχεδίων των βοσκότοπων, με στόχο τη συγκράτηση του ανεξέλεγκτου καθεστώτος της ελεύθερης βόσκησης και την αποφυγή της δημιουργίας περεταίρω προβλημάτων, όπως οι πυρκαγιές, η απόπλυση εδαφών, η μείωση της παραγωγικότητας των γαιών κοκ. Παράλληλα, δίνεται κατεύθυνση για τη θεσμική καθιέρωση της υποχρέωσης για άσκηση της κτηνοτροφικής δραστηριότητας σε ‘ζώνες εναλλασσόμενης βόσκησης’, για την προστασία των δασών, των εδαφών και την έγκαιρη ανανέωση του φυσικού περιβάλλοντος.

Συμπληρωματικά με τα παραπάνω, στο πλαίσιο της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, προτείνονται και οι ακόλουθες πολιτικές:

- Διασφάλιση και ενοποίηση των φυσικών οικοσυστημάτων, προωθώντας με αυτόν τον τρόπο την προστασία της βιοποικιλότητας, αλλά και των ευαίσθητων τοπίων.
- Προστασία από τη δόμηση στις περιοχές εκείνες που κρίνεται απαραίτητο, μέσα από τον κατάλληλο σχεδιασμό των ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ των ορεινών δήμων.
- Καταγραφή των ευαίσθητων περιοχών και λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος από φυσικές καταστροφές.

- Ορθολογική διαχείριση της ενέργειας και των υδάτων μέσω του περιορισμού της αλόγιστης κατανάλωσης, με στόχο διαφύλαξη των φυσικών πόρων.
- Προώθηση της βιομάζας ως εναλλακτική πηγή ενέργειας, τόσο για τη μείωση του κόστους παραγωγής των αγροτικών προϊόντων, όσο και για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος από την αλόγιστη χρήση λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων και απολυμαντικών (Στοιμενίδης κ.α., 2005)

Πολιτιστικοί πόροι

Μία προτεινόμενη πολιτική, στο πλαίσιο της προστασίας των φυσικών και πολιτιστικών πόρων του ορεινού χώρου, αποτελεί η προώθηση της συνδυασμένης ανάδειξης των τομέων του πολιτισμού και της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην προστασία και αναβάθμιση των αναξιοποίητων πολιτιστικών πόρων των ορεινών όγκων της Κρήτης, στοχεύοντας στη δημιουργία δικτύων ολοκληρωμένων πολιτιστικών και φυσικών διαδρομών, για τις οποίες θα δίνεται η κατεύθυνση υποστήριξης αυτών από εφαρμογές νέων τεχνολογιών.

Συμπληρωματικές δράσεις των παραπάνω πολιτικών για την ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων και κατ' επέκταση της προστασίας αυτών, αποτελούν η καταγραφή, η συντήρηση και η προβολή των ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείων των ορεινών περιοχών. Μέσα από τις διαδικασίες αυτές παρέχεται η δυνατότητα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και αναθέρμανσης των παραδοσιακών πολιτιστικών παραδόσεων, ηθών και εθίμων.

Σημαντικές κρίνονται επίσης, και οι πολιτικές για την ενίσχυση της πολιτισμικής ταυτότητας των ορεινών πληθυσμών, καθώς σε πολλές περιοχές της Κρήτης, οι οποίες παρακμάζουν, υπάρχει έκλειψη της γνώσης περί ταυτότητας αυτών, καθώς και αδυναμία σύνδεσης του τόπου, με ότι αυτό περιλαμβάνει, με την ιστορία. Σκοπός είναι μέσω των διαδικασιών αυτών να αναζωογονηθεί η μνήμη και οι παραδόσεις που χάνονται στον χρόνο και μεταλαμπαδευτούν στις νεότερες γενιές, οι οποίες κινδυνεύουν από πολιτισμική διάβρωση.

Προς την κατεύθυνση αυτή μπορούν να λειτουργήσουν δράσεις αναβάθμισης και εμπλουτισμού των θεματικών γιορτών της ορεινής ενδοχώρας, καθιερώνοντάς τες ως πόλο προσέλκυσης ντόπιων και επισκεπτών, που επιθυμούν να γνωρίσουν την παράδοση μέσα από τα παλαιά ήθη και έθιμα, τις παραδοσιακές τέχνες, καθώς και από

τα τοπικά προϊόντα και τις τοπικές πολιτιστικές πρακτικές που σχετίζονται με την παραγωγή αυτών.

Ορεινό αγροτικό τοπίο

Το τοπίο της ορεινής Κρήτης σχηματίζεται μέσα από αγροτικές δραστηριότητες, όπως η καλλιέργεια της ελιάς, η κτηνοτροφία, η μελισσοκομία κ.κ., τα οποία συμβάλλουν καθοριστικά στην αειφορική παραγωγή και αποτελούν θεμελιώδες στοιχείο της ορεινής-νησιωτικής ταυτότητας. Όπως αποδείχτηκε όμως στην ανάλυση, η αλλοίωση του τοπίου βασίζεται σημαντικά στην εγκατάλειψη των αγροτικών δραστηριοτήτων, καθώς και στις παραβατικές ανθρώπινες δραστηριότητες. Στα πλαίσια των προτεινόμενων πολιτικών, λαμβάνεται υπόψη η διατήρηση και η σωστή διαχείριση του τοπίου ως σημαντική συνιστώσα της προστασίας του περιβάλλοντος. Η επίτευξη της προστασίας του τοπίου από πιθανές αλλοιώσεις αυτού, έγκειται στις παραμέτρους που θα το τοποθετήσουν στο μηχανισμό της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης.

Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται η σύνδεση του τοπίου με την τοπική οικονομία, ως τμήμα του αναπτυσσόμενου μοντέλου του εναλλακτικού τουρισμού. Ο υφιστάμενος εγκαταλελειμμένος οικιστικός εξοπλισμός, όπως τα ελαιοτριβεία, οι νερόμυλοι και οι ανεμόμυλοι, δύνανται να αποτελέσουν με τη διατήρησή τους, τουριστικό 'εξοπλισμό' για τους επισκέπτες που αναζητούν κάτι το διαφορετικό. Η αξιοποίηση αυτών, ως ξενώνων, εστιατορίων, μουσείων κ.κ. διευρύνει τις δράσεις των επισκεπτών και ευνοεί τα εισοδήματα των μόνιμων κατοίκων, συμβάλλοντας ενεργά στην τοπική οικονομία. Η κατεύθυνση αυτή ευνοεί ως επί των πλείστων τις αγροτουριστικές δραστηριότητες, οι οποίες αποτελούν 'γόνιμο έδαφος' για την αειφορική ανάπτυξη του ορεινού χώρου.

Κάποιες επιμέρους πολιτικές για το τοπίο είναι:

- Η ενσωμάτωση της προστασίας και διαφύλαξης του τοπίου στις τομεακές πολιτικές και στον υποκείμενο σχεδιασμό.
- Ο αυστηρός έλεγχος και εφαρμογή της κείμενης νομοθεσίας σχετικά με τις ειδικές ρυθμίσεις δόμησης στον ορεινό χώρο.
- Η διαμόρφωση ειδικών ρυθμίσεων δόμησης για τις μεγάλες επενδυτικές παρεμβάσεις για την εναρμόνιση τους με το τοπίο.
- Η υποχρεωτική διεξαγωγή μελετών διερεύνησης των επιπτώσεων της εγκατάστασης μονάδων ΑΠΕ στο τοπίο.
- Ο λεπτομερής σχεδιασμός και έλεγχος χρήσεων γης στον ορεινό χώρο.

Διαχείριση της γης

Στα πλαίσια του αειφόρου σχεδιασμού και της σωστής διαχείρισης του περιβάλλοντος προωθείται η δημιουργία μίας Ολοκληρωμένης Βάσης Γνώσης με τη βοήθεια τεχνικών φωτοερμηνείας και τηλεπισκόπησης σε περιβάλλον Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών (GIS), η οποία θα διαθέτει και θα εμπλουτίζεται συστηματικά με αξιόπιστα μετρητικά ποιοτικά στοιχεία, τα οποία θα αφορούν τις συνθήκες της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των ορεινών περιοχών. Στόχος της πολιτικής αυτής, είναι ο σωστός σχεδιασμός και η οργάνωση του χώρου που θα βασίζεται, τόσο στις οδηγίες και τους κανονισμούς της Ε.Ε., όσο και σε πραγματικά δεδομένα γης (χωρικά, κλιματολογικά, εδαφικά, γεωλογικά, γεωπονικά/καλλιεργητικά κοκ.) για την εκάστοτε εξεταζόμενη περιοχή. Συμπληρωματικά με όσα προηγήθηκαν προτείνεται και η συστηματική παρακολούθηση των μεταβολών των χρήσεων γης στις ορεινές περιοχές, τα αποτελέσματα της οποίας θα ήταν πολύτιμα για την χάραξη ολοκληρωμένων πολιτικών χρήσεων γης.

6.3.5 ΑΞΟΝΑΣ 5 – ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ

Αναφορικά με τη μορφή των μηχανισμών διαβούλευσης¹³ στην Κρήτη, παρατηρείται από το 1950 παθητική συμμετοχή της απομονωμένης ορεινής κοινότητας στα σχέδια ανάπτυξης. Το πρόβλημα έγκειται στις τοπικές κοινωνίες, καθώς πρόκειται για αποδυναμωμένες δομές με τη συμμετοχή των πολιτών σε θεσμούς και διαδικασίες να είναι ελάχιστη έως ανύπαρκτη. Προκύπτει επομένως έντονη η ανάγκη για προώθηση των συμμετοχικών διαδικασιών, με στόχο την εξασφάλιση της παρουσίας τους καθ' όλη τη συντελούμενη αναπτυξιακή διαδικασία.

Κρίνεται επομένως ως απαραίτητη προϋπόθεση για να επιτευχθούν οι στρατηγικοί αναπτυξιακοί στόχοι της παρούσας μελέτης, η οργάνωση των μηχανισμών διαβούλευσης των ορεινών κοινοτήτων. Η ενεργοποίηση και ενδυνάμωση των πολιτών

¹³ Για να οριστεί η έννοια της διαβούλευσης, πρέπει να αναλυθεί στοιχειωδώς η έννοια της διαβουλευτικής δημοκρατίας, μέσα από τα δύο στοιχεία, τα οποία οριοθετούν το εννοιολογικό της περιεχόμενο. Το στοιχείο της δημοκρατίας είναι η συλλογική λήψη αποφάσεων μέσω της συμμετοχής όλων των σχετικών δρώντων, ενώ το διαβουλευτικό στοιχείο αναφέρεται στη διαδικασία διαμόρφωσης των αποφάσεων μέσα από την ανταλλαγή ορθολογικών επιχειρημάτων (Μακρής, 2011). Συνοπτικά, πρόκειται για την προσεκτική, συνειδητή, πολυεπίπεδη και σε βάθος προετοιμασία των απαραίτητων διαδικασιών για την κατάκτηση της συναίνεσης.

κρίνεται καίριας σημασίας, προκειμένου να καταστεί η εμπλοκή των λιγότερο ισχυρών κοινωνικά ομάδων, περισσότερο ουσιαστική (UNDESA, 2008). Ιδιαίτερα, στο επίπεδο που αφορά τις ορεινές κοινότητες και τον ορεινό πληθυσμό, ο οποίος κατέχει τη γνώση για τις ιδιαιτερότητες που αντιμετωπίζουν εξαιτίας της γεωγραφικής απομόνωσης που υφίστανται. Γνώση, η οποία είναι αναγκαία για να στηριχθεί ο σχεδιασμός που θα οργανώσει χωρικά και αναπτυξιακά τις δομές και τις συνθήκες λειτουργίας των κοινωνιών αυτών και την οποία πρέπει να εξασφαλίσουν οι πολίτες ότι θα ληφθεί υπόψη στις σχεδιαζόμενες παρεμβάσεις.

Στο πλαίσιο της ενεργοποίησης των μηχανισμών διαβούλευσης των περιοχών αυτών, κυρίαρχο ρόλο δύναται να πραγματοποιήσει και η Περιφέρεια, η οποία θα τοποθετηθεί στη θέση του καταλύτη για να επιτευχθεί η μέγιστη δυνατή συσπείρωση των παραγωγικών φορέων και του ανθρώπινου δυναμικού της Κρήτης, γύρω από τους βασικούς αναπτυξιακούς στόχους που τέθηκαν (Περιφέρεια Κρήτης, 2013). Αναλυτικότερα ως προς την υλοποίηση των μηχανισμών διαβούλευσης προτείνεται:

- πρώτον, η ενίσχυση και η οργάνωση σωματείων με μόνιμη δράση, όπως τοπικού επιπέδου όργανα συμβουλευτικού χαρακτήρα,
- και δεύτερον, η διοργάνωση ανοιχτών εκδηλώσεων ενημέρωσης, τοπικών και κλαδικών συναντήσεων ομάδων εργασίας και ακολούθως συλλογικών συναντήσεων για την ανταλλαγή και την έκδοση των τελικών θέσεων/αποτελεσμάτων πάνω στα θέματα που αφορούν την οργάνωση της ανάπτυξης των ορεινών περιοχών.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τόσο ο ορεινός, όσο και ο νησιωτικός, αποτελούν ιδιαίτερες κατηγορίες χώρου από μόνες τους. Ο συνδυασμός ορεινού χώρου σε νησιωτική περιοχή αποτελεί μία ειδική περίπτωση με πολλές διαστάσεις. Η παρούσα διπλωματική εργασία ανέδειξε τις ιδιαιτερότητες που εμφανίζει η συγκεκριμένη κατηγορία χώρου και οι οποίες οφείλονται στα φυσικά γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του, τα οποία κατέχουν διττό ρόλο, καθώς αποτελούν είτε δύσκολα αντιμετωπίσιμα δομικά μειονεκτήματα, είτε συνθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα. Μέχρι σήμερα οι όποιες πολιτικές έχουν προγραμματιστεί αποδείχτηκε ότι ήταν αποσπασματικές για τη συγκεκριμένη κατηγορία χώρου, καθώς οργανώνονταν οριζόντια με βάση επιμέρους αναπτυξιακούς τομείς και όχι κάθετα ως προς τη χωρική διάσταση των ορεινών-νησιωτικών περιοχών. Το γεγονός αυτό εμφανίζει την αδυναμία χάραξης μίας ολοκληρωμένης πολιτικής για τις περιοχές αυτές, από τους εκάστοτε κυβερνητικούς παράγοντες.

Από την προσέγγιση αυτή προέκυψε ότι τα βασικότερα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουν οι πληθυσμοί των περιοχών αυτών προκαλούνται, είτε από το φαινόμενο της νησιωτικότητας, είτε από το φαινόμενο της ορεινότητας του χώρου. Ως προς το πρώτο φαινόμενο, οι αδυναμίες έγκεινται στη γεωγραφική και διοικητική απομόνωση, στην ασθενή οικονομική βάση, στο δημογραφικό πρόβλημα, στη δύσκολη προσβασιμότητα και στην ανεπάρκεια υποδομών και υπηρεσιών, καθώς και στην περιβαλλοντική υποβάθμιση. Ως προς την ορεινότητα, αφενός παραμένουν κοινές με τη νησιωτικότητα κάποιες αδυναμίες εντείνοντας έτσι φαινόμενα, όπως αυτό της απομόνωσης, και αφετέρου εντοπίζονται και επιπλέον δυσχέρειες που αφορούν στην έλλειψη ανταγωνιστικότητας, στην αδύναμη διάρθρωση της παραγωγικής βάσης κ.ο.κ..

Παρόλα τα μειονεκτήματα, εντοπίστηκε και πλήθος θετικών χαρακτηριστικών στα πλαίσια των προαναφερθέντων ιδιαιτεροτήτων. Τα χαρακτηριστικά αυτά, αποδείχτηκε πως ενέχουν τη δυνατότητα να αποτελέσουν το 'εφαλτήριο' προς μία βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη για τη σύνθετη αυτή κατηγορία χώρου. Τα πλεονεκτήματα των περιοχών αυτών είναι αποτέλεσμα του δυναμικού φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος που έχει διατηρηθεί μέσα από την απομόνωση του ορεινού νησιωτικού χώρου.

Όσον αφορά τη μελέτη περίπτωσης, ως βασικό συμπέρασμα προέκυψε πως οι ιδιαιτερότητες που εντοπίστηκαν στις ορεινές περιοχές της Κρήτης αποδίδονται στην παραδοσιακή χωρική τους συγκρότηση, ως δυσπρόσιτες ζώνες, οι οποίες ιστορικά, λόγω του γεωγραφικού ανάγλυφου και των ανεπαρκών υποδομών μεταφορών, παρουσίασαν χαρακτηριστικά μειονεκτικότητας. Στο γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την έλλειψη ενός στρατηγικού πλαισίου ανάπτυξης για τον ορεινό χώρο, οφείλεται η αδυναμία εξάλειψης των αρνητικών τάσεων. Ωστόσο, αποδείχτηκε πως οι προοπτικές ανάπτυξης της ορεινής Κρήτης διαφαίνονται ευοίωνες, τόσο εξαιτίας της εγγύτητας στη δυναμική παράκτια ζώνη, όσο και λόγω της δυνατότητας αξιοποίησης της μοναδικότητας ορισμένων χαρακτηριστικών της, όπως του πρωτογενή τομέα και των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, καθώς και της ανάπτυξης συμπληρωματικών μορφών απασχόλησης των κατοίκων, όπως ο εναλλακτικός τουρισμός.

Υπό το πρίσμα της αναγκαιότητας για ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ανάπτυξης των ορεινών περιοχών της Κρήτης, μία πολιτική βασιζόμενη στην επίτευξη χωρικής και κοινωνικής συνοχής, οικονομικής ανάπτυξης, προστασίας του περιβάλλοντος και εκκίνησης των μηχανισμών διαβούλευσης των τοπικών κοινωνιών, φαίνεται να βρίσκει εφαρμογή. Οι ιδιαιτερότητες του ορεινού χώρου της Κρήτης, ανέδειξαν ως βασικότερη αναπτυξιακή κατεύθυνση την ανασυγκρότηση του πρωτογενή τομέα. Η αναβάθμιση του κλάδου αυτού δύναται να οδηγήσει στην προσέλκυση νέου πληθυσμού, καθώς και στην αναδιάρθρωση της παραγωγικής βάσης με τη δημιουργία προϊόντων προστιθέμενης αξίας και ποιότητας. Ο συνδυασμός ενός πρωτοποριακού πρωτογενή τομέα με τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, έχει τη δυνατότητα προώθησης του μοντέλου της 'πολυαπασχόλησης' με έμφαση στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, προκύπτοντας έτσι οφέλη πολλαπλασιαστικά για τις τοπικές ορεινές κοινωνίες.

Τέλος, αξιωματικά σημειωθεί ότι η ανάπτυξη μίας περιοχής με ιδιόζοντα χαρακτηριστικά πρέπει να γίνεται με σωστό σχεδιασμό και προγραμματισμό βάσει των ιδιαίτερων αναγκών που προκύπτουν. Ο οριζόντιος σχεδιασμός δεν είναι αυτός που θα προαγάγει την ανάπτυξη σε περιπτώσεις όπως των ορεινών περιοχών σε ένα νησί. Αντιθέτως, μία ολιστική αντιμετώπιση εστιασμένη στον ορεινό χώρο ξεχωριστά, ως προς την χωρική του υπόσταση, δύναται να επιφέρει τα βέλτιστα αποτελέσματα στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης και ισόρροπης ανάπτυξης.

ΠΗΓΕΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ

Βιβλία και άρθρα

- Γουργιώτης, Λ. (2005) 'Προς μία Ευρωπαϊκή Πολιτική για τις Παράκτιες Ζώνες: Η περίπτωση της Ελλάδας', στο Γ. Τσάλτας (επ.) *Αειφορία και Περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: Ι. Σιδερής, 149-156
- Γούσιος, Δ. (1999) *Η διερεύνηση της χωρικής κλίμακας στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή τοπικών πολιτικών για τον ορεινό χώρο: από τις ορεινές κοινότητες στις ορεινές γεωγραφικές ζώνες*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις
- Coccosis, H. (1987) 'Planning for Islands', *Ekistics*, **54** (323) 84-87
- Coccosis, H. (2004) 'Sustainable Development, Landscape Conservation and Tourism in the Small Islands of Greece', στο M. Dieterich and J. van der Straaten (επ.) *Cultural Landscapes and Land Use*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 111-124
- CPMR (2012) *40th CPMR General Assembly* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο: <URL:http://www.crpm.org/pub/cr/90_final_declaration_podlaskie-final.pdf> [πρόσβαση 7 Ιανουαρίου 2013]
- ΚΥΣΤΑΤ (2013) *Απογραφή πληθυσμού*, Λευκωσία: Στατιστική Υπηρεσία Κυπριακής Δημοκρατίας
- Δέφνερ, Α., Καραχάλης, Ν. (2010) *Μάρκετινγκ του Τόπου: Πανεπιστημιακές παραδόσεις*, Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ
- Δρακωνάκης, Ν., Πετράκης Γ. (1999) *Μελέτη τουριστικής – οικολογικής αξιοποίησης των ορεινών όγκων της Κρήτης*, Ηράκλειο: Εταιρεία Τουρισμού Κρήτης
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2001) *Μόνιμος πληθυσμός του 2001*, Αθήνα: Ελληνική Στατιστική Αρχή
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2011) *Μόνιμος πληθυσμός του 2011*, Αθήνα: Ελληνική Στατιστική Αρχή
- ΕΣΥΕ (2005), *Κατανομή της εκτάσεως της Ελλάδας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεων*, Αθήνα: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία
- ESPON (2010) *Άτλαντας των Ευρωπαϊκών Νησιών* [διαδίκτυο (online)]. ESPON & Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διαθέσιμο στο: <URL: <http://www3.aegean.gr/lid>>

- [/internet/New_Folder/greek%20Atlas_ESPON_text_web.pdf](#)> [πρόσβαση 15 Δεκεμβρίου 2012]
- ESPON (2011α) *European Perspective on Specific Types of Territories, Interim Report* [διαδίκτυο (online)]. ESPON & University of Geneva. Διαθέσιμο στο: <URL:http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/AppliedResearch/GEOSPECS/2013-1-12_-_Inception_Report_xGEOSPECSx.pdf> [πρόσβαση 15 Δεκεμβρίου 2012]
- ESPON (2011β) *European Perspective on Specific Types of Territories, Final Report* [διαδίκτυο (online)]. ESPON & University of the Aegean. Διαθέσιμο στο: <URL:http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/TargetedAnalyses/EUROISLANDS/FinalReport_foreword_CU-16-11-2011.pdf> [πρόσβαση 15 Δεκεμβρίου 2012]
- European Commission (2000a), *Agenda 2000. CAP Reform Decisions*. Directorate-General of Agriculture
- European Commission (2000b), *The CAP Reform – A Policy For The Future*. Directorate-General of Agriculture
- Ζαμπέλης, Χ., Γιάλρη, Θ. (2001) ‘Ο χωροταξικός σχεδιασμός ως εργαλείο διαφοροποίησης και αναβάθμισης των ορεινών περιοχών του εθνικού χώρου και δημιουργίας νέας εταιρικής σχέσης πόλης υπαίθρου’, στο Δ. Ρόκος (επ.) *Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού – Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου: Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών: θεωρία και πράξη*, ΕΜΠ – Δήμος Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/zambelis.pdf> [πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2012]
- Καραγεώργου, Β. (2005) ‘Θεσμικό Πλαίσιο, Άξονες και Αρχές για την Αειφόρο Ανάπτυξη των Νησιωτικών Περιοχών, σε Διεθνές και Περιφερειακό Επίπεδο’, στο Γ. Τσάλτας (επ.) *Αειφορία και Περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: Ι. Σιδεράς, 89-104
- Κατσαρός, Δ. (2005) ‘Η αναγκαιότητα της συνεργασίας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών’, στο Η. Μπεριάτος (επ.) *Ορεινός Χώρος: περιβάλλον – κοινωνία - ανάπτυξη*, Βόλος: ΙΚΙ – ΤΜΧΠΠΑ, 33-44
- Κοκκώσης, Χ. (1995) ‘Τουρισμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη’, *Σύγχρονα Θέματα*, **18** (55) 21-27.

- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. (επ.) (2001) *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Κομνηνίδης, Ν. (1999) ‘ΣΠΑ – Παράκτιος χώρος και νησιά’, στο Ι. Βούρνας (επ.) *Ημερίδα με θέμα τον Παράκτιο και Νησιωτικό Χώρο*, Αθήνα: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, 29-34
- Κορωναίος, Χ. (2005) ‘Η συμβολή των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην αειφόρο ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών’, στο Γ. Τσάλτας (επ.) *Αειφορία και Περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: Ι. Σιδερίης, 263-273
- Κούγκολος, Α. (επ.) (2007), *Εισαγωγή στην Περιβαλλοντική Μηχανική*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Τζιόλα
- Κουτσοπούλου, Α. (2012) *Δυναμική των νησιωτικών συστημάτων : προς μια στρατηγική ολοκληρωμένης ανάπτυξης του ελληνικού μικρονησιωτικού χώρου*, Διπλωματική εργασία, Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
- Μακρής, Σ. (2011) ‘Η διαβούλευση ως φιλοσοφική θεωρία της δημοκρατίας: Κανονιστικές, διαδικασιακές και κριτικές όψεις’, *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Ν^ο 51, Διαθέσιμο στο: <URL: <http://constitutionalism.gr/ast/cov/6M/6MAKRHS.pdf>> [πρόσβαση 8 Ιουνίου 2013]
- Μισαηλίδης Ν., Σπυριδωνίδης Η. και Σπιλάνης Γ. (2002), ‘Προσπελασιμότητα στα νησιά του Αιγαίου. Πραγματική και εικονική απόσταση’, στο *7ο Εθνικό Συνέδριο Χαρτογραφίας*, Μυτιλήνη, 23-26 Οκτωβρίου <URL: http://www.aegean.gr/lid/internet/elliniki_ekdosi/TEL_DIMOSI/Paper_Periferiakotita.pdf> [πρόσβαση 13 Ιουνίου 2013]
- Μιχαηλίδου, Ε., Ρόκος, Δ. (2001) ‘Πολιτική γης για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των ορεινών περιοχών στους τομείς της γεωργίας, κτηνοτροφίας και δασοπονίας’, στο Δ. Ρόκος (επ.) *Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού – Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου: Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών: θεωρία και πράξη*, ΕΜΠ – Δήμος Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/michailidou.pdf> [πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2012]
- Μπεριάτος, Η. (2005) ‘Μια χωροταξική και περιβαλλοντική προσέγγιση για τον ορεινό χώρο’, στο Η. Μπεριάτος (επ.) *Ορεινός Χώρος: περιβάλλον – κοινωνία - ανάπτυξη*, Βόλος: ΙΚΙ – ΤΜΧΠΠΑ, 25-32

- Middleton, V., Hawkins, R. (επ.) (1998/2004) *Τουριστικό Μάρκετινγκ για Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Monfort, Ph. (2009) 'Territories with Specific Geographical Features' (Working Paper). A Series of Short Papers on Regional Research and Indicators produced by Directorate-General for Regional Policy, European Union, N^o 02
- Νάσσης, Σ., Παπαναγιώτου, Ε. (2010) 'Πυλώνες αειφορικής αγροτικής ανάπτυξης σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές', στο Γ. Αραμπατζής (επ.) *Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων. 2^{ος} Τόμος: Ανάπτυξη Ορεινών και Μειονεκτικών Περιοχών*, Ξάνθη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Διαθέσιμο στο: <URL: http://appliedmaths2.ee.duth.gr/Dasologia_Tomos2.pdf> [πρόσβαση 15 Νοεμβρίου 2012]
- NORDREGIO (επ.) (2004), *Mountain Areas in Europe: Analysis of mountain areas in EU member states, acceding and other European countries (final report)*, European Commission contract No 2002, CE.16.0.AT.136, Brussels: European Commission
- Οικονόμου, Δ. (επ) (2009) *Χωροταξική Πολιτική: Σημειώσεις*, Βόλος: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
- Οργανισμός Κτηματολογίου και Χαρτογραφίσεων Ελλάδος (2013) *Διοικητικά όρια ΟΤΑ '91*, Αθήνα: Δ/ση Χαρτογραφίσεων ΟΚΧΕ
- Παπαγεωργίου, Μ. (2012) 'Ορεινός χώρος και διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Όταν ο Καλλικράτης «είδε» μία Ελλάδα χωρίς βουνά', στο *Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Βόλος, 27-30 Σεπτεμβρίου 2012, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 190-195
- Παπαδασκαλόπουλος, Α., Μέργος, Γ., Χριστοφάκης, Μ. (2005) *Αναπτυξιακή Στρατηγική για το Νησιωτικό Χώρο* [διαδίκτυο (online)]. Αθήνα: Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου. Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.ipa.panteion.gr/6_OEICOEEIO_OIPIO_EPIOIEA.doc> [πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2012]
- Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ. (2001) '«Βιώσιμη» και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου', στο Δ. Ρόκος (επ.) *Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού – Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου: Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών: θεωρία και πράξη*, ΕΜΠ – Δήμος Μετσόβου,

- 7-10 Ιουνίου 2001, Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/paradimatou.pdf> [πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2012]
- Παπαναστάσης, Β. (1994) ‘Σχέσεις Κτηνοτροφίας και Φυσικού Περιβάλλοντος στον Ορεινό και Ημιορεινό Χώρο’, στο *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: Κτηνοτροφική Πολιτική. Θέσεις – Προσανατολισμοί*, Ιωάννινα, 10-12 Νοεμβρίου 1994, Θεσσαλονίκη: ΓΕΩΤΕΕ
- Πατελίδα, Μ. (2011) ‘Εξέταση χωρικού συστήματος σχεδιασμού στην Ιταλία’, Βόλος: ΤΜΧΠΠΑ
- Περιφέρεια Κρήτης (2011) *Στρατηγικό Σχέδιο της Περιφέρειας Κρήτης για την Ανάπτυξη του Πρωτογενή Τομέα και της Διαχείρισης των Προϊόντων του*, Ηράκλειο: Περιφέρεια Κρήτης
- Περιφέρεια Κρήτης (2013) *Κατευθύνσεις Αναπτυξιακής Στρατηγικής Περιφέρειας Κρήτης για την Περίοδο Προγραμματισμού 2014 - 2020*, Ηράκλειο: ΕΔΑ Περιφέρειας Κρήτης
- Ρόκος, Δ. (2001) ‘Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές: θεωρία και πράξη’, στο Δ. Ρόκος (επ.) *Πρακτικά 3^ο Διεπιστημονικού – Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου: Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών: θεωρία και πράξη*, ΕΜΠ – Δήμος Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/The_Integrated_Development_of_Mountainous_Areas.pdf> [πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2012]
- Σεργάκη, Π., Ηλιόπουλος, Κ. (2010) ‘Η σημασία της συλλογικής επιχειρηματικότητας για τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές’, στο Γ. Αραμπατζής (επ.) *Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων. 2^{ος} Τόμος: Ανάπτυξη Ορεινών και Μειονεκτικών Περιοχών*, Ξάνθη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Διαθέσιμο στο: <URL: <http://appliedmaths2.ee.duth.gr/DasologiaTomos2.pdf>> [πρόσβαση 15 Νοεμβρίου 2012]
- Σπιλάνης, Ι., Ακριβοπούλου, Ι., Γάκης, Κ., Μιχαηλίδης, Γ., Νιάρχος, Α. (2011) ‘Ο Καλλικράτης στα Νησιά’ [διαδίκτυο (online)]. Αθήνα: ΕΕΤΑΑ. Διαθέσιμο στο: <URL: <http://www.eetaa.gr/ekdoseis/e-book/148-Kallikratis-Nhsia/files/publication.pdf>> [πρόσβαση 29 Νοεμβρίου 2012]
- Στοιμενίδης, Α., Κωτσόπουλος, Θ., Μαρτζόπουλος, Γ. (2005) ‘Βιομάζα: εναλλακτική πηγή ενέργειας για τη μείωση κόστους παραγωγής αγροτικών προϊόντων’,

- Πρακτικά συνεδρίου: Νέες τεχνολογίες στη γεωργική παραγωγή και την αγροτική ανάπτυξη*, ΤΕΕ – ΥπΑΑΤ, 13 – 15 Μαΐου 2005, Διαθέσιμο στο: <URL: http://library.tee.gr/digital/m2067/m2067_stoimenidis.pdf>, [πρόσβαση 23 Νοεμβρίου 2012]
- Σαρρής, Γ. (2008) ‘Ποιμενική κτηνοτροφία και περιβάλλον’, στο *Πρακτικά 2^{ου} Παμβιαννίτικου Συνεδρίου με έμφαση στο Περιβάλλον & στη Δημόσια Υγεία – Τόμος Α*, Άνω Βιάννος, 30-31 Αυγούστου 2008, Ηράκλειο: ΝΑ Ηρακλείου – Σύλλογος Βιαννιτών Ηρακλείου ‘Ο Πατούχας’, 221-227
- Σκούρας, Δ., Ψαλτόπουλος, Δ. (2005) ‘Η επιχειρηματικότητα ως παράγοντας ανάπτυξης των ορεινών περιοχών της νότιας Ευρώπης’, στο Η. Μπεριάτος (επ.) *Ορεινός Χώρος: περιβάλλον – κοινωνία - ανάπτυξη*, Βόλος: ΙΚΙ – ΤΜΧΠΠΑ, 45-59
- Σπιλάνης, Γ. (2003) ‘Αναπτυξιακές προοπτικές και απασχόληση στον ελληνικό νησιωτικό χώρο’, στο Η. Ευθυμίου και Μ. Μοδίνος (επ.) *Οι δρόμοι της αειφορίας. Περιβάλλον, εργασία, επιχειρηματικότητα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 183-200
- Σπιλάνης, Ι., Βαγιάννη, Ε., Βακουφάρης, Χ., Κονδύλη, Ι. (2005) ‘Βιώσιμη Ανάπτυξη Νησιωτικού Χώρου’, στο Γ. Τσάλτας (επ.) *Αειφορία και Περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: Ι. Σιδεράς, 105-117
- SPEED Σύμβουλοι Ανάπτυξης Α.Ε. (επ.) (2007), *Μελέτη Περιφερειακής Στρατηγικής Τουρισμού και Σχεδίων Δράσης για τα ορεινά θέρετρα της Κύπρου*, Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού, Λευκωσία.
- Τσάλτας, Γ. (2005) ‘Οι Νησιωτικές Περιοχές στο Διεθνές Σύστημα – Ανθρώπινο Περιβάλλον και Αειφορική Προσέγγιση. Η Συνδιάσκεψη των Μπαρμπάντος’, στο Γ. Τσάλτας (επ.) *Αειφορία και Περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: Ι. Σιδεράς, 67-76
- Τσιπήρας, Κ. (2001) ‘Ο Ελληνικός ορεινός χώρος και η φύση του ως «Όλον»’, στο Δ. Ρόκος (επ.) *Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού – Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου: Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών: θεωρία και πράξη*, ΕΜΠ – Δήμος Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/tsipiras.pdf> [πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2012]

- ΥΠΑΑΤ (επ.) (2012) *Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013*, 11^η Έκδοση, Αθήνα: Ειδική Γραμματεία Κοινοτικών Πόρων και Υποδομών
- ΥπΑΑΥΜΔ (επ.) (2007) *ΠΕΠ Κρήτης και Νήσων Αιγαίου 2007-2013*, Αθήνα
- ΥπΓ (επ.) (1997) *Κατευθύνσεις για τις ορεινές περιοχές της Ελλάδας*, Αθήνα
- ΥπΓ (επ.) (1999) *Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης για τον Πρωτογενή Τομέα: 2000-2006*, Αθήνα
- ΥπΕ Κυπριακής Δημοκρατίας (2011) *Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων από τη Μερική Τροποποίηση του Γραπτού Κειμένου της Δήλωσης Πολιτικής [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: [http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/5BC78A51999107F0C22578540027DCAF/\\$file/SMPE_Dilosis_Politikis_31012010.pdf](http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/5BC78A51999107F0C22578540027DCAF/$file/SMPE_Dilosis_Politikis_31012010.pdf)> [πρόσβαση 18 Ιουνίου 2013]*
- ΥπΠΕΚΑ (επ.) (2012) ‘Αξιολόγηση, αναθεώρηση και εξειδίκευση ΠΠΧΑΑΑ Περιφέρειας Κρήτης’ (Στάδιο Α1), Αθήνα
- ΥπΠΕΧΩΔΕ (επ.) (2004) ‘Σχέδιο ΚΥΑ: Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Ορεινό Χώρο’, Αθήνα: Δ/ση Χωροταξίας ΥπΠΕΧΩΔΕ
- UNESCO (επ.) (1994) *Island Agenda: an overview of UNESCO's work on island environments, territories and societies*, Paris: UNESCO
- UN Department of Economic and Social Affairs (DESA) (2008) ‘*Participatory Governance and the Millennium Development Goals (MDGs)*’, United Nations: New York
- Φασούλας, Α., Τρίχας, Α., Ανδριανάκης, Μ., Θεοχαροπούλου, Ε., Κινδελή, Β. (επ.) (2002) *Κρήτη: Περιήγηση στη Φύση & τον Πολιτισμό*, Ηράκλειο: Περιφέρεια Κρήτης - Γραφείο TERRA DIAS
- Χατζηθεοδωρίδης, Φ., Μιχαηλίδης, Α., Νάστις, Σ. (2010) ‘Διαρθρωτικά προγράμματα και μέτρα για την ανάπτυξη των ορεινών, μειονεκτικών και νησιωτικών περιοχών: εφαρμογή και κρίσιμοι παράγοντες’, στο Γ. Αραμπατζής (επ.) *Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων. 2^{ος} Τόμος: Ανάπτυξη Ορεινών και Μειονεκτικών Περιοχών*, Ξάνθη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Διαθέσιμο στο: <URL: <http://appliedmaths2.ee.duth.gr/DasologiaTomos2.pdf>> [πρόσβαση 15 Νοεμβρίου 2012]

Διαδικτυακές Πηγές

- Central Intelligence Agency (2013) *Geography Cyprus* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cy.html>> [πρόσβαση 7 Ιανουαρίου 2013]
- Congress of Local and Regional Authorities of Europe (1995) *Recommendation 1274 (1995) on the European Charter of Mountain Regions* [διαδίκτυο (online)]. Council of Europe. Διαθέσιμο στο: <URL: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/EREC1274.htm>> [πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2012]
- Corine Land Cover (2000) *Land use* [διαδίκτυο (online)]. Denmark: European Environment Agency. Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.eea.europa.eu/soer/countries/gr/soertopic_view?topic=land> [πρόσβαση 10 Σεπτεμβρίου 2012]
- Δημόσια Δεδομένα, Ανοιχτά Δεδομένα (2013) *Γεωχωρικές πληροφορίες*, [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: www.geodata.gov.gr> [πρόσβαση 3 Ιανουαρίου 2013]
- Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων (2012), Κυρηγμένα Μνημεία ορεινών Καλλικρατικών Δήμων Κρήτης, [διαδίκτυο], Διαθέσιμο στο: <URL: http://listedmonuments.culture.gr/search_declarations.php?v18=2&v11=&v13=&v14=&v15=&v16=&v5=&v6=&v7=&v8=&v9=&v10=&v12=&v17=&v18=2&v19=471> [πρόσβαση 20 Δεκεμβρίου 2012]
- Eurostat (2013) *Πληθυσμιακή αλλαγή σε περιφερειακό επίπεδο* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Population_change_at_regional_level/el> [πρόσβαση 10 Ιανουαρίου 2013]
- Parks.it (2013) *L'Azienda Regionale Foreste Demaniali della Sicilia*, [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.parks.it/arfd.sicilia/presentazione.html>> [πρόσβαση 12 Ιουνίου 2013]
- Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης (2013) *Ενδημικά φυτά της Κρήτης* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www2.nhmc.uoc.gr/research/botany-activities/endemic-plants.html>> [πρόσβαση 14 Ιανουαρίου 2013]

- National Geographic Ελλάδα (2013) Σαρδηνία: Σταυροδρόμι πολιτισμών – Μέρος Α [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.nationalgeographic.gr/0211/orosima.html>> [πρόσβαση 10 Ιουνίου 2013]
- Omizzolo, A., Streifeneder, T. (2011) ‘Lo sviluppo territoriale nelle regioni montane italiane dal 1990 ad oggi’, *Agriregionieuropa*, 7 (27), Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.agrireregionieuropa.univpm.it/dettart.php?id_articolo=849> [πρόσβαση 12 Ιουνίου 2013]
- Πανεπιστήμιο των Ορέων (2013α) *Οικονομίες των ορέων* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.panoreon.gr/el/static/growth.html>> [πρόσβαση 7 Ιανουαρίου 2013]
- Πανεπιστήμιο των Ορέων (2013β) *Περιβάλλοντα των ορέων* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.panoreon.gr/el/static/enviroment.html>> [πρόσβαση 7 Ιανουαρίου 2013]
- Πανεπιστήμιο των Ορέων (2013γ) *Κοινωνία/πολιτισμός* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.panoreon.gr/el/static/culture.html>> [πρόσβαση 7 Ιανουαρίου 2013]
- Πανεπιστήμιο των Ορέων (2013δ) *Σχέδιο Ανάπτυξης Οροπεδίου Λασιθίου* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.panoreon.gr/agenda/69.html>> [πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2013]
- Περιφέρεια Σαρδηνίας (2009) *Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης Σαρδηνίας 2007 – 2013* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.regione.sardegna.it/speciali/programmasvilupporurale/psr-20072013/il-programma>> [πρόσβαση 12 Ιουνίου 2013]
- Περιφέρεια Σαρδηνίας (2013) *Περιφερειακοί νόμοι* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: http://www.regione.sardegna.it/regione/leggi_e_normative/leggi_regionali.html> [πρόσβαση 7 Ιανουαρίου 2013]
- Περιφέρεια Σικελίας (2013) *Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης Σικελίας 2007 – 2013*, [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο: <URL: http://www.psr Sicilia.it/Misure_nuovosito.html> [πρόσβαση 12 Ιουνίου 2013]
- ΥπΓΦΠΠ Κυπριακής Δημοκρατίας (2013) *Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2007-2013* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: http://www.moa.gov.cy/moa/da/da.nsf/page54_gr/page54_gr?OpenDocument> [πρόσβαση 12 Ιουνίου 2013]

- ΥπΕ Κυπριακής Δημοκρατίας (2012) *Δήλωση Πολιτικής, Πολιτική για τη ρύθμιση και τον έλεγχο της ανάπτυξης και την προστασία του περιβάλλοντος στην ύπαιθρο και στα χωριά* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/All/5510F83A5EF3B394C225783E00495030?OpenDocument>> [πρόσβαση 17 Ιουνίου 2013]
- ΥπΠΕΚΑ (2013) *Όρος Θρόπτη*, [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.minenv.gr/1/12/121/12103/viotopoi/g4320005.html>> [πρόσβαση 13 Ιανουαρίου 2013]
- Υπουργείο Περιβάλλοντος και Επικράτειας Ιταλίας (2013) *Τοπικά σχέδια δράσης* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: http://www.minambiente.it/menu/menu_attivita/progetti_azione_locale.html> [πρόσβαση 7 Ιανουαρίου 2013]
- Understanding Italy (2013) *Profile of Sicily* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://www.understandingitaly.com/regions/sicily.html>> [πρόσβαση 7 Ιανουαρίου 2013]
- Φιλότης – Βάση Δεδομένων για την Ελληνική Φύση (2013) *Βιότοποι Natura 2000* [διαδίκτυο (online)]. Διαθέσιμο στο <URL: <http://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/?category=2>> [πρόσβαση 26 Φεβρουαρίου 2013]

Θεσμικό Πλαίσιο

- ΓΠΧΣΑΑ (2008) ΦΕΚ 128 Α/03.07.2008, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- ΕΠΧΣΑΑ για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (2008) ΦΕΚ 2464 Β/03.12.2008, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- ΕΠΧΣΑΑ για την Βιομηχανία (2009) ΦΕΚ 151 ΑΑΠ/13.04.2009, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό (2009) ΦΕΚ 1138 Β/11.06.2009, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 2081/92 του Συμβουλίου της 14ης Ιουλίου 1992 ‘για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων και των ονομασιών προέλευσης των γεωργικών προϊόντων και των τροφίμων’, Αθήνα
- Νόμος ΔΝΖ’ (1912) ΦΕΚ 58/Α/14.02.12, ‘Περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων’, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο

- Νόμος 2539 (1997) ΦΕΚ 244/Α/4.12.97, ‘Συγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης’, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- Νόμος 2742 (1999) ΦΕΚ 207/Α/07.10.1999, ‘Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη & άλλες διατάξεις’, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- Νόμος 3827 (2010) ΦΕΚ 30/Α/25.02.10, ‘Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου’, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- Νόμος 3852 (2010) ΦΕΚ 87/Α/7.06.10, ‘Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης’, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- Οδηγία 75/268/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 28ης Απριλίου 1975 ‘περί της ορεινής γεωργίας και της γεωργίας σε ορισμένες περιοχές’, Αθήνα
- Οδηγία 81/645/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1981 περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ, Αθήνα
- ΠΠΧΣΑΑ Περιφέρειας Κρήτης (2003) ΦΕΚ 1486 Β/10.10.2003, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Προφορικές Συνεντεύξεις

- Ινωτάκης, Π. (2013), Συνέντευξη Μηχανικού Παραγωγής και Διοίκησης, Πρόεδρος ΔΕ του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, Τμήματος Ανατολικής Κρήτης
- Παρασύρης, Ι. (2012), Συνέντευξη Μηχανικού Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Σύμβουλος Περιφερειάρχη Κρήτης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας Ι Δημοτικά Διαμερίσματα ανά ‘καλλικρατικό’ δήμο του ορεινού χώρου της Κρήτης

Χωρικές ενότητες	‘Καλλικρατικοί’ δήμοι	Χωρικές ενότητες	‘Καλλικρατικοί’ δήμοι
1	Δ. ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	4	Δ. ΑΝΩΓΕΙΩΝ
	Δ.Δ.Καμπανού		Δ.Δ.Ανωγειών
	Δ.Δ.Επανωχωρίου		Δ.Δ.Αζού
	Δ.Δ.Ροδοβανίου		Δ.Δ.Ζωνιανών
	Δ.Δ.Σκάφης		Δ. ΑΡΚΑΔΙΟΥ
	Δ.Δ.Σούγιας		Δ.Δ.Αρχαίας Ελεύθερνας
	Δ.Δ.Τεμενίων		Δ. ΓΕΡΟΠΟΤΑΜΟΥ
	Δ. ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ		Δ.Δ.Αγίου Μάμαντος
	Δ.Δ.Κακοπέτρου		Δ.Δ.Μαργαριτών
	Δ.Δ.Παλαιών Ρουμάτων		Δ. ΚΟΥΛΟΥΚΩΝΑ
	Δ. ΘΕΡΙΣΟΥ		Δ.Δ.Γαράζου
	Δ.Δ.Θερίσου		Δ.Δ.Αγίου Ιωάννου Μυλοποτάμου
	Δ. ΙΝΝΑΧΩΡΙΟΥ		Δ.Δ.Αϊμίονα
	Δ.Δ.Έλους		Δ.Δ.Αλοίδων
	Δ.Δ.Κάμπου		Δ.Δ.Απλαδιανών
	Δ.Δ.Κεφαλίου		Δ.Δ.Βενίου
	Δ.Δ.Περιβολίων Κισσάμου		Δ.Δ.Δοξαρού
	Δ.Δ.Στροβλών		Δ.Δ.Θεοδώρας
	ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ		Δ.Δ.Καλύβου
	Δ.Δ.Κανδάνου (Καντάνου)		Δ.Δ.Κρυονερίου
	Δ.Δ.Κακοδικίου		Δ.Δ.Λιβαδίων
	Δ.Δ.Πλεμενιανών		Δ. ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ
	Δ. ΚΕΡΑΜΙΩΝ		Δ.Δ.Πρινιά
	Δ.Δ.Δρακόννας		Δ. ΓΟΡΓΟΛΑΙΝΗ
	Δ.Δ.Κάμπων		Δ.Δ.Άνω Ασιστών
	Δ.Δ.Πλατυβόλας		Δ.Δ.Κάτω Ασιστών
	Δ. ΚΙΣΣΑΜΟΥ		Δ. ΖΑΡΟΥ
	Δ.Δ.Σηρικαρίου		Δ.Δ.Ζαρού
	Δ. ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ		Δ.Δ.Βοριζίων
	Δ.Δ.Καράνου (Καρών)		Δ. ΚΡΟΥΣΩΝΑ
	Δ.Δ.Λάκκων		Δ.Δ.Κρουσώνος
			5

	Δ.Δ.Μεσκλών		Δ.Δ.Κορφών
	Δ.Δ.Ορθουνίου		Δ.Δ.Λουτρακίου
	Δ.Δ.Πρασέ		Δ.Δ.Σάρχου
	Δ.Δ.Σέμπρωνα		Δ. ΡΟΥΒΑ
	Δ. ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ		Δ.Δ.Γέργερης
	Δ.Δ.Παλαιοχώρας		Δ.Δ.Νυβρίτου
	Δ.Δ.Βουτά		Δ. ΤΥΛΙΣΟΥ
	Δ.Δ.Σαρακήνας		Δ.Δ.Γωνιών Μαλεβιζίου
	Δ. ΛΑΠΠΑΙΩΝ		Δ.Δ.Καμαριώτου
	Δ.Δ.Μυριοκεφάλων		Δ. ΤΥΜΠΑΚΙΟΥ
	Δ. ΑΡΜΕΝΩΝ		Δ.Δ.Καμαρών
	Δ.Δ.Καρών Αποκορρώνου		Δ. ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ
	Δ.Δ.Ραμνής		Δ.Δ.Αχεντριά
	Δ. ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΕΩΣ		Δ.Δ.Εθιάς
	Δ.Δ.Κουρνά	6	Δ.Δ.Παρανύμφων
	Δ. ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑΣ		Δ. ΚΟΦΙΝΑ
	Δ.Δ.Αλικάμπου		Δ.Δ.Σταβίων
	Δ.Δ.Βαφέ		Δ.Δ.Στερνών
	Δ.Δ.Εμπροσνέρου		Δ. ΒΙΑΝΝΟΥ
	Δ. ΣΦΑΚΙΩΝ		Δ.Δ.Άνω Βιάννου
	Δ.Δ.Χώρας Σφακίων		Δ.Δ.Αγίου Βασιλείου
2	Δ.Δ.Αγίας Ρουμέλης		Δ.Δ.Αμιρά
	Δ.Δ.Αγίου Ιωάννου		Δ.Δ.Βαχού
	Δ.Δ.Ανωπόλεως		Δ.Δ.Εμπάρου
	Δ.Δ.Ασκύφου		Δ.Δ.Καλαμίου
	Δ.Δ.Ασφένδου	7	Δ.Δ.Κάτω Βιάννου
	Δ.Δ.Ίμπρου		Δ.Δ.Κάτω Σύμης
	Δ.Δ.Πατσιανού		Δ.Δ.Κεφαλοβρυσίου
	Δ.Δ.Σκαλωτής		Δ.Δ.Μάρθας
	Δ. ΦΡΕ		Δ.Δ.Μιλλιαράδων
	Δ.Δ.Φρε		Δ.Δ.Ξενιάκου
	Δ.Δ.Μελιδονίου		Δ.Δ.Πεύκου
	Δ.Δ.Πεμονίων		Δ.Δ.Συκολόγου
	Δ.Δ.Τζιτζιφέ		Δ.Δ.Χόνδρου
	ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ		Δ. ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ
3	Δ. ΚΟΥΡΗΤΩΝ	8	Δ.Δ.Αμαριανού

Δ.Δ.Φουρφουρά		Δ.Δ.Γερακίου
Δ.Δ.Αγίας Παρασκευής		Δ.Δ.Κασταμονίτσης
Δ.Δ.Αγίου Ιωάννου Αμαρίου		Δ.Δ.Μαθιάς
Δ.Δ.Αποδούλου		Δ. ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ
Δ.Δ.Βιζαρίου		Δ.Δ.Παναγίας
Δ.Δ.Κουρουτών		Δ. ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ
Δ.Δ.Λαμπιωτών		Δ.Δ.Γωνιών Πεδιάδος
Δ.Δ.Λοχριάς		Δ.Δ.Κεράς
Δ.Δ.Νιθαύρεως		Δ. ΝΕΑΠΟΛΗΣ
Δ.Δ.Πετροχωρίου		Δ.Δ.Βρυσών
Δ.Δ.Πλατανίων		Δ. ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ
Δ.Δ.Πλατάνου		Δ.Δ.Τζερμιάδου
Δ. ΛΑΜΠΗΣ		Δ.Δ.Αβρακόντε
Δ.Δ.Σπηλίου		Δ.Δ.Αγίου Γεωργίου Λασιθίου
Δ.Δ.Ακουμίων		Δ.Δ.Αγίου Κωνσταντίνου
Δ.Δ.Αρδάκτου		Δ.Δ.Καμινακίου
Δ.Δ.Δρμίσκου	9	Δ.Δ.Κάτω Μετοχίου
Δ.Δ.Κεντροχωρίου		Δ.Δ.Λαγού
Δ.Δ.Κισσού		Δ.Δ.Μαρμακέτου
Δ.Δ.Κρύας Βρύσης		Δ.Δ.Μέσα Λασιθίου
Δ.Δ.Λαμπινής		Δ.Δ.Πλάτης
Δ.Δ.Μελάμπων		Δ.Δ.Ψυχρού
Δ.Δ.Μουρνές		Δ. ΜΑΛΙΩΝ
Δ.Δ.Μυζόρρουμα		Δ.Δ.Μαλίων
Δ.Δ.Ορνές		Δ. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
Δ. ΣΙΒΡΙΤΟΥ		Δ.Δ.Έξω Ποτάμων
Δ.Δ.Αποστόλων	10	Δ.Δ.Ζενίων
Δ.Δ.Αμαρίου		Δ.Δ.Κριτσάς
Δ.Δ.Άνω Μέρους		Δ.Δ.Κρούστα
Δ.Δ.Βισταγής		Δ. ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ
Δ.Δ.Βρυσών		Δ.Δ.Καβουσίου
Δ.Δ.Βωλεώνων		Δ.Δ.Καλαμαύκας
Δ.Δ.Γερακαρίου	11	Δ.Δ.Μαλών
Δ.Δ.Ελενών		Δ.Δ.Μουρνιών
Δ.Δ.Θρόνου		Δ.Δ.Μύθων
Δ.Δ.Καλογέρου		Δ.Δ.Ρίζης

	Δ.Δ.Μέρωνα	12	Δ. ΣΗΤΕΙΑΣ
	Δ.Δ.Μοναστηρακίου		Δ.Δ.Έξω Μουλιανών
	Δ.Δ.Παντανάσσης		Δ.Δ.Κατσιδωνίου
	Δ.Δ.Πατσού		Δ.Δ.Κρυών
	Δ. ΦΟΙΝΙΚΑ		Δ.Δ.Λάστρου
	Δ.Δ.Σελλίων		Δ.Δ.Μέσα Μουλιανών
	Δ.Δ.Αγίου Βασιλείου		Δ.Δ.Πραισού
	Δ.Δ.Αγίου Ιωάννου Αγίου Βασιλείου		Δ.Δ.Σφάκας
	Δ.Δ.Αγκουσελιανών		Δ.Δ.Τουρλωτής
	Δ.Δ.Κοζαρές		Δ. ΜΑΚΡΥ ΓΙΑΛΟΥ
	Δ.Δ.Μαριού		Δ.Δ.Ορεινού
	Δ.Δ.Ροδακίνου		Δ.Δ.Πεύκων
		Δ.Δ.Χρυσοπηγής	
	13	Δ. ΛΕΥΚΗΣ	
		Δ.Δ.Ζίρου	
		Δ.Δ.Αγίας Τριάδος	
		Δ.Δ.Αρμένων	
			Δ.Δ.Χανδρά

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων από ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας II Αποτίμηση ορεινότητας σε διοικητικά όρια (πρώτη οριοθέτηση)

Περιφερειακές Ενότητες	Καλλικρατικοί δήμοι (2010)	Καποδιστριακοί δήμοι (2001)	Δημοτικά διαμερίσματα (2001)
Ηρακλείου	1	19	52
Λασιθίου	1	6	33
Ρεθύμνης	2	11	63
Χανίων	3	17 (και 1 κοινότητα)	56
Σύνολο	7	53 και 1 κοινότητα	204

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων από ΕΛ.ΣΤΑΤ. και e-demography

Πίνακας III Αποτίμηση ορεινότητας σε διοικητικά όρια (δεύτερη οριοθέτηση)

Περιφερειακές Ενότητες	Καλλικρατικοί δήμοι (2010)	Καποδιστριακοί δήμοι (2001)
Ηρακλείου	1	4
Λασιθίου	1	1
Ρεθύμνης	2	6
Χανίων	3	8 (και 1 κοινότητα)
Σύνολο	7	19 και 1 κοινότητα

Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων από ΕΛ.ΣΤΑΤ. και e-demography

Πίνακας IV Ζώνες με ειδικό καθεστώς προστασίας: ΤΠΦΚ, Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης και Εθνικοί Δρυμοί

Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους	Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης	Εθνικοί Δρυμοί	Προστατευτικά Δάση
Δυτικά Αστερούσια (από Αγιοφάραγγο έως Κόκκινο Πύργο)	Δρυς Κορφών Μαλεβιζίου, Ηρακλείου (ΦΕΚ 590/TB/1977)	Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς Ομαλού & Αγ. Ρουμέλης Χανίων (ΦΕΚ200/ΤΑ/1962, 33/ΤΑ/1964)	Ορεινού όγκου Λευκών ορέων (ΦΕΚ 65/03-02-2006)
Αστερούσια όρη (Κόφινας)	Κρητικό Κεφαλάνθηρο μεταξύ Καμαρών & Βορίζων, Ηρακλείου (ΦΕΚ 589/TB/1985)		Περιοχής Κορυφών Ασφένδου Καλλικράτη (ΦΕΚ 65/03-02-2006)
Όρος Δίκτη: Ομαλός Βιάννου (Σύμη – Ομαλός)	Πλάτανος Βλάτου Χανίων (ΦΕΚ 590/TB/1977)		Ορεινού όγκου Αποπηγάδι Σελίνου (ΦΕΚ 65/03-02-2006)
Σπήλαιο Καμαρών Ηρακλείου	Πλάτανος Αζωγυρών Παλαιοχώρας, Χανίων (ΦΕΚ 173/TB/1981)		
Όρος Δίκτη: Οροπέδιο Λασιθίου, Καθαρό, Σελένα, Κράσι, Σελεκιανό	Ελιά Βουβών Χανίων (ΦΕΚ 603/TB/1997)		
Όρος Θρύπτης και γύρω περιοχή			
Κουρταλιώτικο φαράγγι – Μονή Πρέβελι			
Ιδαίον Άντρον ή Αγ. Τριάδα			
Πρασινό Φαράγγι- Πατσός-Σφακορύακο ρέμα			
Σύβριτος			
Όρος Ίδη			
Φαράγγι Θερίσσου			
Ασφέντου – Καλλικράτης			
Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς			
Δράπανο-Λίμνη Κουρνά			
Φρε-Τζίτζιφές-Νίπος			

Πηγή: Ίδια επεξεργασία στοιχείων ΥΠΠΕΚΑ, 2012

Πίνακας V Ζώνες με ειδικό καθεστώς προστασίας: Διεθνείς Συμβάσεις και Κοινοτικές Οδηγίες

Σημαντικές Περιοχές για Πουλιά	Ειδικά Προστατ. Μεσογειακές Περιοχές & Ευρωπαϊκό Βιογενετικό Αποθ.	Ευρωπαϊκό Δίπλωμα και Απόθ. Βιόσφαιρας UNESCO	Καταφύγια Θηραμάτων
Όρος Κόφινας	Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς	Φαράγγι Σαμαριάς	Όρος Δίκτη: Ομαλός Βιάννου
Όρος Δίκτη			Όρος Δίκτη: Οροπέδιο Λασιθίου, Καθαρό Σέλενα, Κράσι, Σελάκανο
Όρος Θρύπη και Ορνό			Όρος Θρύπης και γύρω περιοχή
Όρος Κέδρος & Κουρταλιώτικο φαράγγι			Πρασινό Φαράγγι-Πατσός - Σφακορύακο ρέμα
Φαράγγι Πρασσιών			Όρος Ίδη
Όρος Ίδη			Λευκά όρη
Όρος Κουτρούλης			Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς
Λευκά όρη			
Λίμνη Κουρνά			

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων ΥπΠΕΚΑ, 2012

Πίνακας VI Ζώνες με ειδικό καθεστώς προστασίας: Natura 2000

a/a	Κατηγορία	Δίκτυο Προστατευόμενων Περιοχών «Natura 2000» (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ)	Έκταση (ha)
1	ΕΖΔ-ΖΕΠ	Δυτικά Αστερούσια (GR4310004) – Κατηγορία Α	2.650,79
2	ΕΖΔ	Όρος Αστερούσια (GR4320005) – Κατηγορία Α	16.173,89
3	ΕΖΔ	Όρος Δίκτη: Ομαλός Βιάννου (Σύμη – Ομαλός) (GR4310006) – Κατηγορία Α	3.939,68
4	ΕΖΔ	Όρος Δίκτη: Οροπέδιο Λασιθίου, Καθαρό, Σέλενα, Κράσι, Σελάκανος (GR4320002) – Κατηγορία Α	34.007,16
5	ΖΕΠ	Κρουσώνας – Βρωμόνερο Ίδης (GR4310009)	7.877,02
6	ΕΖΔ	Μονή Καμά (GR4320004) – Κατηγορία Β	974,43
7	ΕΖΔ	Όρος Θρύπης και γύρω περιοχή (GR4320005) – Κατηγορία Α	8.528,56
8	ΕΖΔ	Όρος Κέδρος (GR4330002) – Κατηγορία Α	4.700,27
9	ΕΖΔ	Κουρταλιώτικο φαράγγι – Μονή Πρέβελι (GR4330003) – Κατηγορία Α	3.642,73
10	ΕΖΔ	Πρασινό φαράγγι – Πατσός – Σφακορύακο ρέμα (GR4330004) – Κατηγορία Α	13.121,42
11	ΕΖΔ-ΖΕΠ	Όρος Ίδη: Βορίζια – Γερανοί – Καλή Μαδάρα (GR4330005) – Κατηγορία Α	39.913,06
12	ΕΖΔ	Έλος – Τοπόλια – Σάσαλος – Άγιος Δίκαιος (GR4340004) – Κατηγορία Α	7.351,95
13	ΕΖΔ	Λευκά όρη (GR4340008) – Κατηγορία Α	53.363,64
14	ΕΖΔ	Δράπανο (βορειοανατολικές ακτές) – Λίμνη Κουρνά (GR4340010) – Κατηγορία Α	4.511,13
15	ΕΖΔ	Ασφέντου – Καλλικράτης (GR4340012) – Κατηγορία Α	14.022,54
16	ΕΖΔ	Φαράγγι Θερίσσου (GR4340007) – Κατηγορία Γ	497,73
17	ΕΖΔ	Φρε – Τζιτζιφές – Νίπος (GR4340011) – Κατηγορία Γ	1.217,60
18	ΖΕΠ	Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς – Φαράγγι Τρυπητής – Ψιλάφι – Κουστογέρακο (GR4340014)	13.979,76

Πηγή: Ιδία επεξεργασία Ν. 3937/2011

Πίνακας VII Ισχύουσα Ευρωπαϊκή Νομοθεσία για τον καθορισμό των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών στην Ελλάδα

Κανονισμός	Θέμα
75/268/ΕΟΚ	Οδηγία σχετικά με τη γεωργία στις ορεινές και άλλες μειονεκτικές περιοχές (1975)
81/645/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1981 περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
83/339/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 9ης Ιουλίου 1983 για την τροποποίηση της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
85/148/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 29ης Ιανουαρίου 1985 για την τροποποίηση της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
89/588/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 1989 για την τροποποίηση της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών γεωργικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
93/66/ΕΟΚ	Οδηγία του Συμβουλίου της 19ης Ιουλίου 1993 για την τροποποίηση της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ περί του κοινοτικού καταλόγου των μειονεκτικών περιοχών κατά την έννοια της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Ελλάδα)
94/516/ΕΚ	Απόφαση της Επιτροπής της 27ης Ιουλίου 1994 η οποία τροποποιεί τα όρια των μειονεκτικών περιοχών στην Ελληνική Δημοκρατία στο πλαίσιο της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ του Συμβουλίου

Πηγή: Μιχαλίδου κ.ά, 2001

Πίνακας VIII Κοινωνικοδιαρθρωτικά κοινοτικά μέτρα που σχετίζονται με τον ορεινό αγροτικό χώρο

Κανονισμός	Θέμα
82/658/ΕΟΚ	Απόφαση της Επιτροπής της 10ης Σεπτεμβρίου 1982 περί εφαρμογής της μεταρρύθμισης των γεωργικών διαρθρώσεων στην Ελλάδα σύμφωνα με τον τίτλο II της οδηγίας 75/268/ΕΟΚ του Συμβουλίου
82/1975/ΕΟΚ	Κανονισμός του Συμβουλίου της 19ης Ιουλίου 1982 για την επιτάχυνση της γεωργικής ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας
88/4073/ΕΟΚ	Κανονισμός του Συμβουλίου της 19ης Δεκεμβρίου 1988 για τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1975/82 για την επιτάχυνση της γεωργικής ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας
98/235/ΕΚ	Απόφαση της Επιτροπής της 11ης Μαρτίου 1998 για τη λειτουργία των συμβουλευτικών επιτροπών στον τομέα της κοινής γεωργικής πολιτικής
99/1257/ΕΚ	Κανονισμός του Συμβουλίου της 17ης Μαΐου 1999 για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) και για την τροποποίηση και κατάργηση ορισμένων κανονισμών
99/1750/ΕΚ	Κανονισμός της Επιτροπής της 23ης Ιουλίου 1999 για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ)
99/2603/ΕΚ	Κανονισμός της Επιτροπής της 9ης Δεκεμβρίου 1999 για τη θέσπιση μεταβατικών κανόνων όσον αφορά τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης που προβλέπεται από τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου
00/2075/ΕΚ	Κανονισμός της Επιτροπής της 29ης Σεπτεμβρίου 2000 για τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1750/1999 σχετικά με τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1257/1999 του Συμβουλίου για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ)

Πηγή: Μιχαλίδου κ.ά, 2001

Πίνακας ΙΧ Κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία των ορεινών καλλικρατικών δήμων της Κρήτης

Όνομασία Μνημείου	Νομός	Δήμος	Οικισμός	Θέση	Είδος Μνημείου
Αστερούσια όρη	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ			Φυσικοί Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Όρος Δίκτη	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ			Φυσικοί Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Χόνδρος, Κοινοτική Βρύση	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Χόνδρου		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Αρχαιολογικός χώρος Ιερού Ερμής και Αφροδίτης στην "Κρύα Βρύση"	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Κάτω Σύμης	"Κρύα Βρύση"	Αρχαιολογικές Θέσεις, Αρχαία Ιερά, Θρησκευτικοί Χώροι
Αρχαιολογικός χώρος στη θέση "Ληστής" Κερατόκαμπου	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Χόνδρου	"Ληστής", Δυτικά του Κερατόκαμπου	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαιολογικός χώρος στη θέση "Μιτατούλια" Κερατόκαμπου	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Άνω Βιάννου	"Μιτατούλια", Δυτικά του Κερατόκαμπου	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαιολογικός χώρος στη θέση "Πλάκα" Κερατόκαμπου	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Άνω Βιάννου	"Πλάκα", Δυτικά του Κερατόκαμπου	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαιολογικός χώρος στη θέση "Σκουροχάρακο" ή "Σκούρος" Κερατόκαμπου	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Χόνδρου	"Σκουροχάρακο" ή "Σκούρος" Κερατόκαμπου	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αμράς, Τόπος εκτελέσεων	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αμρών	θέση Αμπέλια	Ιστορικοί Τόποι
Νερόμυλος στη Μονή Σπηλιώτισσας	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Βασιλείου	Μονή Σπηλιώτισσας	Αγροτική Οικονομία, Μύλοι
Αρχαιολογικός χώρος Προφήτη Ηλία (αρχ. Αρκάδες)	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αφρατίου	Προφήτης Ηλίας	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Κρήνη "Σπαρτόβρυση" σε αγροτικό δρόμο	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Βασιλείου	στον παράπλευρο αγροτικό δρόμο του οδικού άξονα Ηρακλείου - Μοιρών	Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Ι. Ναός Αγ. Ιωάννου Προδρόμου.	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Άγιος Βασίλειος		Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Η κρήνη «Αναβάλλουσας» στον οικισμό Μουρί, του συνοικισμού Αμράς Δήμου Βιάννου, Νομού Ηράκλειου Κρήτης.	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Αμράς		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Άνω Βιάννος, Βρύση.	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Άνω Βιάννος		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Άνω Βιάννος, Δημοτικό Σχολείο.	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Άνω Βιάννος		Οικιστικά Σύνολα, Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Άνω Βιάννος, Νερόμυλος.	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Άνω Βιάννος		Αγροτική Οικονομία, Μύλοι
Έμπαρος, Ι. Ναός Κάτω Κεράς.	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Έμπαρος		Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Κάτω Βιάννος, Κοινοτική κρήνη.	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Κάτω Βιάννος		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Ι. Ναός Εισοδίων Θεοτόκου στην Κάτω Βιάννο Ηρακλείου	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Κάτω Βιάννος		Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Κάτω Βιάννος, Παλαιό Δημοτικό Σχολείο	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Κάτω Βιάννος		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Αρχαιολογικός χώρος Κερατόκαμπου	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Κερατόκαμπος	Καστρί, Τράπεζα	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαιολογικός Χώρος στις θέσεις "Καμίνι", "Ξενοτάφοι", "Αγία Ειρήνη"	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Νέα Άρβη	"Καμίνι", "Ξενοτάφοι", "Αγία Ειρήνη"	Νεκρικοί Χώροι και Μνημεία, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα, Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Κρήνη "το Χάνι"	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Πεύκος		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Κρήνη "του Πιτρόπου"	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Πεύκος		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Κρήνη "των Μηλιαράδων"	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Πεύκος		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Αρχαιολογικός χώρος στη θέση "Φαφλάγκο" Βιάννου	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Φαφλάγκος		Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαιολογικός χώρος στη θέση "Ψαρή Φοράδα" Βιάννου	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Ψαρή Φοράδα		Νεκρικοί Χώροι και Μνημεία, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Δικταίο Άντρο (Σπήλαιο Ψυχρού)	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Ψυχρού		Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Μινωικός οικισμός	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Πλάτης		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Σπήλαιο Αργουλιά	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Τζερμιάδου		Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Σπήλαιο Σκαφίδια	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Τζερμιάδου		Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαία λείψανα στη θέση Καρδαμούτσα	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Κωνσταντίνου	Καρδαμούτσα	Αρχαιολογικές Θέσεις
Μινωικός οικισμός στη θέση Κάστελλος και Πόντα ή Αγία	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Τζερμιάδου	Κάστελλος και Πόντα ή Αγία Άννα	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα

Άννα					
Αρχαία λείψανα στη θέση Κεφάλα	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Κωνσταντίνου	Κεφάλα	Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαία λείψανα στη θέση Κολόνα	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Κωνσταντίνου	Κολόνα	Αρχαιολογικές Θέσεις
Ι.Ν. Αγ. Πνεύματος	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Γεωργίου Λασιθίου	Λιμνάκαρο	Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Αρχαία λείψανα στη θέση Μπαγκάλι	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Κωνσταντίνου	Μπαγκάλι	Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαία λείψανα στη θέση Ντοναντή	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Κωνσταντίνου	Ντοναντή	Αρχαιολογικές Θέσεις
Παλιό Δημοτικό Σχολείο	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Γεωργίου Λασιθίου	οροπέδιο Λασιθίου	Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Ι. Μ. Βιδιανής	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Κάτω Μετοχίου	οροπέδιο Λασιθίου	Μοναστηριακά Συγκροτήματα, Θρησκευτικοί Χώροι
Σπήλαιο Τράπεζα	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Τζερμάδου	όρος Καρφί	Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Μινωικός οικισμός και νεκροταφείο στο όρος Καρφί	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Τζερμάδου	όρος Καρφί (Βιτσιλόβρυση, Κοπράνα, Αστοιβαδερό)	Νεκρικοί Χώροι και Μνημεία, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαία λείψανα	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Κωνσταντίνου	Παπούρα	Αρχαιολογικές Θέσεις
Μικροί θολωτοί τάφοι στη θέση παπούρα Αγίου Γεωργίου	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Λαγού	παπούρα Αγίου Γεωργίου	Νεκρικοί Χώροι και Μνημεία, Αρχαιολογικές Θέσεις
Ανεμόμυλοι	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Ψυχρού	Σελί Αμπέλου	Αγροτική Οικονομία, Μύλοι
Θολωτός τάφος στη θέση Στα σκαλιά	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Πλάτης	Στα σκαλιά	Νεκρικοί Χώροι και Μνημεία, Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαία λείψανα στη θέση Τα Μνήματα	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Κωνσταντίνου	Τα Μνήματα	Αρχαιολογικές Θέσεις
Το παλιό Δημοτικό Σχολείο (19ου αιώνα) στο Δ.Δ. Τζερμάδου, Δήμου Οροπεδίου ν. Λασιθίου, μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο του στα όρια του οικοπέδου.	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Τζερμάδου		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Πρώην Δημοτικό Σχολείο Ψυχρού	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΟΡΟΠΕΔΙΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Ψυχρόν		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Αρχαία πόλη Σουλία. Καθορισμός Ζώνης Προστασίας Β.	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίας Γαλήνης		Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Λείψανα αρχαίων ναυαγίων	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίας Γαλήνης		Ενάλιοι Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Ρωμαϊκός οικισμός	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Λαμπινής		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Ι. Μονή Αγ. Πνεύματος	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Κισσού		Μοναστηριακά Συγκροτήματα, Θρησκευτικοί Χώροι
Συγκρότημα οικιών της οικογένειας Τσουδερού	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σπηλίου		Βοηθητικοί Χώροι, Οικιστικά Σύνολα, Αστικά Κτίρια
Οικία Θεοχάρη Χριστοφοράκη	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Μελάμπων		Αστικά Κτίρια
Παλιό Δημοτικό Σχολείο	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Ορνές		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Κτίρια δύο (2) νερόμυλων που βρίσκονται στην περιοχή Σπήλι του Δήμου Λάμπης του Ν.Ρεθύμνης.	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σπηλίου		Μύλοι
Το κτίριο του παλιού Δημοτικού σχολείου ,στο Δημοτικό Διαμέρισμα Μυξόρουμα του Δήμου Λάμπης του Ν. Ρεθύμνης, μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο του.	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Μυξόρουμα		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Οικία Αγίων Τεσσάρων Μαρτύρων στη θέση «Γειτονιά των Τεσσάρων Μαρτύρων», φερ. ως. ιδ. κληρ. Γ. Χριστοφοράκη	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Μελάμπων	«Γειτονιά των Τεσσάρων Μαρτύρων»	Αστικά Κτίρια
Μινωικός οικισμός	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σακτουριών	Αγ. Μάρκος - Αγ. Ιωάννης	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Ερείπια αρχαίας πόλης (Κορίου)	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Μελάμπων	Βούλγαρη Αρμυκάστελλα	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαιολογικός Χώρος Ελληνικών Αγ. Γαλήνης	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίας Γαλήνης	Ελληνικά	Αρχαιολογικές Θέσεις

Ερείπια Μινωικού οικισμού	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Μυζόρρουμα	Κωστέλη	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Οικία Αγίων Τεσσάρων Μαρτύρων στη θέση Πρίνος, φερ. ως ιδ. Ενορίας Μελάμπων	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Μελάμπων	Πρίνος	Αστικά Κτίρια
Αρχαία πόλη Απολλωνία ή Λάμων. Καθορισμός Ζωνών Προστασίας Α και Β.	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Κεραμέ	Πύργος	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Παλιό Δημοτικό Σχολείο	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Αγία Γαλήνη		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Πύργος στις Βρύσες, φερ. ως ιδ. Ελένης Γρηγοριάδου	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Βρύσαι		Αμυντικά Συγκροτήματα, Πύργοι
Τρία (3) γεφύρια στις Καρίνες	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Καρίνα		Γέφυρες
Το Δημοτικό Σχολείο Κρύας Βρύσης που βρίσκεται στο Δήμο Λάμπης στο Ν.Ρεθύμνης.	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Κρύα Βρύση		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Ι.Ν. Αγ. Βασιλείου	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Βασιλείου		Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Αρχαιολογικός Χώρος Φοινικιάς - Σούδα - Βουκελάρης	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σελλίων		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Γέφυρα «Κουρταλιώτη» στο Δήμο Φοίνικα Ρεθύμνου	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Φοίνικας		Γέφυρες
Γέφυρα «Μπουρτζούκου» στο Δήμο Φοίνικα Ρεθύμνου	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Φοίνικας		Γέφυρες
Αρχαιολογικός Χώρος Ροδάκινου	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Ροδάκινου	ακρωτήριο "Κάστελλος"	Αρχαιολογικές Θέσεις
Γιαννιού - Ελληνικό Ρέμα Ν. Ρεθύμνης. Επιτρεπόμενη περιοχή καταδύσεων.	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σελλίων	Θαλάσσια περιοχή Γιαννιού - Ελληνικό Ρέμα.	Ενάλιο Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαιολογικός Χώρος περιοχής ακρωτηρίου Κάστελλος	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Βασιλείου	περιοχής ακρωτηρίου Κάστελλος	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Κάστρο (Κούλε) στον Κοξαρέ	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Κοξαρές	στην περιφέρεια του χωριού Κοξαρέ	Αμυντικά Συγκροτήματα, Κάστρα / Φρούρια
Αρχαιολογικός χώρος Πρέβελης (Παλαιά Μονή Πρέβελι). Καθορισμός Ζωνών Προστασίας Α και Β.	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Κάτω Μονή Πρέβελι	Κουρταλιώτικο φαράγγι	Μοναστηριακά Συγκροτήματα, Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις, Θρησκευτικοί Χώροι
Κρήνη στα Λευκόγεια	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Λευκόγεια		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Αρχαιολογικός χώρος Πρέβελης (Νέα Μονή Πρέβελι). Καθορισμός Ζωνών Προστασίας Α και Β.	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Πίσω Μονή Πρέβελι		Μοναστηριακά Συγκροτήματα, Ιστορικοί Τόποι, Θρησκευτικοί Χώροι
Περιοχή Πλακιά (αρχαία πόλη Φοίνιζ Λάμπων)	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Πλακιάς		Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Όρμος Πλακιά Ρεθύμνης. Επιτρεπόμενη περιοχή καταδύσεων	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Πλακιάς	Θαλάσσια περιοχή όρμου Πλακιά.	Ενάλιο Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Πλακιάς Ρεθύμνης, δυτ. Ακρωτηρίου Κακομούρη. Επιτρεπόμενη περιοχή καταδύσεων.	PEΘYMNOY	ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	Πλακιάς	Θαλάσσια περιοχή Πλακιά, Δ ακρωτηρίου Κακομούρη.	Ενάλιο Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
ΥΜ θολωτός τάφος	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αποδούλου		Νεκρικοί Χώροι και Μνημεία, Αρχαιολογικές Θέσεις
Ερείπια ελληνικής πόλης	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Βιζαρίου		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Ερείπια μινωικού μεγάρου	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αποδούλου		Αρχαιολογικές Θέσεις, Κέντρα Διοίκησης
Ερείπια ρωμαϊκών κτιρίων	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Ιωάννου Αμαρίου		Αρχαιολογικές Θέσεις
Νερόμυλος	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Βιζαρίου		Αγροτική Οικονομία, Μύλοι
Κρήνη και πηγάδι	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Πετροχωρίου		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Κοινοτική Κρήνη - Δεξαμενή	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Βιζαρίου		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Ερείπια ρωμ. πόλης και βασιλικής	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Βιζαρίου	"Ελληνικά"	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα, Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Μινωική έπωλη	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αγίου Ιωάννου Αμαρίου	Καρτσάλι ή Λίμνη	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Ερείπια ελληνορωμαϊκής πόλης	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Αποδούλου	Καστρί	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Κτίριο και βοηθητικά κτίσματα στον οικισμό Αποδούλου, ιδ. Κ. και Α. Ψαρουδάκη	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Αποδούλου		Βοηθητικοί Χώροι, Αστικά Κτίρια
Οικίες Π. Βλαστού - Εμμ. Καούνη	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Βιζάριον		Αστικά Κτίρια
Αρχαία πόλη Σύβριτος	PEΘYMNOY	ΑΜΑΡΙΟΥ	Τοπική Κοινότητα Θρόνου		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα

Προϊστορικό σπήλαιο Σπηλιάρι	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Πατσού		Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Προϊστορικό σπήλαιο Φουρναρί	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Πατσού		Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Περιοχή Συβρίτου	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Θρόνου		Φυσικοί Χώροι, Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Οικία Κ. Νεονάκη	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Αποστόλων		Αστικά Κτίρια
Παλιό Ελαιοτριβείο	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Αποστόλων		Αγροτική Οικονομία, Βιοτεχνία / Βιομηχανία
«Γέφυρα του Σίμα» ή «Γέφυρα των Ποταμών» στην περιοχή Αμαρίου του Δήμου Ρεθύμνης.	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Αμαρίου		Γέφυρες
Ρωμαϊκός οικισμός	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Πατσού	Κεφάλια	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Μινωικός οικισμός	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Ελενών	Κορυφές Πετρί και Κορφή του Κουκκογιάνη	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Σπήλαιο	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Ελενών	Μαργιελές	Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Ελληνιστική αγροικία	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Ελενών	Μερωδιανά	Αγροτική Οικονομία
Φρούριο (Κουλές) και περιβάλλον χώρος στην περιοχή Φράγματος ποταμών Αμαρίου	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Αμαρίου	Περιοχή Φράγματος ποταμών Αμαρίου	Αμυντικά Συγκροτήματα, Αστικά Κτίρια, Κάστρα / Φρούρια
Μινωικός οικισμός	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Πατσού	Πλάκες ή Χάρακες	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Σπήλαιο Ερμού Κραναίου	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Πατσού	Σπήλαιο Αγίου Αντωνίου	Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Μινωικός οικισμός	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Μοναστηρακίου	Χάρακας	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Το κτίριο του Δημοτικού Σχολείου, στο Δημοτικό Διαμέρισμα Αμαρίου, του Δήμου Συβρίτου, του Ν. Ρεθύμνης.	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Αμάριον		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Κτίριο σε οικισμό Νεύς - Αμάρι, ιδ. Κ. Β. Κουμάντου - Γενεράλη	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Αμάριον	Οικισμός Νεύς - Αμάρι	Αστικά Κτίρια
Κλασικό ιερό, οικοδομήματα και αγροικία	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Αποστόλων/ Γέννα		Αγροτική Οικονομία, Αρχαιολογικές Θέσεις, Αρχαία Ιερά, Θρησκευτικοί Χώροι
Συγκρότημα μητάτου στη θέση «Γυριστό» επί του όρους Κέδρος, νοτιοδυτικά του οικισμού Γερακάρι στο Δήμο Συβρίτου, φερόμενης ιδιοκτησίας Δήμου Συβρίτου	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Γερακάριον	θέση Γυριστό επί του όρους Κέδρος, νοτιοδυτικά του οικισμού Γερακάρι	Αγροτική Οικονομία
Προϊστορικός οικισμός	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Ελενών/ Μεσονήσια	Άγιος Ονούφριος	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Σπήλαιο	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Ελενών/ Μεσονήσια	Καλογερόσπηλιος	Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Συγκρότημα ύδρευσης στο Μοναστηράκι Αμαρίου	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Μοναστηράκιον		Συστήματα Ύδρευσης, Κρήνες
Παλιό δημοτικό σχολείο στο Μοναστηράκι	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Μοναστηράκιον		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Οικισμός ρωμαϊκής εποχής	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Βισταγής / Μονή Ασωμάτων		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Μονή Ταξιαρχών Ασωμάτων Αμαρίου	PEΘYMNOY	AMAPIOY	Τοπική Κοινότητα Βισταγής / Μονή Ασωμάτων		Μοναστηριακά Συγκροτήματα, Θρησκευτικοί Χώροι
Φαράγγι Κοτσιφού	PEΘYMNOY	ANΩΓEIOY			Φυσικοί Χώροι, Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαιολογικός Χώρος περιοχής "Πέρα Γαλινοι" Σεισών Ρεθύμνης	PEΘYMNOY	ANΩΓEIOY			Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Μιτάτα Νίδας 8) Σάββα Κουνάλη και Κουτεντάκη (δύο κτίσματα)	PEΘYMNOY	ANΩΓEIOY		Αρκαλού	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 10) Μιχ. Σταυρακάκη (τρία κτίσματα).	PEΘYMNOY	ANΩΓEIOY		Αστριώτικο	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 9) Βασίλη Σταυρακάκη (ή Βασιλέα) (τρία κτίσματα)	PEΘYMNOY	ANΩΓEIOY		Αστριώτικο	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 5) Βασίλη Βρέντζου (δύο κτίσματα)	PEΘYMNOY	ANΩΓEIOY		Βαθύ Λακί	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 3) Μανώλη Κουνάλη	PEΘYMNOY	ANΩΓEIOY		Διάκου	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 15) κορυφής Ψηλορείτη	PEΘYMNOY	ANΩΓEIOY		δίπλα στην εκκλησία του Τιμίου Σταυρού στην κορυφή του Ψηλορείτη σε υψόμετρο 2.456 μ.	Αγροτική Οικονομία

Αρχαιολογικός χώρος Ζωμίνθου	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Ζώμινθος, οροπέδιο Νίδας	Νεκρικοί Χώροι και Μνημεία, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Μιτάτα Νίδας 11) Σάββα Σμπώκου (δύο κτίσματα)	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Κόκκινες Πλάκες	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 1) Βασ. Κουνάλη	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Μεριακό	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 2) αγνώστου ιδιοκτησίας	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Μεριακό	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 6) Στελή και Βασίλη Κουνάλη Ι	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Νουρή	Αγροτική Οικονομία
Αρχαιολογικός χώρος Ιδαίου Άντρου - Οροπεδίου Νίδας	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		οροπέδιο Νίδας	Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Μιτάτα Νίδας 4) Γιώργου Βρέντζου (δύο κτίσματα)	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Ρουσιά	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 14) αγνώστης ιδιοκτησίας	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Σπυριδομανώλη (κάμπος)	Αγροτική Οικονομία
Αποδέσμευση θαλάσσιας περιοχής στο Ακρωτήριο Κορακιάς Ρεθύμνης	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Στο Ακρωτήριο Κορακιάς	Ενάλιο Χώροι
Μιτάτα Νίδας 7) Στελή και Βασίλη Κουνάλη ΙΙ	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Σφακιανό	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 12) Χαράλ. Σταυρακάκη (ή Λιάπη) στη θέση του Πανιά (δύο κτίσματα)	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		του Πανιά	Αγροτική Οικονομία
Μιτάτα Νίδας 13) Αντώνη Κουνάλη (δύο κτίσματα)	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ		Τρικοκιά	Αγροτική Οικονομία
Οικία Νίκου Ξυλούρη στα Ανώγεια	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ	Ανώγεια		Αστικά Κτίρια
Οικία Γ. Δραμουντάνη	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ	Σίσαρχα		Αστικά Κτίρια
Ι.Ν. Αγίας Παρασκευής	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ	Σίσαρχα		Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Παλιό δημοτικό σχολείο στα Σίσαρχα	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ	Σίσαρχα		Αστικά Κτίρια, Κτίσματα Κοινής Ωφελείας
Ρωμαϊκό φρούριο στη θέση "Σαντίρι"	PEΘYMNΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ	Σίσαρχα	"Σαντίρι"	Αμυντικά Συγκροτήματα, Αρχαιολογικές Θέσεις, Κάστρα / Φρούρια
Αρχαιολογικός Χώρος Σούγιας (Συίας). Καθορισμός Ζωνών Προστασίας Α και Β.	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σούγιας	α) στην κοίτη και στα Ανατολικά του Σεύγιανου ποταμού β) κοντά στην Αγ. Ειρήνη 1	Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαία Υρτακίνα	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Τεμενίων	Καστρί	Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαία Έλυρος	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Ροδοβανίου	Κεφάλα	Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Ιερό ρωμαϊκής εποχής (Ασκληπιείο)	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σούγιας	Λισσός	Αρχαιολογικές Θέσεις, Αρχαία Ιερά, Θρησκευτικοί Χώροι
Κολπίσκος Αγίου Κυρκού	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σούγιας	Λισσός	Θέατρα / Ωδεία, Νεκρικοί Χώροι και Μνημεία, Αρχαιολογικές Θέσεις, Αρχαία Ιερά, Θρησκευτικοί Χώροι
Οικισμός ρωμαϊκής περιόδου Κάντανος	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Κανδάνου (Καντάνου)		Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Η πέτρινη γέφυρα που βρίσκεται στο Κακοδίκι του Δήμου Καντάνου στο Νομό Χανίων.	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Κακοδίκιον		Γέφυρες
Φρούριο "Φορτέντζα"	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Παλαοχώρα		Αμυντικά Συγκροτήματα, Κάστρα / Φρούρια
Νερόμυλος	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σαρακίνας		Αγροτική Οικονομία, Μύλοι
Το κτίριο του πρώην Ξενοδοχείου «ΛΙΒΥΚΟΝ» φερόμενης ιδιοκτησίας Δήμου Πελεκάνου, στην Παλαοχώρα Ν. Χανίων.	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Παλαοχώρα		Αστικά Κτίρια
Όρμος Κριού Χαλίκια Χανίων. Επιτρεπόμενη περιοχή καταδύσεων.	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Δημ. Εν. Πελεκάνου	Θαλάσσια περιοχή Ανατολικά όρμου Κριού Χαλίκια.	Ενάλιο Χώροι
Νησίδα Πλακάκι Χανίων. Επιτρεπόμενη περιοχή καταδύσεων	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Δημ. Εν. Πελεκάνου	Θαλάσσια περιοχή Δυτικά ακρωτηρίου Τρόχαλο, νησίδα Πλακάκι.	Φυσικοί Χώροι, Ενάλιο Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Θέση Τηγάνι Χανίων. Επιτρεπόμενη περιοχή καταδύσεων	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Παλαοχώρα	Θαλάσσια περιοχή Δυτικά θέσης Τηγάνι στην Παλαοχώρα.	Ενάλιο Χώροι
Αρχαίος οικισμός Πύργος	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Παλαοχώρα	Λουτρά	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Πόλη ρωμαϊκής εποχής στο λόφο Περιχειλί ή Καστράκι	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Παλαοχώρας / Αγία Τριάς	Περιχειλί ή Καστράκι	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαία πόλη "Πέλκιν	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Παλαοχώρας / Αγία Τριάς	Φουρνάκια, Καστράκι, Πελεκάνες, Μαζερό	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Πόλη ρωμαϊκής εποχής	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Βουτά / Κοντοκυνήγιον	Περιχειλί ή Καστράκι	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα

Αρχαία πόλη και λιμάνι	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Σκλαβοπούλα	ακρωτήριο Κριός	Φυσικοί Χώροι, Λιμενικές Εγκαταστάσεις, Αρχαιολογικές Θέσεις, Εγκαταστάσεις Υποδομής / Παραγωγής, Οικιστικά Σύνολα
Αρχαία πόλη, ίσως η Βιέννος	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Σκλαβοπούλα	Λιμνάκι ή Χτιστά	Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Περιοχή Σταυρού	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σαρακίνας / Σταυρός		Φυσικοί Χώροι, Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Σπήλαιο "Λερά"	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σαρακίνας / Σταυρός	Λερά	Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Σπήλαιο Νερόσπηλιος	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	Τοπική Κοινότητα Σαρακίνας / Σταυρός	Νερόσπηλιος	Φυσικοί Χώροι, Σπήλαια, Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαία Ανάπολις	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Ανωπόλεως		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Περιοχή Χώρας Σφακίων - Φραγκοκάστελλου - Λουτρού*	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Χώρας Σφακίων		Φυσικοί Χώροι, Ιστορικοί Τόποι
Τάρρα-Φαράγγι Σαμαριάς, οροπέδιο Ομαλού	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ			Φυσικοί Χώροι, Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Φαράγγι Νίμπρου	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Ίμπρου		Φυσικοί Χώροι, Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Θαλάσσιος χώρος Αγ. Ρουμέλης (Τάρρα)	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Αγίας Ρουμέλης		Ενάλιοι Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Αρχαιολογικός χώρος Αγίας Ρούμελης Σφακίων (αρχαία Τάρρα)	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Αγίας Ρουμέλης		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα, Ιεροί Ναοί Χριστιανικοί, Θρησκευτικοί Χώροι
Δύο Κάστρα (Κουλέδες)	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Ασκίφου		Συστήματα Ύδρευσης, Αμυντικά Συγκροτήματα, Κάστρα / Φρούρια
Αποδέσμευση θαλάσσιας περιοχής από τον όρμο Μεγάλου Σφάκου έως τον όρμο Αφράτων Χανίων.	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ		από τον όρμο Μεγάλου Σφάκου έως τον όρμο Αφράτων	Ενάλιοι Χώροι
Όρμος Σφακίων Χανίων. Επιτρεπόμενη περιοχή καταδύσεων.	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Χώρας Σφακίων	Θαλάσσια περιοχή ανατολικά του όρμου Σφακίων.	Ενάλιοι Χώροι
Οικία Καλλιόπης Γερωνυμάκη	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Ασφένδου / Βουβάς		Αστικά Κτίρια
Οικία φερόμενης ιδ. Μαρίας Μανουσάκη	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Ίμπρος		Αστικά Κτίρια
Αρχαιολογικός Χώρος Ενετικού Φρουρίου "Φραγκοκάστελλο"	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Πατσιανού / Καμοδάσος		Αμυντικά Συγκροτήματα, Ιστορικοί Τόποι, Κάστρα / Φρούρια
Ι. Μονή Αγίου Χαραλάμπους	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Πατσιανού / Καμοδάσος	Φραγκοκάστελλο	Μοναστηριακά Συγκροτήματα, Θρησκευτικοί Χώροι
Κτιριακό συγκρότημα στο Φραγκοκάστελλο Σφακίων, ιδ. Κ. Παπαδάκη	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Πατσιανού / Καμοδάσος	Φραγκοκάστελλο	Αγροτική Οικονομία, Βοηθητικοί Χώροι, Οικιστικά Σύνολα, Μύλοι
Αρχαίος Φοίνιξ	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Ανωπόλεως / Λουτρόν		Αρχαιολογικές Θέσεις, Οικιστικά Σύνολα
Περιοχή Λουτρού	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Ανωπόλεως / Λουτρόν		Φυσικοί Χώροι, Ιστορικοί Τόποι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Ι.Μ. Παναγίας	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Ανωπόλεως / Λουτρόν		Μοναστηριακά Συγκροτήματα, Θρησκευτικοί Χώροι
Το Φρούριο Λιμένος Λουτρού Σφακίων, ιδιοκτησία του Ελληνικού Δημοσίου.	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Τοπική Κοινότητα Ανωπόλεως / Λουτρόν		Αμυντικά Συγκροτήματα, Κάστρα / Φρούρια
Θαλάσσια περιοχή όρμου Λουτρού	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Λου Τοπική Κοινότητα Ανωπόλεως / Λουτρόν τρόν	θαλάσσια περιοχή	Ενάλιοι Χώροι, Αρχαιολογικές Θέσεις
Οικία και παρακείμενη φάμπρικα, φερόμενης ιδ. Μαρίας Μανουσάκη	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Σκαλωτή		Βιοτεχνία / Βιομηχανία, Αστικά Κτίρια
Κτίσμα Μητρόπολης	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Χώρα Σφακίων		Αστικά Κτίρια
Τουρκικό Φρούριο (Κουλές) Λουτρού	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΦΑΚΙΩΝ	Χώρα Σφακίων		Αμυντικά Συγκροτήματα, Κάστρα / Φρούρια

Πηγή: Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων, 2012

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΦΥΣΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Εικόνα 1 *Orchis papilionacea*



Πηγή: lui.rig.altevista.org

Εικόνα 2 *Gyraetus barbatus*



Πηγή: upload.wikimedia.org

Εικόνα 3 Λευκά όρη, Μαδάρες



Πηγή: www.google.gr

Εικόνα 4 Λευκά όρη, άποψη από τη θάλασσα



Πηγή: i266.photobucket.com

Εικόνα 5 Λίμνη Κουρνά, Χανιά



Πηγή: www.google.gr

Εικόνα 6 Φαράγγι Σαμαριάς



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 7 Η θέα από τον Ψηλορείτη



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 8 Οροπέδιο Λασιθίου



Πηγή: www.visualartscrete.com

Εικόνα 9 Ομαλός Βιάννου



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 10 Ομαλός Χανίων



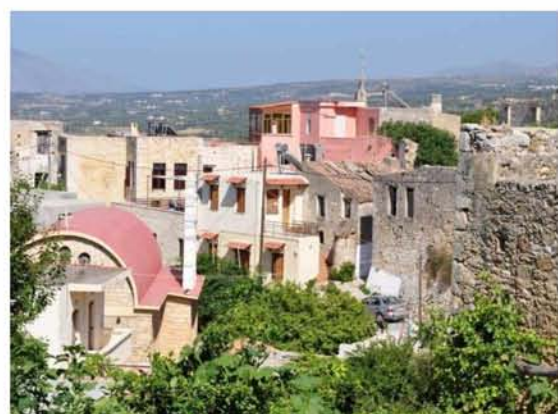
Πηγή: www.visualartscrete.com

Εικόνα 11 Οικογένεια



Πηγή: www.visualartscrete.com

Εικόνα 12 Οικισμός Μαρουλά



Πηγή: www.visualartscrete.com

Εικόνα 13 Λουτρό Χανίων



Πηγή: samanthamenzies.com

Εικόνα 14 Σαρακήνα Λασιθι



Πηγή: www.google.gr

Εικόνα 15 Ανόπολη



Πηγή: www.trekearth.com

Εικόνα 16 Μνημείο πεσόντων Βιάννου



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 17 Παραδοσιακό κρητικό σπίτι



Πηγή: www.palmografos.com

Εικόνα 18 Νερόμυλος



Πηγή: www.palmografos.com

Εικόνα 19 Οικισμός Σαμαριά



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 20 Ανεμόμυλοι στο Οροπέδιο Λασιθίου



Πηγή: Κρασανάκης 1947-1967

Εικόνα 21 Φραγκοκάστελλο



Πηγή: www.cretanbeaches.com

Εικόνα 22 Πηγές όρους Κέδρους



Πηγή: www.cretanbeaches.com

Εικόνα 23 Ναός Μιχαήλ Αρχαγγέλου, Αμάρι



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 24 Αρχαιολογικός χώρος Σύμης



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

ΤΟΠΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Εικόνα 25 Ελαιόδεντρα



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 26 Ελαιώνες



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 27 Ποιμενική Κτηνοτροφία



Πηγή: www.google.gr

Εικόνα 28 Ποιμενική κτηνοτροφία



Πηγή: www.google.gr

Εικόνα 29 Παραδοσιακή ταβέρνα



Πηγή: www.google.gr

Εικόνα 30 Αμπελοπαραγωγή



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Εικόνα 31 Κρητικά προϊόντα



Πηγή: www.cretan-nutrition.gr

Εικόνα 32 Κρητικά γλυκίσματα



Πηγή: www.cretan-nutrition.gr

Εικόνα 33 Ελαιόλαδο



Πηγή: www.cretan-nutrition.gr

Εικόνα 34 Ντόπια τυριά



Πηγή: www.cretan-nutrition.gr

Εικόνα 35 Μέλι



Πηγή: www.cretan-nutrition.gr

Εικόνα 36 Τσικουδιά



Πηγή: www.cretan-nutrition.gr

Εικόνα 37 Χοχλιοί



Πηγή: www.cretan-nutrition.gr

Εικόνα 38 Κρεατικά



Πηγή: www.cretan-nutrition.gr

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Εικόνα 39 Κατάβαση φαραγγιών (Πορτέλας)



Πηγή: Αντρέου Νίκος

Εικόνα 40 Κατάβαση φαραγγιών (Πορτέλας)



Πηγή: Αντρέου Νίκος

Εικόνα 41 'Η στράτα του Ψηλορείτη'



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 42 Διάσχιση του φαραγγιού της Σαμαριάς



Πηγή: Προσωπικό αρχείο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΑΡΤΩΝ



Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης

Χάρτης I Υφιστάμενη Κατάσταση Ορεινού Χώρου Κρήτης

Επιμέλεια: Γιαμαλάκη Δέσποινα

Πηγές: Corine Land Cover 2000, www.geodata.gr

Βόλος, 2013

Υπόμνημα

●	Ορεινά κέντρα	⬜	Ορεινός χώρος	■	Καλύψεις γης
⌘	Πολιτιστικοί πόροι	⬜	Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς	■	Δομημένες επιφάνειες
—	Υδρογραφικό δίκτυο	⬜	Natura 2000	■	Καλλιεργήσιμες εκτάσεις
—	Οδικό δίκτυο	▨	SCI	■	Δάση και δασικές εκτάσεις
—	Πρωτεύουσα	▨	SPA	■	Χορτολιβαδικές εκτάσεις
—	Δευτερεύουσα	▨	SPASCI	■	Εκτάσεις με λίγη ή καθόλου βλάστηση